



**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**ADBİLİM AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ DİNİ
MEZHEP, TARİKAT VE CEMAAT ADLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Hasan Ali ORAL

Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı

**İZMİR
2024**

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**ADBİLİM AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ DİNİ
MEZHEP, TARİKAT VE CEMAAT ADLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan Ali ORAL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN

Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı

Türk Dili ve Lehçeleri Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Adbilim Açısından Türkiye’deki Dini Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları kaynakçada ve metin içinde gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Hasan Ali ORAL



ÖN SÖZ

2020 yılında saygıdeğer hocam İbrahim Bey'in adbilim derslerinden birinde etnonimleri incelerken kan esaslı etnonimlere yoğunlaşıldığını fark etmem, inanç esaslı etnonimler konusunda bir araştırma yapıp yapılmadığını sorgulamam, bunu hocama sormam ve hocamın destekleriyle fikirsel olarak başlayan bu serüven nihayet nihayete erdi.

Bizi biz yapan harstır. Harsın en önemli iki taşıyıcısından birincisi Türk dili, ikincisi ise İslam'dır. Bu çalışma ile kültürümüzün birbirinden ayrılmaz bu iki taşıyıcısını bir araya getirmekten iftihar duyuyoruz. Bilim alanında önemli bir boşluğu doldurduğumuzu söyleyemesek de adbilim alanında en azından karanlıkta kalmış bir alanı usulünce bir nebze aydınlattığımızı düşünüyoruz. Çalışmamızın bu yönüyle bizden sonrakilere ışık tutacağına inancımız tamdır.

Adbilim Açısından Türkiye'deki Dini Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları adlı bu tez İslam dünyasındaki dinî toplulukların kökadlarını (etnonim) inceleyen bir adbilim çalışmasıdır. Tezin amacı, İslamî kökadlarının ortaya çıkış amillerini tespit etmek, bu oluşumların ad verme geleneklerini ortaya çıkarmak ve böylelikle adbilimcil sistemi tespit ederek adbilimcil manzarayı ortaya koymaktır.

Kaynaklar tespit edildikten sonra kaynaklardan derleme çalışmasına başlanılmıştır. Tez konusu hem ilahiyat hem sosyoloji hem de dilbilim disiplinlerini ilgilendirdiği için bu üç disiplinin kaynaklarından da faydalanılmıştır. Derleme aşaması bitiminde 1.bölümde İslamî kökadlarının (etnonim) tür sınıflandırması yapılmış, 2.bölümde İslamî kökadları leksik-semantik sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve 3.bölümde de kökadları yapısal olarak gramer süzgecinden geçirilmiştir.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

İzmir, 2024

Hasan Ali ORAL

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Adbilim, etnonim, İslamî kökadı, mezhep, tarikat, cemaat, örgüt, hareket

Adbilim Açısından Türkiye’deki Dinî Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları

“Adbilim Açısından Türkiye’deki Dini Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları” adlı bu çalışmamızın bir tez olarak ortaya çıkmasına neden problem: “İslami topluluklara ait kökadlarının ortaya çıkmasına neden olan amiller nedir?” sorusudur. Bu sorunun cevabı bizi İslamî toplulukların isim verme geleneğine ulaştırmıştır. İslamî kökadları yani kökadcıl söz varlığı tarihi yöntem kullanılarak toplanmış ve istatistik yöntemiyle de grafikleştirilmiştir. Tezimizin birinci bölümünde öncelikle tez adında geçen kavramlar ilâhiyat, sosyoloji ve etimoloji bilimleri açısından ele alınmış sonra da bu kavramların ortaya çıkış süreci incelenmiştir. Ardından İslamî kökadları türlerine göre sınıflandırılmıştır. Bölüm sonucunda koşutadlarla (allonim) beraber toplam 1230 adet İslamî kökadı tespit edilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde İslamî kökadları leksik-semantik sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu bölümde İslamî kökadları 21 ana başlıkta incelenmiştir. Bölüm sonucunda en yüksek 635 adet ile kişiadlı kökadı, ikinci sırada ise 104 adet ile inanç, anlayış biçimlerine göre isimlendirilen kökadları olduğunu tespit ettik. Diğer sınıflandırmaların genel toplam içinde kayda değer bir ağırlık oluşturmadığını gördük. Üçüncü bölümde kökadlarını yapısal olarak sınıflandırdık. Bu bölüm sonucunda türemiş yapıli kökadlarının 995 adet ile en yüksek kökadına sahip olduğu sonucuna ulaştık. Tartışma ve öneriler bölümünde ilâhiyat, tarih, sosyoloji ve adbilim bağlamında sonuçları değerlendirdik.

ABSTRACT

Key words: Onomastics, ethnonym, Islamic root, sect, cult, congregation, organization, movement

Names of Religious Sects, Cults and Congregations in Turkey in Terms of Onomastics

The problem that caused this study of ours to emerge as a thesis titled “Names of Religious Sects, Cults and Congregations in Turkiye in Terms of Onomastics“ is the question “What are the factors that led to the emergence of root names of Islamic communities?” The answer to this question has brought us to the naming tradition of Islamic communities. Islamic root names, that is, the root nominal vocabulary, were collected using the historical method and graphed using the statistical method. In the first part of our thesis, firstly, the concepts mentioned in the name of the thesis were discussed in terms of theology, sociology, and etymology, followed by an analysis of the emergence process of these concepts. Then, Islamic root names were classified according to their types. As a result of the section, a total of 1230 Islamic root names were identified, including allonyms. In the second part of our study, Islamic root names were subjected to lexical-semantic classification. In this section, Islamic root names are examined under 21 main headings. At the end of the section, we found that the highest number of root names is person-named, with 635, followed by 104 names categorized according to beliefs and understanding. We observed that other classifications did not contribute significantly to the overall total. In the third part, we classified root names structurally. As a result of this part, we came to the conclusion that it has the highest number of derived root names with 995. In the discussion and suggestions section, we evaluated the results in the context of theology, history, sociology, and onomastics.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
GRAFİKLER ve GÖRSELLER DİZİNİ	IX
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	11
1. Problem, Amaç, Konu, Yöntem.....	13
1.1. Problem	13
1.2. Tezin Amacı	13
1.3. Tezin Konusu	13
1.4. Tezde Kullanılan Yöntem, Teknik ve Araçlar	14
2. Tezin Kapsam ve Sınırlılığı	14
3. Edebiyat Özeti.....	15
1. BÖLÜM: İSLAMÎ KÖKADLARIN TÜRLERİ.....	17
Dünden Bugüne İslamî Mezhep, Tarikat, Cemaat, Hareket ve Örgütlerin Gelişimi	17
1.2. Türleri Bakımından İslamî Mezhepler ve Bunlara Bağlı Olarak Ortaya Çıkan İslamî Tarikat, Cemaat, Hareket ve Örgütler.....	25
1.2.1. Sünnî/ Ehli Sünnet vel Cemaat/ Ehli Hak/ Nâsıbiyye/ Nâsıbe/ Nevâsıbe/ Tenzîliyye.....	26
1.2.2. Şîî/ Şia/ Ehli Bid'at.....	30
1.2.3. Hâriciyye/ Hâricîler/ Havâriç/ Harûriyye/ Mârîka/ Muhakkime-i Ula/ Nâsıbiyye/ Nâsıbe/ Nevâsıbe/ Vehbiyye/ Şurât	33
1.2.4. Mu'tezile/ Muattile/ Muattıla/ Ehl-i Ta'tîl/ Seneviyye/ Ehlü-t Tesniye/ Kaderiyye/ Ehlü'l-Adl ve't-Tevhîd/ Vaîdiyye/ Ehlu'l-Ehvâ (Bağdadiyyun, Basriyyun)	34
1.2.5. Sıfâtiyye / Ehl-i İsbât/ Ehl-i Müsbite	35
1.2.6. Cebriyye/ Cebri/ İcbariyye/ Mücebbire/ Mücbire	35
1.2.6.1. Cebriyye.....	35
1.2.7. Mürcie	35
1.2.8. Kaderiyye	35
1.2.9. Bekriyye	36
1.2.10. Evzâiyye.....	36
1.2.11. Ebû-Sevr Mezhebi	36
1.2.12. İbn Ebî-Leylâ/ İbn Ebû Leylâ Mezhebi	36

1.2.13.	İbn Râhûye Mezhebi	36
1.2.14.	Süfyâniyye/ Sevriyye	36
1.2.15.	Cerîriyye/ Tâberiyye	36
1.2.16.	Zâhiriyye (Dâvûdiyye).....	36
1.2.17.	Neccâriyye/ Huseyniyye	36
1.2.18.	Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluklar	36
	Bölüm Sonucu	37
2.	BÖLÜM: İSLAMÎ KÖKADLARININ LEKSİK- SEMANTİK İNCELEMESİ	44
	Etnonimler (Kökadları)	45
2.1.	Kişiadlılar (Antropoetnonimler).....	45
2.1.1.	Unvanadlılar	45
2.1.2.	Lakapadlılar.....	46
2.1.3.	Önad- Soyadlılar	69
2.1.4.	Mahlasadlılar	100
2.2.	Yeradlılar (Topoetnonimler)	101
2.2.1.	Orunadlılar (Oykoetnonimler).....	101
2.2.1.1.	Köyadlılar (Komoetnonimler).....	101
2.2.1.2.	Şehiradlılar(Polisoetnonim)	102
2.2.2.	Sunakadlılar (Ekkleziyetnonimler)	103
2.2.3.	Eladlılar (Horoetnonimler)	104
2.2.4.	Dağadlılar (Oroetnonimler).....	105
2.3.	Kökadlılar (Etnoetnonimler)	105
2.3.1.	Milletadlılar	105
2.3.2.	Boy ve Aşiret Adlılar	105
2.4.	Örgütadlılar (Ergoetnonimler)	106
2.5.	Benzetmeye Dayalı Adlandırmalar (Metaforik etnonimler).....	106
2.6.	Amaç, Ülkü Temelli Adlandırmalar	107
2.7.	Eseradlılar (Hremaetnonimler)	111
2.8.	Bir Olaya Bağlı Olarak Adlandırılanlar	111
2.9.	İnanç, Anlayış Biçimlerine Göre Adlandırılanlar	113
	İnanç	113
2.10.	Araç-Gereç, Giyim-Kuşam, Eşya Adlılar	125
2.11.	Uyguladıkları Yönteme Göre Adlandırılanlar.....	126

2.12.	Meslek ve Meşguliyetleri Temelinde Adlandırılanlar.....	128
2.13.	Hayvanadlılar (Zooetnonimler).....	129
2.14.	Sayıadlılar.....	129
2.15.	Bitkiadlılar (Fitoetnonimler)	130
2.16.	Harf ya da Noktalama İşareti Adlılar	131
2.17.	Renkadlılar	131
2.18.	Yıldızadlılar (Astroetnonimler).....	131
2.19.	Akrabaadlılar	131
2.20.	Kısaltmaadlılar	132
2.21.	İsmin Veriliş Nedeni Tespit Edilemeyenler	132
	Bölüm Sonucu	136
3.BÖLÜM: İSLAMİ KÖKADLARININ YAPISAL (MORFOLOJİK) SINIFLANDIRMASI.....		143
3.1.	Basit Yapılılar	143
3.2.	Türemiş Yapılılar	143
3.2.1.	Addan Ad Yapım Eki Niteliğindeki Kökadcıl Eklerle Kurulanlar	143
3.2.1.1.	Nispet Eki/ Nispet Ya'sı/ İlgi İsmi: +î/ +iyyün/+ iyye/+ iyyeh/+ vî	144
3.2.1.2.	+ İlk eki.....	151
3.2.1.3.	+Izm Eki	151
3.2.2.	Çokluk Eki veya Çokluk Yöntemi ile Kurulanlar	151
3.2.2.1.	Çokluk Eki +IAr ile Kurulanlar	151
3.2.2.2.	Arapça Çokluk Yöntemi ile Kurulanlar.....	152
3.2.2.2.1.	Düzenli Cemi Biçimindekiler	152
3.2.2.2.2.	Düzensiz Cemi Biçimindekiler.....	152
3.2.3.	Arapça Fiil Çekimi (Bükünleme) ile Türetilenler	152
3.3.	Birleşik Yapılılar.....	153
3.3.1.	Ad Tamlaması Kuruluşundakiler	153
3.3.1.1.	Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundakiler	153
3.3.1.1.1.	Tamlayan Ögesi Kelime Grubu Olan Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundakiler.....	154
3.3.1.1.2.	Tamlanan Ögesi Kelime Grubu Olan Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundakiler.....	155
3.3.1.2.	Belirtili Ad Tamlaması Kuruluşundakiler	155
3.3.1.2.1.	Tamlayan Ögesi Kelime Grubu Olan Belirtili Ad Tamlaması Kuruluşundakiler.....	155

3.3.2. Sıfat Tamlaması Kuruluşundakiler.....	155
3.3.3. Unvan Grubu Kuruluşundakiler	156
3.3.4. Birleşik İsim Grubu Kuruluşundakiler	156
3.4. Kısaltma Yapılılar	156
Bölüm Sonucu	157
SONUÇ	161
TARTIŞMA ve ÖNERİLER.....	178
KAYNAKÇA	181
TEŞEKKÜR.....	198
ÖZGEÇMİŞ	199
DİZİN	200

GRAFİKLER ve GÖRSELLER DİZİNİ

1. Grafik İslamî Kökadlarının Mezhepsel Dağılımı (Koşutadları dâhil)
2. Grafik İslamî Kökadlarının Mezhepsel Dağılımı (Koşutadları hariç)
3. Grafik İslamî Kökadlarının Yüzdelikli Mezhepsel Dağılımı (Koşutadları hariç)
4. Grafik İslamî Kökadlarının Mezhepsel Alt kol Dağılımı
5. Grafik Koşutadlar Hariç Sünnîliğin Şube Sayısı 2 ve Üzeri Olan Tarikatları
6. Grafik Koşutadlar Hariç Şîîliğin Şube Sayısı 2 ve Üzeri Olan Tarikatları
7. Grafik İslami Kökadlarının Leksik- Semantik Sınıflandırması
8. Grafik İslamî Kökadlarının Yüzdelikli Leksik- Semantik Sınıflandırması
9. Grafik Kişiadlı İslamî Kökadlarının Dağılımı
10. Grafik Yeradlı İslami Kökadlarının Dağılımı
11. Grafik İslami Kökadlarının Yapısal Sınıflandırması
12. Grafik İslamî Kökadlarının Yüzdelikli Yapısal Sınıflandırması
13. Grafik Türemiş Yapılı İslami Kökadları
14. Grafik Birleşik Yapılı İslami Kökadları

KISALTMALAR

Haz.	Hazreti
[]	Bakınız
S.A.V.	Sallallah-ü ve sellem
r.a.	radiyallahü anh
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
İŞİD	Irak- Şam İslam Devleti
MAK	Mekteb El-Hidamat
HAMAS	Hareket'ül Mukavemet-ul Islâmiyye
DAEŞ	Dawlat Al-Islamiyah f'al-Iraq Wa Belaad Al-Sham
TCÖ	Tevhid ve Cihat Örgütüne
El FETH	Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
(C.C.)	Celle Celâlühü
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İBDA-C	İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	Türk Dil Kurumu
s.	sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
TJP	Pakistan Caferi Hareketi
TNJP	Caferi Fıkhının Egemenliği Hareketi
Ar.	Arapça
Fars.	Farsça

GİRİŞ

Adbilim Açısından Türkiye'deki Dini Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları adlı bu çalışma İslam dünyasındaki dinî toplulukların kökadlarını (etnonim) inceleyen bir tezdır. Diğer dinlerin kökadları bu tezin kapsamına girmemektedir. Bu tezin amacı İslamî toplulukların isim verme geleneklerini ortaya çıkarmak ve bu isimlerin verilmesinde hangi amillerin etken olduğunu tespit etmektir. İslamî hassasiyetler gözetilerek birlik olmak ve İslam'ı daha iyi yaşamak için kurulmuş toplulukların adları yani kökadları tezimizin kapsamına girmektedir.

Tez olarak hazırlanan çalışmalar arasında bu konuya özel olarak eğilen başka bir adbilim çalışması yoktur.

Adbilim'in tanımını Şahin şöyle yapmaktadır:

“Yunancada ad verme sanatı anlamına gelen onomastik teriminden gelişmiş olan bu alan; (...) her türlü özel adın (toponim, antroponim, etnonim, fitonim, zoonim) ortaya çıkışı, tarih içindeki gelişimi, onun yapısı gibi konuları araştıran ve bunun sonucunda özel adların ortaya çıkış geleneğini tespit etmeyi hedefleyen bu dilbilim alanı; bir dilin linguistik birimlerini yapı ve anlam yönünden inceleyen leksikoloji ile gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi ele alan ve bu çerçevede sözcüklerini tarihçesini ve onların anlamlarında meydana gelen değişimleri inceleyen semasiyoloji alanlarının birleşerek özel adlar üzerine odaklanmasından doğmuştur.” (Şahin İ. , 2015, s. 17)

Etnonimler ise onimin bir türüdür. Her türlü etnosu (etnik grup, boy, halk, millet vb.) ifade etmek için kullanılan adlandırmaya etnonim denir. Etnonimi ise bu tür isimleri araştıran adbilim dalıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 46) Şahin, etnonim teriminin Türkçe karşılığı için kökadı terimini önermektedir. Etnonimi çalışmalarının ana istikametini yukarıda sözü edilen kan bağı, soy esaslı adlar oluşturmaktadır. Bununla beraber, düşünce ve inanç bağlamında aidiyet içeren topluluk isimleri de bu kapsamda incelenebilir. (Şahin İ. , 2015, s. 46)

Biz bu tezde inanç esaslı etnonimleri inceleyeceğiz. Bu inanç esaslı etnonimler daha çok dış adlandırmalardır. Yani fırka mensupları bu isimleri kendileri kendileri için koymamış dışarıdan bu isimlerle adlandırılmışlardır. Örneğin Yeseviyye gibi. Ahmed Yesevî'yi takip edenlere insanlar Yeseviyye demiştir. Bu kaidenin istisnası az olmakla beraber çoğunu bazı modern zaman hareketleri oluşturur. Bu hareketler iç adlandırmalar oluşturmuşlardır. Örneğin El FETH kısaltması grubun adının baş harflerinden oluşmuş ve grup bu adı kendi seçmiştir. Bunlar ilgili madde başında belirtilecektir.

Tezimizin birinci bölümünde İslami topluluklar tür sınıflandırmasına tabi tutulmuştur. Bu yönüyle tez hangi cemaat ve tarikatın hangi mezhep içinde yer aldığını göstermektedir. Bu bölümde yapılan sınıflandırma genel İslamî edebiyattan hareketle özgün bir sınıflandırma olarak yapılandırılmıştır.

İslam, İslam Peygamberi İslam Peygamberi Muhammed'e (S.A.V.) 610 yılında Hira mağarasında ilk vahyin gelmesinden İslam Peygamberi Muhammed'in ahirete intikal ettiği 632 yılına kadar inanç esasları ve fıkhi oluşun son dindir. Yine tezimizin malzemesini oluşturan kavramları şöyle

tanımlayabiliriz. Mezhep, bu inanç yolundaki çeşitli yorumsal ekoller; tarikat, Allah'a ulaşmak amacıyla yapılan tasavvufi yolculuk; cemaat ise birbirine organik bağlı taife olarak değerlendirilebilir. Hareket toplumsal düzeni değiştirmek veya reformize etmek için girişilen çabalar bütünü, örgüt ise belirli amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş topluluk, cemaat olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümde tüm bu kavramların kökenbilim, ilâhiyat ve sosyoloji disiplinlerindeki tanımlamalarını yaparak bu kavramları daha anlaşılır kılmayı amaçladık. Bunun yanında İslamî toplulukların dününü ve bugününü kısaca sizlere sunduk. Böylelikle bu kavramların tarihsel süreçte neden ve zaman ortaya çıktıklarını da cevaplamaya çalıştık.

İslamî toplulukların türlerini; Sünnî, Şîî, Hâricî, Mu'tezile, Sıfâtiyye, Cebriyye, Mürcie, Kaderiyye, Bekriyye, Neccâriyye, Evzâiyye, Ebû-Sevr Mezhebi, Ebî Leylâ Mezhebi, İbn Râhûye Mezhebi, Süfyânîyye, Cerîriyye, Zâhiriyye ve Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluklar olmak üzere 18 başlığa böldük. Her ana başlığın alt şubeleri altında sıralanmıştır. Bu bölümde toplam 1230 adet malzeme tespit edilmiştir. Bu malzemelerin tür sınıflandırması şu şekilde yapılmıştır: madde başındaki kökadı mezhebin/ tarikatın adıdır. Eğer eğik çizgi var ise o koşutadadır. Eğer yay araç içinde kökadı varsa bu kökadı o tarikatın alt kolu yani şubesidir. Eğer o alt şubeden sonra da yayraç içinde bir kökadı daha varsa o da bir önceki şubenin şubesidir. Örneğin: Müceddidiyye (kökad)/ Ahmediyye (koşut kökad) (Tayfûriyye (şube)/ Bistâmiyye (koşutad) (Şettâriyye (Tayfuriyye'nin şubesi) (Gavsiyye (Şettariyye'nin şubesi))

İkinci bölümde İslamî kökadları (etnonimler) leksik- semantik sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Bu bölümde İslami kökadları: kişiadlılar, yeradlılar, inanç, anlayış biçimlerine göre adlandırılanlar, örgütadlılar, benzetmeye dayalı adlandırmalar, amaç, ülkü temelli adlandırmalar, ismin veriliş nedeni tespit edilemeyenler, kökadlılar (etnoetnonimler), uyguladıkları yönteme göre adlandırılanlar, meslek ve meşguliyetleri temelinde adlandırılanlar, bir olaya bağlı olarak adlandırılanlar, araç-gereç, giyim-kuşam, eşya adlılar, sayıadlılar, eseradlılar (hremaetnonimler), kısaltmaadlılar, hayvanadlılar (zooetnonimler), bitki adlılar (fitoetnonimler), harf ya da noktalama işareti adlılar, renk adlılar, yıldızadlılar (astroetnonimler), akrabaadlılar ana başlıklarına bölünmüştür.

Bu bölümün yazılma amacı İslamî kökadlarına ad verme geleneğini çözümlemek, ad vermede etken olan amilleri ortaya çıkarmaktır. Bu bölümde koşutadlarını belirtmek için koşutadı köşeli parantez [] içine alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde İslami kökadları yapısal sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu bölümde morfolojik yani yapısal inceleme yapılmış ve kökadları basit, türemiş, birleşik ve kısaltma biçimli kökadları olmak üzere dört ana başlıkta değerlendirilmiştir. Arapça çoğul yapma kuralları ve Arapça vasıflık eki (+î) de türemiş kökadları içinde değerlendirilmiş sebebi bu bölümde açıklanmıştır.

Konunun önemine değinecek olursak İslami kökadları daha önce milal ve nihâl ve makalat kitaplarında detaylı işlenmiş ortaya çıkış nedenleri ortaya

konmuştur. Bu kitaplar başta İslam olmak üzere çeşitli dinlerin mezhep ve fırkalarını inceler. Bunların daha çok inanç biçimlerini ele alırlar. Bunlardan başlıcaları Şehristani, İbni Hazm, Musa el Eş'ari, Abdülbaki Gölpınarlı, Neşet Çağatay ve İbrahim Agah Çubukçu, Cevad Meşkur gibi müelliflerin yazdıkları kitaplardır. Bunun yanı sıra sosyoloji disiplininin onu kapsamına girmesi nedeniyle cemaat kavramı detaylıca bu disiplin tarafından incelenmiş İslami topluluklar tekil biçimde ele alınmıştır. İslami kökadlarına adbilimsel açıdan yaklaşan yegâne çalışma bu çalışmadır. Tezimiz İslamî kökadlarının ad verme geleneklerini inceleyen ve bu adların ortaya çıkmasına âmil olan sebepleri incelemektedir.

Bu konunun seçilmesinin ana sebebi konu hakkındaki merakımızdır. Yapılan okumalar neticesinde İslami toplulukların son yıllarda kapsamlı bir sınıflandırmaya tabi tutulmadığı görülmüş, yapılan sınıflandırmaların seçilen bir mezhep üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Daha önce bu İslami kökadları üzerinde adbilimsel bir çalışma yapılmaması üzerine bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Bu tezle beraber İslami kökadları ait oldukları ekol içinde tür sınıflandırılmasına tabi tutulmuş, leksik- semantik sınıflandırma ile de bu isimleri neden aldıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle elimizdeki 1230 adet İslamî kökadının ad verme geleneği ortaya konmuştur. Bu konuda daha önce böyle bir çalışma yapılmamış olması tezi özgün kılmaktadır.

Tezimizin hem ilâhiyat hem sosyoloji hem de adbilim alanlarına önemli katkılar sunması beklenmektedir.

Genel olarak tez çalışması sırasında karşılaşılan zorlukları iki başlıkta toplayabiliriz. İlki geniş İslam coğrafyası, ikincisi ise 1230 adet kökadını sınıflandırmaktır. İlk zorluğun sebebi İslam coğrafyasının genişliği sebebiyle her bölge ve yöreyi inceleyen kaynakları toplamaktır. İkinci zorluğun sebebi ise çalışmanın benzerinin daha önce yapılmamış olmasıdır.

1. Problem, Amaç, Konu, Yöntem

1.1. Problem

İslami topluluklara ait kökadlarının ad verme geleneği nedir ve bu adlar verilirken hangi amiller etken olmaktadır. Bu adbilimcil sözvarlığının tespiti bilimsel bir gerekliliktir.

1.2. Tezin Amacı

Tezin amacı; İslamî mezhep, tarikat, cemaat, hareket ve örgüt adlarını kendi ekolleri içinde şubelendirmek ve bu kökadlarına ait ad verme geleneğini tespit ederek bu adların verilmesine sebep olan etkenleri ortaya çıkararak adbilimcil manzarayı gözlemlemektir.

1.3. Tezin Konusu

Tezin konusu; onomastik açısından Türkiye'deki ve İslam coğrafyasındaki İslamî mezhep, tarikat, cemaat, hareket ve örgüt adlarının tespiti ve adbilim çerçevesinde incelenmesidir.

1.4. Tezde Kullanılan Yöntem, Teknik ve Araçlar

Tezde adbilim alanında kullanılan tarihî yöntem ve istatistik yöntemi kullanılmıştır.

Adbilim (Şahin İ. , 2015) adlı kitaptan bu yöntemlerin uygulanış biçimi ile ilgili bilgi alınmıştır. Tezde yer alan tüm adbilimcil terminoloji yine Şahin'in Adbilim kitabından alınmıştır.

Tespit ettiğimiz kökadlarının kökenleri, yapısı ve anlamları incelenirken öncelikle bu adlandırmaların yani adbilimcil öğelerin tarihî kaynaklarda geçip geçmediği saptanmaya çalışılmıştır. Tarihî yöntem bu çerçevede çalışmamıza dâhil olmuştur.

İstatistikî yöntem ise İslamî kökadlarıyla ilgili sayısal verilerin ve istatistiki bilgilerin grafiğe dökülme aşamasında adbilimcil sisteme ulaşmak için kullanılmıştır.

2. Tezin Kapsam ve Sınırlılığı

Tezimizin adı “Adbilim Açısından Türkiye’deki Dinî Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları”dır. Tez bu isimle başlamasına rağmen ilerleyen süreçte toplanan malzemenin fazlalığı göz önüne alınarak konuda kısıtlamaya gidilmiştir. Bu nedenle diğer dinlerin kökadları bu çalışmadan çıkarılmıştır. Bu sebeple sadece İslamî kökadları bu tezin konusu olmuştur.

Tez, sadece İslamî hassasiyetler gözetilerek İslam’ı daha iyi yaşamak ve birlik olmak amacıyla kurulmuş ve bir topluluğa ad olmuş kökadlarını incelemektedir. Bu çalışma İslam’dan bağımsız kurulmuş kurum ve kuruluşlar ile diğer dinlerin dinî topluluklarını incelememektedir. İslam çıkışlı olup sonradan farklı dinlerle sentezlenmiş olan İslamî topluluklar da tezimizin konu kapsamındadır.

Çalışmamızın malzemesi olan adbilimcil sözvarlığının basılı kaynaklardan edinilmesi yeterli görülmüş, saha çalışmasına lüzum görülmemiştir. Konumuzun kapsamı düşünüldüğünde ve İslam’ın yayıldığı coğrafya da göz önüne alındığında saha çalışmasının zorluğu açıktır.

Malzeme toplanırken İslam’ın yayıldığı tüm coğrafya adbilimcil bölge kabul edilmiş ve bölge bölge kökadları tespit edilmeye gayret edilmiştir. Örneğin Güney Doğu Asya’daki İslamî topluluklar araştırılırken bölgeyi inceleyen güncel ve tarihi kaynaklar taranmış böylelikle hem tarihsel İslamî kökadları hem de yeni doğmuş İslamî kökadlarına ulaşılmıştır.

Tezimizin birinci bölümünde İslami kökadlarını 18 ana başlıkta türlerine göre ayırdık. Bunun için öncelikle ana mezhepleri belirledik. Ana mezheplerin belirlenmesinden sonra bu mezheplere ait tarikatları ve onların alt kolları olan cemaatleri belirleyip sınıflandırdık. Bu sınıflandırmayı yaparken ana İslamî kaynaklardan yararlandık.

Tezimizin ikinci bölümünde İslamî kökadlarını leksik- semantik olarak 21 şubede sınıflandırdık. Bu sınıflandırmayı yaparken kökadının ortaya çıkış nedeninin hareket ettik. Örneğin Halvetîler tarikatının bu ismi almasının nedeninin halvet “kimsenin bulunmadığı yer” düsturunu benimsemeleri sebebiyle Halvetîler “Uyguladıkları Yönteme Göre İsimlendirilen İslamî Kökadları” başlığında sınıflandırıldı. Bu bölüm İslamî toplulukların isimlerini

almalarını neden olan amilleri tespit etmek ve bu geleneği çözümlemek, adbilimcil manzarayı ortaya çıkarmak ve adbilimcil sistem olup olmadığını çözümlemek gayretiyle yazıldığı için tezimizin ana bölümünü oluşturmaktadır.

Tezimizin üçüncü ve son bölümünde İslamî kökadları morfolojik incelemeye tabi tutulmuştur. Fonetik bir inceleme yapılmamasının sebebi saha çalışması yapılmamasıdır. Morfolojik incelemede İslamî kökadlarının kökadcıl ekler alıp almadığı ve adbilimcil yapıları dikkate alınarak yapılarına göre basit, türemiş ve birleşik kökadları olarak 4 başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu bölümde Türkçe dilbilgisi kuralları dikkate alınsa da Arapçanın kurallarına göre türetilmiş kökadları olması sebebiyle bu dilin kurallarına da yer verilmiştir.

Her bölümün sonunda sonuç bölümleri verilmiştir. Elde edilen sonuçlar ve çıkarımlara bu bölümlerde yer verilmiştir. Sonuç bölümlerinde istatistik yöntemiyle kökadları çeşitli grafiklerle gösterilmiştir. Böylelikle konunun daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

3. Edebiyat Özeti

Tez, her ne kadar bir adbilim çalışması olsa da İlahiyat ve sosyoloji alanlarını da ilgilendirmektedir. İlahiyat alanında mezhepler tarihi dalında incelenegelen bir konu olmuştur konumuz. Sosyoloji alanında ise daha çok bu grupların oluşumu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bizim çalışmamız ise bu adbilimcil sözvarlığını ortaya çıkararak isim verme geleneklerini yani adbilimcil sistemlerini çözümlemektir.

Tez bu disiplinlerin kaynaklarından araştırmalar yapmak ve kaynak biriktirmekle başlamaktı. Yapılan bu araştırma sonucunda İlahiyat alanında bu tür kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Yapılan çalışmaların dağınık ve tek bir mezhep veya tarikate odaklandığı görülmüştür. Burada bir parantez *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi* için açalım. Çoğu mezhebin özellikle de Ehli Sünnet ve'l Cemaat mezhebinin fırkalarının kaynağı olarak burayı kullandık. Eser, İslam'a dair en kapsamlı eser olarak öne çıkmaktadır. Bir parantez de Cevad Meşkur'un *Mezhepler Tarihi Sözlüğü* için açalım. Bu eser Ehli Sünnet ve'l Cemaat dışındaki diğer mezhepleri en derli toplu veren eserdir fakat eserde sözlük formatı kullanıldığı için toplu resmi görmek zordur.

Türkiye'mizde adbilim alanının çeşitli dallarında birçok çalışma yapıldığı, bu çalışmaların genellikle toponomi (yeradbilim) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Etnoniminin (kökadbilim) ise kan esaslı olanların üzerinde durulduğunu yukarıda dile getirmiştik. İnanç esaslı kökadlarının adbilimsel açıdan incelendiği ikinci bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma, bu özelliği ile alanında özgündür.

Tezde çerçeve kaynak olarak Prof. Dr. İbrahim Şahin'in *Adbilim* kitabı kullanılmıştır. Bu kitap alanın terminolojisini oluşturmuş en kapsamlı kitap olması hasebiyle önemlidir. Bu kitaptan başka bir esere bu sebeple ihtiyaç duyulmamıştır. Tezimizde kullanılan sınıflandırma türleri ve adbilimcil terimlerin hepsi bu kitaptan alınmıştır.

İslamî mezhep, tarikat, cemaat hareket örgütler daha önce de belirttiğimiz gibi İslam literatüründe milel ve nihâl ile makalat kitaplarında derlenmiştir.

Bunların yanında *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, İlhan Ayverdi'nin *Büyük Misalli Türkçe Sözlük*'ü, Andreas Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* kullanılmıştır. İlahiyat disiplini kaynağı olarak Elmalı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* eseri, *Kur'an-ı Kerim*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, E. Behnan Şapolyo'nun *Mezhepler Tarihi* eseri, Y.Nuri Öztürk'ün *Mezheplerin Dinleştirilmesi* eseri, A.Nedim Serinsu'nun *Dini Terimler Sözlüğü*, Gordon Marshall'ın *Sosyoloji Sözlüğü* eseri, Sigmund Freud'un *Dinin Kökenleri* eseri, Ferdinand Tönnies'in *Cemaat ve Cemiyet* eseri, Max Weber'in *Din Sosyolojisi* eseri, İbn-i Haldun'un *Mukaddime* eseri, Agâh Çubukçu ve Neşet Çağatay'ın *İslam Mezhepleri Tarihi* eseri, Şehristânî'nin *El Mîlel ve'n Nihal* eseri, Yaşar Kutluay'ın *İslam ve Yahudi Mezhepleri* eseri, Abdülbakıy Gölpınarlı'nın *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* eserlerinde çeşitli malzemeler dağınık bir şekilde işlenmiştir.

İslamî mezhep, tarikat, cemaat hareket örgütlerin her bakımdan en kapsamlı çalışıldığı kaynak Türkiye'nin en kapsamlı ansiklopedi çalışması olan *TDV İslam Ansiklopedisi*'dir. Buna ek olarak *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, Oktay Yıldırım'ın *Diyanetin Gizli Tarikatlar Raporu* eseri, M. Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, Vahîdî'nin *Hâce-i Cihân Netice-i Cân* eseri, *İslam Alemi Tarih*, *Coğrafya*, *Etnografya* ve *Biyografya Lügati* eseri, *Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler* eseri, *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Aşıkpaşazade'nin *Osmanoğulları Tarihi*, İlhan Ayverdi'nin *Büyük Misalli Türkçe Sözlük* eserlerinin yanında tarikatları tek tek ele alan birçok rapor, makale, genel ağ belgesi, haber sitelerinde de parça parça konunun işlendiği görülmüştür.

1. BÖLÜM: İSLAMÎ KÖKADLARIN TÜRLERİ

Bu bölümde İslamî kökadları türlerine göre sınıflandırılmıştır. İslamî kökadlarının tür incelemesi yapılırken genel İslamî edebiyattaki sınıflandırma> mezhep> tarikat> cemaat> hareket> örgüt biçiminde sınıflandırılmıştır.

Bu bölümdeki İslamî toplulukların kimi bugün yaşamamaktadır. Bu topluluklar bazen tamamen taraftarlarını yitirmişler çoğunlukla ise başka bir İslamî topluluk içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Bu İslami toplulukların daha çok bilinen ve edebiyatta daha sık adı geçen adı esas alınmıştır. Allonimleri (koşutad) da ayrıca belirtilmiştir. Allonim, bir adın koşutu mahiyetindeki addır. (Şahin İ. , 2015, s. 25)

Tezimizin konu kapsamına giren yani adbilimcil terim olan mezhep, tarikat, cemaat, hareket ve örgüt kavramları etimoloji, sosyoloji, ilahiyat gibi birçok disiplinin konusudurlar. Bu bağlamda bu kavramların bu disiplinlerdeki tanımlamalarını ve bu oluşumların ortaya çıkış serüvenlerini dününü ve bugününü ele alacağız. Bu kavramlar genel İslamî edebiyatta adları en çok geçen kavramlar olduğu için bu kavramları açıklıyoruz.

Dünden Bugüne İslamî Mezhep, Tarikat, Cemaat, Hareket ve Örgütlerin Gelişimi

İslam'ın birçok koşutadı vardır bunlar: İslamiyet, Müslümanlık, Sırat-ı Müstakim, Muhammedîler, Ehli Kible, Ehli Salât, Ehli Tevhîd, Hak Din gibi. Sözlükte kurtulmak, teslim olmak gibi anlamlara gelen kökünden türemiştir. (Sinanoğlu M., 2001) Hz. Muhammed'e 610 yılında Hira mağarasında ilk vahyin gelmesinden onun ahirete göç ettiği 632 yılına kadar İslam'ın inanç esasları ve fikhî oluşmuştur.

İslam dini geniş bir coğrafyaya yayılmış ve milyonlarca da inananı vardır. İslam dininden önce Araplar kabileler halinde yaşar ve birbirlerine üstünlük kurmak gayeleriyle birbiriyle savaşırlardı. Bu döneme Câhiliyye Devri denmektedir. İslam Peygamberi İslam Peygamberi Muhammed'e 610 yılında ilk vahyin gelmesiyle dünya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. İslam Peygamberi Muhammed zamanında İslam toplumu Arap yarımadasında yaşayan ve dünyanın geri kalanıyla münasebeti sadece ticaret ile olan kabilelerdi. Fakat İslam dini inananlarına yeni bir amaç vermişti: cihat (gaza) ve fetih. İslam dininin peygamberi devrinde yani Asr-ı Saadet'te İslam Peygamberi Muhammed hem vahiyleri hem sözleri hem de yaşam biçimi ile İslam'ın ta kendisi olmuş, şeriatı ortaya koymuştur. İslam Peygamberi Muhammed'in ahirete irtihalinden sonra geriye ondan kalan Kitap ve Sünnet'tir. Dinin kaynakları olan bu iki mirasa zaman içinde icma ve kıyas da dahil edilmiştir. İcma ümmetin bir konuda uzlaşısı kıyas ise benzer konular arasında karşılaştırmalar yaparak bir hükme varma metodudur. Bu son iki kaynak ihtilafların yolunu açmış olsa da Şehristânî İslam toplumunda ortaya çıkan ihtilafları sıralarken en büyük ihtilafların imamet konusunda olduğunu ve bu sebeple birçok kez kılıçların çekildiğini belirtmektedir. (Şehristani, 2014, s. 19-31)

İslam Peygamberi Muhammed'in irtihali ile yerine Sakıyfe Toplantısı'nda yapılan tartışmalar esnasında Halife Ömer'in: “Resul seni

namazda kendisine halife etmişti. Seni cümlemize imam eyledi.” Sözüyle ilk biatı yaptı ve böylece Halife Ebubekir cumhurun oyuyla ilk halife olmuştur. (Şapolyo, 1964, s. 14-15) İslam Peygamberi Muhammed’in hastalığı sırasında mescide gidemediğinde üç gün imam Halife Ebubekir olmuştur. Bu olay Taberi gibi hadis yazarlarının kaynaklarında doğrulanmıştır. (Kutluay, 2001, s. 53) İslam Peygamberi’nin kızı Fatıma ve İslam Peygamberi damadı olan Halife Ali’nin defin işlemleriyle uğraşması esnasında Halife Ebubekir’in seçimle (biat) başa gelmesi Şîî yazarlardan Abdulkakiy Gölpınar’a göre yanlış olup bu imamet konusunda çıkması muhtemel yangının ilk kıvılcımını oluşturmuştur. Gölpınarlı ve genel olarak Şîî yazın Gadiru Humm’da yaşanan, Sünnî yazının da doğruladığı, İslam Peygamberi Muhammed’in Halife Ali’yi ayağa kaldırıp: “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.” Hadisini delil göstererek imametini Halife Ali’nin hakkı olduğunu iddia etmektedirler. (Gölpınarlı A. , 1987, s. 48-70) Halife Ali’nin hilafet konusunda kendisine fikri sorulmaması üzerine inzivaya çekilmesi ve Halife Ebubekir’e biatının gecikmesi de bu iddialara kaynaklık etmektedir. Fakat Taberi ve genel Sünnî yazın bu biat gecikmesinin sebebini İslam Peygamberi Muhammed’in defin işlemlerine bağlamışlardır. Gölpınarlı’ya göre buradan çıkan sonuç Sahabe- i Kiram’ın Gadiri Humm olayını benimsememiş meşveret yolunu tutmuştur. Halife Ebubekir Dönemi genel olarak dinden dönenlerle (Ridde) ve zekat vermek istemeyenlerle savaşılmıştır. Bu dönemde yine Fatıma ile Halife arasında Fedek arazisi için bir ihtilaf daha vuku bulmuştur.

Halife Ebubekir’in irtihali sonrasında onun hayattayken işaret ettiği halife Ömer olmuştur. İşte bu dönemle beraber İslam’ın sınırları genişlemeye başlamış ve çeşitli mezheplerin oluşumuna sebep olan farklı kültür ve coğrafyalarla tanışılmıştır. Halife Ömer döneminde Halid bin Velid kumandasında İran fethedilmiş İslam Devleti imparatorluğa dönüşmüştür. Halife Ömer adaleti ile ün yapmış ve onun döneminde hafızların savaşlarda şehit olmaları sebebiyle Kur’an-ı Kerim kitap haline getirilmiştir. Halife Ömer’in sabah namazında Ebu Lü'lüe şehit etmiş, yatağında bir şura kurulmasını ve o şuradan halife tayin edilmesini buyurmuştur. (Gölpınarlı A. , 1987, s. 75) Bu şûrada Osman halife tayin edilmiştir.

Halife Osman döneminde devlet teşkilatları tam anlamıyla teşekkül etmiş ve sınırlar daha da genişlemiştir. Halife Osman Kur’an’ın çoğaltılmasını ve sancaklara gönderilmesini sağlamıştır. Halife Osman’ın Emevi ailesinden olması ve iddialara göre ailesini kayırması Haşimîlerle (Halife Ali’nin kabilesi) arasınının açılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Ebu Zerr, Halife Osman tarafından sürgün edilmiştir. Mısır ve Kûfe’den gelen katiller hicrî 35’te onu katlettiler. Şehristânî’ye göre fitne ateşi Halife Osman’ın katliyle yakılmıştır. (Şehristani, 2014, s. 19-31)

Yoğun tartışmalar sonucunda Halife Ali ittifakla halife olmuştur. Cennet’le müjdelenmiş sahabelerdene Talha ve Zübeyr onun imametini tanımadılar. Ardından peygamber eşi Aişe de tanımadı. (Buna sebep olarak acilen Halife Osman’ın kanının istenmesi gösterilmektedir.) Halife Ali ile adı geçenler (Ashabu Cemel/ Nakisiyye) Cemel Savaşı’nı yaptılar. Zübeyr ve Talha ile beraber 15 bin Müslüman bu savaşta öldü. Peygamberin en seçkinleri arasında

vuku bulan bu hadise toplumda onulmaz yaralar açtı. Halife olmak isteyen Muaviye ile Halife Ali arasındaki ihtilaf baki kaldı. Halife Ali'nin ordusu ile Şam valisi Muaviye ve Amr bin As'ın ordusu Sıffin denilen yerde karşı karşıya geldi. Muaviye'nin ordusu yenilmeye yüz tutunca As'ın teklifiyle mızraklarının ucuna Kuran-ı Kerim'i takıp hakem Kur'an olsun dediler. Halife Ali bunun bir hile olduğunu anladı ve isyancılarla savaşa devam etmek istedi. Fakat yanındakiler Allah'ın kitabına uymalısınız yoksa seni terk ederiz dediler. Sonunda Muaviye'nin hakemi Amr el As Halife Ali'nin hakemi de Musa el Eş'ari oldu. Bu hakem tayinine Halife Ali'nin ordusundan bazıları ise Hüküm Allah'ındır diyerek karşı çıktılar. Bu karşı çıkanların başı Urve bin Udayy idi. Halife Ali Sıffin'den ayrıldıktan sonra ordusu ikiye bölündü ve hakemleri kabul etmeyenler yani Hâricîler Harura denen mevkide toplandılar. Kendilerine Abdullan bin Kevva'yı imam seçtiler. Bunu duyan Halife Ali yanındakiler Halife Ali'ye: "Biz senin dostunun dostu, düşmanının düşmanıyız. Senin taraftarınız (şia)" dediler böylelikle bir mezhep daha doğmuş oldu: Şia. Hakem kurulu Erzuh'ta toplandı. Toplantının konusu Müslüman kanı dökülmemesi için Kur'an'a başvurmak iken Amr el As hile yaparak tartışmayı halifelik makamı ve Halife Ali'nin halifeliğinin meşruiyetine getirdi. Musa el Eş'ari bu hileyi alt edemeyip sorunların çözümü için Halife Ali'yi halifelik makamından indirdiğini bildirdi bunun üzerine As da boş olan halifelik makamına Muaviye'yi getirdiğini ilan etti. Halife Ali kararı tanımadı. Bu esnada Hâricîler Halife Ali'ye hakem olayından ötürü: "Tevbe et biz senin için asilerlerle savaşalım." dediler. Halife Ali onlara: "Ben de böyle istiyordum fakat siz asi olup yanımdan ayrıldınız şimdi anlaşma yaptık, uymalısınız." Deyince yanından ayrıldılar ve Abdullan bin Vehb erRasibî'yi kendilerine halife seçtiler. Rasibî Nehrevan'da Hâricîlerin toplanmasını istedi. Halife Ali Şam'a yürümeden önce bu fitneyi bitirmek istiyor Nehrevan'a elçiler gönderiyordu fakat Hâricîler onları katlediyordu. Sonunda Halife Ali ordusuyla üstlerine yürüdü ve Hâricî ordusunu ortadan kaldırdı. Hâricî tehlikesi bitmemiş Muaviye sorunu çözülemiş olduğu halde İbni Mülcem adlı bir Hâricî Halife Ali'yi sabah namazında şehit etti. Bunun üzerine Kûfeliler Halife Ali'nin oğlu Halife Hasan'a biat ettilerse de o hilafeti isteyip duran Muaviye'ye hilafeti terk etti. (Neşet Çağatay, İ. Agah Çubukçu, 1976, s. 10-31)

Halife Hasan karısı tarafından zehirlenerek öldürüldükten sonra Muaviye'nin hilafeti sağlamlaştı. Muaviye yerine oğlu Yezid'i bıraktı. Peygamber torunu Hüseyin ona bey'at etmedi. Yezid, Medine valisine Hüseyin'in bey'at etmesini sağlamasını yoksa öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Hüseyin, Medine'den Mekke'ye gitti. Oradan da Kufe'ye yollandı. Kerbela mevkiinde tüm ailesi ve kendisi şehit edildi. Baş kesilip Yezid'e gönderildi. Yezid'in bunun üzerine Bedir'in öcü alındı dediği Gölpınar tarafından iddia edilmektedir. (Gölpınarlı A. , 1987, s. 80-82)

Tüm bu olaylardan sonra İslam mezheplerinin ortaya çıkış nedenlerini özetleyelim.

İslam Peygamberi Muhammed'in: "Benim ümmetim 73 fırkaya ayrılacak bunlardan biri Cennet'e gidecek diğerleri Cehennem'e. Cennet'e gidecek fırka benim ve ashabımın yolundan gidenlerdir." Hadisi Ebu Davut, Tirmizi, Buhari, İbni Mace gibi hadis üstatları tarafından sağlam addedilerek rivayet edilmiştir.

Hatta Şehristâni bu sebeple El Milel ven'Nihal adlı kitabını bu hadise uygun şekilde düzenlemiştir.

İslami mezheplerin ortaya çıkmasına amil olan birçok sebep vardır. Bunlar siyasi, İslam devletinin sınırlarının genişlemesi, bilgisizlik veya çıkardır. (Neşet Çağatay, İ.Agah Çubukçu, 1976, s. 10) Bunlara ek olarak mistik sebepler ve dilsel sebepler de sayılabilir.

Kutluay, Halife Osman Dönemi'nde mezheplerin siyasi olarak ortaya çıktığını sonraları tartışmalar ve çekişmeler neticesinde dinî ve itikâdi mahiyete dönüştüğünü belirtir. Bu mezheplerin gelişme evrelerini şöyle açıklar: menşeleri ve iddiaları tamamen siyasi olan ilk mezhepler, bu mezheplerin iddia ve görüşlerini Kuran-ı Kerim'e isnat etme gayretleri, tartışmaların itikâdi sahaya sıçraması, itikâdi ve dini sahadaki tartışmalara İslam dışı problemlerin de girmesiyle oluşan yeni durum şeklinde izah etmektedir. (Kutluay, 2001, s. 19-24)

Gölpınarlı mezheplerin çıkışını hadis aktarımının ve yazımının yasaklanmasına bağlar. Ona göre Emeviler Dönemi'nde Ehli Beyt aleyhinde olan siyasetin uydurulmuş hadisler şeklinde cereyan ettiğini ve bunun sonucunda birçok konuda anlaşmazlıklar çıktığını bildirir. Bunun sonucunda da bu ihtilaflı meselelerde Kitap ve Sünnet'e başvurulduğunu bu kaynaklarda bulunmayan meseleleri ise benzeri ile kıyaslama (kıyas) veya sahabenin ittifakında arama (icma) gibi yollara başvurdıklarını bildirir. Bunlara re'y ve kıyasla amel edenler dendiğini, bu ikisini veya sadece kıyasa kabul etmeyenlere ise Hadis Ehli dendiğini bildirir. Sonra da bu fırkalardan başka fırkalar türediğini böylelikle mezheplerin ortaya çıktığını iddia eder. Ehlibeytçilerin ise mezheb kavramını kabul etmediklerini her konuda Kur'an'a ve onun ehlibeyt tarafından yapılan yorumlarına uyduklarını bildirir. (Gölpınarlı A. , 1987, s. 26-27)

İslam mezheplerinin ortaya çıkmasında etkili olan düşünce akımlarına bakacak olursak her fırka İslam Peygamberi Muhammed'in hadisinde geçen Fırka-i Nâciye (Kurtuluşa eren fırka) olduğunu iddia ederek ortaya çıkmıştır. Bu mezhepleri genel olarak etkileyen belli başlı fikir akımları şunlardır:

İstidlal/ Meşşaiyyun/ Meşşaiyye, Mütekellimin/ Kelamcılar/ Ehli Nazar/ Ehli Re'y: Bilginin akıl yürütmeye (istidlâl) bulunabileceğini iddia eden akılcı düşünce akımıdır.

İstilalcilerin zıddı olarak mistisizm ve sezgiye (keşf, zevk, hads) dayanan akıma ise İsrakiyyun/ Sûfiyyun/ Sûfiyye/ Tasavvuf/ Vahdet-i Vücûdiyye/ Gnostisizm/ İrfaniyye'dir. (Üzüm, Mezhep, 2004)

Bu ikisine karşı olarak sadece nasları ve nakilleri baz alan Ehli Hadis/ Ehli Eser/ Selef ekolü de vardır.

Bu düşünce akımlarına ilave olarak Dehriyye denilen ateist/materyalist bir akım daha vardır fakat bu akım bazı Batınî fırkalar dışında pek bir etki gösterememiştir.

Mezheplerin uzantıları olan tarikat ve cemaatlerin ortaya çıkışı Çağatay ve Çubukçu'ya göre, kökenleri eskiye götürebilse de mezhepler genel olarak Halife Osman'ın şehadeti ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarikatler ise hicrî 2. yüzyıla ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarikatların ortaya çıkış nedenleri savaşlar, kıtlık ve hastalıklar, İslam zühd ve takvasının yaşanmak istenmesi, yabancı

kültürlerin yorumu ve dinsel yorumlar olarak gösterilmektedir. Çeşitli nedenlerle çıkmaza giren insanlar daha çok Allah'a yönelme ihtiyacı duymuşlardır. Bu nedenle zühd sahibi liderler etrafında toplanmışlardır. Tarikatların kaynağı İslam zühdü ve takvası olsa da Hint, İran, Yunan kültürlerinin etkisinin de olduğu iddia edilmektedir. Zamanla her kurum gibi tarikatlar da yozlaşmış ve kurucularının ölümüyle bozulmalar başlamıştır. Tarikat yoluyla çıkar sağlamak ana gaye olmuştur. Siyâsi çıkar için ekollerini birer mezhebe dönüştürmüşler ve ayrılıkları derinleştirmişlerdir. (Neşet Çağatay, İ. Agah Çubukçu, 1976, s. 1-7)

Özdemir ise Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde yer alan "velâyet/ velilik" ve "kerâmet" konusundaki hükümler ile bazı İslam bilginlerinin kerâmet göstermesi gibi durumlar sebebiyle bazı ulu kişilerin yeni yollar yani tarikatlar kurduğunu onların öğrencilerinin de bu ekol içinde yeni cemaatler kurduklarını savunmaktadır. (Özdemir, 1994)

Özdemir tarikatları üç başlıkta toplar: a. Zühd ve ibadeti seçerek namaz ve oruç gibi temel farzları fazlasıyla yerine getirmek isteyenler; b. İslamı yaşamakla beraber, nefis mücadelesini (günahtan kaçınma) baz alanlar; c. Aşk ve muhabbetle İslam'ı yaşamının yanında "Aşk"ı (Allah sevgisi, sevgi ve hoşgörü) hedef belirleyenler olarak sıralar. (Özdemir, 1994)

Buraya kadar İslami toplulukların ortaya çıkış serüvenlerini el aldık şimdi de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Batılılaşma penceresinden İslamî topluluklara kısa bir bakış atalım.

Muâviye'den sonra saltanata dönüşen hilafet Abbasoğullarına geçmiştir. Horasan'da Ali evladı için ayaklanan Ebu Müslim Cafer-i Sadık'tan destek alamayınca Abbasoğulları için kıyama geçmiştir. Ümeyyeoğullarının (Emevîler) Alioğullarına (Hâşimilere ve toptan Şia'ya) yaptıkları eziyet¹ böylelikle bir miktar son bulmuştur. Hatta Halife Me'mun 8. İmam Ali-er Rıza'ya hilafetini terk etmiştir. (Gölpınarlı A. , 1987, s. 85-103) Abbasoğulları zayıflayıp Büveyhoğullarının hâkimiyetine geçse de Mısır'da Fâtımîler İran'da Selçuklular güçlenmişti. Eyyûbiler Ehl-i Sünnet'ten olup Kudüs'ü Haçlılardan temizlemişti. Anadolu Selçukluları Ehli Sünnet'i resmi mezhep kabul etmiş halefi Osmanlı da resmi olarak Hanefi idi.

İnalcık, İlk Müslüman Türk devleti Karahanlılar, Akkoyunlular, Selçuklular ve son olarak Osmanlıların hepsinin şer'i hukuku tanımakla birlikte Türk devlet geleneği olan örf ile de hükmettiklerini, tüm bu devletlerde İslam ve fukahâsının el üstünde tutulduğunu hatta Şeyh-ül İslamlık makamının Osmanlı döneminde Sadrazamlık makamıyla eş değerde görüldüğünü belirtmektedir. 11.yüzyıldan itibaren İslam'ın bayraktarı olan Türklerde yine de hakanın mutlak bağımsız olduğunu bildirmektedir. (İnalcık, 2016)

Özdemir, 1071 Malazgirt Zaferi ile beraber yeni vatanın Türk- İslamlaşması hız kazanmış bu konuda çeşitli tarikatların tekke ve zâviyeleri de işe

¹ Emevîlerden Halife Ömer bin Abdülazîz bu eziyeti yapanların dışındadır. Ömer cuma hutbelerinde Ehl-i Beyt'e lanet okunmasını yasaklamış ve Ali evlâdına Fedek Arazisi'nin geri iade etmiştir.

koşulduğunu makalesinde belirtmektedir.² Özellikle Ahi zaviyeleri fütüvvetlere katılmış Gazi, Alperen, Baba gibi unvanlar almışlardır. Anadolu Beyleri de bu yolu takip etmiştir. Osmanlılar da atalarının yolundan devam etmiş hatta daha ileri götürerek yeni fethedilen yerlere yeni tekke ve zaviyeler kurdurmayı devlet politikası haline getirmiştir. Ve bu yapılara mîrî hazine ve vakıflardan kaynaklar aktarmıştır. Hatta bazı padişahların bu tarikatlara kalben yakın olduğunu Osman ve Orhan Gazi'nin, Süleyman Paşa'nın, Murat Hüdevendigar ve Yıldırım Beyazıt'ın Ahilere; II. Murat'ın, Fatih ve II. Bayezit'in Bayrami, Halveti, Nakşi ve Kadirilere; III. Selim, II. Mahmut ve Abdül Aziz'in Mevlevilere yakın oldukları, onlarla dirsek temaslarının olduğunu iddia etmektedir.(Özdemir, 1994)

Özdemir Osmanlı'nın tarikat ve cemaatleri Ehl-i Sünnet'ten ve Ehl-i Sünnet gayrı olarak sınıflandırdığını ve bunları denetlediğini belirtmektedir. Ehl-i sünnet dışı desteklenen tek tarikatın da Bektâşiler olduğunu görüyoruz. Özdemir kıymetli eserinin sonunda Osmanlı'nın tarikat ve cemaatleri sosyal bir vakıa olarak kabul ettiğini hem onlardan hukuki, idari, askeri, beledi ve eğitim gibi alanlarda yararlandığını hem de denetlediğini belirtmektedir.(Özdemir, 1994)

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına giden yolda önce Batılaşma serüvenimizi ele almak gerekiyor.

İnalcık, Batılaşmanın kökenlerinin eskiye dayandığını Batı karşısındaki zayıflamanın durdurmanın çaresini onlar gibi yapmak olduğunu yani Batılaşmak olduğunun dönemin karar alıcıları tarafından ortaya konduğunu belirtmektedir. İnalcık; sırasıyla silah transferi, askeri, teknolojik, eğitim ve yargı derken Tanzimatla ve Batılı devletlerin baskıları sonucu çıkarılan reformlarla sürecin hızlandığını, tüm bu uygulamaların toplumdaki ikilikleri çoğalttığını vurgulamaktadır. Örneğin Nizâmiyye mahkemelerinin laik mahkemeler olduğunu şer'i mahkemelerle beraber bir çelişki yarattığını iddia eder. (İnalcık, 2016, s. 137-141)

İnalcık tüm bu ikiliği çözmek için ortaya konulan Mecelle'nin giderek karmaşıklaşan hukuki, medeni ve ticari hayata tam anlamıyla çözüm bulamadığını, her ne kadar Şer'i hükümler tüm kanunların üstünde olsa da reform üstüne reformun yargıyı yamalı bohçaya çevirdiğini, İttihad ve Terakki Dönemi'nde laikleşmenin hızlandığını, mahkemelerin denetiminin Şeyh-ül İslam'dan alınıp Adelet Bakanlığına verildiğini ve tam laikleşmenin 1924'te Şer'i Mahkemelerin kaldırılarak Medeni Kanun'un kabulüyle gerçekleştiğini belirtir (İnalcık, 2016, s. 137-143)

Ziya Paşa, Namık Kemal gibi Osmanlı aydınları tüm bu hengâmeye tepkilidirler. Sanayi ve ticarete Batı usullerinin alınması gerektiğini fakat kültür ve yaşamda Batı taklidini reddediyorlardı. İslam'ın toplumdaki bozuklukların kaynağı olduğuna şiddetle karşı çıkmışlardır. (İnalcık, 2016, s. 137- 145)

Tüm bu değişimin neticesinde İnalcık, Atatürk'ün Kültür ve medeniyet ayrılığı olarak ikili bakış açısını reddettiğini Batılaşmayı Tanzimatçılar gibi en radikal şekliyle algıladığını belirtir. (İnalcık, 2016, s. 145)

² Tekye/Tekke: Tekye (Tekke, galat), dayanacak yer, tarikat iltisaklılarının eğleştikleri ve ibadet ettikleri yer. "Zaviye", "Hanhâh", "Dergâh" ve "Asitane" isimleri de eş anlamlı olarak kullanılır. Zaviye; hücre ise tekyelerin küçüğüne denir. (Özdemir, 1994)

Kara, Cumhuriyet'in ilanı ile dinin yerinin yeniden belirlendiğini Cumhuriyet inkılaplarının neredeyse hepsinin din ile iltisaklı olduğunu belirtmektedir. (Kara M. , Din ile Devlet Arasına Sıkışmış Bir Kurum Diyanet İşleri Başkanlığı, 2000)

Tekke ve zaviyeler Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra milli egemenliği etki ve kontrol altına aldıkları gerekçesiyle kapatılmıştır. (Abdulahap Akıncı, Oğuzhan Acar, 2020) Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'la tekke ve zâviyeler kapatılmıştır.³

Peki adbilimcil terim olan mezhep, tarikat, cemaat, hareket ve örgüt ne demektir? Bunların tanımları çeşitli disiplinlerde farklılaşıyor mu? Şimdi de bu soruları cevaplayalım.

Ayverdi mezhebin tanımını şöyle yapar: “Mezhep: Arapça zehab ‘gitmek, yönelmekten mezhep’. 1. Bir dinde belirli görüş ve anlayış farklılıklarından doğan kollardan her biri. 2. Gidilen, benimsenen yol. 3. İlim ve felsefede birbirinden ayrılan kollara verilen isim, çağır, meslek. (Ayverdi, 2010, s. 818)

Üzüm İslam açısından sözcüğü ele alarak “Dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi; bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmî ve fikrî birikim.” Olarak tanımlar. (Üzüm, Mezhep, 2004)

Tarikatın kapsamlı bir tanımını Ayverdi şöyle yapar: “Arapça 1. Yol, meslek, tarik. 2. Allah'a ulaşmak maksadıyla tutulan yol; bir mürşide uyarak ahlakını güzelleştirmeyi ve kötülüklerden arınmayı, tevhidin hakikatine varmayı ve Allah'a ulaşmayı amaç edinen tasavvuf yolu. 3. Bir şeyhe bağlı olanlar için konulmuş manevi, ahlaki, sosyal kurallar bütünü ve kurallara göre teşkilatlanmış kurum. 4. Allah'a ulaşma yolundaki dört makamdan (şariat, tarikat, hakikat, marifet) ikincisi. 5. (...) genellikle olumsuz kapalı zümreleri ifade eder.” (Ayverdi, 2010, s. 1204)

Marshall Sosyoloji Sözlüğü'nde tarikatı, kilise-mezhep tipolojisinde, »kilise tipi ile »mezhep tipi arasında duran bir dinsel örgütlenme olarak ele alır. Tarikatı, formel bir »bürokrasisi olan gönüllü bir birlik olarak ele alır. Üyelerinin daha çok »toplumsallaşma süreciyle dahil edildiğini iddia eder. (Marshall, 1999, s. 720)

Cemaat sözcüğünü ise Ayverdi: “Cemaat: Arapça cemden (toplamak) cemaat. 1. Bir yere toplanmış insan topluluğu. 2. İmama uyup namaz kıyanlar. 3. Aynı dinden veya aynı soydan olanlar. 4. Aynı işi yapanların veya ortak bir tarafı olanların meydana getirdiği topluluk, fırka, taife. “ (Ayverdi, 2010, s. 188)

³ Atatürk Tekke ve zaviyeler hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder: “*Var olan tarikatların amacı kendilerine bağlı olan kimseleri dünyada ve manevi olan hayatta mutluluk sahibi yapmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün kapsamı ile medeniyetin ışığı karşısında filan veya falan şeyhin uyarmasıyla maddi ve manevi mutluluğu arayacak kadar ilkel insanların Türkiye medeni toplumunda varlığını asla kabul etmiyorum. Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, meczuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek yol, medeniyet yoludur. Medeniyetin gerektirdiğini yapmak insan olmak için yeterlidir. Tarikat reisleri bu dediğim gerçeği bütün açıklığıyla anlayacak ve kendiliklerinden hemen tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık erginliğe ulaştıklarını elbette kabul edeceklerdir.*” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1925)

Cevdet Türkay ise cemaati bir mezhebe veya reise bağlı olanlara dendiğini oymak, aşiret ve cemaat deyimlerinin aynı anlamda kullanılan kelimeler olduğunu belirtir. (Türkay, 1979, s. 17)

Sosyolojinin kurucularından sayılan ve sosyolojiye kendisinin verdiği “Umran” ilmi diyen İbn Haldun içtimai hayatı insan için zaruret olarak görmektedir. Çünkü insan gıda ve güvenlik hususlarında diğer insanlara muhtaçtır. (Haldun, 1990, s. 100)

Sosyoloji Sözlüğü’nde: “Cemaat (topluluk) (community) cemaat kavramı, cemaatin üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye -genellikle ortak bir kimlik duygusuna- dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünüdür.” (Marshall, 1999, s. 90)

Max Weber dini manada cemaat, rutinleşmenin sonucu olarak; peygamberin tebliğinin ve cemaatin erdeminin yayılmasının devamlılığını sağladığı ve dolayısıyla teşebbüsün ve onun insan gücünü sağlayanların ekonomik varlığını ve böylece dini işlevler yüklenenlere ayrılan ayrıcalıkları da tekelleştirmeyi güvence altına aldığı bir sürecin sonunda ortaya çıktığını iddia eder. (Weber, 2016, s. 158)

Cemaati (topluluk) cemiyete (toplum) tercih eden Tönnies ise manevi cemaati zihinsel yaşam bağlantısı olarak tanımlarken, mekânsal cemaati fiziksel yaşam bağlantısı (aile) olarak tanımlar. Manevi cemaatlerde ibadet mekanları ve Tanrıların bağlantılı olduğunu, her nerede insanlar iradeleri yoluyla organik anlamda birbirlerine bağlıysa ve birbirini onaylıyorsa orada bir cemaat olduğunu bildirir. (Tönnies, 2019, s. 53)

TDK Sözlük’te hareket kavramı: Arapça ad. Belirli bir amaca varmak veya bir düşünceyi yerleştirmek için birbiri ardınca yapılan faaliyetler dizisi; akım.” Olarak tanımlanır. (TDK Sözlük, 2023)

Marshall, hareketi dikkate değer sayıdaki insanın toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terim olarak tanımlar. (Marshall, 1999, s. 746)

TDK Sözlük’te örgüt: “Türkçe ad. Ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik; teşekkül, teşkilat.” Olarak tanımlanır. (TDK Sözlük, 2023)

Bu tanımlardan yola çıkarak genel bir değerlendirme yapacak olursak: mezhep, bu inanç yolundaki çeşitli yorumsal ekoller; tarikat, Allah’a ulaşmak amacıyla yapılan tasavvufi yolculuk; cemaat ise birbirine organik bağlı taife olarak değerlendirilebilir. Hareket toplumsal düzeni değiştirmek veya reformize etmek için girişilen çabalar bütünü, örgüt ise belirli amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş topluluk olarak değerlendirilebilir.

Bu kavramların hepsi tezimizin bu bölümünde yapacağımız tür sınıflandırmasının temelini teşkil etmektedir.

1.2. Türleri Bakımından İslamî Mezhepler ve Bunlara Bağlı Olarak Ortaya Çıkan İslamî Tarikat, Cemaat, Hareket ve Örgütler

Buraya kadar mezhep, tarikat, cemaat, hareket, örgüt, İslam ve İslam mezheplerinin oluşumuna neden olan fikirlerden bahsettik. Bu fikirler çeşitli mezhepler oluşturmuştur. Bu mezheplere gönül vermiş önderler art arda gelmiş kimi mezhebinde yeni bir yol açmış kimi ise hocasından aldığı icazetle devam etmiştir.

Türleri bakımından İslami toplulukları sınıflandırırken geleneksel İslamî kaynaklarla modern kaynaklar harmanlanmış özgün bir sınıflandırmaya ulaşılmaya çalışılmıştır. Kaynaklarda karışık bir biçimde bulunan kökadlar bunun sonucunda neredeyse bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Şehristânî'nin El Mil'el ve'n Nihal, İbni Hazm'ın El Fasl'ı, Ebu'l Hasan el Eş'ari Makalat-ül İslamiyyün, Abdülbaki Gölpınarlı'nın Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Enver Behnan Şapolyo'nun Tarikatlar Tarihi, Neşet Çağatay ve İ. Agah Çubukçu'nun İslam Mezhepleri Tarihi, Cevad Meşkur'un Mezhepler Tarihi Sözlüğü esas alınmıştır. TDV'nin İslam Ansiklopedisi ana kaynak olarak kullanılmıştır.

İslam mezhepleri kuruluşundaki amaca göre yani bunların ortaya çıkma sebepleri İslamî edebiyatta genellikle dört gruba ayrılmaktadır. Biz de bu yolu takip ettik. Modern sınıflandırma çeşidi olan ortodoks, heterodoks ve heretik sınıflandırmayı tezimizde kullanmadık. Tasavvufi mezheplerden bahsedilse de tasavvufun bir anlayış olduğu fikrinden hareketle bu tasnife de yer verilmemiş Sûfiler Sünnî anlayış içinde konumlandırılmıştır. Siyasi mezheplerin olmadığını iddia edenler olduğu gibi itikad ve kelâmın da aynı anlama gelen kavramlar olduğunu belirtenler vardır. Belirttiğimiz gibi biz genel İslamî edebiyatı temel olarak bu sınıflandırma yolunu seçtik.

Genellikle kullanılan bu sınıflandırmanın ilki amelî/ hukûki/ fikhî/ furûî mezheplerdir. Amel, dünya ve öte dünyada ceza veya ödül konusu olan her türlü iş ve davranışı ifade eder. (Uludağ, Amel, 1991) Mezheplerin ortaya çıkmasında temel sebep bu ibadetlerin ve hukukun farklı yorumlanmasıdır. Bu mezheplere örnek Hanefîyye ve İmamiyye'dir.

İkincisi Kelâm (Dinin Esaslarını Aklî ve Naklî Delillerle Savunma) mezhepleridir. Kelâm; İman ilkelerinden bahseden, bu esasları aklî ve naklî delillerle İslam'a uygun ispat etmeyi amaç edinen ilimdir. (Ayverdi, 2010) Kelâm ilmi İslam topraklarının genişlemesi ve felsefe ilmi ile tanışılması ile ortaya çıkmıştır. Kelâm mezheplerine örnek Mâturîdiyye ve İmâmiyye'dir.

Üçüncüsü İtikadî/ İmânî/ Usûlî mezheplerdir. İtikad; bir dinin, bir mezhebin ibâdet ve muâmelât dışındaki inanç kısmı. (Ayverdi, 2010) İtikadî (İmânî) mezheplerin Kelâmî mezheplerden farkı salt inanç hususuna yoğunlaşmış olmalıdır. İtikadî (İmânî) mezheplere örnek Ehli Sünnet vel Cemaat ve Şia.

Dördüncüsü ise siyâsî mezheplerdir. Siyasi meseleler sonucu İslam toplumunda ortaya çıkan yönetsel ayrışmaların sonucu doğmuş mezheplerdir. Bu mezhepler başta siyasi bölünme ile oluşmuş olsa da zamanla fikhî ve itikadî

mezheplere dönüşmüşlerdir. Bu mezheplere örnek Sıffin Savaşı ve Hakem Olayı sonucu ortaya çıkan Şîî ve Hâricîlerdir.

İslamî mezhepleri kuruluşundaki amaca bakılmaksızın 18 ana başlıkta topladık. Bunun sebebi ise kendi içinde sistemleşmiş olmaları ve genel İslam edebiyatında da mezhep olarak bahsedilmeleridir.

Ana mezhepler (türler) şunlardır: Sünnî, Şîî, Haricî, Mu'tezile, Sıfâtiyye, Cebriyye, Mürcie, Kaderiyye, Bekriyye, Evzâiyye, Ebû Sevr Mezhebi, İbn Ebî Leylâ Mezhebi, İbn Râhûye Mezhebi, Süfyânîyye, Cerîriyye, Zâhiriyye, Neccâriyye ve bir mezhep veya tarikat ile bağlantısı tespit edilememiş İslamî kökadları.

Aşağıdaki tür sınıflandırması şu şekilde yapılmıştır: madde başındaki kökadı mezhebin/ tarikatın adıdır. Eğer eğik çizgi var ise o koşutadadır. Eğer yay ayrıç içinde kökadı varsa bu kökadı o tarikatın alt kolu yani şubesidir. Eğer o alt şubeden sonra da yayraç içinde bir kökadı daha varsa o da bir önceki şubenin şubesidir yani ikinci dereceden alt şubedir. Örneğin: Müceddidiyye (kökad)/ Ahmediyye (koşut kökad) (Tayfûriyye (şube)/ Bistâmîyye (koşutad) (Şettâriyye (Tayfuriyye'nin şubesi) (Gavsiyye (Şettariyye'nin şubesi))

1.2.1. Sünnî/ Ehli Sünnet vel Cemaat/ Ehli Hak/ Nâsıbiyye/ Nâsıbe/ Nevâsıbe/ Tenzîliyye

Sünnîlik, İslam hizbleri içinde en fazla kökadına sahip ekoldür. İslam toplumunun çoğunluğunu oluşturduğu için “sevâd-ı âzam” da denir. Ehli sünnet, sözcük anlamında “mânevî alanda çizilen yolu benimseyenler” demektir. İslam Peygamberi Muhammed ile ashab cemaatinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler” diye de tarif etmek mümkündür. (Yavuz, Ehl-i Sünnet, 1994) Şehristânî Ehli Sünnet'in ortaya çıkışını imamet konusuna bağlar. Ona göre imâmetin ittifak ve seçimle belirlenmesi gerektiğini düşünenler Ehl-i Sünnet'i, imâmetin nas ile tayin edilmesi gerektiğini düşünenler ise Şia'yı oluşturur. (Şehristani, 2014, s. 26) Sünnî topluluklar şunlardır:

1.2.1.1. Hanefiyye/ Hanefîlik/ Ehli Re'y

1.2.1.2. Şâfîlik/ Şâfiyye

1.2.1.3. Mâlikîlik/ Mâlikiyye

1.2.1.4. Hanbelîlik/ Hanbeliyye/ Hanâbile (Selefiyye/ Ehli Hadis/ Ehli Sünne/ Eseriyye/ Haşviyye/ Muvahhidin/ Vehhâbîlik)

1.2.1.5. Mâturîdiyye

1.2.1.6. Eş'âriyye

1.2.1.7. Küllâbiyye

1.2.1.8. Yesevîlik/ Yeseviyye/ Sultâniyye/ Cehriyye/ Meşâyıh-ı Türk (Horasan Erenleri, Abdalân-ı Rum, Gaziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm/ Ahîler, Baciyan-ı Rûm)

1.2.1.9. Sûfiyyun/ Sûfiyye/ Tasavvuf Ehli

1.2.1.10. Mevlevîlik/ Mevleviyye

1.2.1.11. Hallâciyye

- 1.2.1.12. Melâmîlik/ Melâmiyye/ Melâmetiyye (Kassariyye, Bayramiyye/ Bayramîlik (Himmetiyye, Celvetiyye (Selâmiyye, Hâşimiyye, Hakkîyye, Fenâiyye)), Nuriyye, İdrisiyye, Hamzaviyye)
- 1.2.1.13. Cüneydiyye
- 1.2.1.14. Hâcegân Târîki/ Nakşibendîlik/ Nakşibendiyye/ Sıddîkiyye
- 1.2.1.14.1. Müceddidiyye/ Ahmediyye (Tayfûriyye/ Bistâmiyye (Şettâriyye (Gavsiyye, Aşkîyye/ İşkiyye/ Uşşakiyye)), Ahrârîyye, Dehleviyye/ Dihlevî, Mazhariyye, Kâsânîyye (İshâkiyye, Âfâkiyye, Cûybârîyye), Cehriyye, Ebü'l Ulâiyye (Muhammediyye, Mün'imîyye, Efdaliyye) Süleymancılık/ Süleyman Efendi Cemaati/ Süleymanlılar)
- 1.2.1.14.2. Hâlidîyye (Erenköy Cemaati/ Sami Efendi Cemaati/ Altınoluk Cemaati (Yahyalılar), Haznevîler/ Hazneviyye, Işıkçılar/ Türkiye Gazetesi Cemaati, Gümüşhânevî Dergâhı (İskenderpaşa Cemaati), Darende Cemaati/ Somuncu Baba, İsmailağa Cemaati/ Mahmutçular, Menzîlciler/ Semerkand Cemaati, Norşin Dergâhı (Ohin Dergâhı, Çokreşîler, Zokayd Dergâhı, Hezân Dergâhı, Taşkesenli Dergâhı, Kırtıloğlu Tekkesi/ Dergâhı), Hakikat Grubu, Cezeri Cemaati, Biberîyye))
- 1.2.1.15. Kâdirîlik/ Kâdiriyye (Hikemiyye, Beceliyye, Hâlisiyye, Müştâkiyye, Resmiyye, Rûmiyye/ İsmâiliyye, Eşrefiyye, Esediyye/ Yemeniyye, Fârîziyye, Ehdeliyye, Gaysiyye, Uceyliyye, Nehârîyye, Zeylâiyye, Tavâsiyye, Müşerriyye, Cebertiyye, Dâvûdiyye, Urâbiyye/ Arâbiyye, Bekkâiyye, Cüneydiyye, Gavsiyye, Kemâliyye, Kumeysiyye, Nevşâhiyye, Sumâdiyye, Bû Aliyye, Nablusiyye, Ammariyye, Nesîmiyye, Menzeliyye, Muhtârîyye, Fâzîliyye, Niyâziyye, Kesnezânîyye/ Kesnizânîyye, Mürîdiyye, Mürîdizm, Kâsîmiyye, Mikşâfiyye, Zincîriyye, Şer'îyye, İcmalciler/ Haydar Baş Grubu, Ekberiyye, Yâfiyye, Garibiyye/ Hindiyye, Hilâlîyye, Enveriyye, Rezzâkiyye)
- 1.2.1.16. Rufâilîlik/ Rifâiyye/ Rifâilîlik/ Ahmediyye/ Batâihiyye (Kubbealtı Vakfı/ Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Suûdiyye, Zeyniyye, Şa'rânîyye, Vâsîtiyye, Aleviyye, Haririyye, Ma'rûfiyye/ Marîfî, Kiyaliye/ Keyyaliyye, Nuriyye, Sayyadiyye, İmadiyye, Katnânîyye, İzziyye, Fenârîyye, Mahmûdiyye, Fazliyye, Cemîliyye/ Cemâliyye, Burhânîyye, Cendeliyye, Dîrîniyye/ Aziziyye, Atâiyye, Sebsebiyye, Aclânîyye, Mahdûmiyye, Ulvânîyye)
- 1.2.1.17. Halvetîlik/ Halvetîler/ Halvetiyye
- 1.2.1.17.1. Rûşeniyye (Demirtaşıyye, Gülşeniyye, Sezâiyye, Hâletîyye) 5
- 1.2.1.17.2. Cemâliyye (Sünbûliyye, Şâbânîyye, Karabaşıyye, Nasûhiyye, Çerkeşiyye, Halîliyye/ Geredeviyye, İbrâhimiyye/ Kuşadaviyye, Ârifiyye, Hüseyiniyye, Assâliyye, Bahşıyye, Bekriyye (Kemâliyye, Semmânîyye (Feyziyye, Tayyibiyye), Hifniyye (Derdîriyye (Sâviyye (Dayfiyye, Şevâdifiyye, Mensafisiyye, Dûmiyye), Sibâiyye, Vefâiyye), Ticânîyye (Hamâliyye), Rahmânîyye, Ezheriyye, Mervânîyye)
- 1.2.1.17.3. Şemsiyye (Sivâsiyye)

- 1.2.1.17.4. Ahmediyye (Sinâniyye, (Muslihiyye, (Zühriyye)), Uşşâkiyye (Cemâliyye, Câhidiyye, Salâhiyye, İrşâdiyye), Mısriyye/ Niyaziyye, Ramazâniyye, Buhûriyye, Cihangîriyye, Cerrâhiyye, Sinobiyye, Raûfiyye, Hayâtiyye)
- 1.2.1.18. Bedeviyye/ Ahmediyye/ Sütûhiyye (Metbûliyye, Şinaviyye, Elvaniye/ Alvaniyye, Bernesiyye, Halebiyye, Cevheriyye, Şuaybiyye, Beyyûmiyye, Abdüllâhiyye, Şinnâviyye, Merâzıka/ Merâzikiyye, Zâhidiyye, Enbabiyye/ İnbâbiyye, Hamûdiye, Evladü'n-Nuh, Kabûliyye, Haliliyye, Arabiyye, Münâviyye, Teskiyâniyye, Şa'râviyye, Bundariyye, Fergâliye, Sâibiyye, Aşbiyye, Şurunbabiliyye/ Şevrûn Bilâliyye)
- 1.2.1.19. Ebheriyye (Zâhidiyye, Erdebîliyye/ Safeviyye/ Sûfiyye-i Safeviyye)
- 1.2.1.20. Medyeniyye/ Şuaybiyye (Abbâsiyye, Amûdiyye, Ayderûsiyye, Dücâniyye, Haccâciyye, Mehdâviyye, Meşîşiyye, Meymûniyye/ Havâtiriyye, Sebtîyye, Tâziyye)
- 1.2.1.21. Şâzeliyye/ Şâziliyye (Neveviyye, Abbâdiyye, Vefâiyye (Bekriyye, Zerrûkiyye (Ayyâşiyye, Gâziyye/ Kâsîmiyye (Nâsîriyye (Şâbiyye/ Şebiyye, Afîfiyye, Hansaliyye, Hızîriyye/ Kâdirîyye))), Derkaviyye (Aleviyye, Bûzîdiyye, Harrâkiyye, Mehâciyye/ Kaddûriyye, Gammâriyye/ Gummâriyye, Kettâniyye), Mehâsîniyye, Hattâbiyye, Âsîmiyye, Râşîdiyye/ Yusufiyye, Mekkiyye)), Yâfiyye (Ni'metullâhiyye), Cevheriyye, Hanefiyye, Cazuliyye/ Cezûliyye (Mustariyye, Tebbâiyye, İseviyye (Evâmîriyye), İlmiyye, Şerkâve/ Şerkâvî, Dilâiyye, Vezzâniyye/ Tihamiyye/ Tayyibiyye, Ebû Yâkubiyye, Amhavşiyye, Hamâdişe (Riyâhiyye, Sıddîkiyye/ Saddakiyye, Degûgiyye)), Medeniyye/ Zâfîriyye (Yeşrûtiyye, Rahmâniyye, Fâsiyye), Âmîriyye, Arûsiyye (Selâmiyye), Meymuniyye/ Havâtiriyye, Bekkiyye, Habîbiyye, Dırdîriyye, Fulâniyye, Süheyliyye, Ziyâniyye, Kavukciyye, Meczûbiyye, Kerrâziyye/ Kerzâziyye, Hassâfiyye/ Hisâfiyye, Hâşîmiyye, Feyziyye, Şeyhiyye, Handûşiyye, Azmiyye, Hâmidîyye, Muhammediyye, Der'iyye)
- 1.2.1.22. Sühreverdiyye/ İşrâkiyye (Buhâriyye, Âdiliyye/ Bedriyye, Büzgaşiyye/ Buzguşiyye/ Necîbiyye, Zeyniyye, Pîrcemâliyye, Zerkûbiyye, Kemâliyye, Ahmediyye)
- 1.2.1.23. Kübreviyye (Baharziyye (Firdevsiyye/ Rukniyye), Hemedaniyye (Berzenciyye, İshâkiyye/ İğtişâşiyye (Zehebiyye/ Berzişâbâdiyye, Nurbahşiyye)), Nuriyye (Rûkniyye))
- 1.2.1.24. Desûkiyye/ Berahimiyye/ Burhaniyye/ Burhamiyye (Âşûriyye, Süyûtiyye, Şehâviyye (Şernûbîyye))
- 1.2.1.25. Sa'diyye/ Şeybâniyye (Abdusselâmiyye, Tağlibiyye, Şerrâbiyye, Vefâiyye, Âcîziyye)
- 1.2.1.26. İdrîsiyye (Senûsiyye/ Sunûsiyye, Reşîdiyye (Sâlihiyye, Denderâviyye), Mîrgâniyye/ Hatmiyye)
- 1.2.1.27. Çiştîyye/ Çeştîyye (Sâbîriyye, Nizâmîyye, Ahmediyye)
- 1.2.1.28. Nuriyye
- 1.2.1.29. Tarikat-ı Muhammediyye

- 1.2.1.30. Ferâiziyye/ Ferâidiyye
- 1.2.1.31. Nurculuk/ Nur Cemaati/ Risale-i Nur Hareketi (Kırkincılar/ Meşveret Cemaati, Med- Zehra Grubu/ Vakfı, Okuyucular, Tahşiyeciler, Yazıcılar, Yeni Asyacılar, Aczmendiler/ Aczimendiler)
- 1.2.1.32. Hâkimiyye
- 1.2.1.33. İshâkiyye/ Kâzerûniyye
- 1.2.1.34. Simâvilik/ Simâviyye/ Bedriyye
- 1.2.1.35. Edhemîler/ Edhemiyye
- 1.2.1.36. Sâlimiyye
- 1.2.1.37. İhvan-ı Müslimin/ Müslüman Kardeşler
- 1.2.1.38. HAMAS/ Hareket'ül Mukavemet-ul İslamiyye/ İslami Direniş Hareketi
- 1.2.1.39. Filistin İslami Cihad Hareketi
- 1.2.1.40. Filistin Kurtuluş Örgütü (El FETİH/ El FETH/ Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi)
- 1.2.1.41. Hizb-üt Tahrir/ İslami Hareket Cemaati
- 1.2.1.42. İslam Cemaatleri Birliği/ Kaplancılar
- 1.2.1.43. Milli Görüş Hareketi
- 1.2.1.44. Barelvîyye/ Birelvîlik
- 1.2.1.45. Mehdi Hareketi/ Mehdeviyye
- 1.2.1.46. Sipah-i Sahabe Pakistan/ Sipah-e Sahaba/ Pakistan Sahabe Ordusu/ Ehli Sünnet vel Cemaat
- 1.2.1.47. Jamiat Ahle Hadith/ Ehl-i Hadis Cemiyeti
- 1.2.1.48. Lashkar-e-Jhangvi/ Leşker-i Cengvi/ Cengvi'nin Askerleri
- 1.2.1.49. Sipah-i Muhammed Pakistan/ Pakistan Muhammed Ordusu
- 1.2.1.50. Hizb-ül Mücahidin/ Mücahit Grubu
- 1.2.1.51. Leşker-i Tayyibe/ Tayyib Askerler
- 1.2.1.52. Ceyş-i Muhammed/ Muhammed Ordusu
- 1.2.1.53. Deobendiyye/ Diyûbendiyye/ Dârululûm (Cemaat-i İslami, Cemaât-i Tebliğ/ Tebliğ Cemaati)
- 1.2.1.54. Taliban (Afgan Talibanı, Pakistan Talibanı (Tehrik-i Taliban Pakistan/ Pakistan Taliban Hareketi, Molla Nazir Grubu, Hafız Gül Bahadır Grubu, Hakkani Grubu, Tehrik-i Nizam-i Şeriat-ı Muhammedi/ Şeriat-ı Muhammedi'nin Egemenliği Hareketi))
- 1.2.1.55. El Kaide
- 1.2.1.56. İŞİD/ DEAŞ
- 1.2.1.57. El Nusra/ Nusret Cephesi
- 1.2.1.58. Eş- Şebab/ Hareket-iş Şebab-il Mücahidin/ Mücahit Gençler Hareketi
- 1.2.1.59. Boko Haram/ Jemaatu-ahlis Sunna Liddaavati val Cihat/ Cihat ve Sünnete Davet Cemaati
- 1.2.1.60. İBDA Hareketi/ İBDA-C/ İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi
- 1.2.1.61. Mealciler
- 1.2.1.62. İktibasçılar/ İktibas Dergisi
- 1.2.1.63. FETÖ/ Fetullahçı Terör Örgütü/ Fetullahçılar/ Gülenciler
- 1.2.1.64. Adnan Oktarcılar/ Adnan Hoca Grubu

- 1.2.1.65. Mehdîler
- 1.2.1.66. Nehdatü'l-Ulema
- 1.2.1.67. Kur'anîyyûn/ Ehl-i Kur'ân/ Münkirîn-i Hadîs (Tahrîk-i Tulû-i İslam, Hâksâr Hareketi, Ümmet-i Müslime, Tahrîk-i Ta'mîr-i İnsâniyyet)
- 1.2.1.68. Ehl-i Hadîs

1.2.2. Şîî/ Şia/ Ehli Bid'at

Şîî grupların sınıflandırılması, birçok kaynakta farklı sunulmaktadır. Biz burada Kutluay'ın tasnifini esas alacağız. Kutluay'ın tasnifi ikiye ayrılmaktadır. 1.Grup: Halife Ali ve soyu ile gulve (aşırılığa) gitmiş olanlar: *Gâliyye*; 2.Grup ise Halife Ali ve soyunun imamete diğerlerinden daha fazla hakkı olduğunu iddia etmekle beraber imamların sırası konusunda düşükleri ihtilaflarla bölünen *İmâmiyye*. (Kutluay, 2001)

Gulat'ın Şîî başlığı altında toplanmasının nedeni yukarıda da belirttiğimiz gibi Halife Ali'yi sevmekte aşırılığa gitmiş olanlar sebebiyledir. Şîî topluluklar şunlardır:

- 1.2.2.1. İmâmiyye/ Râfiziyye/ Râfizilik/ Râfiziler/ İsnâaşeriyye/ Kâimiyye/ Ehli İntizar/ Ehli İman/ Ashâbül İntizar/ Muntaziriyye/ Nesebiyye
- 1.2.2.1.1. Şeyhiyye/ Keşfiyye (Amidül-İslamiyye, İhkâkiyye, Kerimhâniyye, Sikat-ül İslamiyye)
- 1.2.2.1.2. Alevîlik/ Alevîler/ Aleviyye (Kızılbaşlık, Tahtacılar, Kalenderiyye (Cevlekiyye/ Cevlâkiyye/ Cavlâkiyye, Haydariyye, Celâliyye (Hâksârîyye, Dûde-i Acem, Gulâm Ali Şah Celâlîleri)), Vefâiyye (Babaîlik/ Babaiyye, Bektâşîlik/ Bektâşîler (Şebekler (Sârîyye)), Garkîniyye/ Karkîniyye) Abbâdiyye, Haddâdiyye)
- 1.2.2.1.3. Zeydiyye (Haseniyye, Hüseyniyye, Ebterîyye/ Bütîriyye/ Betriyye/ Mebtûre/ Sâlihîyye, Cârûdiyye/ Serhûbiyye/ Sürhûbiyye, Süleymaniyye/ Cerîriyye, Nuaymiyye, Sürhâbiyye/ Haşebiyye, Nâsîriyye, Hureyziyye, Dukeyniyye, Ebrâkiyye, Kâsîmiyye, Mutrâfiyye, Rukbiyye/ Ukbiyye, Sabâhiyye, Tâlekânîyye, Tarafiyye, Umeriyye, Ya'kûbiyye, Zekîriyye)
- 1.2.2.1.4. Câferiyye/ Câferiler/ Tûrâbiyye
- 1.2.2.1.5. Ahbâriyye
- 1.2.2.1.6. Usûliyye
- 1.2.2.1.7. Bâkîriyye
- 1.2.2.1.8. Nâvûsiyye
- 1.2.2.1.9. Şumeytiyye/ Sumeytiyye/ Şemitiyye
- 1.2.2.1.10. Eftâhiyye/ Aftâhiyye/ Fetâhiyye/ Ammâriyye
- 1.2.2.1.11. Zûrâriyye/ Temîmiyye
- 1.2.2.1.12. Vâkıfe/ Vâkıfa/ Memtûre (Tâtariyye)
- 1.2.2.1.13. Kat'îyye
- 1.2.2.1.14. Mûseviyye/ Musâiyye/ Muberka'ıyye
- 1.2.2.1.15. Hüseyniyye
- 1.2.2.1.16. Akliyye
- 1.2.2.1.17. Askeriyye

- 1.2.2.1.18. Ca'feriyye
- 1.2.2.1.19. Ebû's- Serâiyye (Eftasiyye)
- 1.2.2.1.20. Fethiyye (Fethiyye-i Huls)
- 1.2.2.1.21. Halfiyye
- 1.2.2.1.22. Kereciyye
- 1.2.2.1.23. Mer'aşîyye
- 1.2.2.1.24. Mitevâliyye
- 1.2.2.1.25. Muterabbisîyye/ Muterâbisîyye
- 1.2.2.1.26. Nâdiriyye
- 1.2.2.1.27. Nefîsiyye
- 1.2.2.1.28. Semî'îyye
- 1.2.2.1.29. Seyyâbiyye
- 1.2.2.1.30. Şureykiyye
- 1.2.2.1.31. Ya'fûriyye
- 1.2.2.1.32. Yahyâviyye
- 1.2.2.1.33. Yahyâviyye
- 1.2.2.1.34. Tehrik-i Caferiye Pakistan/ Pakistan Caferi Hareketi
- 1.2.2.1.35. Hizbullah/ Hizbullahçılar
- 1.2.2.1.36. Fidâiyyân-ı İslam
- 1.2.2.2. Gâliyye⁴/ Gulat/ Ehli Gulûv/ Ehli Bid'at/ İbâhiyye⁵/ Melâhide/ Müellihe/ Aliilâhiler/ Müfevvida/ Mufavvıza/ Tefvîziyye/ Ehli İfrat/ Hulûliyye
- 1.2.2.2.1. Keysânîyye (Kinânîyye, Serrâciyye, Hayyânîyye, Muhtârîyye, Hâşimiyye (Harbiyye, Muâviyye, Cenâhiyye (Hârisiyye)), Kerbiyye/ Küreybiyye, Beyânîyye/ Benânîyye/ Sem'ânîyye, Sâidiyye, Râvendîyye (Rizâmîyye/ Rezzâmîyye, Beslemîyye, Eblakîyye, Haddâşîyye, Ebu Selemîyye, Huryânîyye), İshâkiyye)
- 1.2.2.2.2. Sebeiyye/ Sebâiyye/ Sâibe
- 1.2.2.2.3. Kâmilîyye
- 1.2.2.2.4. Keyyâliyye
- 1.2.2.2.5. Hişâmîyye/ Hakemîyye (Nu'mânîyye/ Şeytânîyye, Yûnusiyye)
- 1.2.2.2.6. Mugîriyye/ Muhammediyye/ Nahliyye
- 1.2.2.2.7. Mansûriyye/ Kisfiyye (Hüseynîyye)
- 1.2.2.2.8. Hattâbiyye (Mufaddaliyye, Bezîğîyye/ Bezî'îyye, Umeyriyye)
- 1.2.2.2.9. Serîğîyye
- 1.2.2.2.10. Şürey'îyye/ Şeri'îyye
- 1.2.2.2.11. Gurâbiyye
- 1.2.2.2.12. Beşeriyye/ Bişriyye/ Beşîriyye
- 1.2.2.2.13. Muhammise

⁵ Üzüm ilk sufilerini inançlarında samimi ve zühd sahibi kişiler olduklarını fakat zaman içinde tasavvuf felsefenin oluşmasıyla İbâhi düşünceler de görülmeye başlanmıştır. Bu sahte sûfilîğin ibâhîliğe dönüşmesinin nedenlerini Allah'ın ibadete muhtaç olmadığı, lütfuyla günahları bağışlayacağı, dinî emir ve yasakların sağlayacağı mânevî yükselişin nefis terbiyesi ile de elde edilebileceği, ebedî mutluluk veya felâketin ezelde yazıldığından dinî kurallara uymanın bir önemi olmadığı şeklinde özetler. (Üzüm, Mezhep, 2004)

- 1.2.2.2.14. Albaiyye/ Ulbâiyye/ Ulyaiyye/ Ulyaniyye/ Ulyâviyye/ Zemmiyye
(Ashabu'l-Kisâ/ Hamsiyye, Mîmiyye, Ayniyye, Sîniyye (Selmâniyye))
- 1.2.2.2.15. Bâbîlik/ Bâbiyye (Bahâîlik / Bahâiyye)
- 1.2.2.2.16. Amreviyye
- 1.2.2.2.17. Bedâiyye
- 1.2.2.2.18. Behmeniyye
- 1.2.2.2.19. Beşşâriyye
- 1.2.2.2.20. Bilâliyye
- 1.2.2.2.21. Cumhûriyye
- 1.2.2.2.22. Dânikîyye
- 1.2.2.2.23. Ehli İhmal/ Muhmele
- 1.2.2.2.24. Ezderiyye
- 1.2.2.2.25. Ezeliyye
- 1.2.2.2.26. Fuvâtîyye
- 1.2.2.2.27. Gamâmiyye/ Ğammamiyye/ Ya'kûbiyye
- 1.2.2.2.28. Hâsriyye
- 1.2.2.2.29. Hilâlîyye
- 1.2.2.2.30. Himâriyye
- 1.2.2.2.31. Husaybiyye
- 1.2.2.2.32. İbrâhimiyye
- 1.2.2.2.33. İsneyniyye
- 1.2.2.2.34. Kabriyye
- 1.2.2.2.35. Kummiyye
- 1.2.2.2.36. Lâ'iniyye/ Lanetçiler
- 1.2.2.2.37. Muhammediyye (Mahsiyye)
- 1.2.2.2.38. Mîriyân/ Mîrîler/ Emriyye
- 1.2.2.2.39. Muammeriyye
- 1.2.2.2.40. Sirriyye
- 1.2.2.2.41. Musavviriyye
- 1.2.2.2.42. Muşâ'saiyye
- 1.2.2.2.43. Mutrefiyye
- 1.2.2.2.44. Pavel Fakîriyye
- 1.2.2.2.45. Sâfiyye
- 1.2.2.2.46. Sâhibu'z-Zamâniyye
- 1.2.2.2.47. Semmâiyye
- 1.2.2.2.48. Şerîkiyye
- 1.2.2.2.49. Tavûsiyye
- 1.2.2.2.50. Umeriyye
- 1.2.2.2.51. Zemmiyye
- 1.2.2.2.52. Zübâbiyye
- 1.2.2.2.53. Şiatü Abbasiyye⁶ (Ebu Müslimiyye/ Müslimiyye/ Müsevvide
(Berkûkiyye/ Berkiyye, Abdulcebbâriyye, Sunbâziyye/ Sinbâziyye,
Berazbendiyye, İshâk-i Türkiyye/ İshâkiyye, Hurremiyye/

⁶ Abbasi Şiası Gulat'tan sayılamaz fakat Ebu Müslimiyye'nin Emevilere karşı ilk Abbasi isyan bayrağını açan kişi olması sebebiyle bu bölümde zikredilmiştir.

Hurremdiniyye/ Muhammire/ Cûmediniyye (Mukannaiyye/ Mubeyyiza/ Mûbeyyida, Kûdekiyye/ Kûdşâhiyye, Fâtımiyye, Bâbekiyye, Mâzyâriyye))

1.2.2.2.54. İsmâîlîler/ İsmâîliyye/ Bâtıniyye/ Bâtınîlik/ Tâ'limiyye/ Ayyârlar (Ubeydullâhiyye, Sinâniyye, Nâsriyye, Merâğiyye, Gıyâsiyye, Seb'iyye, Nizâriyye/ Meskâtiyye/ Haşîşiyye/ Haşîşî/ Haşhaşîler/ Fidâviyye/ Fidâiyyan/ Sabbâhiyye, Haltıyye, Hanferiyye, Müsta'liyye/ Müsta'leviyye (Hâfiziyye (Mecîdiyye), Tayyibiyye, Bohra/ Buhra), Mubârekiyye, Karâmita/ Karmatîler/ Karmatiyyûn/ Şabaşiyye (Cennâbiyye/ Ebû Saîdiler, Bakliyye, Akdâniyye), Hurûfîlik (Noktavîlik/ Noktaviyye/ İhsâiyye/ Pesihâniyye), Ağahâniye, Hâkimiyye/ Dürzîlik/ Dürziyye (Ma'niyyûn, Tevhîdiyye), Nusayrîlik/ Nusayrîler/ Nusayriyye/ Nemûriyye/ Numeyriyye (Suvâzimiyye, Sevâhiliyye, Neylâniyye/ Nümeylâniyye, Nevâsıra, Mürşidiyye, Muhâzire, Metâvire, Kibeliyye, Cebeliyye, Sarâmite, Serâniyye, İshâkiyye, Kameriyye/ Kilâziyye, Haydariyye/ Gaybiyye/ Şimâliyye/ Şemsiyye, Mâhûsiyye, Kelbiyye))

1.2.2.2.55. Ezidî/ Yezîdî/ Abedetül İblis (Adeviyye/ Sohbetiyye, Behdinâniyye)

1.2.2.2.56. Kadıyânîlik/ Ahmediyye/ Mirzâiyye

1.2.2.2.57. Behâferidiyye

1.2.2.2.58. Zındık/ Zenâdika (Avcâiyye)

1.2.2.2.59. Mefrûğîyye

1.2.2.2.60. Rûşeniyye

1.2.2.2.61. Tevhid-i İlâhiyye

1.2.2.2.62. Ehl-i Hak/ Kâkâiyye/ Kekeiyye

1.2.3. Hâriciyye/ Hâricîler/ Havâriç/ Harûriyye/ Mârîka/ Muhakkime-i Ula/ Nâsıbiyye/ Nâsıbe/ Nevâsıbe/ Vehbiyye/ Şurât

1.2.3.1. Azrakıyler/ Ezârîka

1.2.3.2. Necedât / Necdiyye

1.2.3.3. Beyhesiyye

1.2.3.4. Acârîde/ Acrediyye (Seâlîbe/ Sa'lebiyye (Ahnesiyye, Ma'bediyye, Mükremiyye, Rüşeydiyye, Şeybâniyye, Bid'iyye/ Yahyâiyye, Ma'lûmiyye, Meçhûliyye), Kaâde, Meymûniyye (Hulfiyye), Halefiyye, Hamziyye, Şuaybiyye, Hâzimiyye/ Câzimiyye⁷, Saltiyye, Etrafiyye)

1.2.3.5. İbâziyye/ Ebâdiler/ İbâdiyye/ Ebâziyye/ Beyâsi/ Bîyâsi/ Beyâzi/ Ehlü'l-îmân ve'l-istikâme/ Cemâatü'l-müslimîn/ Ehlü'd-da've (Tarîfiyye, Vehbiyye, Nükkariyye/ Nekkâriyye/ Yezîdiyye, Nefâsiyye/ Neffâsiyye, Halefiyye, Ömeriyye, Dahhâkiyye, Sekkâkiyye, Hafsiyye, Yezîdiyye, Hârisiyye, Ashabu-t Taat, Hüseyniyye/ Haseniyye, Rüstemiyye)

1.2.3.6. Azriyye/ Uzriyye

1.2.3.7. Necrâniyye

⁷ Şehristani'nin el-Milel ve'n-nihal adlı eserinde Cazimiyye olarak geçmektedir.

- 1.2.3.8. Ataviyye
- 1.2.3.9. Fudeykiyye/ Fudeykiyye
- 1.2.3.10. Sufriyye/ Asfariyye/ Ziyâdiyye (Fazliyye, Râcia)
- 1.2.3.11. Şebîbiyye/ Şeybâniyye
- 1.2.3.12. Hüseyniyye/ Husayniyye
- 1.2.3.13. Râsibiyye
- 1.2.3.14. Kûziyye
- 1.2.3.15. Mebhûtiyye
- 1.2.3.16. Niseviyye
- 1.2.3.17. Osmâniyye
- 1.2.3.18. Şekkiyye
- 1.2.3.19. Tağlibiyye

1.2.4. Mu'tezile/ Muattile/ Muattıla/ Ehl-i Ta'tîl/ Seneviyye/ Ehlü-t Tesniye/ Kaderiyye/ Ehlü'l-Adl ve't-Tevhîd/ Vaîdiyye/ Ehlu'l-Ehvâ (Bağdadiyyun, Basriyyun)

- 1.2.4.1. Behâşime/ Behşemiyye/ Zemmiyye/ Cübbâiyye
- 1.2.4.2. Ca'feriyye
- 1.2.4.3. Esammiyye
- 1.2.4.4. Esvâriyye
- 1.2.4.5. Fazliyye
- 1.2.4.6. Şahhâmiyye
- 1.2.4.7. Vâsiliyye
- 1.2.4.8. Huzeyliyye
- 1.2.4.9. Nazzâmîyye
- 1.2.4.10. Abbâdiyye
- 1.2.4.11. Amriyye/ Amreviyye
- 1.2.4.12. Iskâfiyye
- 1.2.4.13. Haseniyye
- 1.2.4.14. Hâbîtiyye/ Hadsîyye/ Hadîsiyye/ Hadesiyye (Himâriyye)
- 1.2.4.15. Bîşriyye
- 1.2.4.16. Muammeriyye/ Ma'meriyye
- 1.2.4.17. Müzdariyye/ Murdâriyye
- 1.2.4.18. Sümâmîyye
- 1.2.4.19. Hişâmîyye
- 1.2.4.20. Câhiziyye
- 1.2.4.21. Hayyâtiyye (Ka'biyye)
- 1.2.4.22. Dırâriyye
- 1.2.4.23. Kavliyye/ Lafziyye
- 1.2.4.24. Ehadiyye
- 1.2.4.25. Hisbâniyye⁸
- 1.2.4.26. Kasabiyye

⁸ Mu'tezile içinde sayılmalarının sebebi bu dönemdeki eski Yunan eserlerinin çevirileri sebebiyle ortaya çıkmış olmalarını düşünmemizdir. Halife Me'mun ile yaşadıkları anekdotlar da bize bunu göstermektedir. Görüşleri Eflatun'un idealar kuramını anımsatmaktadır.

1.2.5. Sıfâtiyye / Ehl-i İsbât/ Ehl-i Müsbite

1.2.5.1. Müşebbihe/ Ehli Tefrit (Mukâtiliyye, Azâfire/ Şelmegâniyye/ Azâkırıyye, Cevâribiyye, İbrâhimiyye, Hubbiyye/ Habîbiyye, Minhâliyye, Hulmâniyye, Hebâbiliyye, Uşriyye)

1.2.5.2. Mücessime (Hişâmiyye, Cevâlîkiyye)

1.2.6. Cebriyye/ Cebrî/ İcbariyye/ Mücebbire/ Mücbire

1.2.6.1. Cebriyye-i Hâliisa (Cehmiyye (Gayriyye, Harkıyye/ Hârîkiyye, Mahlûkiyye, Meyliyye, Muterâkıbe))

1.2.6.2. Cebriyye-i Mutavassıt (Eş'âriyye/ Eşâ'ira), Bittîhiyye, Siyâhiyye/ Sayâhiyye, Havfiyye, Vehmiyye)

1.2.7. Mürcie

1.2.7.1. Kerrâmiyye (Suvâkiyye, Sevremiyye, Tarâikiyye, İshâkiyye, Âbidiyye, Heysamiyye, Ânidiyye, Cundiyye, Haddiyye, Hafâfiyye, Ma'ıyye, Muhâciriyye)

1.2.7.2. Ca'diyye/ Cahderiyye

1.2.7.3. Derâmiyye

1.2.7.4. Mâsırıyye

1.2.7.5. Merîsiyye

1.2.7.6. Mu'teriyye

1.2.7.7. Mukâbiliyye

1.2.7.8. Râciyye

1.2.7.9. Rakkâşıyye

1.2.7.10. Şâke/ Şâkiye

1.2.7.11. Şemeriyye

1.2.7.12. Şemrâhiyye

1.2.7.13. Yunûsiyye

1.2.7.14. Gassâniyye

1.2.7.15. Ebû Sevbâniyye/ Sevbâniyye

1.2.7.16. Tûmeniyye/ Tevmeniyye

1.2.7.17. Sâlihiyye

1.2.7.18. Şimriyye

1.2.7.19. Ubeydiyye

1.2.7.20. Ziyâdiyye

1.2.7.21. Muâziyye

1.2.8. Kaderiyye

1.2.8.1. Gaylâniyye

1.2.8.2. Muteberiyye

1.2.8.3. Ruveydiyye

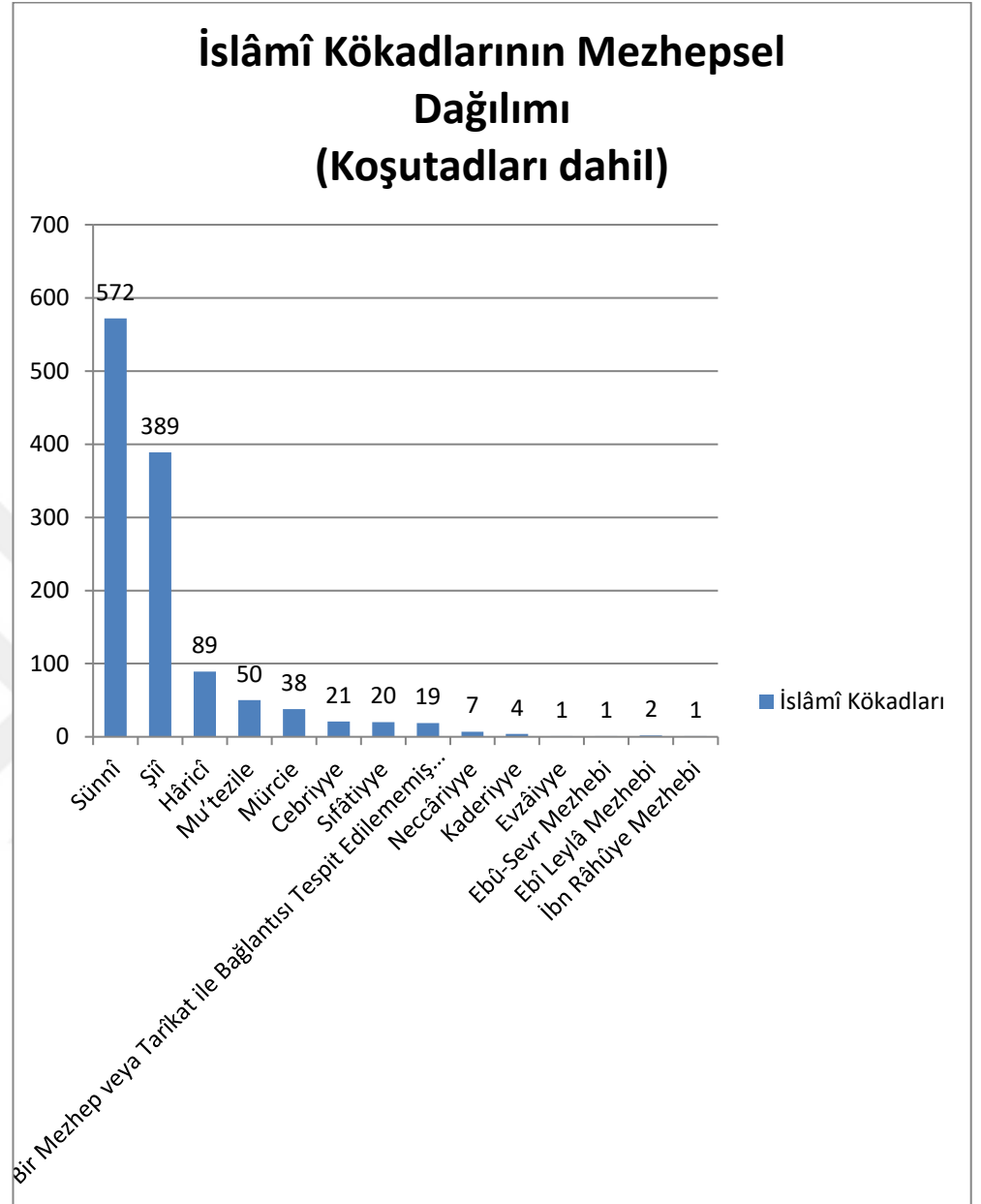
- 1.2.9. Bekriyye
- 1.2.10. Evzâiyye
- 1.2.11. Ebû-Sevr Mezhebi
- 1.2.12. İbn Ebî-Leylâ/ İbn Ebû Leylâ Mezhebi
- 1.2.13. İbn Râhûye Mezhebi
- 1.2.14. Süfyâniyye/ Sevriyye
- 1.2.15. Cerîriyye/ Tâberiyye
- 1.2.16. Zâhiriyye (Dâvûdiyye)
- 1.2.17. Neccâriyye/ Huseyniyye
 - 1.2.17.1. Burgûsiyye
 - 1.2.17.2. Za'ferâniyye
 - 1.2.17.3. Rustâkiyye
 - 1.2.17.4. Müstedrike/ Müstedrikiyye
- 1.2.18. Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluklar
 - 1.2.18.1. Kenziyye
 - 1.2.18.2. İttihâdiyye
 - 1.2.18.3. Kesbiyye
 - 1.2.18.4. Kifyâniyye
 - 1.2.18.5. Levziyye
 - 1.2.18.6. Makâmâtiyye
 - 1.2.18.7. Mefrûdiyye
 - 1.2.18.8. Meyseriyye
 - 1.2.18.9. Munfasiliyye
 - 1.2.18.10. Muttasiliyye
 - 1.2.18.11. Sabâhiyye
 - 1.2.18.12. Sem'iyye
 - 1.2.18.13. Târiyye
 - 1.2.18.14. Tureyfiyye
 - 1.2.18.15. Vâidiyye
 - 1.2.18.16. Vâlihiyye
 - 1.2.18.17. Vâridiyye
 - 1.2.18.18. Vezniyye
 - 1.2.18.19. Lemyezeliyye

Bölüm Sonucu

İslam dininin 17 mezhebe bölündüğü görülmektedir. Sınıflandırmamızda 18'incisi bir mezhep olmayıp sınıflandırmaya bilgi yetersizliği nedeniyle bir mezheple bağlantısı kurulamamış fırkalardır.

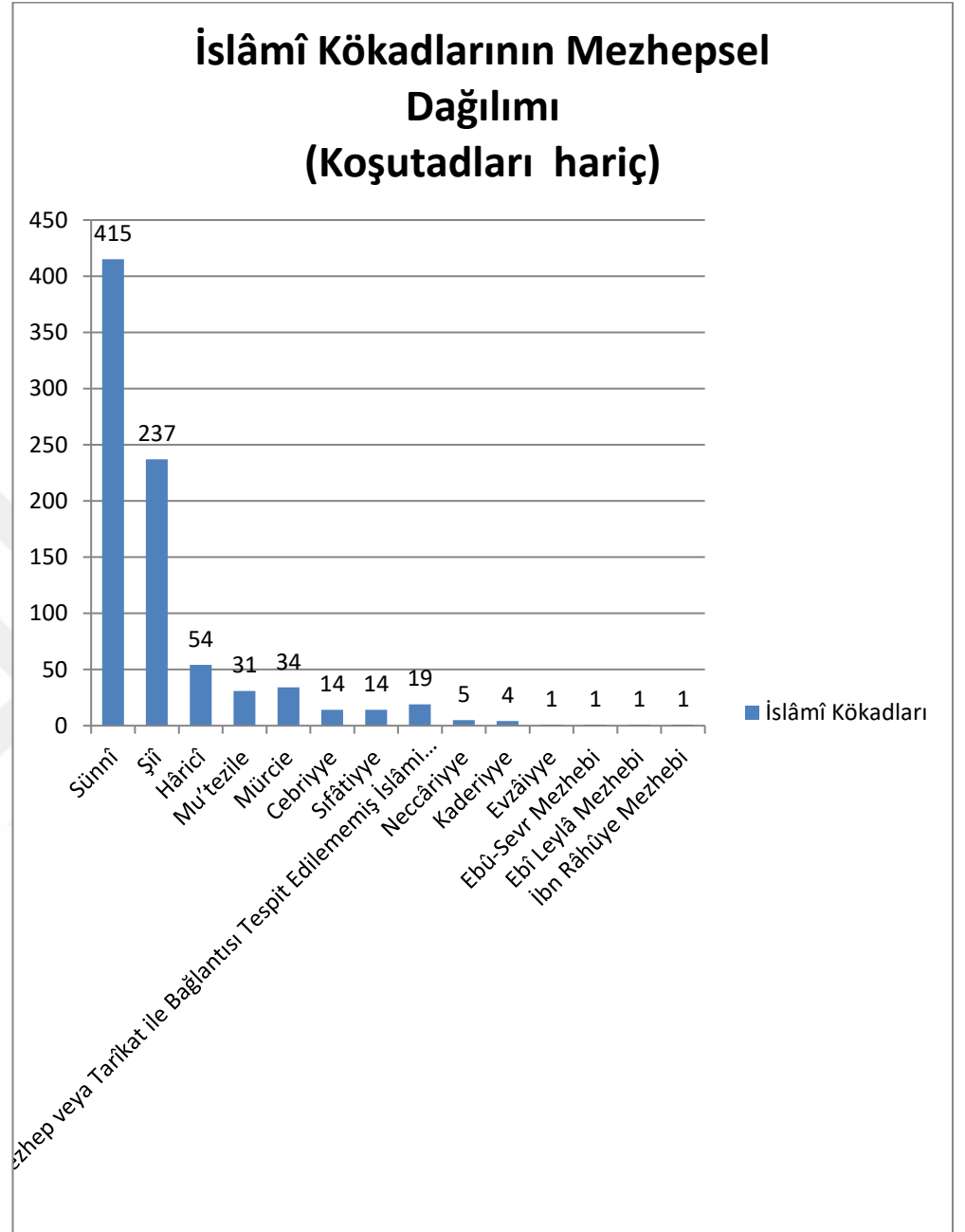
Araştırma sonucunda koşutadlarla (allonim) beraber toplam 1230 adet İslamî kökadı tespit edilmiştir. Koşutadları hariç ise toplam 835 İslamî kökadı tespit edilmiştir.

Türlerine göre bu kökadlarının allonimleriyle (koşutad) beraber 572'si Sünnî, 389'u Şîî, 89'u Hâricî, 50'si Mu'tezile, 20'si Sıfâtiyye, 21'i Cebriyye, 38'i Mürcie, 4'ü Kaderiyye, 1'i Bekriyye, 7'si Neccâriyye, 1'i Evzâiyye, 1'i Ebû-Sevr Mezhebi, 2'si Ebî Leylâ Mezhebi, 1'i İbn Râhûye Mezhebi, 2'si Süfyâniyye, 2'si Cerîriyye, 2'si Zâhiriyye ve 19'u da Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluk adı olduğu görülmektedir.



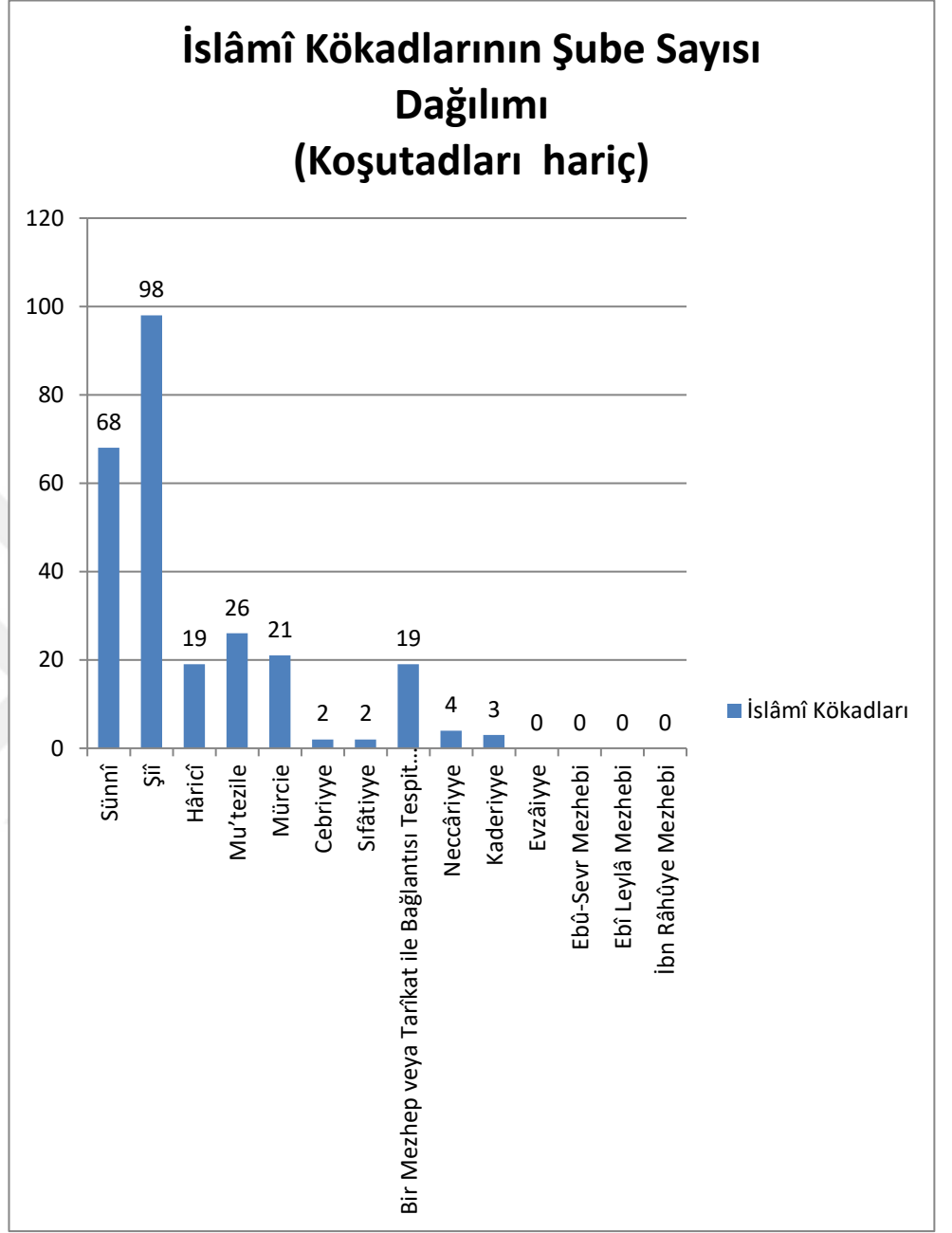
1.Grafik

Koşutadları haricinde 415'i Sünnî, 237'si Şîî, 54'ü Hâricî, 31'i Mu'tezile, 14'ü Sıfâtiyye, 14'ü Cebriyye, 34'ü Mürcie, 4'ü Kaderiyye, 1'i Bekriyye, 5'i Neccâriyye, 1'i Evzâiyye, 1'i Ebû-Sevr Mezhebi, 1'i Ebî Leylâ Mezhebi, 1'i İbn Râhûye Mezhebi, 1'i Süfyâniyye, 1'i Cerîriyye, 1'i Zâhiriyye ve 19 adet Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluk adı olduğu görülmektedir.



2.Grafik

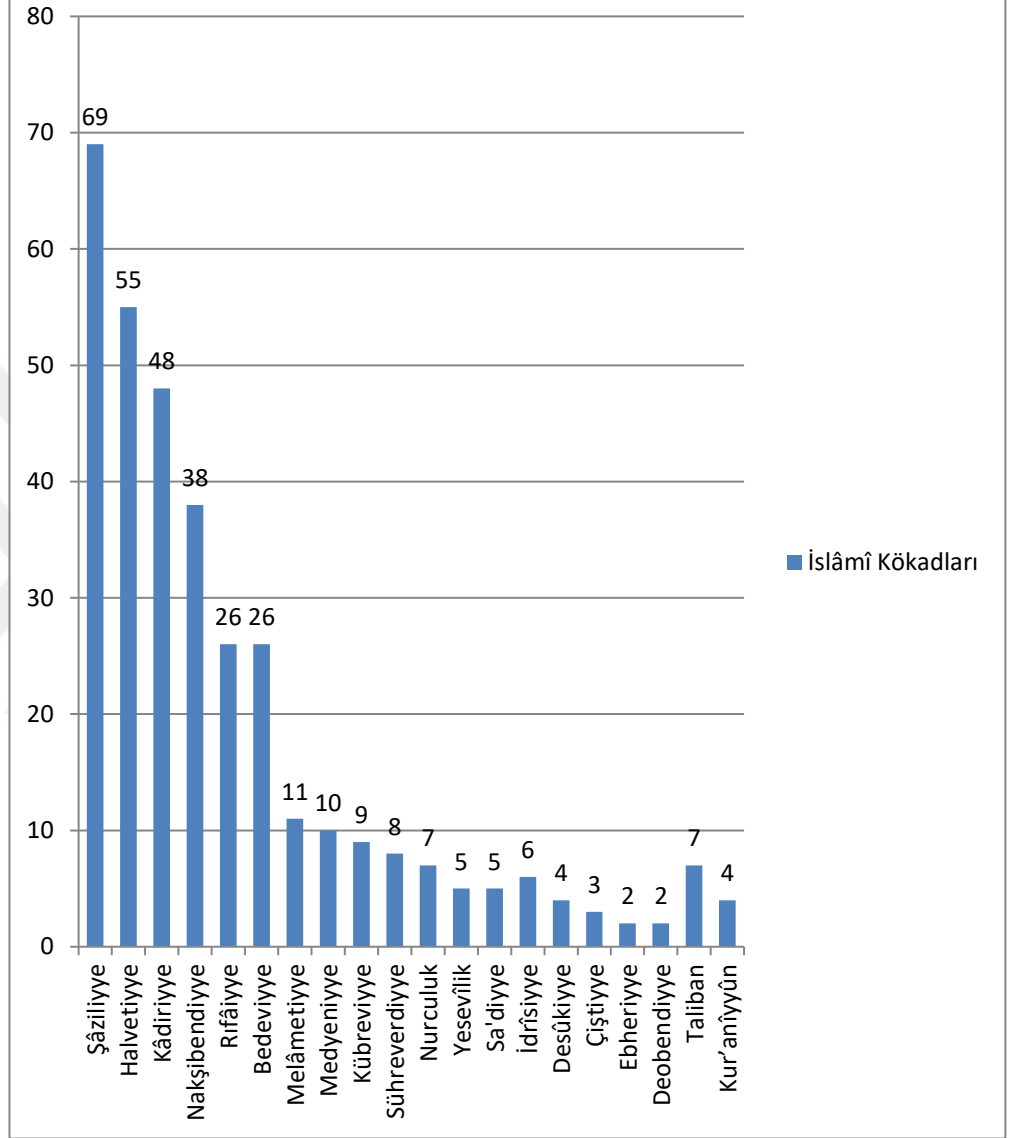
İslâmî kökadlarının kahir ekseriyetini oluşturan Sünnîliğin 68 alt kolu yani şubesi vardır. Şîîlik İmâmiyye ve Gâliyye olarak iki ana grup altında toplanmıştır. İmâmiyye 36, Gâliyye 62 alt kol olmak üzere toplam 98 alt kolu vardır. Hâriciyye 19, Mu'tezile 26, Sıfâtiyye 2, Cebriyye 2, Mürcie 21, Kaderiyye 3, Bekriyye 1, Neccâriyye 4, Evzâiyye 0 , Ebû-Sevr Mezhebi 0, Ebî Leylâ Mezhebi 0, İbn Râhûye Mezhebi 0, Süfyânîyye 0, Cerîriyye 0, Zâhiriyye 1 ve Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Cemaatler 19 alt koldan oluşmuşlardır.



3.Grafik

Sünnîliğin koşutadlar hariç tarikat bağlamında şube sayıları 2 ve üzeri olanlar: Yesevîlik 5, Melâmetiyye 11, Nakşibendiyye 38, Kâdiriyye 48, Rifâiyye 26, Halvetiyye 55, Bedeviyye 26, Ebheriyye 2, Medyenîyye 10, Şâziliyye 69, Sühreverdiyye 8, Kübreviyye 9, Desûkiyye 4, Sa'diyye 5, İdrîsiyye 6, Çiştîyye 3, Nurculuk 7, Deobendiyye 2, Taliban 7 ve Kur'anîyyûn 4 olarak görülmektedir.

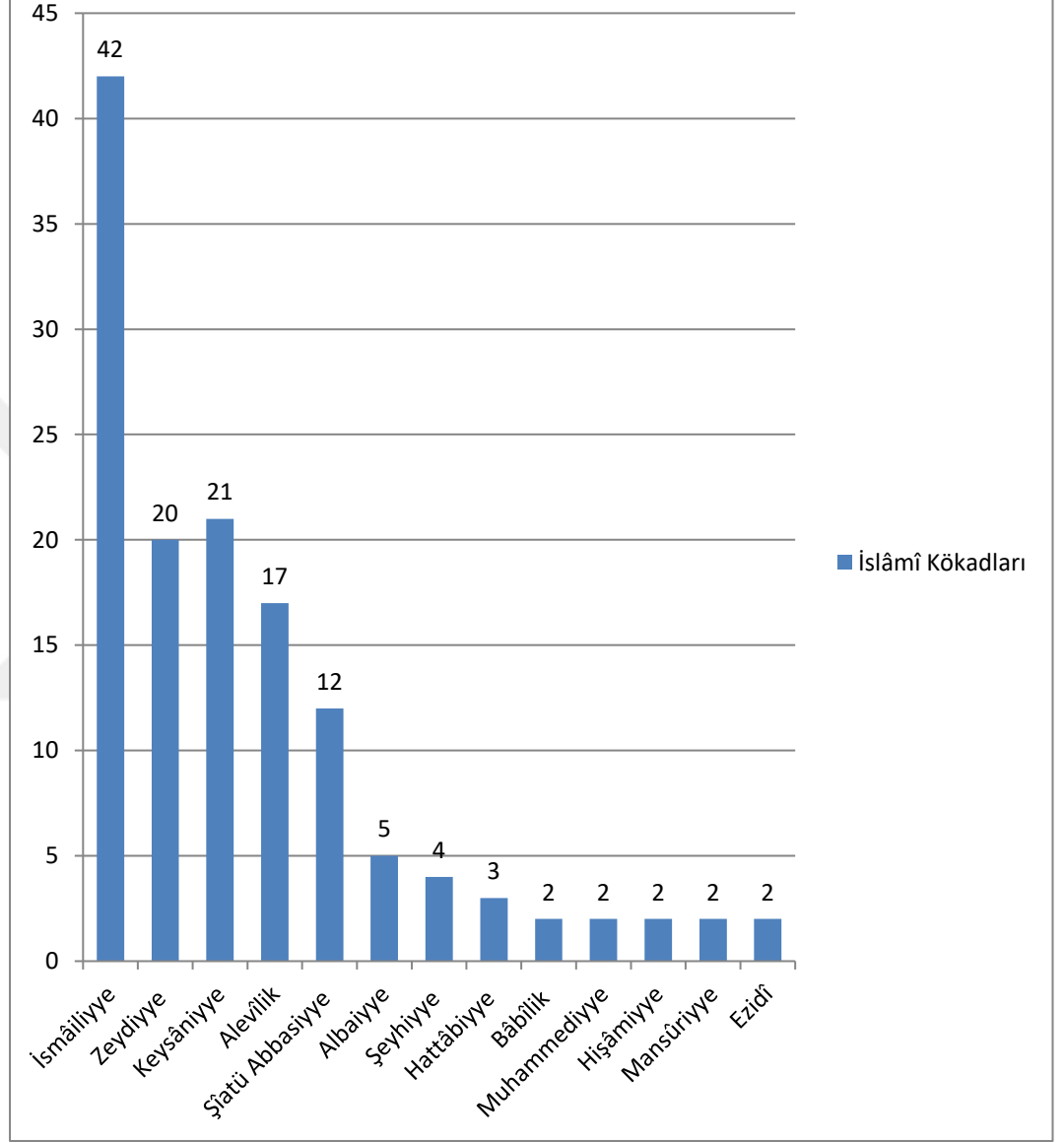
Koşutadlar Hariç Sünnîliğin Şube Sayısı 2 ve Üzeri Olan Tarikatları



4.Grafik

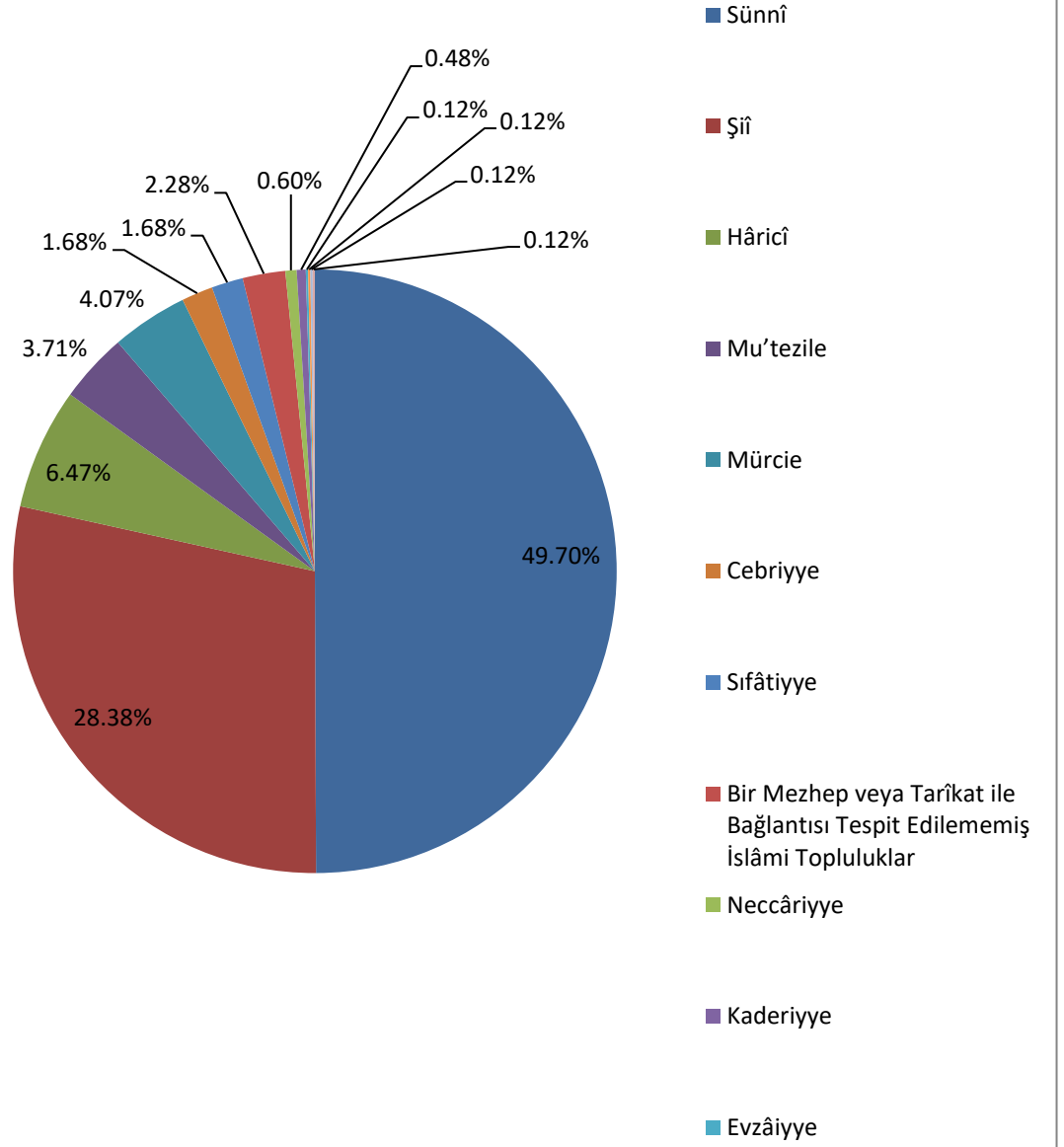
Şiîliğin koşutadlar hariç tarikat bağlamında şube sayıları 2 ve üzeri olanlara baktığımızda İmâmîyye tarikatının alt kolları: Şeyhiyye 4, Alevîlik 17, Zeydiyye 20, Şiîlikten sayılan Gâliyye'nin alt kol toplamı 2 ve üzeri olanlar ise: Keysânîyye 21, Hişâmîyye 2, Mansûriyye 2, Hattâbiyye 3, Albaiyye 5, Bâbîlik 2, Muhammediyye 2, Şîatü Abbasiyye 12, İsmâîliyye 42 ve Ezidî 2.

Koşutadlar Hariç Şîlîğin Şube Sayısı 2 ve Üzeri Olan Tarikatları



5.Grafik

İslâmî Kökadlarının Mezhepsel Dağılımı (Koşutadları hariç)



6.Grafik

2. BÖLÜM: İSLAMÎ KÖKADLARININ LEKSİK-SEMANTİK İNCELEMESİ

Adbilim Açısından Türkiye'deki Dini Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları adlı bu çalışmada İslamî kökadlarını yani kökadcıl sözvarlığını leksik (sözlük) semantik (anlambilim) bir sınıflandırmaya tabi tutacağız. Bu kapsamda öncelikle etnonim (kökadı) terimini irdedeceğiz. Sonra 1230 adet İslami kökadını 22 ana başlıkta inceleyeceğiz. Bu sınıflandırmada dikkate alınan en önemli husus kökadının kökadı olmadan önceki niteliğidir. Bu amaç bizi kökadlarının hangi gelenek içinde doğduğu bilgisine götürecektir. Biraz daha açarsak ortaya çıkan İslamî kökadının bu adı alma sebebi sınıflandırmadaki yerini tayin etmiştir. Bu sınıflandırmada yaşanan zorluk, araştırılan kökadının anlamının farklı kaynaklarda farklı biçimlerde ele alınmasıdır yani koşutkökad fazlalığıdır.

Bu bölümün yazılma amacı İslamî kökadlarına ad verme geleneğini çözümlemek, ad vermede etken olan amilleri ortaya çıkarmaktır.

Bu sınıflandırma yapılırken Şahin'in Adbilim kitabından yararlanılmıştır. Aşağıdaki terimler daha önce başka bir çalışmada kullanılmamış olup ilk defa bu çalışmada kullanılan kavramlardır.

Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi derlenen adbilimcil malzeme daha çok dış adlandırmalardır. Bu kaidenin istisnası az olmakla beraber çoğunluğunu modern zaman hareketleri oluşturur. Bunlar kendi isimlerini kendileri seçmişler ve iç adlandırmalar oluşturmuşlardır. Bu kökadları ilgili madde açıklamalarında verilecektir.

İslamî kökadları başlığı altında yapılacak bu sınıflandırma şöyledir:

1. Kişiadlılar (Antropoetnonimler)
 - 1.1. Önad- Soyadlılar
 - 1.2. Unvanadlılar
 - 1.3. Mahlasadlılar
 - 1.4. Lakapadlılar
2. Yeradlılar (Topoetnonimler)
 - 2.1. Orunadlılar (Oykoetnonimler)
 - 2.1.1. Köyadlılar (Komoetnonimler)
 - 2.1.2. Şehiradlılar (Polisoetnonimler)
 - 2.2. Sunakadlılar (Ekkleziyetnonimler)
 - 2.3. Eladlılar (Horoetnonimler)
 - 2.4. Dağadlılar (Oroetnonimler)
3. Kökadlılar (Etnoetnonimler)
 - 3.1. Milletadlılar
 - 3.2. Boy, Aşiret Adlılar
4. Örgütadlılar (Ergoetnonimler)
5. Benzetmeye Dayalı Adlandırmalar (Metaforik etnonimler)
6. Amaç, Ülkü Temelli Adlandırmalar
7. Eseradlılar (Hremaetnonimler)
8. Bir Olaya Bağlı Olarak Adlandırılanlar
9. İnanç, Anlayış Biçimlerine Göre Adlandırılanlar
10. Araç-Gereç, Giyim-kuşam, Eşya Adlılar

11. Uyguladıkları Yönteme Göre Adlandırılanlar
12. Meslekadlılar
13. Hayvanadlılar (Zooetnonimler)
14. Sayıadlılar
15. Bitkiadlılar(Fitoetnonimler)
16. Harf ya da Noktalama İşareti Adlılar
17. Renk Adlı İslami Kökaları
18. Yıldızadlılar (Astroetnonimler)
19. Akraaadlılar
20. Kısaltmaadlılar
21. İsmi Veriliş Nedeni Tespit Edilemeyenler

Etnonimler (Kökaları)

Etnonimler onimin bir türüdür. Her türlü etnosu (etnik grup, boy, halk, millet vb.) ifade etmek için kullanılan adlandırmaya etnonim denir. Etnonimi ise bu tür isimleri araştıran adbilim dalıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 46) Şahin, etnonim teriminin Türkçe karşılığı için kökadı terimini önermektedir.

Etnonimi çalışmalarının ana istikametini yukarıda sözü edilen kan bağı, soy esaslı adlar oluşturmaktadır. Bununla beraber, düşünce ve inanç bağlamında aidiyet içeren topluluk isimleri de bu kapsamda incelenebilir. (Şahin İ. , 2015, s. 46)

Biz bu tezde inanç esaslı etnonimlerden İslam dinine ait olanları inceleyeceğiz.

Kökalarını, 5N1K sorularına yanıt bulmaya çalıştığımız bir şablonunda inceledik. Büyük oranda bu soruların yanıtlarını kaynaklarda bulsak da münstesibi az olan bazı fırkalar hakkında bu soruların bazılarını yanıtlayamadık.

2.1. Kişiadlılar (Antropoetnonimler)

Antroponim: Yun. “adam” ve “ad” sözcüklerinden oluşan bir terimdir. Onimin bir sınıfı olup kişilere yada insan gruplarına ait adları, kişilerin isimlerindeki baba adlarını, soyadlarını, takma adları, lakapları ifade eder. (Şahin, 2015, s. 31)

Etnonimin tanımını yukarıda zikretmiş kökadı demiştik. Antropoetnonim, antroponim ve etnonimin birleşmesiyle ortaya çıkan bir terimdir. Kişi adlarıyla ortaya çıkan kökalarıdır. Bu terim daha önce bir çalışmada kullanılmamıştır. Şahin’in Adbilim kitabındaki sınıflandırmalardan yola çıkarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda kişi adlı kökaları: unvanlarla oluşan İslamî kökaları, lakaplarla oluşan İslamî kökaları, Önad- soyadlarla oluşan İslamî Kökaları, Mahlaslardan Oluşan İslamî Kökaları olmak üzere dört grup altında incelenmektedir.

2.1.1. Unvanadlılar

Unvanlar, çoğunlukla şahıs adlarıyla birlikte kullanılan, kimi zaman kişinin insan ve toplum içindeki konumunu ifade eden kimi zaman da saygı ifade etmek için kullanılan sözcüklerdir. (Şahin, 2015, s. 39)

Şeyhiyye: Ahmed el-Ahsâî'nin (ö. 1241/1826) kurduğu, sonradan Keşfiyye olarak da adlandırılan İsnâaşerî temelli kelâmî ekoldür. İran ve Irak'ta yaygındır. (Öz, Şeyhiyye, 2010)

Şeyhiyye: Şâziliyye'nin Şeyh Ulâd Sîdî'ye nispet edilen koludur. (Güven, 1999, s. 359)

Pîrcemâliyye: Sühreverdiyye'nin İsfahanlı Pîr Cemâleddin Ahmed Erdistânî'ye (ö. 879/1474) nisbet edilen bir koludur. (Öngören, Sühreverdiyye, 2010)

Babaîlik: Anadolu Selçukluları zamanında, Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Baba İlyas'a bağlı Türkmenlerin 1240'taki isyanları sonucu zuhur eden ve gayri Sünnî olan bir harekettir. (Ocak, Babaîlik, 1991)

Bâbîlik/ Bâbiyye: Mirza Ali Muhammed tarafından İran'da kurulan bir fırkadır. Mirza, 1819 tarihinde Şîraz'da doğdu. Mirza Ali Muhammed 1844'te, mehdîye açılan bab (kapı) olduğunu sonra da, hac için gittiği Mekke'de veya Maskat'ta sadece bab değil bizzat "beklenen mehdî" olduğunu ilân etti. Bab: Şii mezheplerinde üstatlar için kullanılan dini unvandır. (Fığlalı, Bahâîlik, 1991) [Bahâîlik]

Mehdeviyye: Mehdilik inancı doğrultusunda ortaya çıkan Hindistan'ın en eski İslâmî akımlarındandır. Öz'ün verdiği bilgilere göre hareketin kurucusu Seyyid Muhammed Cavnûrî 1443 yılında Cavnûr'da (Jaunpûr) doğmuş, Şeyh Dânyâl Çîştî'nin medresesinde eğitime başlayıp on iki yaşında programı tamamlayarak "esedü'l-ulemâ" unvanını almıştır. (Öz, Mehdeviyye, 2003)

2.1.2. Lakapadlılar

Şahin lakapların kişinin bazen fiziki bazen ruhi bazen de toplumsal statüsünü gösteren bazen de toplumsal statüsünü gösteren en güzel adlandırmalar olduğunu kitabında belirtmektedir. (Şahin, 2015, s. 39)

Bu başlık altında toplanan İslâmî Kökadları'nın çoğunluğu zait (artık, ziyade) olan el takısını almışlardır. Gürkan, bu takı sonrasında gelen kelimenin sıfat olduğunu, bu isimler her ne kadar sıfat olsa da zamanla özel isim olduklarını, bu sebeple bu isimlerin hem sıfat hem de özel isim anlamını taşıdıklarını bildirmektedir. (Gürkan, 2004, s. 371)

Hanefilik/ Hanefiyye: Dört büyük Sünnî fıkıh mezhebinden biri. Uzunpostalcı'ya göre mezhep 699'da Kufe'de doğan Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh'a nispet edilir. Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam diye şöhret bulmuştur. Ebû Hanîfe onun künyesi olarak söylene de Hanîfe adında bir kızının, hatta oğlu Hammâd'dan başka çocuğunun olmadığı bildirilmektedir. Bu adı alması Iraklılar arasında hanîfe denilen bir tür divit veya yazı hokkasını yanından eksik etmemesi veya hanîf yani haktan ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edildiği söylenmektedir. (Uzunpostalcı, 1994)

Şâfîlik/ Şâfiyye: 767'de Gazze'de doğan Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfî, Şâfî mezhebinin kurucusudur. Bedir Savaşı'nda müslümanlara esir düşüp bedel ödenerek serbest kaldıktan sonra İslâm'ı kabul eden dedesi Sâib'e değil de onun oğlu Şâfi'a adıyla şöhret bulmuştur. Mezhebinin İslâm dünyasının en büyük dört mezhebinden biridir. (Aybakan, 2010)

Mehdîler: Sudan’da Muhammed Ahmed el-Mehdî’nin 1881-1898 yılları arasında başlattığı, İslamî yenileşme hareketidir. Reformist bir siyaset güden bu hareketin aslında Sudan’daki Mısır-Türk iktidarını devirmeye yönelik bir tertip olduğu söylenmektedir. (Seyyid, 2003)

İlmiyye: Şâzeliyye- Cezûliyye’nin Şeyh Muhammed Mulay Abdullah eş Şerif bin İbrahim el- İlmi’ye (ö.1593 (?)) nispet edilen kolu. Mısır’da yaygındır. (Güven M. , 2020, s. 328-329)

Ebteriyye/ Bütriyye/ Mebtûre: Zeydiyye’den Kesîrûnevâ el-Ebter’in (ö. 169/785-86) görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu ve Hasan b. Sâlih’e (ö. 168/784-85) nisbetle Sâlihiyye diye de anılan kolu. Ebter, Kur’an-ı Kerim’de Ebu Leheb için kullanılmıştır ve soyu kesik demektir. (Gökalp, 2013)

Şeytânîyye: Nu’maniyye’nin kurucusu Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali b. Nu’mân’ın aşırı fikirleri sebebiyle muhalifleri tarafından Şeytan lakabı takılmıştır. Şeytânüttak (Tâk çarşısının Şeytanı) diye de bilinir. Taraftarları “Sâhibüttâk” veya “Mü’minüttâk” lakapları takmışlardır. Kûfe doğumlu olan Şeytânüttâk, Kûfe’de Tâkulmehâmil’de sarraflık yapmış ve Ebu Hanife ile de ilmi tartışmalar yapmıştır. (Bulut, 2010) [Nu’mâniyye]

Zâhiriyye: İsfahan bir ailenin çocuğu olarak Kufe’de doğan Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî (ö. 270/884) tarafından kurulan fıkıh mezhebi. Mezhebin üssü Bağdat’tır. Sözlükte “ortaya çıkmak, görünmek, tezahür etmek” anlamındaki zuhûr kökünden türeyen zâhir (çoğulu zavâhir) “bir şeyin dışı ve görünen kısmı” mânasına gelir. (Apaydın, 2013) Meşkur onun, fıkhi yönteminde te’vil, re’y ve kıyasa itiraz ettiğini, Kur’an’ın zahiri ile yetindiğini, İcma konusunda Peygamber ashabının icmâını benimsediğini, istihsan ve taklidi ise kabul etmediğini bildirir. (Meşkur, 2011, s. 111)

Mevlevîlik/ Mevleviyye: Belh’te dünyaya gelen Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’ye (ö. 672/1273) nisbet edilen tarikat. O, Mesnevî’de ismini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye belirtmiştir. Lakabı Celâleddin olup “Efendimiz” anlamındaki “Mevlânâ” unvanının onu yüceltmek için söylendiği düşünülmektedir. Fikirleri ve kitaplarıyla İslam dünyasını derinden etkileyen bir mutasavvıftır. (Öngören, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 2004)

Nakşibendilik /Nakşibendiyye: 718’de (1318) Buhara yakınlarında daha sonra Kasrıârifân adını alacak olan Kasrıhindûvân köyünde dünyaya gelen Bahâeddin Nakşibend’e (ö. 791/1389) nisbet edilen tarikattır. Nakşibend unvanının anlamı ilk Nakşi kaynaklarda yoktur. Sonradan bu unvanın gizli zikrin kalpte bıraktığı “nakş”a (iz) bir işaret olduğu ve bu yorumun genel kabul gördüğü Algar tarafından bildirilmiştir. (Algar, Bahaeddin Naksibend, 1991)

Sultânîyye: Ahmed Yesevî’nin “Sultan” lakabına nisbetle Yeseviyye tarikatına Sultânîyye de denmektedir. (Tosun, Yeseviyye, 2013) [Yeseviyye]

Sıddîkiyye: Nakşibendiler tarafından ilk Müslümanlardan olan ve Mekke doğumlu Ebû Bekr es-Sıddîk Abdullâh b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureşî et-Teymî’ye (ö. 13/634) nisbet edilen bir tarikat. Halife Ebu Bekir’in lakabı Sıddîk’tır. “Ziyadesiyle sadık” anlamına gelen bu lakap kendisine, Mi’rac olayı gibi gaybla yani bilinmezlikle ilgili haberleri hiç şüphesiz kabul ettiği için bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiği ve İslam yazınında da bu adla şöhret bulduğu görülmektedir. (Tosun, Sıddîkiyye, 2009)

Şettâriyye: Hindistanlı Abdullah-ı Şettârî'ye (ö. 832/1428-29) nisbet edilen bir tarikattır. Abdullah, Tayfûriyye tarikatı önderlerinden Muhammed Ârif'e bağlandı. Şeyhi ona Şettârî/ Şüttar (veya Şettâr) lakabını vermiştir. (Uludağ, Abdullah-ı Şettârî, 1988) Şüttar sözlükte pazu hareketi olarak geçmektedir.

Gavsiyye: Adını, Şettâriyye tarikatının Gavsiyye kolunun kurucusu kabul edilen Hindistan'ın Gevâliyâr (Gwalior) bölgesinde doğmuş olan mutasavvıf Ebü'l-Müeyyed Muhammed b. Hatîriddin b. Abdillatîf el-Gavs el-Hindî (ö. 970/1563)' den alır. Tarikat Hindistan ve Endenozya'da yaygındır. (Nizami, 1996) Gavs sözlükte iyi anlayan ve büyük evliya anlamlarına gelmektedir.

Bahâîlik/ Bahâiyye: İran'da Mirza Hüseyin Ali (ö. 1892) tarafından kurulduğu iddia edilen ve doğuşu İslam'a dayanmakla beraber İslam'dan bir hayli uzaklaşmış bir mezheptir. Mirza'nın, 1817 tarihinde Tahran'da, İran şahının sarayında maliyeden sorumlu olan Mirza Abbas Büzürg'ün oğlu olarak dünyaya geldiği Fığlalı tarafından bildirilmektedir. Bahâ, nur ve rahmet demektir. Mirza'nın lakabı Bahâullah'tır. (Fığlalı, Bahâîlik, 1991)

Nuriyye: Melâmiliğin bir koludur. Mısır'ın Garbiye vilâyetine bağlı Mahalletülkübrâ kasabasında doğan Seyyid Muhammed Nûrû'l-Arabî'dir fırkayı kurmuştur (ö. 1305/1888). Melâmiyye-i Nûriyye olarak da bilinen üçüncü devre Melâmiliğidir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Halife Ali'ye nisbet edilen Nokta Risâlesi'ni yorumlamasından sonra "Noktacı" adıyla da anıldığı Azamat tarafından bildirilmektedir. (Azamat, Muhammed Nûrû'l Arabî, 2020)

Nuriyye: Bağdat doğumlu Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî en-Nûrî'ye (ö. 295/908) nispet edilen tarikat. Bağdat ve çevresinde yaygındır. Nûrî lakabını almasını Nûr adlı bir köyde doğduğundan veya nur yüzlü olmasından aldığını iddia edenler de vardır. (Kara M. , Ebü'l Hüseyin en-Nûrî, 1994)

Fârîziyye: Abdülkâdir-i Geylânî'nin Kahire'ye yerleşen torunlarından Muhammed el-Fârîzî'ye nispet edilen Kâdiri kolu. Fârîziyye Mısır'da etkin olan tarikatlardandır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Fârîz sözlükte yaşlı demektir.

Ehdeliyye: Kâdiriyye'nin Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer el-Ehdel'e (ö. 650/1252) nispet edilen bu koludur. Yemen'de yayılmıştır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Nehâriyye: Kâdiriyye'nin Ömer b. Mûsâ en-Nehârî'ye (ö. VII./XIII. yüzyıl) nispet edilen ve Yemen'de yayılan kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Nehar sözlükte gündüz demektir.

Hikemiyye: Kâdiriyye'nin Muhammed b. Ebû Bekir el-Hikemî'ye nispet edilen ve Yemen'de yayılan bir kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Hikemi sözlükte hikmete ait demektir.

Tavâşiyye: Kâdiriyye'nin Nûreddin Ali b. Abdullah et-Tavâşî'ye (ö. 748/1348) nispet edilen ve Yemen'de yayılan bir koludur. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Tavâşi, hadım demektir.

Müşerriyye: Kâdiriyye'nin Muhammed b. Mûsâ b. Ali el-Müşerria'ya (ö. 760/1359) nispet edilen ve Yemen'de yayılan bir koludur. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Müşerri sözlükte şeriatın kurucusu demektir.

Cüneydiyye: Kâdiriyye'nin Bahâeddin el-Cüneydî'ye (ö. 921/1515) nispet edilen Hindistan kökenli kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Gavsiyye: Kâdiriyye'nin Seyyid Muhammed Gavs'a (ö. 923/1517) nispet edilen Hindistan kökenli kolu." (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Sumâdiyye: Kâdiriyye'nin Müslim b. Muhammed es-Sumâdî el-Kâdirî'ye (ö. 994/1586) nispet edilen kolu. Kudüs civarında yayıldığı kaydedilmektedir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Nesîmiyye: Kâdiriyye'nin Ebû Abdullah Mahmûd en-Nesîmî el-Halvetî el-Kâdirî'ye nispet edilen kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Niyâziyye: Kâdiriyye'nin Abdurrahman en-Niyâzî'ye (ö. 1311/1894) nispet edilen kolu. Mısır'da etkin tarikatlardandır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Mikşâfiyye: Kâdiriyye'nin Abdülbâkî el-Mikşâfî'ye nispet edilen ve bugün Sudan'da etkin kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Ekberiyye: Kâdiriyye'nin 1165 tarihinde Endülüs'ün güneydoğusundaki Mürsiye'de doğan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) nispet edilen tasavvufî ekolü. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye "Şeyh-i Ekber" lakabı dolayısıyla Ekberiyye, soy isminden dolayı Hâtemiyye ve Arabiyye, mahlası Muhyiddin'e nisbetle de Muhiyye adlarıyla anılan bir tarikat olduğu bildirilmektedir. Kılıç, böyle bir tarikatın varlığı konusunda gerek tasavvufçuların gerekse tasavvuf tarihçilerinin değişik görüşler ileri sürdüklerini belirtmiştir. (Kılıç, Ekberiyye, 1994)

Enveriyye: Kâdiriyye'nin İstanbullu Osman Nûreddin Şems (Şemsî) el-Üveysî el-Kâdirî'ye (1229-1311/1814-1893) nispet edilen kolu. Dumlu, Tarikatın Enveriyye adıyla anılma sebebinin Kâdiriyye'de 2.pir lakabıyla anılanlar arasında Osman Şems Efendi'ye Pîr-i Evvel Geylânî'nin lakabı olan "el-Bâzü'l-Eşheb" (akdoğan, alaca şahin)'den ilham alınarak "el-Bâzü'l-Enver" (en nurlu şahin) denmesi olduğunu zikreder. (Dumlu, 2018, s. 43)

Rufâilik/ Rifâiyye/ Rifâilik: Kurucusu Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî'dir. 1118), Bağdat'la Basra arasındaki Batâih bölgesinde Ümmüabîde köyünde doğmuştur. Ölümü ise 1182'dir. Ceddinden Rifâa el-Hasan el-Mekkî'den (ö. 331/943) dolayı Rifâî nisbesini aldı. Ahmediyye olarak da bilinir fırka. Kurulduğu bölge olan Batâih'e nisbetle Batâihiyye adı ile de bilinir. İslam dünyasının ilk tarikatlarından biridir. (Tahralı, 2008)

Sayyadiyye: Ahmed er-Rifâî'nin kızından torunu İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) tarafından kurulmuş fırka. Tarikatın en yaygın ve bilinen kolu olup Irak, Suriye, Mısır, Hicaz ve Yemen'de yayılmıştır. (Tahralı, 2023) Kendisine sayyâd (avcı) denilmesi ile ilgili İran şahı ile yaşadığı bir olay anlatılmaktadır. (Öztürk E. , 2021)

İzziyye: Rifâiyye'nin bu kolu Ebü'l-Feyz Hüseyin el-İzzî el-Mısırî tarafından kurulmuştur. (Tahralı, 2008) İzzî sözlükte sabırlı demektir.

Fenâriyye: Rifâiyye'nin bu kolu Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülİslamı, ünlü ulemâ ve sûfîlerinden Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî'ye (ö. 834/1430) nispet edilir. Aydın bu nispetin, Mâverâünnehir'de veya Bursa civarında Yenişehir ile İnegöl yakınlarındaki Fenâr köyünden geldiğini söyleyenler bulunduğunu bildirir. Bunun yanında babasının fenerci olmasından dolayı bu nispeti aldığını söyleyenler de vardır. Aydın, Kahire'de ondan diploma

alan İbn Hacer el-Askalânî'nin İbnü'l-Fenerî diye tanındığını bildirdiğini belirtmiştir. Fenârî döneminin önemli simalarındandır. (Aydın, 2020)

Sebsebiyye: Rifâiyye'nin bu kolu Süleyman es-Sebsebî'ye nispet edilmiştir. (Tahralı, 2008)

Mahdûmiyye: Rifâiyye'nin Mahdûmiyye kolu Mahdûm-ı Cihâniyân unvanı ile bilinen Celâleddin Hüseyin Buhârî'ye (ö. 785/1384) nisbet edilmiştir. Hindistan'da yayılmıştır. Mahdûm-ı Cihâniyân, evrende var olanların kendisine hizmet ettiği demektir. (Öztürk E. , 2021, s. 183)

Karabaşıyye: Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatının 1611 Arapkir'de doğan ve asıl adı Alâeddin Ali olan Karabaş-i Velî'ye nispet edilen kolu. Siyah Halvetî sarığı sardığı için “Karabaş”, kerametlerinden ötürü “Velî” lakabını almış ve bunlarla meşhur olmuştur. (Kara K. , 2001)

Bahşıyye: Halvetiyye- Cemâliyye'nin Muhammed b. Muhammed el-Bahşî'ye (ö. 1098/1687) nispet edilen kolu. Halep'e bağlı Bekefalon köyünde doğmuş olan Muhammed el-Bahşî, Bahşi lakabını dedesinden almıştır. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 730)

Tayyibiyye: Halvetiyye-Bekriyye'nin bu kolunun pîri Ahmed et-Tayyib el-Beşîr'dir. Fırkanın Sudan'da yayılmasını sağlayan Muhammed es-Semmân'ın öğrencisi Ahmed et-Tayyib el-Beşîr'dir. (Ceyhan, 2015, s. 729)

Derdîriyye: Halvetiyye tarikatının Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr'e (ö. 1201/1786) nisbet edilen bir koludur. Derdîr 1127'de (1715) Yukarı Mısır'daki Asyût'a bağlı Menfelût kasabasında doğmuştur. Dedesi Ahmed b. Ebû Hâmid Derdîr'in doğduğu gün Derdîr adlı bir kabile reisi bu ailenin misafiri bulunduğu için o gün doğan Ahmed'e Derdîr lakabı verildiği iddia edilmektedir. (Da'ber, 1994)

Şevâdifiyye: Halvetiyye-Derdîriyye- Sâviyye'nin bu kolu Mısır Garbiye'de etkin olan Ahmed eş-Şerkâvî'ye ilintilendirilir. Tarikat bu ismi Şerkavi'nin torunu ve Şevâdifiyye'nin Kahire'deki tekkesinin şeyhi Abdüssettâr Sâdık eş-Şevâdifî'den almıştır. (Ceyhan, Sâviyye, 2009)

Mensafisiyye: Halvetiyye-Derdîriyye- Sâviyye'nin bu kolu Ahmed es-Sâvî'nin öğrencisi Ahmed Ebü'l-Leyl'den icâzet alan Abdülcevâd el-Mensafîsî'ye nispet edilir. Onun, Sâviyye'yi Mısır'da Mensafisiyye adıyla yaydığı Ceyhan tarafından bildirilir. Mensafisiyye Asyût ve Minye'de yayılmıştır. (Ceyhan, Sâviyye, 2009)

Dûmiyye: Halvetiyye- Cemâliyye - Derdîriyye- Sâviyye- Mensafisiyye'nin bu kolu Abdülcevâd ed-Dûmî'ye nispet edilir. Fırka şu anda Mısır'da yaşamaktadır. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 728)

Sibâiyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Derdîriyye'nin bu kolu Sâlih es-Sibâî'ye (ö. 1221/1806) nispet edilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 727)

Vefâiyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Derdîriyye'nin bu kolu Nûreddin Ali el-Vefâî'ye nispet edilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 727)

Hamâliyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Ticâniyye'nin Şeyh Şerîf Ahmed Hamâhullah'a (Hamallah) (ö. 1943) nispet edilen bir koludur. Kavas'a göre Şerîf

Ahmed'in, "Allah'ın koruduğu kimse" anlamındaki "Hamâhullah" takma adını bölgedeki işgalci Fransız yöneticileri "Hamallah" (Amalla) şeklinde kullanmaları nedeniyle aldığını bildirmektedir. Tarikat Mali'de yaygındır. (Kavas, Hamâliyye, 1997)

Ezheriyye: Halvetiyye – Cemâliyye- Hıfniyye şubesinin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî (ö. 1207/1792-93) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikat Mısır'da yaygındır. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 728)

Bedeviyye: Kuzey Afrika ve Mısır'ın meşhur velîsi mutasavvıf Ebû'l-Fityân Ahmed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Fâsî et-Tantâvî el-Bedevî'ye nispet edilen tarikat. Bedevî, 1200'de Fas'ta doğdu. O yüzünü bedevîler gibi örttüğü için el-Bedevî lakabı ile anılmıştır. (Kara M. , Ahmed el-Bedevî, 1989)

Metbûliyye: Bedeviyye tarikatının İbrâhîm el-Metbûlî'ye (ö. 880/1475) nisbet edilen bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Zâhidiyye: Ebheriyye'nin Ebû's-Safve Tâcüddin İbrâhîm b. Rûşen b. Emîr b. Bâbil'e (ö. 700/1301) nispet edilen kolu. Zâhid, 1218 yılı civarında Hazar Gîlân (Geylân) sancağının Siyâvrud köyünde doğdu. "Zâhid" lakabı ile bilindiği Bahadıroğlu taafından bildirilmiştir. (Bahadıroğlu, 2000)

Amûdiyye: Gürer bu fırkanın, Medyeniyye'nin 8. yüzyılda yaşamış olması muhtemel olan Hadramutlu Ebû İsâ Saîd b. İsâ el-Amûdî'ye nispet edildiğini beyan eder. (Gürer, 2003)

Dücâniyye: Medyeniyye'nin Şehâbeddin Seyyid Ahmed ed-Dücân'a (ö.1544 ?) nispet edilen bir kolu. (Gürer, 2003)

Mehdâviyye: Medyeniyye'nin Abdülazîz b. Ebû Bekir el-Mehdâvî'ye (ö. 1224) nispet edilen kolu. (Gürer, 2003)

Hanefiyye: Şâziliyye'nin Şeyh Şemsüddin Muhammed bin Hüseyin el-Hanefî'ye nispet edilen kolu. Mısır'da yaygındır. Güven, Şemsüddin Hanefî mezhebinden olduğun Şâzililerin daha çok Şafî ve Mâlikî oldukları için Şemsüddin'in lakabının, mezhebi olduğunu bildirir. (Güven M. S., 1999, s. 313)

Mustariyye: Şâziliyye- Cezûliyye'nin Şeyh Muhammed bin Ahmed el-Meknâsi el- Mustarî'ye nispet edilen kolu. Mısır kökenli bir koldur. Mısır ve Suriye'de yaygın bir tarikattır. (Güven M. S., 1999, s. 318)

Zerrûkiyye: Şâzeliyye Vefâiyye'nin Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Zerrûk Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî el-Fâsî'ye (ö. 899/1493-94) nispet edilen kolu. Zerruk,1442'de Fas'ta doğdu. Güven onun Zerrûk (mavi gözlü) lakabını gözleri mavi olan dedesinden dolayı aldığını bildirir. Tarikatı Kuzey Afrika'da yaygındır. (Güven M. S., 1999, s. 319)

Tebbâiyye: Şâziliyye- Cezûliyye'nin Ebul İmâd Abdülaziz bin Abdülhak et Tebbâ'ya (ö. 1508) nispet edilen kolu. Tunus'ta yayılmıştır. (Güven M. S., 1999, s. 321)

Âsîmiyye: Şâzeliyye- Vefâiyye'nin Ebu Zeyd Abdurrahman bin Ali el-Âsîmî'ye (ö.16.yy.) nispet edilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 324)

Bekriyye: Şâzeliyye- Vefâiyye'nin Ebul Mekârim Muhammed el-Bekri'ye (ö.1586) ilintilenen kolu. El Bekri Halife Ebubekir'in soyundandır. Suriye ve Mısır'da bu tarikat yaygındır. (Güven M. S., 1999, s. 327-328)

Hansaliyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Gâziyye- Nâsiriyye'nin Said bin Yusuf el Hansalî'ye (ö.1702) nispet edilen kolu. Cezayir'de yaygındır. (Güven M. S., 1999, s. 333)

Hıziriyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Gâziyye- Nâsiriyye'nin Seyyid Abdülaziz Mesud ed Debbağ el Fâsi'ye (ö.1717) nispet edilen kolu. İddiaya göre Fâsi'nin Hızır (a.s.) ile çok görüştüğünden dolayı tarikata bu isim verilmiştir. Güven cemaatin Fas'ta yayıldığını ve Ahmedîyye tarikatına kaynaklık ettiğini zikretmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 334-335)

Kâdiriyye: Şâzeliyye'den Seyyid Abdülaziz Mesud ed Debbağ el Fâsi'ye (ö.1717) nispet edilen kolu. Güven, cemaatin sohbetlerine iştirak ettiği için Arâbî el Kâdiri'ye nispetle Kâdiriyye ismi ile de anıldığını belirtmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 334-335) [Hıziriyye]

Bûzîdiyye: Şâzeliyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye'nin Muhammed b. Ahmed el-Bûzîdî (ö. 1909) ile ilişkilendirilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 343-344)

Mehâciyye: Şâzeliyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye'nin Seyyid Ebu Ya'za el- Mehâci'ye (ö. 19.yy) nispet edilen kolu. Tarikatın yayılmasını Mehâci'nin halifesi Muhammed bin Kaddur el- Vekîlî sağladığı için Kaddûriyye adıyla da anılmıştır. Mağrib'de yaygın bir tarikattır. (Güven M. S., 1999, s. 355-356)

Kettâniyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye'nin Ebü'l-Feyz Muhammed b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Kettânî el-Hasenî'ye (1873-1909) nispet edilen koludur. Kettâni'nin Mayıs 1873'te doğduğu belirtilmektedir. (Özel A. , 2022)

Râşidiyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye tarikatının Ahmed b. Yûsuf el-Milyânî er-Râşidî'ye (ö.1521) nisbet edilen ve Yûsufiyye adıyla da anılan bir kolu. (Güven M. S., 1999, s. 324-325)

Dilâiyye: Şâzeliyye Cezûliyye'nin Ebû Bekir Bin Muhammed el Macâtî es- Sanhâci ed- Dilâi' ye (ö.1671) nispet edilen kolu. Güven'in bildirdiğine göre fırka Fas'ın Tadla beldesinde ortaya çıkmıştır. (Güven M. S., 1999, s. 329-330)

Vezzâniyye/ Tihamiyye/ Tayyibiyye: Şâzeliyye- Cezûliyye'nin Abdullah bin İbrahim eş Şerîf el Vezzâni'ye (ö. 1678) nispet edilen koludur. İlmiyye'nin devamı olup Fas'ta kurulduğu bildirilmektedir. Güven cemaatin, Vezzâni'nin irtihalinden sonra torunu Ahmed et Tihâmi'ye nispetle Tihâmiyye adıyla anıldığını daha sonra da Şeyh Mulay et Tayyib'e nispetle Tayyibiyye ismiyle anıldığını ve Mısır'da yayıldığını bildirmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 332-333)

Degûgiyye: Şâzeliyye Cezûliyye Hamâdiş'e'nin Sîdî Ahmed ed Degûgî'ye (ö. 18.yy ortaları) nispet edilen kolu. Tarikatın merkezi Meknes Fas'tır. (Güven M. S., 1999, s. 336)

Arûsiyye: Şâzeliyye'nin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Arûs (ö. 1463-64) tarafından kurulduğu Demirci tarafından iddia edilen Kuzey Afrika kollarındandır. Halkasında yer alan Fethullah el-Acemî yoluyla Horasan'dan Kuzey Afrika'ya geldiği bildirilmektedir. (Demirci M. , Arûsiyye, 1991)

Bekkiyye: Şâzeliyye tarikatının Ömer b. Seyyid Ahmed el-Bekkî et-Tûnisî ile (ö. 1552) ilişkilendirilen bir kolu. Cezayir'den Nijerya'ya kadar yaygın bir tarikattır. (Güven M. S., 1999, s. 327)

Habîbiyye: Şâzeliyye'nin Muhammed el- Habîbî'ye (ö. 1752) nispet edilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 337)

Dırdıriyye: Şâzeliyye'nin Şeyh Ebu'l Berekât Şihâbuddin Ahmed bin Muhammed bin Ahmet ed- Dırdır el- Adevi'ye izafet edilen kolu. 1715 yılında Mısır'ın Adve nahiyesinde doğmuştur. Halvetiyye ve Şâziliyye'yi bünyesinde cem etmiştir. (Güven M. S., 1999, s. 340)

Aleviyye: Şâzeliyye Derkâviyye'nin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Mustafa el- Alevî'ye nispet edilen (ö. 1934) Fas-Cezayir kollarından biri. Ahmed, Cezayir'in Müstegânim şehrinde doğdu. (Güven M. S., 1999, s. 360-361) Tarikatının ismi İslam Peygamberi Muhammed'in damadı Halife Ali'nin bir düşte kendisine bu ismi vermesini istemesi olduğu söylenir Kara tarafından iddia edilir. (Kara M. , Ahmed el- Alevî, 1989)

Âdiliyye: Sühreverdiyye'nin Ebû Ömer Bedreddin Muhammed b. Ömer el-Âdilî el-Abbâsî (ö.1562) ile ilişkilendirilen bir kolu. Azamat, Mekke'de doğan Bedreddin el-Âdilî'nin tarikat halkasının Sühreverdiyye'nin Büzgaşiyye kolunun kurucusu Necîbüddin b. Büzgaş'a (ö. 1279) ulaştığını bildirir. (Azamat, Âdiliyye, 1988)

Kübreviyye: Necmüddin-i Kübrâ Ahmed b. Ömer el-Hîvekî el- Hârizmî'ye (ö. 618/1221) ilişkilendirilen bir tarikatıdır. Necmüddin'in Hârizm'in Hîve şehrinde doğduğu, tarikata adını veren Kübrâ lakabının, Kur'an'da haşır gününün alameti olan "et-tâmmetü'l-kübrâ" ifadesinin kısaltılmış şekli olduğu Algar tarafından bildirilmektedir. Moğolların Gürgenç'te yaptıkları katliam sonucu hayatını kaybetmiştir. Orta Asya'da yaygın bir tarikatıdır. (Algar, Necmeddin-i Kübra, 2006)

Nurbahşiyye: Kübreviyye- Hemedaniyye- İshâkiyye'nin Seyyid Muhammed Nurbahş'a nispet edilen kolu. Nurbahş, 1392'de İran'ın Kûhistan kentinde doğdu. Şeyhi İshak Hottalânî, gördüğü bir rüya üzerine ona Nurbahş lakabını verdi. Orta Asya'da yaygın bir cemaattir. (Gökbulut, 2009, s. 164)

Şehâviyye: Desûkiyye'nin bu kolu 1445 yılında Nemîra el-Basal köyünde doğan Seyyid Muhammed Eş-Şehâvî'ye dayandığı, Şehâvi'nin 1542 yılında vefat ettikten sonra Arabistan'daki Nemîra El-Basal'daki tekkesine defnedildiği Varışlısoy tarafından bildirilmektedir. (Varışlısoy, 2018)

Şerrâbiyye: Sa'diyye'nin Sa'deddin el-Cebâvî'nin kardeşi Şeyh Abdullah Yûnus'la ilişkilendirilen koludur. Yücer'e göre Şam'ın güneyindeki Buhsa'da tekyesini kuran Yûnus'un Haçlılarla yapılan savaşlarda yaralanan askerlere şurup (ilâç) yaparak onları tedavi ettiği için tarikatına Şerrâbiyye adı verildiği zikredilmektedir. (Yücer, 2008)

Hatmiyye: İdrîsiyye'nin Muhammed Osman el-Mîrganî'ye (ö.1852) ilintilenen bir kolu. Muhammed'in 1793'te Hicaz'da Tâif'teki Selâme köyünde doğduğunu, Mekkeli sûfi Abdullah b. İbrâhim el-Mîrganî'nin torunu olduğunu, Mirgânî'nin lakabı olan "hatmül evliya" isminin kısaltması olan hatm sözcüğünden tarikatının diğer adı olan Hatmiyye'nin türetildiğini ve tarikatın bu adla da anıldığını bildirilmektedir. (Yerinde, 2020) [Mîrgânîyye]

Vefâiyye: Ocak tarafından Ebü'l-Vefâ' Tâcü'l-ârifîn Seyyid Muhammed b. Muhammed Arîz el-Bağdâdî'ye (ö. 1107) nispet edilen bir tarikat. Vefâ, 1026 yılında Irak'ın Kûsan bölgesinde doğduğu, onun Ebû Muhammed eş-

Şünbükî'nin halkasına katıldığı, uzun zaman hizmet ettiği şeyhinin Vefâ'nın kendisine karşı gösterdiği vefa ve sadakatinden dolayı ona "Ebü'l-Vefâ" künyesini verdiği Ocak'ça bildirilmektedir. (Ocak, Ebü'l Vefâ el-Bağdâdî, 1994)

Sürhûbiyye/ Serhûbiyye: Sürhub denizlerdeki kör şeytan demektir. Cârud'a Muhammed Bakır bu lakabı vermiştir. (Gölpınarlı A. , 1969, s. 56) [Cârûdiyye]

Nâsırıyye: Zeydiyye'nin Deylem ve Taberistan'da devlet kuran ve Nâsır el-Alevî lakabıyla da tanınan Hasan el-Utrûş'un (ö. 304/917) mensuplarına verilen bir ad olduğu Doğan tarafından bildirilir. Utruş, 844 yılında Medine'de doğdu. (Doğan İ. , Hasan el- Utruş, 1997)

Eftahiyye/ Aftahiyye/ Fetahiyye: Öz'e göre Zeydiyye'nin Ca'fer es-Sâdık'tan sonra imâmlığın oğlu Abdullah el-Eftah'a (ö. 149/766) geçtiğini kabul eden ve önderleri Ammâr b. Mûsâ'ya nisbetle Ammâriyye diye de anılan Şîî bir fırka. (Öz, İmâmiyye, 2000) Gölpınarlı, "Eftah"ın başı veya burnu yassı olanlara takılan bir lakap olduğunu bildirir. (Gölpınarlı A. , 1969, s. 59)

Bakırıyye: İmâmiyye'den imâmlığın Ali Zeynelâbidin'den sonra oğlu Muhammed el-Bâkır'ın hakkı olduğu ve onun "beklenen mehdî" iddia edenlere verilen addır. Öz, Bâkır'ın 677 tarihinde Medine'de doğduğunu, babasının Kerbelâ'dan sağ kurtulan Ali b. Hüseyin Zeynelâbidin olduğunu, "Bâkır" lakabının "bâkırü'l-ilm" kısaltılmış şekli olarak "ilmi yaran ve onun derinliğine ulaşan, çok bilgili" anlamına geldiğini bildirmektedir. (Öz, Muhammed el Bâkır, 2020)

Türâbiyye: Halife Ali'nin lakabı olan Ebul Turab'a "toprağın babası" nispetle Câ'feriyye'ye verilen ad. (Karaman, 1993) [Câ'feriyye]

Memtûre: Üzüm, "yağmurda ıslanmış" anlamına gelen memtûre kelimesinin, İmâmiyyece 7. imam kabul edilen Mûsâ el-Kâzım'ın vefatından (799) sonra ortaya çıkan bu grubu ifade etmek için kullanıldığını bildirmektedir. (Üzüm, Memtûre, 2004) [Vâkıfe]

Cenâhiyye: Keysaniyye Hâşimiyye'den İslam Peygamberi Muhammed'in "zü'l-cenâhayn" lakabını verdiği Ca'fer b. Ebû Tâlib'in (Cafer-i Tayyar) oğlunun torunu olan Abdullah b. Muâviye'yi (ö. 746-47) imam kabul edenlere verilen bir ad olduğu Fığlalı tarafından bildirilmektedir. (Fığlalı, Abdullah b. Muâviye, 1988)

Sunbâziyye/ Sinbadiyye: Keysâniyye Ebu Müslimiyye'nin Sunbaz lakaplı Firuz İspehbed'e nispet edilen kolu. Aslen Nişabur'a bağlı Ahravana (Ahren) köyündendir. Ebü Müslim ile eski bir dostluğu vardır. (Meşkur, 2011, s. 124-125)

Ayyarlar: Özcan ayyar tabirinin, Orta Çağ'da toplum düzenini bozan eşkıya ve serseriler hakkında kullanılan bir tabir olduğunu iddia eder. Arapça kökenli olan ayyâr sözlükte "çok gezen, zeki, kurnaz, cesur kimse" anlamlarına gelmektedir. (Özcan A. , 1997) İsmâîlîler bu adla da anılmaktadırlar. [İsmâîliyye]

Hâfiziyye: İsmâîliyye Müsta'liyye'nin Âmir-Biahkâmillâh'ın ölümü sonucu ortaya çıkan bunalımda Amir'in amcaoğlu olan Ebü'l-Meymûn Abdülmecîd emanetçi olarak halife tayin edilmiştir. Sonrasında Abdülmecîd

kendini Hâfız-Lidinillâh lakabıyla halife tayin etmiştir. Takipçilerine de bu ad verildiği Öz tarafından bildirilir. (Öz, Müsta'liyye, 2006)

Tayyibiyye: Öz fırkanın, İsmâiliyye'den Müsta'liyye'nin Âmir-Biahkâmillâh'ın ölümünden birkaç ay önce doğan Ebü'l-Kâsım et-Tayyib isimli oğlu ile ilişkilendirilen kolu olduğunu beyan eder. Fâtımî mezheplerindendir. Hisdistan'da da yayılmıştır. (Öz, Müsta'liyye, 2006)

Mukannaiyye: Mukanna'el-Horasânî ile (ö. 778 [?]) ilişkilendirilen aşırı bir fırkadır. Öz; onun edebiyata adının Atâ, Hakîm, Hişâm b. Hakîm ve Hâşim b. Hakîm olarak geçtiğini ancak Abbâsîlerle yaptığı savaşlarda müritlerinin kendisinden “Ey Hâşim, yardım!” diye ykarişta bulunmalarından dolayı Hâşim adını aldığını bildirmektedir. Yine Öz, Hâşim'in şaşılığını gizlemek için yüzüne örttüğü yeşil bir örtü (kına') veya altın bir örtü ile yüzünü gizlediği için “Mukanna'” (örtülü) lakabıyla ünlendiğini ve Belhli olduğunu belirtmektedir. (Öz, Mukanna' el-Horasânî, 2020)

Kûdekiyye/ Kûşâhiyye: Aliev, Hürremiyye'nin Ebû Müslim'in kızı Fâtma'dan torunu, Kûdek-i Dâna adı verilen Mehdî b. Feyrûz'dan dolayı bu ismi almış olduğu düşünülen kolu olduğunu iddia eder. (Aliev, 1998)

Hâkimiyye: Hakîm et-Tirmizî (ö. 932) ile ilişkilendirilen bir fırkadır. Bereke'ye göre Hâkim, Tirmiz'de 9. yüzyılın başlarında doğmuş, nakille aklı bağdaştırmaya çalışmış, naklî ilimleri akıl ile temellendirmeye çalışmış, özellikle Eski Yunan felsefesinden ve Gnostisizm'den gelen “hikmet” anlayışını tasavvufa tatbik ederek tasavvufun yeni bir çağa girmesi sağlamış ve bu sebeple de “Hakîm” lakabını almıştır. Özbekistan'da yaygın bir tarikattır. (Bereke, 1997)

Sabbâhiyye: Nizâriyye, Hasan es- Sabbah'a nispetle bu adla da anılır. (Özaydın, 1997) [Nizâriyye, İsmâiliyye]

Haydariyye: Üzüm'e göre, Nusayriyye'nin, 15. Yüzyıl önderlerinden Ali el-Haydarî ile ilişkilendirilen ve Gaybiyye adıyla da anılan şubelerinden biri. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007)

Mârîka: Hâricîlere muhalifleri tarafından takılan lakap. Hâricîler hakkında kullanılmış bu isim “Dinden çıkmış” anlamındadır. (Fığlalı, Hâricîler, 1997) [Hâriciyye]

Nâsıbiyye/ Nâsıbe/ Nevâsıbe: Sözlükte “birine karşı besleyip bunu ortaya çıkarmak” anlamındaki nasb kökünden türeyen nâsıbe (Nâsıbiyye) kelimesinin “kin ve kötülük besleyenler” anlamına geldiği ve Şia'nın Halife Ali'ye kin besleyen Emevîler ve Hâricîlere bu lakabı taktığı Fığlalı tarafından bildirilmektedir. (Fığlalı, Hâricîler, 1997) [Hâriciyye] ve [Ehli Sünnet]

Amme: Meşkur İmamiyye ıstılahına göre amme kavramının Ehl-i sünnet ve'l-Cemaati ifade ettiğini, Amme'nin umum demek olduğunu ve Sünnîlerin çoğunluk olması sebebiyle Şia'nın Ehli Sünnet'i bu isimle isimlendirdiğini kitabında zikretmektedir. (Meşkur, 2011) [Ehli Sünnet vel Cemaat]

Hasse: Şiîler kendilerine bu ismi vermişlerdir. Şiîler bunun sebebini ise ammeden uzak durulması gerektiğine dair bir hadis-i şerife dayandırdıkları bildirilmektedir. (Meşkur, 2011)

Zemmiyye: İlhan, Behşemîlerin kulun hak etmediği halde cezalandırılmasını ve işlemediği bir günahı zemme (ayıplanma) uğramasını kuramsal olarak mümkün kabul ettikleri için karşıtları tarafından

kendilerine Zemmiyye adı verildiğini iddia etmektedir. (İlhan, Ebû Hâşim el-Cübbâi, 1994) [Behâşime]

Nazzâmiyye: Basra Mu'tezile okulunun kelâm uzmanlarından Nazzâm'ın (ö. 845) görüşlerini benimseyenlere tatbik edenlere verilen addır. Çelebi, Nazzâm'ın doğum tarihinin kesin olarak bilinemediğini, 760- 811 yılları arasında Basra'da doğduğunun düşünüldüğünü, boncuk dizerek geçindiği veya veciz şiir ve yazılar yazdığı için "Nazzâm" lakabını aldığını belirtmektedir. (Çelebi, Nazzâm, 2006)

Haddâdiyye: Aleviyye'nin Abdullah b. Alevî b. Muhammed el-Haddâd el-Yemenî'ye (ö. 1132/1720) nispet edilen kolu. Haddâd'ın Hadramut'un Terîm kasabasında doğduğu, Haddâd lakabı ile tanındığı Çağrıci tarafından bildirilmektedir. (Çağrıci, 1996)

Câhiziyye: Mu'tezile'nin kelâm uzmanlarından Amr b. Bahr el-Câhiz'in (ö. 869) görüşlerini benimseyenlere verilen addır. Şeşen, Câhiz'in 767-777 yılları arasında Basra'da doğduğunu, "Câhiz" lakabının kendisine göz biçiminden dolayı verildiğini iddia etmektedir. (Şeşen, 1993)

Müzdariyye/ Murdâriyye: Mu'tezili fırkalardan biri olup, Ebû Mûsâ İsâ b. Sabîh (Subeyh) el-Murdâr el-Basrî'ye (ö. 226/841) nispet edilir. Ona Mu'tezile'nin rahibi denilirdi. Tarihçiler arasında adı hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Lakabı Farsça murdardır. Kirli, lekeli anlamına gelmektedir. (Meşkur, 2011, s. 349-350)

Şahhâmiyye: Mu'tezile'den Ebû Ya'kûb eş-Şahhâm'ın (ö. 270/883 [?]) mensuplarına verilen isim. O Basra'da doğmuştur. Biçer onun Mu'tezile'nin itikadî bir mezhep haline gelmesinde önemli bir yeri olduğunu beyan eder. (Biçer, 2010)

Esammiyye: Mu'tezile'den Ebû Bekir el-Esam'ın (ö.816) görüşlerini benimseyenlere verilen addır. (Yavuz, Esam, Ebû Bekir, 1995)) Esamm, sağır demektir. (Ayverdi, 2010)

Bittîhiyye: Adanur, Acârîde'den Ebu İsmail el-Bittîhî'nin müritlerine bu adın verildiğini bildirir. Onlar icmâi bir kaynak olarak kabul etmediklerinden müslümanların icmâ edemeyeceklerini iddia etmişlerdir. (Adanur, 2019)

Müceddidiyye: Nakşibendiyye'nin İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Faruk-i Serhendi el Müceddidi (ö.1624) ile ilişkilendirilen koludur. Algar, Ahmed'in 1564'te Pencap'taki Sirhind'de (Serhind) doğduğunu, Nakşibendiler arasında İmâm-ı Rabbânî (ilâhî bilgi sahibi) ve "müceddid-i elf-i sâni" (2. Bin yılın yenileyicisi) unvanlarıyla tanındığını bildirir. Yine Algar, Müceddid'in İslâm'da din ve hayat arasındaki bağlantıyı canlandırmayı ifade eden kavram olduğunu, bu tarikatın Anadolu, Orta Asya ve Hint alt kıtasında yayıldığını belirtmektedir. (Algar, Nakşibendiyye, 2006)

Askeriyye: Şii İmâmî fırkalardan biridir. Hasan el-Askeri'nin mehdi olup, gaybete gittiğini iddia etmişlerdir. (Meşkur, 2011, s. 57)

Eblakıyye: Eblakıyye, Ravendiyye'nin bir koludur. Meşkur bunların, Arapçada Eblak olarak ifade edilen alacalı bir adamın taraftarları olduğunu beyan edererek bu kolun, Ravendiyye'nin gulatından olup Abbasoğulları hususunda şu aşın fikirleri ileri sürdüklerini söylemektedir: "İsa b. Meiyem'de var olan ruh, Ali b. Ebi Talib ve diğer imamlara, onlardan Abbasilerin imamı

İbrahim b. Muhammed'e, arkasından da Ebü Cafer el-Mansur'a hulül etti. Bunların hepsi de tanrıdır.” (Meşkur, 2011, s. 119)

Eftasiyye: Alioğullarının ileri gelenlerinden sayılan Eftas lakaplı Hüseyin b. el-Hasan'ın taraftarlarıdır. Meşkur Eftas'ın, önceleri Zeydi imamlardan İbn Tabataba lakaplı Muhammed b. İbrahim b. İsmail b. İbrahim b. Hasan el-Musenna'nın şeyhlerinden olduğunu, onun ölümünden sonra halkı kendi imametine davet ettiğini ve 815 yılında Medine'de ortaya çıkarak Ebu's-Seraya'ya intisap ettiğini bildirmektedir. “Eftas”ın sözcük olarak ise, basık ve eğri burunlu olan kişiler için kullanıldığını iddia etmektedir. (Meşkur, 2011, s. 135)

Ezderiyye: Ezderiyye Gulat fırkalardan biri olup, "Hasan ile Hüseyin'in babası Ali, İmam Ali olmayıp, Ali el-Ezdi adındaki bir şahıstı. İmam Ali ise, çocukları olmayan ve her şeyi yaratan yaratıcıdır." diyorlardı. (Meşkur, 2011, s. 154) Ezdî, Farsça sözlükte “hanlar hanı” demektir.

Fethiyye: Abdullah b. Cafer el-Eftah (ö. 1 48/765)'ın taraftarlarıdır. Abdullah, İsmâil'den sonra Ca'fer es-Sadık'ın oğullarının en büyüğü olup, babasının katında bir saygınlığa sahip değildi. Eftah denmesinin nedeni Abdullah'ın başının yassı olmasıydı. Bir başka rivayete göre ise ayakları taraklıydı (yassıydı). (Meşkur, 2011, s. 159)

Haddâşiyye: Ravendiyye'nin kollarından olan Haddâşiyye'nin, Haddâş lakaplı Ammar (Ammare b. Bedii) adında bir şahsın nübüvvetine inandığını, Horasan'da ayaklanan Haddâş'ın Halid bin Abdullah el-Kasrî'nin kardeşi Esed tarafından öldürüldüğü “Haddâş” lakabının ise olumsuz bir anlama sahip olup, kendisine muhalifleri tarafından verildiği Meşkur tarafından bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 175-176)

Hallâciyye: Uludağ'ın bildirdiğine göre ünlü tasavvufçu Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî el Hallâci'ye (ö. 309/922) nispet edilen bir fırka. Hallac, İran'ın Fars eyaletinin kuzeydoğusundaki Tûr'da doğdu. Söylentiye göre bir hallâcın (pamukçu) dükkânındayken sahibini bir yere göndermiş, dükkânına dönen bu kişi bütün pamukların atıldığını görünce bunu onun kerameti olarak kabul etmiş ve daha sonra o Hallâc adıyla anılmıştır. Hallac, Ene'l Hak fikri ve Karmâtiler lehine ajanlık iddiası sebebiyle Abbasiler tarafından idam edildiği, tasavvufun ana esaslarını ortaya koyduğu, İlk Peygamber Adem'in bedenlerin babası İslam Peygamberi Muhammed'in ise ruhların babası fikrini ortaya attığını yine Uludağ iddia etmektedir. (Uludağ, Hallâc-ı Mansûr, 1997)

Hanferiyye: İsmâli fırkalardan biri olan Hanferiyye, İsmailiyye'nin Yemen'deki daisi Ali b. Fadl el-Hanferi'nin taraftarlarıdır. 902 yılında İsmâilî Mehdi el-Muntazıra (Beklenen İsmâilî Mehdi'ye) halkı davet eden Ali b. Fadl'ın etrafında Yemen kabilelerinden bir grup toplanmıştır. (Meşkur, 2011, s. 190)

Himâriyye: Mu'tezili fırkalardan biri olup, inananları Huzistan bölgesinin Askermukrem şehrinde yaşıyor ve tenasuha inanıyorlardı. Bu grup tenasuh inancını, Ahmed b. Habit ([Habitîyye]) ve Abbad b. Süleyman ed-Damri'den almışlardır. Himariyye'nin, son Emevi halifesi “Himar” lakaplı Mervan b. Muhammed'le ilişkilendirilip ona nispet edilmesi muhtemeldir. (Meşkur, 2011, s. 209-210)

Himâriyye: Muhammed b. Ömer el-Himâri el-Bağdadi'nin taraftarları olup Gulat'tan sayılmışlardır. İmameti, bilinen tarihi sırayla kabul ederler. Ancak onlara göre imam, halkın arasında gören bir göz, konuşan bir dil, parlayan bir güneş, yağan bir yağmur olup her şeyi bilendir. (Meşkur, 2011, s. 210)

Huryâniyye: Huryaniyye, Keysaniyye'nin bir kolu olan Ravendiyye'den ayrılmıştır. "Huryan" lakabını taşıyan ve Abbasi Devleti'nin kurucusu olan Ebu Müslim Abdullah b. Muhammed'in taraftarlarından olmuşlardır. (Meşkur, 2011, s. 225-226)

Muberka'ıyye: Lakabı Muberka' olan Şiilerin ileri gelenlerinden ve büyüklerinden Musa b. Muhammed b. el-Cevad b. Ali b. et-Rıza b. Musa el-Kazım'ın taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 332) [Mûseviyye]

Rûşeniyye: Ebü Yezid (Bayezid el-Ensari)'in taraftarlarıdır. Afganistan'da bu zata Pir-i Rûşen (Aksakallı Aydın) denilirdi. Mezhebi, İslam ile Hıristiyanlığın birleşimi olup, Emâli yani Mecâlis'in yazarıdır. Adı geçen eserin Peştü diliyle yazılmış en eski eser olduğu bilinmektedir. (Meşkur, 2011, s. 411-412)

Sâhibu'z-Zamâniyye: Seyyid Hasan Sahibu'z-Zamani'nin(1871-1936) taraftarlarıdır. Meşkur, aslen Yezdli olan Seyyid Hasan'ın Sahibu'z-Zaman olarak isimlendirilmiş nedeni olarak gençlik yıllarında Şeyh Ahmed Kirmani'nin tahkirlerine kapılarak, Hemdan ve Kirmanşah sınırlarında Sâhibu'z-Zaman ve Şiilerin va'd edilen mehdisi olduğunu iddia ettiği için aldığını göstermektedir. (Meşkur, 2011, s. 420)

Sikat-ül İslamiyye: Şeyhiyye fırkalanndan biri olup, Hacı Şefi' Sikatu'l-İslam et Tebrizi'nin (1301/1883) taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 451)

Tavûsiyye: Şîî bir fırka olup, Tavûsu'l-Urefâ" lakaplı Ağa Muhammed Kazım Tenbakufuş (nargile tütünü satıcısı) el-İsfahani'nin taraftarlarıdır. İsfahan'da doğdu ve Hacı Zeynülabidin Şirvani'ye intisap etti. Tavûs, uluhiyyet iddiasında bulunmuştur. (Meşkur, 2011, s. 536)

Şinnâviyye: Bedeviyye'nin Ebü Abdullah Muhammed eş-Şinnâvî'ye (ö. 1088/1677) nispet edilen kolu. (Adanur, 2019, s. 180)

Rakkâsiyye: Mürcii fırkalardan biri olan Rakkaşiyye, Fadl b. İsa b. Eban er Rakkaşi (140/757)'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 403)

Sem'iyye: Muhammed b. Sehl el-Basri es-Sem'i adında bir zatın taraftarlarıdır. Bunlar, kasten adam öldüren katilin tövbesinin kabul edilmeyeceğine inanırlardı. (Meşkur, 2011, s. 439)

Tâtariyye: Şia'dan Musa Kazım'ın (128- 183/745-799) çağdaşı. Vakıfa'nın ileri gelenleri ve fukahasından Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed et-Tatari et-Tayi el-Küfi'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 536) 30

Enbabiyye/ İnâbiyye: Bedeviyye'den Şeyh İsmail el-İnbâbi (ö. 1388) ve oğlu Yusuf el-İnbâbi (ö. 1419) ile ilişkilendirilen bir cemaattir. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Kinâniyye: Keysani fırkalardan biri olup, Amir b. Vasıl el-Kinani'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 297)

Âfâkıyye: Nakşibendi- Müceddidiyye'den Kâsâniyye'nin bir koludur. Âfâk Hâce (Apak Hoca) lakaplı bir mürşitten adını almıştır. (Tosun, Kâsâniyye, 2001)

Rumiyye:⁹ Kâdiriyye'nin İsmâil Rûmî (ö. 1631) ile ilişkilendirilen kolu. Kâdiriyye'nin İstanbul'da ilk olarak Rûmiyye ile girdiği Öngören'ce beyan edilmektedir. Öngören, İsmâil'in Tosya'nın Bansa köyünde doğmuş olup babası Çoban Ali'nin, oğlunun eğitim alması için Tosya'ya taşındığını, onun medrese dersleri alırken Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden Ahmed Efendi'nin sohbet halkasına dahil olduğunu ve İsmâil Rûmî'nin düşünde Abdülkâdir-i Geylânî'yi görerek onun isteği üzerine Kadiriyye'nin merkezi Bağdat'a gittiğini bildirir. (Öngören, Rûmiyye, 2008)

Mîrgâniyye: İdrîsiyye'nin Muhammed Osman el-Mîrganî (ö. 1852) ile ilişkilendirilen kolu. Muhammed'in 1793'te Tâif şehri yakınlarındaki Selâme köyünde doğduğu ve Mekkeli mutasavvıf Abdullah b. İbrâhim el-Mîrganî'nin torunu olduğu Yerinde tarafından bildirilir. Mîrgânî'nin lakabı olan "hatmül evliya" isminin kısaltması olan hatm sözcüğünden tarikatının diğer adı olan Hatmiyye'nin türetildiğini ve tarikatın bu adla da anıldığı bildirilmektedir. (Yerinde, 2020)

Ehli İfrat: Gâliyye aşırı inançlar taşıdığı için muhalifleri tarafından Ehli İfrat olarak da adlandırılmışlardır. [Gâliyye]

Ehli Gulûv/ Ehli Bid'at: Bilhassa Şîa'ya iltisaklı olan ve aşırı düşünceler taşıyan fırkalar için kullanılan, müslümanlar tarafından onaylanmamayı belirten bir terim olan ve sözlükte "haddi aşma" anlamına gelen gulûv kökünden çoğul anlamında bir sıfat olan bu sözcüğün "ölçüyü aşanlar" demek olduğu beyan edilmektedir. [Gâliyye]

Ehli Tefrit: Müşebbihe Allah'ı yaratıklara benzettikleri için muhaliflerince bu adla adlandırılmıştır. Tefrit, aşırı gitmek demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1222) [Müşebbihe]

Ehlu'l-Ehvâ: Ehvâ heva kelimesinin çoğuludur. Hevâ nefsânî arzular kastetmektedir. Mu'tezili din yorumunu nefsanî bulan muhalifleri tarafından bu adla da anılmışlardır. [Mu'tezile]

Ehl-i Re'y: 8. Yüzyıl'da ortaya çıkan Kûfe merkezli fıkıh ekolünün adıdır. Hanefiyye ve Mu'tezile de bu adla anılmaktadır. Re'y sözlükte şahsi kanaat demektir. Bu şahsi kanaatlerin dinin içine fazlaca girdiğini düşünen muhaiflerince bu adla anılmışlardır. (Kılıçer, 1994) [Hanefîlik]

Zerkûbiyye: Sühreverdiyye'nin İzzeddin Mevdûd b. Muhammed ez-Zerkûb (ö. XIII. yüzyıl) ile ilişkilendirilen bir kolu. (Öngören, Sühreverdiyye, 2010) Zerkûb: Altın döven, kuyumcu demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1385)

Dürzîlik/ Dürziyye: Öz, Fâtımî halifelerinden Hâkim-Biemrillâh döneminde (996-1021) Vezir Hamza b. Ali tarafından kurulan aşırı bir Şîî fırka olduğunu bildirir. Fırkann önceleri Vezir Hamza'nın yakını ve dâîsi (kendi mezhebine çağırان kimse) iken sonraları dinden çıkmış sayılan Anuş Tegin (Neştekîn) ed-Derezi'den dolayı bu adı aldığı Öz tarafından bildirilir. Derezi (dürzi) kelimesi, terzi anlamına gelir. (Öz, Dürzîlik, 1994)

⁹ Rum kelimesi Aşıkpaşazade tarihinde Anadolu veya Türk anlamlarında kullanılmaktadır.

Sekkâkiyye: İbâziyye'nin Abdullah es-Sekkâk'a nispet edilen kolu. Sekkâk, bıçakçı demektir. (Fığlalı, İbâziyye, 1999)

Hayyâtiyye: Mu'tezile'den Ebü'l-Hüseyin el-Hayyât'ın (ö. 913 [?]) fikirlerini tatbik edenlere verilen ad. Hayyat, Arapça terzi demektir. (Gölcük, Ebü'l-Hüseyin Hayyât, 1998)

Cevâfikiyye: Şîa kelâm uzmanlarından Hişâm b. Sâlim el-Cevâfiki'nin (VIII. yüzyıl) fikirlerine gönül verenlere verilen ad. Yavuz, Sâlim'in aslen Cûzcânlı olduğunu ve Kûfe'de yaşadığını bildirir. Cevâlik, çuvalcı demektir fakat kaynaklarda neden bu ismin verildiği tespit edilememiştir. (Yavuz, Cevâfiki, Hişâm b. Sâlim, 1993)

Kasabiyye: Cafer el-Kassab'ın taraftarları olup Mu'tezile'den sayılmışlardır. Kur'an'ın, mushaf içerisinde bulunandan daha farklı olduğuna inanırlardı. (Meşkur, 2011, s. 281) Cafer'in kasap olduğunu düşünüyoruz.

Haririyye: Rifâiyye'nin Ebü'l-Hasan Ali el-Harîrî (ö. 1247) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikat Suriye'de yaygındır. (Tahrallı, 2008) Harîrî sözlükte ipek tüccarı demektir.

Semmâniyye: Halvetiyye-Bekriyye tarikatının Semmâniyye kolu, kurucusu Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilkerîm es-Semmân el-Hâşimî el-Medenî (ö.1776) ile ilişkilendirilmektedir. Çift, Semmân'ın 1720'de Medine'de doğduğunu zikretmektedir. (Çift, 2009) Ceyhan'a göre Semmân; Halvetiyye, Kâdiriyye, Şâzeliyye ve Nakşibendiyye'den de icazetlidir. (Ceyhan, 2015, s. 729) Semmân sözlükte yağ satan demektir.

Burgûsiyye: Adanur, Neccâriyye'den Burgus "pire" lakaplı Muhammed b. İsa'nın mensuplarına bu adın verildiğini iddia eder. (Adanur, 2019, s. 162)

Şerkâve/ Şerkâvî: Şâzeliyye'nin Muhamed bin Ebil Kasım eş Şarkî'ye (ö. 1601(?)) nispet edilen kolu. Fas'ta yayılmıştır. (Güven M. S., 1999, s. 329) Şark doğu anlamına gelir.

Çokreşîler: Nakşibendi Hâlidî Norşin Dergahı'nın Şeyh Abdurrahman el Çokreşî'ye nispet edilen bir koludur. Fırkanın Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Çokreş (Erenler) köyüne nisbetle bu ismi aldığı bildirilmektedir. (Çakır, 2017)

Beceliyye: Kâdiriyye'nin Muhammed b. Hüseyin el-Becelî'ye (ö. 1224) nisbet edilen kolu. Becel, Yemen'de bir köydür. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Şâzeliyye/ Şâziliyye: Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 1258) ile ilişkilendirilen tarikat. Mürşidi Abdüsselâm b. Meşş'in emriyle 1224-1226 yıllarında Tunus İfrîkiyye'ye gidip Şâzile beldesindeki Zağvân dağında bir mağarada inzivaya çekilen Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin Tunus'a geçip irşada başlamasıyla tarikatın vücut bulduğu ve Afrika'nın en yaygın tarikatı olduğu bildirilmektedir. (Özel A. M., 2010, s. 387-390)

Katnâniyye: Rifâiyye'nin Seyyid Hasan Katnânî ile ilişkilendirilen kolu. Hasan'ın söylentiye göre o Şam'a bağlı Katnâ'da doğduğu ve 1595 yılında vefât ettiği bildirilmektedir. (Öztürk E. , 2021, s. 196)

Demirtaşıyye: Halveti Rûşeniyye'den Muhammed Demirtaşî'ye nispet edilen fırka. Muhammed'in asıl adının Abdurrahman b. Ece Beg olduğu ve Kütahya'nın Demirtaş köyünde dünyaya geldiği bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 711)

Assâliyye: Halvetiyye Cemâliyye Sünbûliyye Şâbâniyye'den Seyyid Ahmed b. Ali el-Harîrî el-Assâlî'ye nispet edilen (ö. 1639) bir cemaat. Ahmed el-Assâlî'nin Halep'in Harîr Assâl köyünde dünyaya geldiği bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 730)

Hifniyye: Halvetiyye-Şâbâniyye'nin Ebü'l-Mekârim Şemsüddin (Necmüddin) Muhammed b. Sâlim b. Ahmed el-Hifnî (ö. 1767) ile ilişkilendirilen kolu. Onun 1690'da Mısır'ın Bilbîs şehrinin Hafnâ köyünde doğduğu ve Hafnâvî ve Hafnevî nisbeleriyle de anıldığı bildirilir. (Kallek, 1998)

Şâbiyye/Şebiyye: Şaziliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Nâsiriyye'nin Şeyh Ahmed bin Mahlûf eş Şâbî'ye (ö. 1482) nispet edilen kolu. Ahmed, Tunus'un Mehdiye şehrinin Şâbiye köyünde dünyaya gelmiştir. (Güven M. S., 1999, s. 318)

Dîrîniyye: Rifâiyye'den Mısırlı Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrînî ile ilişkilendirilen kolu. Dîrîni'nin, 1216'da Mısır Garbiye Neberuh'taki Dîrîn köyünde doğduğu bildirilmektedir. (Şener, 1994)

Ebheriyye: Sünni Ebu Reşid Kutbüddin Ebu Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Ebherî'ye (d.1177) nispet edilen fırka. Reşid'in Ebher'de doğduğu, şeyhinin Bağdadlı Seyyid Ebu'n-Necib Şeyh Ziyaüddin Abdülkadir olduğu bildirilmektedir. (Ebu Reşid Kutbuddin el Ebheri, 2023)

Neveviyye: Şâzeliyye'nin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'ye (ö. 1271) nispet edilen bir kolu. Yahya'nın doğduğu Şam'ın bir köyü olan Nevâ'dan tarikat adını aldığı ve onun Riyâzü-s Salihin'in yazarı olduğu bildirilmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 307)

Gammâriyye/ Gummâriyye: Şâzeliyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye'nin Şeyh Ahmed bin Abdülmü'min el- Gammârî'ye (ö. 19.yy.) nispet edilen kolu. Ahmed de Şâzeli'nin kurucusu Ebul Hasan Şâzilî gibi Gammaralıdır. (Güven M. S., 1999, s. 356)

Hassâfiyye/ Hisâfiyye: Şâzeliyye'nin Haseneyn b. Hüseyin b. Haseneyn el-Hisâfî'ye (1848-1910) nispet edilen kolu. Haseneyn'in Mısır'ın Kalyûbiye Hisâfe köyünde doğduğu, Haseneyn'in kurduğu el-Cem'iyetü'l-Hisâfiyyetü'l-Hayriyye'nin sonradan İhvân-ı Müslimîn'i oluşturduğu bildirilmektedir. (Kurtuluş, Hisâfî, 1998)

Sühreverdiyye: Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî (ö. 1234) ile ilişkilendirilen bir tarikat. Sühreverdî'nin 1145'te İran'ın Zencan'a bağlı Sühreverd köyünde doğduğu, onunî gençliğinde Abdülkâdir-i Geylânî'den etkilendiği, dönemdaşlarından Evhadüddin-i Kirmânî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüştüğü bildirilmektedir. (Öngören, Sühreverdiyye, 2010)

Baharziyye: Kübreviyye'nin Seyfüddin Saîd b. el-Mutahhar b. Saîd el-Bâharzî (ö. 1261) ile ilişkilendirilen kolu. Baharzî'nin, 1190'da Nişabur ile yakınlarındaki Bâharz'da doğduğu bildirilmektedir. (Gökbulut, 2009, s. 148)

Berzişâbâdiyye: Kübreviyye Hemedaniyye İshâkiyye'nin 1387'de Meşhed yakınlarındaki Berzişâbâd'da dünyaya gelen Abdullah Berzişâbâdî tarafından kurulan kolu. (Gökbulut, 2009)

Süyûtiyye: Desûkiyye'nin Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö. 1505) ile ilişkilendirilen

kolu. Suyûti'nin 1445'te Kahire'de dünyaya geldiği, ataları Mısır'daki Asyût'ta yaşadığı için Süyûtî nisbesiyle anıldığı bildirilmektedir. (Kadilkudat). (Özkan, 2010)

Çiştîyye/ Çeştîyye: Muînüddin Hasan el-Çiştî (ö. 1236) ile ilişkilendirilen tarikat. Çeştîyye'nin Hindistan'ın ilk ve en büyük tarikatı olduğu, Çiştî'nin 1142'de Sicistan'da doğduğu, tarikatın adını Çiştî'nin Şeyhi Mümşâd ed-Dineverî'nin arzusuyla yerleştiği Herat yakınlarındaki Çişt köyünden aldığı kaydedilmektedir. (Ahmad, 1993)

Râvendîyye: Keysaniyye'nin Abdullah er-Râvendî (ö. VIII. yüzyılın ilk yarısı) ile ilişkilendirilen kolu. Râvendilerin Muhammed b. Hanefiyye'nin oğlu Ebû Hâşim'den sonra imâmetin Ali evlâdından Abbas evlâdına intikal ettiğini kabul ettikleri bildirilmektedir. (Öz, Keysâniyye, 2022) Râvend, İran'ın Kaşan kentinde bir köydür. Fırkanın isminin bu köyden geldiğini düşünmekteyiz.

Kâzerûniyye: İshâkiyye'nin kurucusu Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerûnî'nin doğduğu köye nispetle tarikat bu adla da anılmaktadır. (Hamid, Kâzerûniyye, 2022) [İshâkiyye]

Cübbâiyye: Ebu Hâşim'in babası ve hocası olan Ebu Ali Cübbâi'ye nispetle fırka bu adla da anılmıştır. Ebu Ali'nin Hûzistan'ın Cübbâ beldesinde doğduğu bildirilmektedir. (Yavuz, Cübbâî, Ebû Ali, 1993) [Behâşime]

Esvârîyye: Mu'tezile âlimlerinden Ali el-Esvârî'nin (ö. 854) görüşlerini benimseyenlere verilen ad. Esvârî'nin İsfahan'ın Esvârî köyünde doğduğu için bu adı aldığı sanılmaktadır. (Öz, Ali el-Esvârî, 1989)

İşkâfiyye: Bağdat Mu'tezilesi'nden Ebû Ca'fer el-İşkâfi'ye (ö. 854) nispet edilen cemaat. İşkâfi'nin Semerkant'ta dünyaya geldiği ve ailesinin Irak'ta yerleştiği İskaf köyüne nisbetle bu adı aldığı bildirilmektedir. (Doğan İ. , İşkâfi, Ebû Ca'fer, 2000)

Kadiyânîlik: Mirza Gulâm Ahmed Kadiyânî (ö. 1908) tarafından kurulan fırka. Mirza Gulâm Ahmed'in adına nispetle Mirzâiyye ve ortaya çıktığı yere izafetle Kâdiyânîyye adıyla da bilinir. Gulâm Ahmed'in Hindistan Pencap Gurdâspûr'da küçük bir kasaba olan Kâdiyân'da 1839 yılında doğduğu bildirilmektedir. (Fığlalı, Kâdiyânîlik, 2001). [Ahmediyye]

Merîsiyye: Kılavuz'a göre Bağdat Mürciesi'nin bir koludur ve Bişr el-Merisi'nin taraftarlarıdır. Bişr'in fıkıhta Kadî Ebû Yusuf'un fikirleriyle amel ettiğini, bir söylentiye göre ailesinin Mısır'daki Asvan ile Nûbe arasında bulunan Meris köyünden, diğer bir söylentiye göre ise Bağdat yakınlarındaki Derbû'l-Merîsî adını taşıyan bir bölgeden geldiği için Merîsî adı ile anıldığını iddia edilmektedir. (Kılavuz, 1992)

Pesihâniyye: Hurûfiliğin Mahmûd-ı Pesihânî (ö. 1428) ile ilişkilendirilen kolu. Mahmûd-ı Pesihânî'nin Gîlân'a bağlı Fûmen yakınlarındaki Pesihân köyünde doğduğu bildirilmektedir. (Hamid, Noktaviyye, 2007) [Noktaviyye]

Tûmeniyye/ Tevmeniyye: Mürcie'den Ebû Muaz et-Tûmeni'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 366) Tevmeniyye, Mısır'daki Tevmen köyüne nispet edilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 544)

Sâviyye: Halvetiyye Derdîriyye'nin Ahmed b. Muhammed es-Sâvî (ö. 1825) ile ilişkilendirilen kolu. Sâvi'nin 1761'da Mısır'ın Garbiye bölgesindeki

Sâülhacer köyünde doğduğu bildirilmektedir. (Ceyhan, 2015, s. 727) Bu sebeple Savî nisbesini aldığı düşünülür.

Şa'râniyye: Rifâiyye'nin Ebû'l-Mevâhib (Ebû Abdîrrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısırî ile ilişkilendirilen kolu. Şa'rani'nin 1493'te Kahire'nin Kalyûbiye bölgesindeki Kalkaşen'de doğduğu bildirilmektedir. (Öztürk E. , 2021, s. 192) Şa'rânî veya Şa'râvî nisbesinin babasının köyü Menûfiye'ye bağlı Ebûşa'râ'dan geldiği bildirilmektedir. (Kaplan, 2010)

Mâtürîdiyye: Ebû Hanîfe (ö. 767) ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 944) görüşleri etrafında oluşan kelâm okulunun adı. İmam Maturidi'nin nisbet edildiği Mâtürîd (Mâtürît), bugün Özbekistan Semerkant'ın dış mahallesidir. Mâtürîdî'nin Hanefî mezhebinin üçüncü kuşak âlimlerinden olduğu bildirilmektedir. (Yavuz, Mâtürîdiyye, 2003)

Câmiyye: Ahmed-i Câmî (ö. 1141) ile ilişkilendirilen tarikatın adıdır. Ahmed-i Câmî'nin Horasan'ın Keşmir bölgesindeki Nâmek köyünde dünyaya geldiği, daha sonra yerleştiği Câm şehrinde ünlendiğinden Ahmed-i Câm veya Ahmed-i Câmî de denildiği bildirilmektedir. Onun Sünnî bir sûfî olmasına rağmen Hâce-i Cihan adlı kitapta Kalenderi, Haydari özellikler taşıdıkları müellifçe belirtilmiştir. (Vâhidî, 2015)

Tâberiyye: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 923) ile ilişkilendirilen mezhep. Ebu Ca'fer'in 839'da Taberistan'ın merkezi Âmül'de doğduğu için Tâberî nisbesi ile anıldığı bildirilmektedir. (Fayda, 2010)

Şelmegâniyye: Müşebbihe'den Azâfire fırkasının kurucusu olsun İbn Ebû'l-Azâfir diye de bilinen Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî eş-Şelmegânî (ö. 935) mensuplarına verilen ad. Şelmeğan'ın, Haccac tarafından kurulmuş olan Vasıt şehrine bağlı yerleşim birimlerinden olduğu bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 494-500)

Cennâbiyye: Bahreyn Karmatîlerinin önderlerinden Ebû Tâhir ve babası Ebu Sâid el-Cennâbî'ye (ö. 944) nispet edilen fırka. Ebû Saîd Hasen b. Behrâm el-Cennâbî'nin (ö. 913-14) Basra körfezi kıyısındaki Cennâbe'de doğduğu bildirilmektedir. (Öz, Ebû Saîd Cennâbî, 1993)

Hemedaniyye: Kübreviyye'nin Emîr-i Kebîr Hemedânî (ö. 1385) ile ilişkilendirilen kolu. Emir'in 714'te Hemedan'da dünyaya geldiği bildirilmektedir. (Yazıcı, Hemedânî, Emîr-i Kebîr, 1998)

Buhâriyye: Sühreverdiyye'nin Celâleddin el-Ahmer Hüseyin b. Ahmed el-Buhârî (ö.1292) ile ilişkilendirilen koludur. Azamat Celâleddin'in, Sühreverdîliğin Hindistan'da yayılmasını sağladığını, onun Hindistan'a Buhara'dan geldiği için Buhârî nisbesini aldığını ve bu sebeple kurucusu olduğu tarikata Buhâriyye dendiğini bildirmektedir. (Azamat, Buhâriyye, 1992)

Medeniyye: Şâzeliyye-Derkâviyye'nin Muhammed Hasan b. Hamza Zâfir el-Medenî (ö. 1847) ile ilişkilendirilen kolu. Hasan'ın 1829'da Trablusgarp Mısrate kasabasında doğduğu, dedesinin Medineli olmasından ötürü Muhammed Hasan el-Medenî adını aldığı bildirilmektedir. (Buzpınar, 2010)

Bareviyye/ Birelvîlik: Birışık'ın bildirdiğine göre Rıza Han Birelvî tarafından Hindistan'da kurulan bir cemaat. Rıza Han'ın, 1856'da Uttar'a bağlı

Ray Birelî kasabasında doğduğu ve bu kasabaya nispetle bu adı aldığı bildirilmektedir. (Birişik A. , 2008)

Şernûbîyye: Desûkiyye Şernûbîyye'den Muhammed eş-Şehâvî'nin müridi olan Şehabeddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Osman eş-Şernûbî el Mâlikî el-Burhânî'ye (1586) nispet edilen fırka. Şernûbî'nin Mısır'ın Şernûb kasabasında doğduğu bildirilmektedir. (Varışlısoy, 2018, s. 58-59)

Denderâviyye: İdrîsiyye Reşîdiyye'nin Ebü'l-Abbas ed-Denderâvî'ye nispet edilen kolu. (Kurtuluş, Düveyhî, 1994) Abbas'ın Mısır'ın bir kasabası olan Dendera doğumlu olması sebebiyle tarikatı bu adla anıldığını düşünüyoruz.

Desûkiyye: Burhânüddin İbrâhim b. Ebü'l-Mecd Abdülazîz ed-Desûkî (ö. 1277) ile ilişkilendirilen bir tarikat. Tarikatın daha çok Mısır ve Sudan'da yayıldığı, Burhanüddin'in 1235'te Mısır'daki Markus'ta doğduğu, ömrünün çoğunu aynı yerdeki Desûk (Düsûk, Disûk) kasabasında geçirdiğinden Desûkî nisbesiyle anıldığı bildirilmektedir. (Demirci M. , Desûkî, İbrâhim b. Abdülazîz, 1994)

Der'iyye: Şâzeliyye'nin Hüseyin bin Muhammed bin Ali el Bû Saidi ed-Der-i'ye nispet edilen kolu. Der-i'nin 1669 yılında Cezayir'in Der'a kasabasında dünyaya geldiği için tarikat da ismini buradan almıştır. (Güven M. S., 1999, s. 333-334)

Bistâmîyye: Bâyezîd-i Bistâmî'ye nispet edilen tarikat. Beyazıt'ın İran'ın Horasan'daki Bistâm kasabasında doğduğu için tarikat bu adla da anılmaktadır. (Uludağ, Bâyezîd-i Bistâmî, 1992) [Tayfûriyye]

Afîfiyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Nâsiriyye'nin Abdülvehhâb b. Abdüsselâm el-Afîfî (ö. 1172/1758) ile ilişkilendirilen kolu. Afîfî'nin Mısır'ın Menûfiyye bölgesindeki Afîf kasabasında doğduğu ve cemaatin Mısır'da yayıldığı bildirilmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 337)

Halebiyye: Bedeviyye'nin Şeyh Ahmet Hamdi Halebî'ye nispet edilen kolu. Ahmet'in Halep doğumlu olduğu bildirilmektedir. (Şapolyo, 1964, s. 196)

Erdebîliyye: Safiyyüddin-i Erdebîlî'ye (ö. 1334) nispet edilen bir fırka. XVI. yüzyılın başında İran'da Safevî Devleti'ne dönmüş bir tarikat. Safiyyüddin'in Erdebil doğumlu olması sebebiyle fırka bu isimle de anılmaktadır. (Öngören, Safiyyüddin-i Erdebîlî, 2008) [Safeviyye]

Harrâkiyye/ Arrâkiyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Derkâviyye'nin Ebû Ali Şemsüddin Muhammed b. Alî b. Abdîrrahmân b. Arrâk ed-Dımaşkî'ye (ö. 1526) nispet edilen kolu. Ebu Ali'nin 1473'te Dımaşk'ta doğduğu, lakabı İbn Irâk şeklinde kaydedildiği bildirilmektedir. (Demirci M. , İbn Arrâk, Muhammed b. Ali, 1999) Fırkanın adının Irak'ın yanlış yazımından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Yesevîlik/ Yeseviyye: Ahmed Yesevî (ö. 1166) ile ilişkilendirilen bir tarikat. Türkistan'ın Yesi şehrinde doğduğu, Ahmed Yesevî'nin "Sultan" lakabına sebebiyle Sultâniyye, cehrî zikir yapımları sebebiyle Cehriyye ve müritlerinin çoğunun Türk olması sebebiyle Silsile-i Meşâyih-i Türk de denildiği bildirilmektedir. (Tosun, Yeseviyye, 2013)

Çerkeşiyye: Halvetiyye-Şâbâniyye'nin Çerkeşi Mustafa Efendi ile ilişkilendirilen kolu. Mustafa'nın Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde dünyaya geldiği bildirilmektedir. (Azamat, Çerkeşi Mustafa Efendi, 1993)

Sivâsiyye: Halvetiyye- Şemsiyye'nin Abdülmecid Sivâsî'ye nispet edilen kolu. Abdülmecid'in 1563'te Zile'de doğduğu, devrin padişahı III. Mehmed tarafından İstanbul'a davet edildikten sonra irşada burada devam ettiği bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 731) 200

Uşşâkiyye: Halvetiyye- Ahmedîyye'nin Seyyid Hasan Hüsâmeddin el-Buhârî el-Uşşâkî (ö. 1593) ile ilişkilendirilen kolu. Hüsâmeddin Uşşâkî'nin Uşak'ta yaşadığı için tarikatının bu ismi aldığı kaydedilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 738)

Cerrâhiyye: Halvetiyye- Ahmedîyye- Ramazânîyye'nin Nûreddin Cerrâhî'ye (ö. 1721) nispet edilen bir kolu. Nûreddin Cerrâhî'nin İstanbullu olduğu ve tarikatın adının İstanbul'daki Cerrahpaşa semtinden aldığı bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 751-752)

Sinobiyye: Halvetiyye- Ahmedîyye'nin Sinobî Seyyid Mustafa Efendi (ö.1752) ile ilişkilendirilen kolu. Mustafa'nın Sinoplu olduğu ve onun Eminönü'ndeki Yıldız Dede Tekkesi'nin ilk postnişi olduğu bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 756)

Sebtiyye: Medyenîyye'nin Ahmed b. Ca'fer es-Sebtî (ö. 1205) ile ilişkilendirilen kolu. Sebtî'nin 1130 yılında Fas'ın Sebt (Ceuta) şehrinde doğduğu bu nedenle fırkanın bu ismi aldığı bildirilmektedir. (Öngören, Sebtî, Ahmed b. Ca'fer, 2009)

Tâziyye: Medyenîyye'nin Ebû İshak (Ebû Sâlim) İbrâhim b. Muhammed b. Ali et-Tâzî (ö. 1462) ile ilişkilendirilen kolu. Tâzî'nin Endülüs'ün Magrib-i Aksâ bölgesinde bulunan Taze şehrinde dünyaya gelmesi sebebiyle Tâzî diye nisbesini aldığı ve bu nisbenin de fırkanın adı olduğu bildirilmektedir. (Ören, 1984)

Zeylaiyye: Kâdiriyye'nin Ebû'l-Abbas Safiyyüddin Ahmed b. Ömer ez-Zeylaî el-Ukaylî (ö. 1305) ile ilişkilendirilen koludur. Zeyla'nın, Kızıldeniz'in Habeşistan sahilinde bir kasabası olduğu fırkanın da bu kasabaya nispetle adlandırıldığı kaydedilmektedir. (Doç.Dr. Zeki Çakman, 1984)

Nablusiyye: Kâdiriyye'nin Abdülğanî b. İsmâil en-Nablusî (ö. 1731) ile ilişkilendirilen kolu. Nablus Suriye'de bir kent olduğu ve fırkanın bu kente nispetle bu adı aldığı kaydedilmektedir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Kâsânîyye: Nakşibendiyye tarikatının Ahmed el-Kâsânî (ö. 1542) ile ilişkilendirilen kolu. Ahmed'in 1461'da Fergana bölgesinde yer alan Ahsîkes'in Kâsân kasabasında dünyaya geldiği için fırkanın adını da bu kasabaya nispetle aldığı bildirilmektedir. (Tosun, Kâsânîyye, 2001)

Hadîsiyye/ Hadesiyye: Mu'tezile'den Ahmed b. Habit ve Fadl el-Hadesi adında iki adamın taraftarları olup, her ikisi de Nazzâm'ın talebesiydi. Fadl el-Hadesi, Fırat nehrinin kenarında bulunan Hadesiyye şehrindeydi. Adı, bazı kitaplarda "Haddei" olarak geçmiş olmasına rağmen doğrusu "Hadesi"dir. Fırkanın ismini bu şehre nispetle aldığı ve onların Hristiyanlar gibi Mesih'in Allah'ın oğlu olduğuna inandıkları bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 177-178)

Kummiyye: Şii gulat fırkalardan biri olup İsmail el-Kummi'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 297) Fırkanın bu adını İran'ın Kum şehrinden aldığını düşünüyoruz.

Mâsriyye: Ebu Bişr Amr b. Kays b. Ehi Müslim el-leli el-Masri'nin taraftarlarıdır. Onlar Irak Mürciesindendirler. (Meşkur, 2011, s. 309) Mâsır Irak'ta bir kenttir ve fırkanın bu ismini bu kentten aldığını düşünüyoruz.

Cebertiyye: Kâdiriyye'nin İsmâil b. İbrâhim el-Cebertî'ye (ö. 1403) nisbet edilen ve Yemen'de yayılan bir kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Cebert Habeşistan'da bir bölgenin adıdır.

Menzeliyye: Kâdiriyye'nin. Ali b. Ammâr el-Menzelî (ö. 18. yüzyıl) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikat Cezayir ve Tunus'ta yayılmıştır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Menzel Tunus'ta bir kenttir.

Beyyûmiyye: Bedeviyye'nin Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'ye (ö. 1769) nispet edilen kolu. Ali'nin Mısır'ın Beyyûm kasabasında doğduğu ve onun birçok tarikatten icazet aldığı için bazı kaynaklarda müstakil bir tarikat olarak ele alındığı, fırkanın Mısır'dan Hicaz'a kadar yayıldığı bildirilmektedir. (Yılmaz H. K., Beyyûmî, 1992)

Dehleviyye/Dihlevî: Abdullâh b. Abdillatîf ed-Dihlevî en-Nakşibendî'ye (ö. 1824) nispet edilen fırka. Dihlevî'nin Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'nin şeyhi olduğu Gulâmu Ali diye de tanındığı, 1743'da Delhi Pencap'ta doğduğu bildirilmektedir. (Uludağ, Abdullah ed-Dihlevî, 1988) Delhi'nin yerel adından dolayı bu adı aldığını düşünüyoruz tarikatın.

Cihangîriyye: Halvetiyye- Ahmediyye- Ramazâniyye'den Hasan Burhâneddin Cihangîrî'ye (ö. 1664) nispet edilen fırka. Hasan'ın Elazığ Harput'a bağlı Perçih'te (Perçenc) doğduğu, Tophane'deki bugünkü Cihangir'deki Cihangir Camii'ne vazife yaptığı bu sebeple fırkanın bu ismi aldığı bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 750)

Gümüşhânevî Dergâhı: Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (ö. 1893) tarafından kurulan cemaat. Dergah İstanbul Bâbiâli'dedir. Ahmed'in Gümüşhane'nin Emîrlar mahallesinde doğduğu, 1822'de ailesinin ticaret yapmak için gittiği Trabzon'da Şeyh Osman Efendi ve Şeyh Hâlid es-Saîdî gibi âlimlerden sarf, nahiv ve fıkıh dersleri aldığı kaydedilmektedir. (Gündüz İ. , Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, 1996)

Fâsiyye: Şâzeliyye Medeniyye'nin Muhammed bin Mesud el Fâsi'ye (ö.1872) nispet edilen kolu. Muhammed'in Mağrip'te dünyaya geldiği ve tarikatının Mısır, Yemen, Hindistan ve Avrupa'da yayıldığı bildirilmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 351-352)

Cazuliyye/ Cezûliyye: Şâzeliyye'nin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî (ö. 1465) ile ilişkilendirilen kolu. Abdillâh'ın Fas'ın Sûs Cezûle bölgesindeki (Cüzûle) Simlâl köyünde doğduğu için fırkanın da bu ismi aldığı bildirilmektedir. (Uludağ, Cezûlî, Muhammed b. Süleyman, 1993)

Batâihiyye: Rifâiyye'nin kurucusu Ahmed er-Rifâî Bağdat'la Basra arasında kalan Batâih bölgesinde Ümmüabîde köyünde doğduğu için tarikatı bu adla da anılmıştır. (Tahralı, 2008) [Rifâiyye]

Evzâiyye: Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî'ye (ö. 774) nispet edilen bir mezhep. Amr'ın 707 yılında Ba'lebek'te dünyaya geldiği

ve onun Dımaşk (Şam) yakınlarındaki Evzâ bölgesinde yaşadığı için bu yere nisbetle tanınmış olduğu iddia edilmektedir. (Öğüt, 1995)

Senûsiyye/ Sunûsiyye: İdrîsiyye'nin Muhammed b. Ali es-Senûsî (ö. 1859) ile ilişkilendirilen kolu. Senûsi'nin 1787'de Cezayir'in Vehrân şehrine bağlı Müstegânim'in güneydoğusundaki Vâsîta'da doğduğu, Senûsî künyesinin ailesinin daha önce yaşadığı Tilimsân şehri çevresindeki Esnûs dağından geldiği kaydedilmektedir. (Kavas, Muhammed b. Ali Senûsî, 2009) Muhammed'in dağın adını başındaki hemzeyi düşürerek yazmasından dolayı bu şekilde anıldığını düşünüyoruz.

Urâbiyye/ Arabiyye: Kâdiriyye 'nin Ömer b. Muhammed el-Urâbî (ö. 1424) ile ilişkilendirilen Yemen kökenli bir kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Hindiyye: Kâdiriyye'nin Muhammed Garîbullah el-Hindî'ye nisbet edilen bu kolu Hindistan'da yayılmıştır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) [Garibiyye]

Eş'âriyye/ Eşâ'ira: Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 935-36) tarafından kurulan kelâm okulu ve mezhebi. Hasan'ın Yemen'deki Eş'ar kabilesinden olan cediti sahâbî Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den dolayı Eş'arî adıyla tanınmıştır. Küçük yaşta babasını vefat eden Eş'arî onun vasiyetiyle Sünnî bir âlim olan Yahyâ b. Zekerîyyâ es-Sâcî'nin talebesi oldu fakat annesinin Mu'tezile âlimi Ebû Ali el-Cübbâî ile izdivacıyla onun gözetiminde yetişti ve kendisinden kelâm öğrendi. (Yavuz, Eş'ariyye, 1995) Eş'âriyye, Şehristani tarafından Mutavassıt Cebriyye'ye örnek gösterilmiştir.

Haznevililer/ Hazneviyye: Nakşi- Halidiyye'den Şeyh Ahmet el-Haznevi'ye nispet edilen bir fırka. Haznevi kelimesi sülale adı olduğu ve fırkanın Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da yaygın olduğu bildirilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 194-196)

Yâfiyye: Kâdiriyye'den Ebû Muhammed Afîfüddin Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî'ye (ö. 1367) nispet edilen bir fırka. Yâfiî'nin Yemenli olduğu ve Yemenli Himyer kabilesinin Yâfiî koluna mensup olduğu için fırkanın bu adı aldığı bildirilmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 310)

Esedîyye: Kâdiriyye'nin Ebû Muhammed Afîfüddin Abdullah b. Ali el-Esedî (ö. 1223) ile ilişkilendirilen kolu. (Üzüm, Mezhep, 2004) Esed, Adnânîlerden bir Arap kabilesidir ve Abdullah da bu kabileye mensuptur. Fırkanın bu kabileye nispetle bu adı aldığını düşünüyoruz..

Suûdiyye: Rıfâîliğin bu Ebü's-Suûd b. Ebü'l-Aşâyir Vâsîti Bâdirînî'ye nispet edilmiştir. Suûdi boyu en kalabalık üyeli Arap boyudur. Suûdiyye'nin müstakil bir tarikat olarak zincirinin Halife Ömer'e ulaştığı bildirilir. (Öztürk E. , 2021, s. 171)

Bekriyye: Halvetiyye- Cemâliyye'nin Kutbüddin Mustafâ b. Kemâliddin el-Bekrî (ö. 1749) ile ilişkilendirilen kolu. Bekrî'nin, Şam'da dünyaya geldiği, onun ünlü Bekrî sülalesine mensup olduğu bildirilmektedir. (Gündüz İ. , Bekriyye, 1992)

Ticâniyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Bekriyye- Hıfniyye'nin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhtâr b. Sâlim et-Ticânî (ö. 1815) ile ilişkilendirilen kolu. Özköse Ticânî'nin, 1737'de Cezayir'in Tilimsân (Tlemsen) bölgesindeki Aynimâzî kasabasında dünyaya geldiği, dedesinin burada yaşayan Berberî

Ticâne kabilesinden bir kadınla evlendiğinden ailesinin adının da Ticânî olarak bilindiğini kaydeder. (Özköse, Ticânî, Ahmed b. Muhammed, 2012)

Ayderûsiyye: Medyeniyye'nin Ebû Bekir b. Abdullah el-Ayderûs (ö. 1508) ile ilişkilendirilen kolu. Ayderûs'un Ebu Bekir'in sülalesinin adı olduğu bildirilmektedir. (Uludağ, Aydrûsiyye, 1991)

Derkâviyye: Şâzeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye'nin Ebû Abdillâh Muhammed el-Arabî b. Ahmed b. el-Hüseyn eş-Şerîf ed-Derkâvî (ö. 1823) ile ilişkilendirilen kolu. Derkâvî'nin 1746 yılında Fas'ta dünyaya geldiği, ailesine Derkâvî adının, büyük dedeleri Muhammed b. Yûsuf'un oklardan korunmak için zırh giyip kalkan kullanmasından dolayı aldığı "Ebû'd-Derkâ" künyesinden dolayı verildiği bildirilmektedir. (Güven M. , 2020)

Yeşrûtiyye: Şâzeliyye- Derkâviyye- Medeniyye'nin Ali Nûreddin b. Muhammed el-Yeşrutî (ö. 1899) ile ilişkilendirilen kolu. Ali'nin 1793'te Tunus'un Benzert (Bizerte) şehrinde doğduğu ve onun Yeşrut kabilesinden olduğu bildirilir. (Kavas, Yeşrutî, 2013)

Ayyâşiyye: Şâzeliyye- Zerrûkiyye'nin Şeyh Ebu Abdullah Muhammed el Ayyâşi'ye (ö. 1640) nispet edilen kolu. Ayyâşi, Sâ'dî Devleti'nin yıkılış döneminde oluşan yönetim boşluğunu doldurmuş ve İspanyollara karşı Mağrip'te başarılar kazanmıştır. Ayyâşi adı mensup olduğu kabilenin adı olduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 331)

Fulânîyye: Şâzeliyye'nin Nijerya Fûlânî Devleti'nin kurucusu ve ilk halifesi (1812-1817) olan Osman bin Fûdî / Fodio'ya nispet edilen kolu. Kadîri özellikleri ağır basmakla birlikte Kadîri ve Halvetiyye'yi de bünyesinde cem etmiş bir tarikattır. Fulânilerin Batı Afrika'da yaşayan Müslüman bir sülalenin adı olduğu bildirilir. (Kavas, Osman b. Fûdî, 2007)

Meczûbiyye: Şâzeliyye'nin Muhammed Meczûb el Kebîr es Sûdânî'ye (ö. 1832) nispet edilen kolu. Muhammed, Sudan'da doğmuştur. Meczûb sülalesinin ismidir. (Güven M. S., 1999, s. 354)

Berzenciyye: Kübreviyye Hemedâniyye'nin Seyyid Îsâ en-Nurbahşî el-Berzencî'ye (ö. 15. yüzyıl) nisbet edilen bir şubesi. (Algar, Necmeddîn-i Kübra, 2006) Îsa'nın Berzenci adını Ortadoğulu bir aşiret olan Berzencilerden aldığını düşünüyoruz.

Temîmiyye: Gulat Şîa'dan ve Müşebbihe'den olduğu düşünülen Zürâre b. A'yen et-Temîmî'ye (ö. 767) nispet edilen fırka. (Öz, İmâmiyye, 2000) Beni Temîm, meşhur bir arap kabilesidir. Bu sebeple fırkanın bu isimle de anıldığını düşünüyoruz. [Zürâriyye]

Karâmita/ Karmatîler/ Karmatiyyûn: Gulat Şîi İsmâiliyye'den Kûfe'deki İsmâilî dâisi Hamdân b. Eş'as Karmat'a (ö. 293/906) nisbet edilen bir fırka. Bunların Herodotos'un da Libya'dan getirilen Garamalılar yahut Garamantlar olduğunu ve adlarının Arap diline Karâmita yahut Karmatiyyûn şeklinde geçtiğini ileri sürdüğü bir sülale adı olduğu iddia edilir. (Hizmetli, 2001)

Râsibiyye: Hâriciyye'den Abdullah b. Vehb er-Râsibî'nin (ö. 658) mensuplarına verilen ad. Halife Ali'den ayrılarak Harûrâ'da toplanan Hâricîlerin ilk reisidir. Halife Ali'nin Hakem Olayı'na rıza göstermesinin onu kafir ettiğini

ileri sürmüşlerdir. Halife Ali Nehrevan'da bu grupla savaşmıştır. Beni Râsib, Arap kavimlerindenidir. (Fığlalı, Abdullah b Vehb er- Râsibî, 1988)

Ka'biyye: Mu'tezile'den Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî el-Belhî (ö. 931) ile ilişkilendirilen bir fırka. Onun 886 yılında Belh'te doğduğu ve kabilesine nispetle fırkanın Kâ'bîyye olarak anıldığı bildirilir. (Bebek, 2001)

Abbâdiyye: Aleviyye'nin Abdullah b. Muhammed el-Abbâd'a nispet edilen kolu. Abbâdlar bir Arap sülalesidir. (Uludağ, Aleviyye, 1989)

Neccâriyye: Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın (ö. 845 civarı) kurduğu kelâm fırkası ve okulu. Hüseyin'in Kirman'ın Bam bölgesinde doğduğu, Neccârların Hazrec kabilesinin bir kolu olduğu ve Neccâriyye'nin görüşlerinin sonraki dönemlere naklolmadığı iddia edilmektedir. (Öz, Neccâriyye, 2006)

Sevriyye: Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî'ye (ö. 778) nispet edilen bir mezhep. Süfyân'ın 715 yılında doğduğu. Temîm kabilesinin Sevr koluna mensup olduğundan Sevrî adıyla da bilindiği kaydedilmektedir. (Recep Özdirek, A.Hakan Çavuşoğlu, 2010) [Süfyâniyye]

Bekkâiyye: Kadiriyye'den olan bu fırkanın kurucusu hakkında çeşitli fikirler vardır. Bunlar: 1271 yılında vefat eden Ali el-Bekkâ, Ahmed el-Bekkâ el-Küntî'ye (ö. 1503), Ömer el-Bekkâ (ö. 1553). Bekkâiyye'nin Afrika'da faal olduğu bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001) Bekkâlar bir Arap kabilesidir. Fırkanın ismini buradan aldığını düşünüyoruz.

Kavukciyye: Şâziliyye'nin Ebü'l-Mehâsin Şemsüddin Muhammed b. Halîl b. İbrâhîm et-Trablusî el-Kavukcî'ye (ö. 1888) nispet edilen kolu. Kavukci'nin 1809'da Trablusşam'da doğduğu, ailesinden birinin kavuk imalatıyla uğraştığı, yaptığı bir kavuğu Osmanlı Padişahı Sultan Mustafa'ya hediye etmesi üzerine padişahın kendisine Trablusşam'a iki saat mesafedeki Zekrûn beldesini hediye etmesinden sonra Kavukcîbaşî sıfatıyla anılmaya başlandığı kaydedilmektedir. (Şenel, 2022)

Cevâribiyye: Müşebbihe'den Dâvûd el-Cevâribî'nin (ö. 9. yüzyıl başları) fikirlerini tatbik edenlere verilen ad. (Yavuz, Müşebbihe, 2006) Cevârib/Cevâribe, sözlükte çorap anlamına gelmektedir. Davûd'un çorap imalatçısı olabileceğini düşünüyoruz.

Halvetilik/ Halvetiler/ Halvetiyye: Ebû Abdillâh Sirâcüddin Ömer b. Şeyh Ekmelüddin el-Gîlânî el-Halvetî (ö. 1397 [?]) ile ilişkilendirilen İslam'ın en yaygın tarikatı. Halvetî'nin İran'ın Gîlân bölgesinde Lâhîcân şehrinde doğduğu, onun halvet "kapalı yer" hayatını çok sevdiği, uzlette ibadet ve zikirle meşgul olduğu için "Halvetî" adı verildiği söylenmektedir. (Tayşi, 2007)

Sünbülüyye: Halvetiyye Cemâliyye'den Yûsuf Sünbül Sinan'a (ö. 1529) nispet edilen fırka. Sinan'ın Aslen Merzifonlu olup, "Sünbül" lakabı mürşidi Cemâl-i Halvetî tarafından verildiği bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 715-716)

2.1.3. Önad- Soyadlılar

Kişilere ait her türlü özel ad ve soyadı ifade eden adlardır.

Mâliki Mezhebi/ Mâlikiyye: Mâlikî mezhebinin imamı, büyük içtihat sahibi ve hadisçi Mâlik Bin Enes'e nispet edilen mezhep. Mâlik 712 yılında

Medine yakınlarında Zülmerve köyünde dünyaya gelmiştir. Mezhebi, İslam dünyasının en büyük dört mezhebinden biridir. Mâliki Mezhebi Afrika'da yaygındır. (Kaya E. , 2003)

Hanbelîlik/ Hanbeliyye/ Hanâbile: Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî'ye nispet edilen mezhep. İslam dünyasının en büyük dört mezhebinden biridir. 780 yılı Rebûlevvel'inde Bağdat'ta doğdu. Oğlu Sâlih'in kaydettiği soy ağacına göre soyu İslam Peygamberi Muhammed'in dedelerinden Nizâr'la birleşerek Peygamber İsmâil'e kadar uzanır. Dedesi Hanbel b. Hilâl Emevîler devrinde Serahs valiliği yapmış, Abbâsîler'in kurulmasında önemli işler yapmış, babasının da Abbâsî ordusunda görev yaptığı Kandemir'ce bildirilir. Mezhep, Suûdi Arabistan'ın resmi mezhebidir. (Kandemir, 1989)

Cüneydiyye: Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 909) ile ilişkilendirilen ve sahvî (cezbe gelip tekrar ayılma) düstur edinen bir tarikattır. Uludağ, Cüneyd'in Bağdat'ta doğdunu bildirir. Uludağ 8. yüzyıldan önce henüz tarikatlar olmadığından Cüneydiyye ve Tayfûriyye'nin bugün bildiğimiz anlamda birer tarikat olmadığını, daha çok bir fikir akımı olduklarını, bununla beraber 12. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Kübreviyye, Hâcegân, Gazzâlîyye, Harîsiyye, Arîfiyye, Kâdiriyye gibi bazı tarikatların ve bunların şubelerinin kendilerini Cüneydiyye'den saydıklarını bildirmektedir. (Uludağ, Cüneydiyye, 1993)

Vehhâbilik: Muhammed b. Abdilvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî'ye bispet edilen İslamî ekol. Büyükkara, Abdülvahhab'ın 1703'te Arabistan'ın Necid bölgesindeki Uyeyne'de doğdunu, Hanbelî mezhebinde önemli isimler yetiştiren ailesinin Benî Temîm kabilesine mensup olduğunu, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın özellikle İslam'ın tevhid ilkesine vurgu yapmasının bu akımın hızla yayılmasına neden olduğunu iddia etmektedir. (Büyükkara, 2012)

Küllâbiyye: Sünnî kelâmının ortaya çıkmasını sağlayan âlimlerden Abdullah b. Saîd b. Küllâb el-Basrî'nin (ö. 854 [?]) görüşlerini benimseyenlere verilen isim. Yavuz, Küllâb'ın Basra'da doğumlu olduğunu, Eşariyye ekolünün gelişmesine kadar geçen zaman zarfında Küllâbiyye'nin o boşluğu doldurduğunu iddia eder. (Yavuz, İbn Küllâb, 1999)

Bekriyye: Bekir bin Uhtü Abdülvâhid'in (9. yüzyıl) fikirlerini tatbik edenlere verilen bir addır. Öz Bekriyye'nin, müstakil bir fırka olmasına rağmen Bekir'in hayatı ve görüşleri hakkında fazla bilgi olmadığını bildirir. Bekir Nazzâm'ın çağdaşıdır. Daha çok büyük günahlarla ilgili fikir beyan etmiş bir mezhep olduğu bildirilir. (Öz, Bekriyye, 1992)

Kassâriyye: Melâmetiyye'nin ilk mümessili kabul edilen Hamdûn el-Kassâr (ö.884) ile ilişkilendirilen bir tarikat. Dini eğitimini Horasan'da aldığı, Süfyân es-Sevrî mezhebinden olduğu, hadis alimi olduğu kaynaklarda bildirilmektedir. (Kurulu, 2004)

Bayramiyye/ Bayramilik¹⁰: Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 1429-30) tarafından Ankara ve çevresinde kurulan ve Anadolu'da gelişen ilk Türk tarikatı. Hacı

¹⁰ Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra Bayramiyye, Akşemseddin'e (ö. 863/1459) nispetle Şemsiyye ve Ömer Sikkînî'ye (ö. 880/1475) nispetle Melâmiyye adlı iki büyük kola ayrılmış, esas Bayramiyye adı Şemsiyye tarafından sürdürülmüştür. (Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, 1992, s. 5.cilt 269-273)

Bayrâm-ı Velî'nin, 14. yüzyılın ilk yarısında (1352 ?) Orhan Gazi Dönemi'nde Ankara'da doğduğu beyan edilmektedir. (Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, 1992, s. 5.cilt 269-273)

İdrîsiyye: Melâmiyye'nin bir koludur. Kurucusu İdris-i Muhtefî'dir. (Kurulu, 2004)

Hamzaviyye: Melâmiyye'nin bir koludur. Kurucusu Hamza Bâli'dir. (Kurulu, 2004)

Ahmediyye: Nakşibendiyye'nin Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidin el-Fârûkî es-Sirhindî (ö.1624) ile ilişkilendirilen bir kolu. (Algar, Nakşibendiyye, 2006) [Müceddidiyye]

Tayfûriyye: Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürûşân (Bâyezîd-i Bistâmî) (ö.848 [?]) ile ilişkilendirilen bir tasavvuf ekolü. Uludağ, Bâyezîd-i Bistâmî'nin 777'de İran' Horasan'daki Bistâm kasabasında doğduğunu; sekr, coşma, şathiyeler söyleme gibi halleri ile tasavvuf anlayışını derinden etkilediğini bildirmektedir. (Uludağ, Bâyezîd-i Bistâmî, 1992)

Ahrârîyye: Nakşibendiyye'nin Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490) ile ilişkilendirilen bir kolu. 1404'te Taşkent'in Bâğıstan köyünde doğdu. Mâverâünnehir'de etkili bir tarikattır. "Allah'tan gayrısını unutmadıkça hakiki zikir yapılamaz." Sözü'nün sahibidir. (Tosun, Ubeydullah Ahrâr, 2012)

İshâkiyye: Nakşibendiyye- Müceddidiyye'den Kâsâniyye'nin bir koludur. Tosun fırkanın adını Ahmed El Kâsânî'nin oğlu Hâce İshak'tan aldığını ve fırkanın Semerkand'da yayıldığını bildirir. (Tosun, Kâsâniyye, 2001)

Cûybârîyye: Nakşibendi- Müceddidiyye'den Kâsâniyye'nin bir koludur Ahmed el-Kâsânî'nin talebelerinden biri olan Muhammed İslam Cûybârî'ye nispet edildiği belirtilir. (Tosun, Kâsâniyye, 2001)

Ebü'l Ulâiyye: Hindistan Nakşibendiliğinin Ebü'l-Ulâ b. Ebü'l-Vefâ Ekberâbâdî (ö.1651) ile ilişkilendirilen en önemli kollarından biri. Ebü'l-Ulâ'nın Lahor civarında bir köyde 1582'de doğduğu iddia edilir. (Uludağ, Ebü'l-Ulâiyye, 1989)

Muhammediyye: Nakşibendiyye- Müceddidiyye'den Ulâiyye'nin kollarındandır. Kurucusu Muhammed b. Ebü Saîd'dir. (Uludağ, Ebü'l-Ulâiyye, 1989)

Mün'imîyye: Nakşibendiyye- Müceddidiyye'den Ulâiyye'nin kollarındandır. Kurucusu Mün'im b. Emân'dır. (Uludağ, Ebü'l-Ulâiyye, 1989)

Efdaliyye: Nakşibendiyye- Müceddidiyye'den Ulâiyye'nin kollarındandır. Kurucusu Efdal b. Abdurrahman'dır. (Uludağ, Ebü'l-Ulâiyye, 1989)

İshâkiyye: Nusayriyye'den Ahmer lakabıyla tanınan Ebü Ya'kûb İshak b. Muhammed en-Nehâî el-Kûfî (ö.899) ile ilişkilendirilen ve Halife Ali'nin peygamberlikte İslam Peygamberi Muhammed'e eş olduğunu iddia eden aşırı Şîî fırkası olduğu bildirilir. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007)

Hâlidîyye: Nakşibendiyye'nin Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1827) ile ilişkilendirilen en büyük iki kolundan biri. Hâlid'in, Irak'ın Süleymaniye'nin Karadağ kasabasında 1779'da dünyaya geldiği Algar tarafından beyan edilir. (Algar, Hâlid el Bağdadi, 1997)

Işıkçılar: Nakşibendi- Hâlidî bu cemaatin kurucusu Hüseyin Hilmi Işık'tır. Türkiye Gazetesi Cemaati olarak da bilinirler. 1911'de İstanbul'da doğmuştur. (Yıldırım, 2019, s. 197)

Mahmutçular: Nakşibendi- Halidi bir cemaattir. Lideri, Mahmut Ustaosmanoğlu'dur. Cemaat adını hem hem Mahmut Efendi'den hem de Mahmut Efendi'nin bir vakit imamlık yaptığı Fatih'teki İsmailağa Camiinden almaktadır. Mahmut Efendi 1927'de Of'ta doğmuştur. (Yıldırım, 2019, s. 210)

Süleymancılık/ Süleymanlılar: Nakşibendi- Müceddidi olan bu cemaat, Süleyman Hilmi Tunahan'a nispet edilir. Tunahan'ın, Bulgaristan'ın Silistre vilayetinin Hezargrad (Razgrad) kasabasının Ferhatlar köyünde 1888'de doğduğu Öngören tarafından bildirilir. (Öngören, Tunahan, Süleyman Hilmi, 2021)

Kâdirîlik/ Kâdiriyye: Sofiyyenin büyüklerinden Abdülkâdir Geylânî tarafından kurulan tarikatın adıdır. İslam'ın ilk ve en fazla yayılmış tarikatı olduğu, Abdülkadir'in babası Ebu Salih Bin Abdullah'ül Ceylî, künyesinin Ebu Muhammed olduğu, 1077'te Hazar'ın güneyindeki Gılân'a bağlı Neyf köyünde doğduğu bildirilmektedir. (Pakalın, 1993, s. 130 2.cilt)

İsmâiliyye: Kâdiriyye'nin İsmâil Rûmî (ö. 631) ile ilişkilendirilen bir kolu. [Rûmiyye]

Gaysiyye: Kâdiriyye'nin Ebü'l-Gays Saîd b. Süleyman b. Cemîl (ö. 651/1253) ile ilişkilendirilen kolu. Gays'ın 1161'de Yemen'de doğduğu ve tarikatın Yemen'de yayıldığı bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Uceyliyye: Kâdiriyye'nin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Mûsâ b. Uceyl el-Yemenî (ö. 1291) ile ilişkilendirilen bu kolunun Yemen'de yayıldığı bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Dâvûdiyye: Kâdiriyye'nin Ebû Bekir b. Dâvûd (ö. 806/1403 ile ilişkilendirilen ve Suriye kökenli olan bir kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Kemâliyye: Kâdiriyye'nin Kemâleddin el-Kisâlî (ö. 1563) ile ilişkilendirilen bu kolunun Hindistan'da yayıldığı bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Kumeysiyye: Kâdiriyye'nin Seyyid Şah Kumeys el-Kâdirî'ye (ö. 1584) nispet edilen kolu. Tarikat, Hindistan'da yayılmıştır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Nevşâhiyye: Kâdiriyye'nin Hâci Muhammed Nevşah Gencbahş (ö. 1654) ile ilişkilendirilen Hindistan kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Bû Aliyye/ Ebu Aliyye: Kâdiriyye'nin Bû Alîyye (17.yüzyıl) ile ilişkilendirilen kolu. Dumlu'ya göre Kuzey Afrika'da yayılmış ve Bekkâiyye'nin bir kolu sayılır. (Dumlu, 2018, s. 40)

Ammariyye: Kâdiriyye'nin Ammâr Bû Sennâ (ö. 1779) ile ilişkilendirilen kolu. Kuzey Afrika'da yayıldığı bildirilmektedir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Muhtâriyye: Kâdiriyye'nin Muhtâr b. Ahmed el-Küntî (ö. 1811) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikatın Batı Afrika'da etkili olduğu bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Müştâkiyye: Kâdiriyye'nin Mehmed Mustafa Müştâk Efendi (ö. 11831) ile ilişkilendirilen bu kolu Doğu Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Fâziliyye: Kâdiriyye'nin Şeyh Muhammed Fâzıl b. Muhammed el-Emîn (ö.1867) ile ilişkilendirilen kolu. Afrika'da yayıldığı bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Kâsımiyye: Kâdiriyye'nin Kâsım b. Muhammed el-Kebîr ile ilişkilendirilen kolu. Azamat, tarikatın 19 yüzyılda Mısır'da kurulduğunu ve burada etkin olduğunu bildirir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Eşrefiyye: Kâdiriyye'nin Abdullah-ı Rûmî b. Eşref (Ahmed) b. Muhammed el-Mısrî'ye nispet edilen kolu. Aslen Mekkeli ve İslam Peygamberi Muhammed'in soyundan geldiği söylenen, âlim kişiler yetiştirmiş bir ailenin çocuğu olarak 1353'te İznik'te doğduğu bildirilir. Dumlu, Eşrefoğlu Rûmî adıyla meşhur olan Eşrefzâde'nin tarikatte yapmış olduğu reformlar sebebiyle "Pîr-i Sâni" lakabıyla anıldığını bildirir. (Dumlu, 2018, s. 35-36)

Hâlisiyye: Kâdiriyye'nin Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis Tâlebânî (ö. 1275/1858) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikatın Kuzey Irak ve Anadolu'da yayıldığı bildirilmektedir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Muştakiyye: Kâdiriyye'nin Mehmed Mustafa Müştâk Efendi (ö. 1831) ile ilişkilendirilen kolu. Bu kolun Erzurum, Muş, Bitlis ve İstanbul'da yaygınlık kazandığı bildirilir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Resmiyye: Kâdiriyye'nin Mustafa (Ânî) Resmî Efendi (ö. 1792) tarafından İstanbul'da kurulan bir kolu. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Garibiyye: Kâdiriyye'nin Muhammed Garîbullah el-Hindî'ye nisbet edilen kolu. Tarikat Hindistan'da faaliyet göstermiştir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Hilâliyye: Kâdiriyye'nin Muhammed b. Ömer Hilâl el-Hemedânî (ö. 1734) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikatın Halep'te yayıldığı bildirilmektedir. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Rezzâkiyye: Kâdiriyye'den Cemâlü'l-İrâk eş-Şeyh es-Seyyid Abdürrezzâk Geylânî (1136- 1233) ile ilişkilendirilen kolu. Abdülkâdir Geylânî'nin oğlu olan Seyyid Abdürrezzâk'ın eğitimini babasından aldığı bildirilmektedir. (Dumlu, 2018, s. 47)

Zeyniyye: Rifâiyye'nin (bazı yerlerde Sühreverdiyye) bu kolu Zeynüddin el Hâfî ile ilişkilendirilmektedir. Zeynüddin el Hâfî'nin 1347 yılında Horasan'ın Hâf kasabasında doğduğu bildirilir. (Öztürk E. , 2021, s. 192)

Vâsitiyye: Rifâiyye'nin Ahmed er-Rifâî'nin Mısır'a gönderdiği halîfesi Ebü'l-Feth Vâstî (ö. 1234-1235) ile ilişkilendirilen kolu. (Öztürk E. , 2021, s. 192)

Ma'rûfiyye/ Marîfi: Rifâiyye'nin Seyyid Muhammed Fethu'l-Maârif (ö. 1824) ile ilişkilendirilen kolu. Ma'rîfiyye (Maârifîyye) diye de anılır. Zamanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tekkelerinin olduğu bildirilir. (Tahralı, 2008)

Kiyaliye/Keyyâliyye: Rifâiyye'nin İsmâil Meczûb Keyyâl tarafından kurulmuş olan kolu. İsmâil'in Ümmü Abîde köyünde 1203'te doğduğu, Sefîne-i Evliyâ kitabında ismi 'Şeyh İsmâil Meczûb-ı Kiyâlî' olarak verildiği ve kolun fırkanın adı da 'Kiyâliyye' olarak geçtiği bildirilmektedir. İsmâil'e 'Keyyâl' lakabı verilmesi ile ilgili şu rivayet anlatılır: Halep'te tüccarlar buğday taşırlarken buğdayların miktarı hakkında kendi aralarında tahminlerde bulunuyorlarmış. O esnada oradan geçmekte olan İsmâil Meczûb Keyyâl

çuvallardaki buğdayın kaç kilo olduğunu doğru tahmin etmiş ve bu kerâmetinden ötürü kendisine 'Keyyâl' lakabı verildiği iddia edilir. (Öztürk E. , 2021) Şehristani ise bunların Allah'ın insanı Ahmed adının şekline uygun olarak halk ettiğini iddia ettiklerini ve kendisinin hayatta olan mehdi olduğunu ileri süren Ahmed b. Keyyâl'e (IX. yüzyıl) bağlı aşırı Şîî bir fırka olarak tanımlamaktadır. (Şehristani, 2014, s. 151-155)

Nuriyye: Rifâiyye'nin bu kolu Nûreddin Habîbullah el-Hadîsî tarafından kurulmuştur. (Tahralı, 2008)

İmadiyye: Rifâiyye'nin bu kolu Ahmed er-Rifâî'nin halifelerinden olan İmâdüddin el-Ekber ile ilişkilendirilmiştir. (Tahralı, 2008)

Mahmûdiyye: Rifâiyye'nin bu kolu Mahmûd ez-Zencî ile ilişkilendirilmiştir. (Tahralı, 2008)

Fazliyye: Rifâiyye'nin bu kolu Ahmed er-Rifâî'nin soyundan olan Hindistanlı mutasavvıf Cemâleddin Muhammed b. Fazlullah el-Hindî el-Burhânî (ö. 1620) ile ilişkilendirilmiştir. (Tahralı, 2008)

Cemâliyye/ Cemâliyye: Rifâiyye'nin bu kolu, Cemâleddin el-İrâkî ile ilişkilendirilmiştir. (Tahralı, 2008)

Burhâniyye: Rifâiyye'den Burhâneddin İbrâhim b. Ömer b. Ali el-Alevî'ye nisbet edilmiştir. (Tahralı, 2008)

Cendeliyye: Rifâiyye'nin Cendel b. Muhammed er-Rifâî (ö. 675/1276) tarafından kurulmuş kolu. Cendel'in türbesini Şam'da olduğu bildirilir. (Tahralı, 2008)

Aziziyye: Rifâiyye'nin Ebû Muhammed İzzüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Saîd ed-Dîrînî (ö. 694/1295) 1216) tarafından kurulan kolu. Abdülazîz'in Mısır'ın Garbiye vilâyetinin Dîrîn köyünde doğduğu bildirilir. [Dîrîniyye]

Atâiyye: Rifâiyye'nin Muhammed Atıyye er-Rifâî'ye (XIII. yüzyıl) nisbet edilen kolu. Tahralı Atıyye'nin türbesinin Kudüs'te olduğunu bildirmektedir. (Tahralı, 2008)

Aclâniyye: Rifâiyye'nin Muhammed b. Aclân Hüseyinî'ye nisbet edilen kolu. Aclân'ın Şam'da nakîbü'l-eşraflık (seyyid ve şerîflerin nakibi) yaptığı bildirilmektedir. (Öztürk E. , 2021, s. 214)

Ulvâniyye: Rifâiyye'nin Safiyyüddin Şihâbeddin Ahmed b. Ulvân el-Yemenî'ye nispet edilen kolu. Ulvân Yemen, Mekke ve Irak'ta yaşadığı bildirilmektedir. (Öztürk E. , 2021, s. 186)

Hâletiyye: Halvetiyye'nin Gülşeniyye alt kolu olan Hâletiyye'nin kurucusu Hasan Hâleti'dir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 714)

Cemâliyye: Halvetiyye'nin Pîr Cemâl-i Halvetî'ye (ö. 1494) nispet edilen kolu. "Çelebi Halife" unvanıyla anılan Cemâl-i Halvetî'nin Aksaraylı olduğu ve Şeyh Cemâleddin Aksarâyî'nin soyundan olduğu bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 714)

Şâbâniyye: Halvetiyye- Cemâliyye'nin alt kolu olan Şâbâniyye Şeyh Şâbân-ı Velî (ö. 1568) ile ilişkilendirilmektedir. Şâbân-ı Velî'nin memleketi olan Kastamonu'da tarikatını yaydığı bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 720)

Nasûhiyye: Halvetiyye'nin Karabaş Velî'nin talebelerinden Mehmed Nasûhî Efendi'ye (ö. 1717) nispet edilmektedir. Mehmed'in Üsküdar Toygartepe'de 1650'de doğduğu ve Sipâhî Ocağı'ndan Seyyid Nasûhî Bey'in oğlu olduğu bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 723)

Halîliyye: Halvetiyye'nin Geredeli Halil Efendi'ye (ö. 1843) nispet edilen bu kolunun Bolu ve Kütahya'da yayıldığı bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 724)

İbrâhimiyye: Halvetiyye'nin Kuşadalı İbrâhim'e (ö. 1846) nispet edilen şubesidir. Tarikat Kuşadaviyye adıyla da anılmaktadır. Kuşadalı İbrâhim Efendi'nin, Aydın Kuşadası Çınarlı köyünde 1774'te doğduğu bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 725)

Feyziyye: Halvetiyye- Cemâliyye'nin Feyzüddin Hüseyin (ö.1891) ile ilişkilendirilen kolu. Hüseyin'in Mısır'da doğup İstanbul'da vefat ettiği, kabrinin ise Merkezefendi'de olduğu bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 729)

Ârifiyye: Halvetiyye'nin Ömer Ârifi el-İstanbulî (ö. 1690) ile ilişkilendirilen kolu. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 729)

Hüseyniyye: Halvetiyye'nin Hüseyin Kastamonî'nin pîri olduğu koludur. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 730)

Kemâliyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Bekriyye'nin Muhammed Kemâleddin Efendi (ö. 1784) ile ilişkilendirilen kolu. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 727)

Dayfiyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Bekriyye- Hıfniyye- Sâviyye'nin İsmâil Ali Dayf tarafından kurulan kolu. Mısır'da yayıldığı bildirilir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009)

Rahmâniyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Bekriyye- Hıfniyye'nin Sîdî Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî (ö. 1794) ile ilişkilendirilen kolu. Cezayir'in en yaygın tarikatı olduğu iddia edilir. (Kavas, Hamâliyye, 1997)

Mervânîyye: Halvetiyye- Cemâliyye- Bekriyye- Hıfniyye'nin Mervân b. Âbid ile ilişkilendirilen kolu. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 728)

Şemsiyye: Halvetiyye'nin Şemseddin Ahmed Sivâsî'ye (ö. 1597) nispet edilen kolu. Ceyhan, Şemseddin Sivâsî'nin 1520'de Tokat Zile'de doğduğunu, Meydan Camii'nde (Yenicami) vâizlik görevini yapmak için vali tarafından Sivas'a davet edilmesi üzerine dervişleriyle beraber buraya gittiğini bildirmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 731)

Ahmediyye: Halvetiyye'nin Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'e (ö. 1504) nispet edilen ana şubelerinden biridir. Ahmed'in 1435'te Akhisar'ın Göl Marmarası köyünde doğduğu, tarikatının ise İstanbul ve Balkanlarda yayıldığı bildirilmektedir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 733-734)

Sinânîyye: Halvetiyye- Ahmediyye'nin İbrâhim Ümmî Sinan'a (ö. 1568) nispet edilen kolu. Nereli olduğu ihtilaflıdır Ceyhan'a göre Bursa'da doğmuş olma ihtimali kuvvetlidir. Bir süre Manisa ve Uşak civarında irşat yaptıktan sonra 1551'de İstanbul'a giderek Topkapı ile Şehremini arasında yaptırdığı

kendi adıyla anılan tekkede hizmetlerini sürdürdüğü ve burada vefat ettiği Ceyhan tarafından bildirilmektedir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 735)

Muslihiyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Sinaniyye'nin Tekirdağ doğumlu Muslihuddin Mustafa'ya (ö. 1688) nispet edilen koludur. Muslih'in yanlış kullanılmasından dolayı "Musûlî" diye tanındığı bildirilir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 736)

Zühriyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Sinaniyye- Muslihiyye'nin Kayserili Seyyid Ahmed Zühri'ye (ö. 1157/1744) nispet edilen kolu. Zühri, Selânik'te irşad vazifesini yürütmüştür. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 736)

Cemâliyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Uşşâkiyye'nin tarikatın ikinci şeyhi Seyyid Mehmed Cemâleddin Uşşâkî'ye ile ilişkilendirilen kolu. Halvetiyye'nin Cemâl-i Halvetî tarafından kurulan Cemâliyye ana şubesi ile karıştırılmaması için literatürde 2. Cemâliyye (Cemâliyye-i Sâniye) adıyla da geçmekte olduğu, Cemâleddin Uşşâk'nin, Edirne'de dört yıl şeyhlik görevinde bulunduğu, 1742'de İstanbul'a yolunarak Eğrikapı Savaklar'daki Hırâmî Ahmed Paşa tarafından kurulan tekyenin şeyhliğini üstlendiği bildirilmektedir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 739)

Câhidiyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Uşşâkiyye tarikatının Ahmed Câhidî Sultan'a nispet edilen koludur. Ceyhan Câhidî'nin Edirneli olduğunu, mürşidi Ömer Karîbî'den hilafet aldıktan sonra Çanakkale'ye geçerek Kilitbahir'de yaptırdığı tekkesinde görev yaptığı ve vefatına da "istirahat" ve 1070 tarihinin kaydedildiği bildirilmektedir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 741)

Salâhiyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Uşşâkiyye'nin Salâh Efendi'ye nispet edilen kolu. Eğrikapı'daki tekkesinde 1782'de vefat etmiştir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 739-740)

İrşâdiyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Uşşâkiyye'nin Derebeyizâde Helvacıoğlu Ahmed Efendi adıyla anılan İrşâdiyye'nin şeyhi Şeyh Tâlib-i İrşâdî ile ilişkilendirilen kolu. Ceyhan, İrşâdî'nin medresede eğitim görürken Uşşâkiyye'den Ömer Hulûsi ve Hüseyin Hakkı ile karşılaştığını Ömer Hulûsi'nin "Tâlib benim irşâd senin" demesi üzerine fırkanın adını buradan aldığını bildirmektedir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 741-742)

Ramazâniyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye'nin Ramazaneddin-i Mahfî b. Muhammed el-Karahisârî'ye (ö. 1025/1616) nispet edilen kolu. Afyon Sandıklı'da doğan Ramazan Efendi, İstanbul Kocamustafapaşa'daki Bezirgân Tekkesi'nde faaliyetlerini yürütmüştür. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 744-745)

Hayâtiyye: Halvetiyye Ramazâniyye'nin Trakya'da yayılan kollarından biridir. Tarikatın şeyhi Mehmed Hayâtî (ö. 1180/1766), Horasan- Buhara doğumludur. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 751)

Raûfiyye: Halvetiyye- Ahmeddiyye- Ramazâniyye'nin Pîr Üsküdârî Seyyid Ahmed Raûfî (ö.1757) ile ilişkilendirilen kolu. Fırka İstanbul'da yayıldığı bildirilir. (Ceyhan, Sâviyye, 2009, s. 756)

Ahmediyye: Ahmed el-Bedevî (ö. 1276) tarafından kurulmuş ve Mısır'da etkin olan bir fırka. [Bedeviyye]

Haccâciyye: Medyeniyî'nin Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdürrahim el-Mağribî (ö. 1244) ile ilişkilendirilen kolu. (Gürer, 2003)

Cevheriyye: Şâziliyye'nin Muhammed Cevherî'ye nispet edilen kolu. Bu kol Mısır'da yaygındır. (Güven M. S., 1999, s. 311)

Haydariyye: Kalenderiyye'nin Kutbüddin Haydar-ı Zâveî'ye (ö. 1221 [?]) ile ilişkilendirilen kolu. Yazıcı, Kutbüddin'in İran'da Meşhed'in Zâve kasabasında doğduğunu, Haydar'ın Yesevî'nin talebesi olduğunu ve sünnî olduğunu iddia etmektedir. Yine Yazıcı, sonradan Kutbüddin'in Kutbüddin Haydar-ı Tûnî, ki kendisi Şii'dir, ile karıştırılması sonucu Haydariyye Şii- Batınî bir hüviyet kazandığını bildirmektedir. (Yazıcı, Kutbüddin Haydar, 1998)

Câ'feriyye/ Câferiler: İsnâaşeriyye Şîası'nın fıkıh mezhebi. İmâmet konusunda Zeydiyye'den ayrılan Şîa'nın bütün kolları Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) imâmetinde müttefik olmuşlardır. Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynîl'âbidin'in (ö. 148/765) İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin ise beşinci imamı ve Ca'ferî fıkının kurucusu olduğu Karaman tarafından beyan edilir. Câfer'in 702 yılında Medine'de dünyaya geldiği, babası İsnâaşeriyye'nin 5. imamı Muhammed el-Bâkır olduğu, annesi Halife Ebû Bekir'in torunu olan Kâsım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir olduğu bildirilmektedir. (Karaman, 1993)

Suaybiyye: Bedeviyye'nin Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Şuayb el-Hicâzî (ö.1630) ile ilişkilendirilen kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Abdüllâhiyye: Bedeviyye'nin Abdullah el Ensârî'ye nispet edilen kolu. (Şapolyo, 1964, s. 196)

Safeviyye/ Sûfiyye-i Safeviyye¹¹: Ebheriyye'nin Safiyyüddin-i Erdebîlî (ö. 1334) tarafından kurulan bir kolu. Bu kolun 16. yüzyılın başında İran'da Safevî Devleti'ne dönüştüğü, Safiyyüddin'in 1252 yılında Erdebil'de dünyaya geldiği, onun Erdebîlî nisbesinden dolayı fırkaya Erdebîliyye dendiği bildirilmektedir. (Öngören, Safiyyüddin-i Erdebîlî, 2008)

Medyeniyye: Şuayb b. el-Hüseyn el-Ensârî el-Endelüsî (ö. 1198) ile ilişkilendirilen tarikat. Şuayb'ın 1121 yılı civarında Endülüs'te İşbîliye (Sevilla) Katniyane (Cantillano) kasabasında dünyaya geldiği ve künyesinin Ebu Medyen olduğu bildirilmektedir. (Yazıcı, Ebû Medyen, 1994)

Suaybiyye: Şuayb b. el-Hüseyn el-Ensârî el-Endelüsî (ö. 594/1198) tarafından kurulan tarikat. Şuayb 1121 yılı civarında Endülüs'te İşbîliye (Sevilla) yakınlarındaki Katniyane (Cantillano) kasabasında doğdu. Ebu Medyen künyesidir. (Yazıcı, Ebû Medyen, 1994) [Medyeniyye]

Abbâsiyye: Medyeniyye'nin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî (ö. 1236) ile ilişkilendirilen kolu. (Yazıcı, Ebû Medyen, 1994)

Meşîşiyye: Medyeniyye'nin Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî'ye (ö. 1228) ile ilişkilendirilen kolu. (Gürer, 2003) Meşîş'in, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin şeyhi olduğu belirtilmektedir. (Uludağ, Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî, 1988)

Meymûniyye: Medyeniyye'nin Ali b. Meymûn el-Mağribî'ye (ö. 1511) ile ilişkilendirilen kolu. Havâtiriyye adıyla da anılır. (Gürer, 2003) Meymûn'un

¹¹ Cevad Meşkur kitabında büyük Türk tarikatlarından bazıları olan Halvetîlik, Bestâmiyye, Bektâşiyye, Bayramiyye, Celvetiyye, Rifaiyye, Şazeliyye, Suhreverdiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Nakşibendiyye, Yeseviyye gibi tarikatları Safeviyye'den doğmuş olarak göstermektedir. Bunları Sûfi başlığı altında toplamaktadır. (Meşkur, 2011, s. 453-469)

1450'de Kuzey Afrika'nın Gumâre bölgesinde dünyaya geldiği, aslen Berberî soylu olmakla beraber Hasenî-şerif bir aileden geldiği de iddia edilmektedir. Tarikat, Şazeli'nin silsilesinde yer aldığı için Şâzeli'nin de bir kolu sayılmaktadır. (Azamat, Ali b. Meymun, 1989)

Abbâdiyye: Şaziliyye'nin Muhammed bin İbrahim bin Abbâd er- Rundi en- Nifferî'ye (ö. 1390) nispet edilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 308)

Vefâiyye: Şaziliyye'nin Şeyh Muhammed Vefâ bin Muhammed bin Necmüddin el- Mağribî'ye nispet edilen kolu. Vefâ'nın İskenderiye'de doğduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 308)

Ni'metullâhiyye: Şaziliyye, Ekberîyye ve Kâdiriyye'den icazetli Şâh Ni'metullâh-ı Velî Muhammed b. Abdillâh el-Hüseynî el-Kirmânî'ye (ö. 1431) ile ilişkilendirilen kolu. Ni'metullâh'ın 731'de Halep'te doğduğu, Şeyhi Yâfiyye'nin kurucusu Yâfî olduğu ve onun Seyyid olması hasebiyle tarikatının Alevi- Bektaşî özellikler de gösterdiği kaydedilmektedir. (Kılıç, Ni'metullah-ı Velî, 2007)

Hattâbiyye: Şaziliyye- Vefâiyye'nin Muhammed Hattab'a (ö. 16.yy.) nispet edilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 324)

Selâmiyye: Şaziliyye- Arûsiyye'nin Seyyid Abdüsselâm bin Selim el Esmer el- Feytûrî'ye (ö. 1574) nispet edilen kolu. Tarikatın Libya, Mısır ve Tunus'ta yaygın olduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 327)

Mehâsiniyye: Şaziliyye- Vefâiyye'nin Ebul Muhâsin Yusuf bin Muhammed bin Yusuf el- Fâsî (ö.1604 (?)) ile ilişkilendirilen kolu. Fırkanın Kuzey Afrika'da yaygın olduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 329)

Nâsriyye: Şazeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Gâziyye'nin İbn Nâsır diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed bin Nâsır Ömer ed-Der'î (ö. 1674) ile ilişkilendirilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 332)

Kaddûriyye: Şazeliyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye'nin Seyyid Ebu Ya'za el- Mehâci'ye (ö. 19.yy) nispet edilen kolu. Tarikatın yayılmasını Mehâci'nin halifesi Muhammed bin Kaddur el- Vekîlî sağladığı için Kaddûriyye adıyla da anılmıştır. Mağrib'de yaygın bir tarikattır. (Güven M. S., 1999, s. 355-356) [Mehâciyye]

Yusufiyye: Şazeliyye- Vefâiyye- Zerrûkiyye- Derkâviyye tarikatının Ahmed b. Yûsuf el-Milyânî er-Râşidî'ye (ö. 1521) nisbet edilen ve Yûsufiyye adıyla da anılan bir kolu. (Güven M. S., 1999, s. 324-325) [Râşidiyye]

İseviyye: Şazeliyye Cezûliyye'nin Şeyh Muhammed bin İsa el Muhtar el Meknesî el Mağribî'ye (ö. 1524 (?)) nispet edilen kolu. Mısır'da yaygın bir tarikat olduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 325)

Ebû Yâkubiyye: Şazeliyye Cezûliyye'nin Ebû Yâkub Bâveysi'ye (ö.?) nispet edilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 333)

Amhavşîyye: Şazeliyye Cezûliyye'nin Ebû Bekir Amhavş'a ile ilişkilendirilen kolu. (Güven M. S., 1999, s. 335)

Hamâdiş: Şazeliyye Cezûliyye'nin Ali b. Hamdûş (ö. 1722-23) ile ilişkilendirilen ve daha çok Fas'ta yayılmış bir tarikat olduğu kaydedilmektedir. (Cebecioğlu, 1997)

Sıddîkiyye/ Saddakiyye: Şâzeliyye Cezûliyye Hamâdiş'e'nin Muhammed bin Sıddık'a nispet edilen kolu. Fırkanın 19.yüzyılda Meknes'te yayıldığı bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 336)

Rahmâniyye: Şâzeliyye Medeniyye'nin Muhammed bin Mesud bin Abdurrahman'a (ö. 1878) nispet edilen kolu. Abdurrahman'ın Rahman kısmıyla kolun isimlendirildiği ve fırkanın Cezâyir'de yaygın olduğu zikredilmektedir. (Güven M. S., 1999, s. 353)

Zâfiriyye: Şâzeliyye-Derkâviyye'nin Muhammed Hasan b. Hamza Zâfir el-Medenî (ö. 1847) ile ilişkilendirilen kolu. Zâfir'in 1829'da Trablusgarp'ın Mısırâte kasabasında doğduğu, dedesi Medineli Hamza Zâfir olduğu, babası Muhammed Hasan el-Medenî'nin ceddinin memleketi olan Fas'a giderek orada Şâzeliyye'nin Derkâviyye kolunun şeyhi Mulây el-Arabî ed-Derkâvî'ye bağlandığı bildirilmektedir. (Buzpınar, 2010) [Medeniyye]

Âmiriyye: Şâziliyye'nin Şeyh Âmir bin Âmir'e (1514-1630) nispet edilen kolu. Amir'in Tunus'ta doğduğu ve Tunus'ta istilacı İspanyollara karşı Osmanlı'yı savunduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 330)

Süheylîyye: Şâziliyye'nin Hasan bin Süheyl'e (ö. 1828) nispet edilen kolu. Süheyl'in 19.yy. da Cezayir'de doğduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 343)

Ziyânîyye: Şâziliyye'nin İbni Ebu Ziyân'a nispet edilen kollarından biridir. Fırkanın 19. yy. da K.Afrika'da yayıldığı bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 343)

Hâşimiyye: Şâziliyye'nin Abdullah bin Hâşim'e nispet edilen ve 20.asırda Mısır'da ortaya çıkmış bir koludur. (Güven M. S., 1999, s. 358)

Feyziyye: Şâziliyye'nin Mahmud Ebu'l Feyz el- Menûfi'ye (1892-1935) nispet edilen kolu. Menûfi'nin Mısır'ın Menûf kasabasında doğduğu bildirilir. (Güven M. S., 1999, s. 359)

Handûşîyye: Şâziliyye'nin İbni Handûş'a nispet edilen Mısır'daki kolu. (Güven M. S., 1999, s. 359)

Hâmidiyye: Şâziliyye'nin Selâme bin Hasan Ebî Hamîd er-Râzi'ye (1867-1939) nispet edilen Mısır'daki kolu. (Güven M. S., 1999, s. 362)

Muhammediyye: Şâziliyye'nin Seyyid Muhammed Zeki İbrahim'e nispet edilen ve 20.asırda oluşmuş koludur. (Güven M. S., 1999, s. 362)

Bedriyye: Sühreverdiyye Âdiliyye'nin Ebû Ömer Bedreddin Muhammed b. Ömer el-Âdil el-Abbâsî'nin önağına nispetle aldığı diğeri adı. (Azamat, Âdiliyye, 1988) [Âdiliyye]

Büzgaşıyye/ Buzguşıyye/ Necîbiyye: Sühreverdiyye Necîbüddin Ali b. Büzgaş (ö.1279) ile ilişkilendirilen kolu. Büzgaş'ın 1198'de Şiraz'da dünyaya geldiği, babasının adı olan Büzgaş/ Buzguş adına nispetle kendisinin de bu ismi aldığı, fırkanın kendi adına nispetle Necîbiyye adı ile de bilindiği kaydedilmektedir. (Öngören, Necîbüddin b. Büzgaş, 2006)

Zeyniyye: Sühreverdiyye tarikatının Zeynüddin el-Hâfî (ö. 1435) ile ilişkilendirilen kolu. Zeynüddin'in 1356 tarihinde Horasan'ın Hâf şehrinde doğduğu bildirilir. (Öngören, Zeynüddin el-Hâfî, 2013)

Kemâliyye: Sühreverdiyye tarikatının Kemâleddin Muhammed b. Ömer el-Kastallânî'ye nispet edilen bir kolu. (Öngören, Sühreverdiyye, 2010)

Ahmediyye: Sühreverdiyye tarikatının Ahmed ed-Dımaşkî'ye nispet edilen kolu. (Öngören, Sühreverdiyye, 2010)

Firdevsiyye/ Rukniyye: Kübreviyye tarikatının Necîbüddin-i Firdevsî'ye (ö. 1333) veya Rükneddin-i Firdevsî (ö. 1324) ile ilişkilendirilen kolu. (Gökbulut, 2009)

İshâkiyye: Kübreviyye'nin Hâce İshak Huttalânî (ö. 1423) ile ilişkilendirilen kolu. Tarikatın Abdullah Berzişâbâdî (ö. 1468) tarafından geliştirildiği bildirilir. (Algar, Necmeddîn-i Kübra, 2006)

Nuriyye: Kübreviyye'nin Nûruddin Abdurrahmân b. Muhammed el-İsferâyînî el-Kesirkî el-Horasânî (ö. 1317) ile ilişkilendirilen kolu. Nuriddin'in 1242'de Nîşâbur İsferâyin'in Kesirk köyünde Ebû Bekir el-Kettânî'ye ait bir zaviyede doğduğunu bildirilir. (Orhan, 2020)

Rükniyye: Kübreviyye Nuriyye'nin Ebü'l-Mekârim Rüknuddin Ahmed b. Muhammed es-Simnânî (ö. 1336) tarafından kurulan kolu. Rüknuddin'in 1261'de Simnân'a bağlı Biyâbânek kasabasının Sûfiâbâd köyünde doğduğunu bildirilir. (Şahinoğlu, 1989)

Berahiyye/ Burhaniyye/ Burhamiyye: Burhânüddin İbrâhim b. Ebü'l-Mecd Abdülazîz ed-Desûkî (ö. 1277) ile ilişkilendirilen bir tarikat. (Demirci M. , Desûkî, İbrâhim b. Abdülazîz, 1994) [Desûkiyye]

Âşûriyye: Desûkiyye'nin Sâlih Âşûr el-Mağribî ile ilişkilendirilen kolu (Varışlısoy, 2018, s. 61)

Sa'diyye: Sa'deddin el-Cebâvî (ö. 1180) ile ilişkilendirilen kolu. Sa'deddin el-Cebâvî'nin ilk büyük tarikatlar olan Kâdiriyye ve Rifâiyye'nin şeyhleri Abdülkâdir-i Geylânî ile Ahmed er-Rifâî'nin dönemdaşı olduğu, 1068'de Mekke'de doğduğu ve tarikatın Şam'da yayıldığı bildirilmektedir. (Yücer, 2008)

Seybâniyye: Sa'deddin el-Cebâvî'nin dedelerinden birinin adına nispetle tarikatının bu adla da anıldığı bildirilir. (Yücer, 2008) [Sa'diyye]

Abdüsselâmiyye: Sa'diyye'nin Abdüsselâm eş-Şeybânî (ö. 1752) ile ilişkilendirilen kolu. Abdüsselâm eş-Şeybânî Şam'da dünyaya geldiği bildirilmektedir. (Azamat, Abdüsselâmiyye, 1988)

Tağlibiyye: Sa'diyye'nin Ebû Tağlib Muhammed b. Sâlim eş-Şeybânî (17. yüzyıl) ile ilişkilendirilen kolu. (Yücer, 2008)

Vefâiyye: Sa'diyye'nin Ebü'l-Vefâ İbrâhim b. Yûsuf eş-Şâmî (ö. 1756) ile ilişkilendirilen kolu. Fırkanın İstanbul'da kurulduğu bildirilir. (Yücer, 2008)

Himmetiyye: Bayramiyye'nin Bolulu Himmet Efendi (ö.1684) ile ilişkilendirilen kolu. Himmet'in 1592'de doğduğu bildirilir. (Albayrak, 1998)

Selâmiyye: Bayramiyye Celvetiyye'nin Selâmi Ali Efendi (ö. 1691) ile ilişkilendirilen kolu. Selâmî'nin Aydın'a bağlı Menteşe ilçesinin Kozkaya (Kuzkaya) köyünde doğduğu bildirilir. (Kara İ. , 2009)

Hâşimiyye: Bayramiyye Celvetiyye'nin Hâşim Baba (ö. 1783) ile ilişkilendirilen kolu. Hâşim'in 1718 yılında İstanbul Üsküdar'da doğduğu ve Bandırmalızâde Tekkesi'nin pîri Yûsuf Nizâmeddin Efendi'nin oğlu olduğu bildirilir. (Yılmaz H. K., Hâşim Baba, 1997)

Hakkıyye: Bayramiyye Celvetiyye tarikatının İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725) ile ilişkilendirilen kolu. Namlı Bursevî'nin, 1653'te Bulgaristan sınırları

içindeki Aydos'ta doğdunu, Bursa'da yaşadığı için Bursevî, bir zaman Üsküdar'da bulunduğundan Üsküdârî, Celvetiyye'den olduğu için Celvetî nisbelerini kullandığını bildirmektedir. (Namlı, 2001)

İdrîsiyye: Ebü'l-Abbâs Ahmed bin İdrîs el-Hasenî el-Arâîşî el-Fâsî (ö.1837) ile ilişkilendirilen bir tarikat. Azamat İdrîsi'nin, Fas'ın Arâîş bölgesindeki Meysûr'da doğduğunu, onun Fas'ta 788-974 yılları arasında hüküm süren Şerîfî-İdrîsî saltanatının kurucusu İmam İdrîs b. Abdullah el-Mehdî'nin soyundan geldiğini bildirmektedir. (Azamat, Ahmed b. İdrîs, 1989)

Reşîdiyye: İdrîsiyye'nin İbrâhîm Reşîd b. Sâlih ed-Dünkulâvî eş-Şâikî (ö. 1291/1874) ile ilişkilendirilen kolu. Reşîd'in 1813'te Sudan'daki Düveyh kasabasında doğduğu ve Düveyhî nisbesiyle de bilindiği zikredilir. (Kurtuluş, Düveyhî, 1994)

Sâlihiyye: İdrîsiyye Reşîdiyye'nin Muhammed b. Sâlih er-Reşîdî'ye (ö. 1909) nispet edilen kolu. (Kurtuluş, Düveyhî, 1994)

Sâbiriyye: Çiştîyye tarikatının Alâeddin Ali b. Ahmed Sâbir'e (ö. 690/1291) nisbet edilen bir kolu. (Ahmad, 1993)

Nizâmîyye: Çiştîyye'nin Nizâmeddin Evliyâ (ö. 1325) ile ilişkilendirilen kolu. (Ahmad, 1993)

Ahmediyye: Çiştîyye'nin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdülhak er-Rudavî (ö. 1434) ile ilişkilendirilen kolu. (Ahmad, 1993)

Kırkincılar: Nurculuk Hareketi'nin Mehmet Kırkinci'ye (ö. 2016) nispet edilen kolu. Kırkinci 1928'de Erzurum'da doğduğu bildirilir. (Yıldırım, 2019, s. 166-167)

Bektâşilik /Bektâşiler: 13. yüzyılda Kalenderîlik içinde şekillenip 15. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî fikirleri etrafında Anadolu'da zuhur eden bir tarikattır. Bektaşîlik adını, tarikatın kurucusu olarak kabul edilen Türkmen şeyhi Hacı Bektaş'tan aldığı, Hacı Bektaş'ın Horasan Erenlerinden biri olduğu, Nevşehir Sulucakarahöyük'teki mütevazı zâviyesinde 1271'de öldüğü Ocak tarafından bildirilmektedir. (Ocak, Hacı Bektâş-ı Velî, 1996)

Zeydiyye: 8. yüzyılın ilk yıllarında Kûfe'de ortaya çıkan, Irak, Taberistan ve Yemen'de yayılan ılımlı bir Şîî fırkasıdır. Fırkanın ismini Halife Hüseyin'in Ali Zeynelâbidin'den torunu olan Zeyd'den aldığı, Zeyd'in 699 (?) yılında Medine'de doğduğu bildirilmektedir. (Gökalp, 2013)

Haseniyye: Zeydiyye'den Hasan el-Alevî (ö. 884) ile ilişkilendirilen fırka. Taberistan, Gîlân ve Deylem'de hükmeden Aleviyye'nin (Zeydî Devleti) kurucusu ve ilk hükümdarının (864-884) Alevî olduğu bildirilmektedir. (Öz, Hasan el-Alevî, 1997) 160

Hüseyniyye: Zeydiyye'den Mehdî-Lidinillâh lakabıyla anılan Hüseyin b. Kâsım'ın ölümünün (1013) ardından onun ölmediğini, saklandığı ve tekrar bir gün ortaya çıkacağı iddiasıyla ortaya çıkan bir fırkadır. (Gökalp, 2013)

Sâlihiyye: Zeydiyye'den Kesîrûnevâ el-Ebter (ö. 785-86) ile ilişkilendirilen fırka. Fırkanın şeyhlerinden olan Hasan b. Sâlih'e (ö. 168/784-85) nisbetle Sâlihiyye diye de anıldığı bildirilmektedir. (Gökalp, 2013) [Ebteriyye/ Büttriyye]

Cârûdiyye: Zeydiyye'nin Ebü'l-Cârûd Ziyâd b. Münzir [ö. 767 (?)] ile ilişkilendirilen kolu. (Gökalp, 2013)

Süleymaniyye/ Cerîriyye: Cerîriyye diye de anılan ve Zeydiyye'den Süleyman b. Cerîr'in (ö.803'ten sonra ?) fikirlerini tatbik edenlere verilen ad. Süleyman'ın Rakka'da doğduğu ve 803 yılında öldüğü bildirilmektedir. (Aruçi, Süleyman b. Cerîr, 2010)

Nuaymiyye: Zeydiyye'den Nuaym b. Yemâm (8. yüzyıl ?) ile ilişkilendirilen fırka. (Gökalp, 2013)

Sürhâbiyye: Hasan b. Zeyd (ö. 785) zamanında Taberistan'da etkin olan, Zeydiyye'den Sürhâb et-Taberî ile ilişkilendirilen ve Haşebiyye adıyla da anılan bir fırka. (Gökalp, 2013)

Ammâriyye: Eftahiyye diye de bilinen Ammar bin Musa'ya nispet edilen Zeydiyye fırkası. (Gölpınarlı A. , 1969, s. 59) [Eftahiyye]

Şumeytiyye/ Sumeytiyye/ Şemitiyye: Ca'fer es-Sâdık'tan sonra imâmlığın oğlu Muhammed'e geçeceğini kabul eden Yahyâ b. Ebû Şümeyt'i (Şümeyt, ö. 687) takip edenlere verilen ad. (Meşkur, 2011, s. 479)

Zürâriyye: Şia'dan ve Müşebbihe'den olduğu iddia edilen Zürâre b. A'yen et-Temîmî (ö. 150/767) ile ilişkilendirilen fırka. (Öz, İmâmiyye, 2000)

Mûseviyye/ Musâiyye: Mûsâ el-Kâzım'ın (ö. 799) imâmetini kabul eden ve onun ölmediğini fırka. Musa'nın 745 tarihinde Medine yakınındaki Ebvâ'da doğduğu ve İsnâaşeriyye'nin yedinci imamı olduğu bildirilmektedir. (Öz, Mûsâ el-Kâzım, 2020)

Keysâniyye: Halife Ali'nin Fatımâ'dan olmayan oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin imam ve mehdî olduğunu benimseyen ilk aşırı Şiî fırkalara verilen genel ad. Mevâli arasında nam sahibi olan ve aşırı fikirleri olan Keysân'ın, Muhtâr es Sekâfi'yi Kûfe'deki ayaklanmasında desteklediği (686), mufavvafakiyet sağlandıktan sonra da onu koruyan baş muhafızlığa yükseldiği bildirilmektedir. (Öz, Keysâniyye, 2022)

Muhtâriyye: Şia'dan Muhtâr es-Sekâfi (ö. 687) ile ilişkilendirilen Keysâniyye fırkası. Sekâfi'nin Halife Hüseyin'in intikamını almak amacıyla isyan başlattığı, Emevîlerin yıkılmasında etkin olduğu, Mehdîlik inancını ortaya çıkaran ilk kişi olduğu bildirilir. Sekâfi'nin, Tâif'in önde gelen kabilesi Sakîf'e mensup olduğu bildirilmektedir. (Yiğit, 2020)

Hâşimiyye: Muhammed b. Hanefiyye'den sonra imâmetin oğlu Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed'e (ö.716-17) geçtiğine inanan Keysâniyye'ye bağlı fırka. Hâşim'in Medine'de doğduğu bildirilir. (Onat, Ebû Hâşim, Abdullah b. Muhammed, 1994)

Kerbiyye/ Küreybiyye: Ebû Kerb ed-Darîr (ö. 7. yüzyılın sonu) tarafından kurulan ve Muhammed b. Hanefiyye'nin imâmetini benimseyip onun vefat etmediğini iddia eden Keysâniyye kolu. (Öz, Keysâniyye, 2022)

Beyâniyye/ Benâniyye/ Sem'âniyye: Keysaniyye'sinin Ebû'l-Beyân Nebâ b. Muhammed b. Mahfûz el-Kureşî (Beyân bin Sem'an) (ö. 1156) ile ilişkilendirilen kolu. Beyân'ın Hicrî I. asrın sonları ile II. asrın başlarında yaşadığı, Yemenli olduğu, Kûfe'de saman ticaretiyle uğraştığı bildirilir. Beyân'ın Allah'ın nitelikleri hakkında ilk defa fikir beyan eden ve bunu sistemleştiren ilk kişi olduğu iddia edilmektedir. (Gölcük, Beyân b. Sem'an, 1992)

Rizâmiyye/ Rezzâmiyye: Keysâniyye Râvendiyye'den Ebû Müslim-i Horasânî'yi şeyh kabul eden Rizâm b. Rezm ile ilişkilendirilen Şîî fırkası. (Öz, Keysâniyye, 2022)

Harbiyye: Keysâniyye Hâşimiyye'ye mensup olan Abdullah b. Amr b. Harb el-Kindî'nin (ö. VIII. yüzyılın başları) fikirlerini tatbik edenlere verilen ad. (Öz, Keysâniyye, 2022)

Hârisiyye: Keysâniyye Hâşimiyye'den Abdullah b. Muâviye'nin ruhunun İshak b. Zeyd b. Hâris el-Ensârî'ye geçtiğine inanan ve Cenâhiyye'den sayılan aşırı Şîî fırka. (Öz, Keysâniyye, 2022)

Ebu Müslimiyye/ Müslimiyye: Keysâniyye Hâşimiyye'nin Abbâsî ayaklanmasının liderlerinden Ebû Müslim Abdurrahmân b. Müslim el-Horâsânî' (ö. 755) ile ilişkilendirilen kolu. Ebû Müslim'in 718-19 yılında İsfahan veya Merv'de doğduğu düşünülmektedir. (Yıldız, 1994)

Berazbendiyye: Keysâniyye- Ebu Müslimiyye'nin Ebu Müslimiyye' den sonra Horasan'da ortaya çıkan Berazbende adında Mecusi olan bir adama nispet edilen kolu. (Meşkur, 2011, s. 126-127)

Sebeiyye/ Sebâiyye/ Sâibe: Abdullah b. Sebe'ye nisbet edilen fırka. Halife Ali'nin ilâh olduğu ve ölümsüz olduğu bir gün geri döneceği gibi fikirler ileri süren aşırı bir fırka. Abdullah'ın İslam dünyasında ilk fitnenin ve Şîîliğin zuhur etmesinde önemli olduğu ileri sürülmektedir. İbnü's-Sevdâ, İbn Sebâ, İbn Vehb b. Sebâ, İbnü's-Sevdâ es-Sebeî, İbn Sebe el-Himyerî, İbn Sebe Vehb er-Râsibî el-Hemedânî adlarıyla anılan Abdullah b. Sebe, Sebeiyye, Sebâiyye veya Sâibe adlı Şîî mezhebinin aşırı bir kolunun da kurucusu olduğu iddia edilir.¹² (Fıglalı, Abdullah b. Sebe, 1988)

Gölpınarlı Abdullah bin Sebe'nin Seyf'in fikirlerinden doğduğunu biraz Ammâr'ın, biraz da Ebû-Zerr'in hayatlarından öykünerek Seyf tarafından uydurulduğunu ve gerçekte yaşamamış bir adam olduğunu belirtir. Müsteşrikler onun Yemenli oluşunu Yahudilikten dönmüş olmasına, Halife Osman aleyhine ihtilal yapanların Mısır ve Irak'tan gelmelerini Şîîliğin daha fazla İran'da yayılmasına, Halife Hüseyin'in eşlerinden birinin, son İran hükümdarının kızı olmasını türlü ilişkilerle süsleyerek bu koca bir masala bir de dinî siyasî ve toplumsal bağlar attıklarını iddia eder.

Kâmiliyye: Gâliyye'den Halife Ali'ye ilk halife olarak tabi olmayan ahabî kiramın kâfir olduğunu ortaya atan, hulûl ve tenâsüh fikirleri benimseyen Ebû Kâmil adlı kişi ile ilişkilendirilen bir fırka. (Şehristani, 2014, s. 146)

Hişâmiyye/ Hakemiyye: Şîa'dan Hişâm b. Hakem'in (ö.795) fikirlerini benimseyen ve Hakemiyye olarak da bilinen Şîî fırka. Hişâm'ın Vâsıt'ta doğduğu, Buradan Kûfe'ye giderek Benî Şeybân kabilesi arasında yaşadığı bildirilmektedir. (Öz, Hişâm b. Hakem, 1998)

Nu'mâniyye: Muhammed el-Bâkır'ın öğrencilerinden Şeytânüttâk diye bilinen Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Nu'mân el-Ahvel (8. yüzyıl) ile

¹² Abdullah bin Sebe hakkındaki bilgilerin tek bilgi kaynağı Seyf b. Ömer'dir. Bu zatın tarihçiliği tartışılmasa da hadis raviliğinin güzvenilir olmadığı iddia edilmektedir. Abdullah Sebe'nin gerçekliği ile ilgili Şîî kaynaklar masal iddiasını ortaya atarken Sünnî kaynaklar daha temkimli davranmaktadır. Sünnî kaynaklar Sebeiyye'nin sevadî azamdan ayrılan, İslam camiasında fitne çıkaran ve Ehli Beyt için İsrailiyat süslemeleri ile aşırıya kaçanlar için kullanılan bir yafta olduğunu iddia etmektedirler.

ilişkilendirilen fırka. Numan'ın ilk Şii kelamcılarından olduğu ve Becîle kabilesinin yakını olup gözündeki şaşılık yüzünden “Ahvel” lakabıyla anıldığı zikredilmektedir. (Bulut, 2010) [Şeytâniyye]

Yûnusiyye: Hişâmiyye'den Yunus bin Abdurrahman el- Kummî'ye nispet edilen bir fırka. (Şehristani, 2014, s. 156-157)

Hişâmiyye: Şîa'dan Hişâm b. Sâlim el-Cevâlîkî'ye (ö. 8. yüzyılın sonları) nispet edilen fırka. Hişâm'ın İmâmiyye Şîasının Mücessime'den sayılan ilk kelâmcılarından biri olduğu, aslen Cûzcânî olup Kûfe'de yaşadığı bildirilir. Onun Ca'fer es-Sâdık ile Mûsâ el-Kâzım'ın fikirlerini nakleden güvenilir râvilerden olduğu iddia edilir. (Yavuz, Cevâlîkî, Hişâm b. Sâlim, 1993)

Mugîriyye: Mugîre b. Saîd el-İclî'nin (ö. 737) görüşlerini tatbik eden aşırı Şîî fırka. (Şehristani, 2014, s. 147-148) Meşkur ise Mugîriyye'nin Nefsu'z Zekiyye'yi (Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib) desteklediğini, Mugîre'nin halife tarafından öldürtülen Nefsu'z Zekiyye'nin ölmediğini iddia ettiğini ve ric'atini beklediklerini iddia eder. (Meşkur, 2011, s. 340)

Mansûriyye: Şîilerden Ebû Mansûr el-İclî'nin (ö. 741 [?]) mensuplarına verilen ad. Ebû Mansûr'un müritlerine mezheplerine katılmayanları boğarak öldürmelerini emrettiği ve mallarına il koymalarına izin verdiği iddia edilir. Muhaliflerini boğdurmasından dolayı kendisine “Hannâk” lakabı verilmiştir. Onun Arap asıllı olduğu ve Benî İclî kabilesine mensup olduğu, terör niteliği taşıyan çeşitli eylemlerde bulunması ve bunları sistemleştirmesi dikkat çekicidir. Onun önce imamlığını sonra da peygamberliğini ilan ettiği iddia edilir. (Fığlalı, Ebû Mansûr el-İclî, 2023)

Hüseyniyye: İmâmetin Muhammed el-Bâkır'dan Ebû Mansûr el-İclî'ye, ondan da oğlu Hüseyin'e geçtiğini ortaya atan Şîî Mansûriyye fırkasının bir koluna verilen ad. (Fığlalı, Ebû Mansûr el-İclî, 2023)

Hattâbiyye: Muhammed b. Ebû Zeyneb Miklâs el-Esedî el-Kûfî el-Ecda'ya (ö. 755 [?]) nispet edilen aşırı Şîî fırkası. O, Ebû'z-Zabyân ve Ebû İsmâîl diye de anılır. Onun Benî Esed kabilesinin âzatlısı olduğu, faaliyetlerini Kûfe'de sürdürdüğü, önceleri Ca'fer es-Sâdık'ın yakınlarından olduğu fakat Mugîre b. Saîd el-İclî'ye intisap ettiği aşırılığa saptığı iddia edilmektedir. (Onat, Hattâbiyye, 1997)

Mufaddaliyye: Hattâbiyye'ye mensup olan Mufaddal b. Ömer es-Sayrafi'ye nispet edilen aşırı Şîî fırkası. (Onat, Hattâbiyye, 1997)

Bezîgiyye: Hattâbiyye'den Bezîğ b. Mûsâ'ya (VIII. yüzyıl) nispet edilen fırka. (Onat, Hattâbiyye, 1997)

Umeyriyye: Hattâbiyye'den Umeyr b. Beyân el-İclî'ye nispet edilen aşırı Şîî fırkası. (Onat, Hattâbiyye, 1997)

Şürey'iyye/ Şeri'iyye: Gulat Şîa'dan eş-Şürey'e nispet edilen bir fırka. (Meşkur, 2011, s. 533)

Beşeriyye/ Bişriyye/ Beşîriyye: İbâhiyye'den Muhammed b. Beşîr el-Kûfî'ye nispet edilen bir fırka. (Onat, İbâhiyye, 1999)

Albaiyye/ Ulbâiyye/ Ulyaiyye/ Ulyaniyye/ Ulyâviyye: Gâliyye'den Ulyâ (Albâ) b. Zirâ'n¹³ fikirlerini tatbik edenlerin oluşturduğu aşırı Şîî fırkası. Ulbâiyye İslam Peygamberi Muhammed'in değerini alçaltmalarından dolayı Zemmiyye olarak da isimlendirilmiştir. (Meşkur, 2011, s. 547)

İshâkiyye: Keysaniyye fırkalanndan biri olan İshakiyye'nin lideri, İshak b. Amr'dır. (Meşkur, 2011, s. 252)

İshâk-i Türkiyye/ İshâkiyye: Şiatü Abbasiyye'den İshak et-Türkî'nin taraftarlarıdır. Onun Yahya b. Zeyd b. Ali'nin soyundan olduğu ve imamet iddiasında olduğu bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 252)

İsmâîliler/ İsmâîliyye: Gulat'tan Ebû Muhammed İsmâîl b. Ca'fer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır el-Hâşimî el-Kureşî (ö. 755-56 [?]) ile ilişkilendirilen aşırı Şîî mezhebi. Medine doğumlu olan İsmâîl'in, kesin olmamakla birlikte kardeşi Mûsâ el-Kâzım'dan yirmi beş yaş büyük olduğu iddia edilir. Ca'fer es-Sâdık'ın, İsmâîl'in aşırı kişilerle kurduğu ilişkilerden memnun olmadığı ve aşırı fikirlerin onu doğru yoldan uzaklaştıracağı kaygısı taşıdığı belirtilmektedir. Onun, Ca'fer'den önce öldüğü beyan edilir. (Mustafa Öz, M.Muhammed eş-Şek'a, 2021)

Selmâniyye: Albâiyye'nin Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî'ye (ö. 656 [?]) ilâhlık isnat eden kolu. (Öz, Gâliyye, 1996) Selman'ın İslamiyet'i kabul eden İran asıllı ilk sahâbî olduğu, asıl adının Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân b. Mürselân b. Yehbûzân iken müslüman olduktan sonra kendini Selmân İbnü'l-İslam diye tanıttığı ve Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anıldığı bildirilir. Selmân'ın Râmhûrmüz'de doğduğu, İslam Peygamberi Muhammed'in, "Selmân bizden, Ehl-i beyt'tendir" sözüne dayanan Halife Ömer diğer Ehl-i beyt mensuplarına olduğu gibi ona da maaş bağladığı fakat Selmân bu parayı sadaka olarak dağıtıp hurma liflerinden ördüğü hasırları satarak hayatını devam ettirdiği, İslam Peygamberi Muhammed'in berberi olduğu ve Ashab-ı Suffe'den olduğu, fütüvvet müessesesinin gelişmesinde önemli bir görevi olan Selman'ın pek çok tasavvufi silsilenin içinde yer aldığı bildirilmektedir. (Hatiboğlu, 2009) [Sîniyye]

Nizâriyye: Gulat İsmâîliyye'nin en önemli koludur. Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın hilâfet döneminin (1036-1094) sonunda Doğu ve Batı İsmâîlîleri olarak iki kola ayrılan mezhebin, Müstansır-Billâh'ın büyük oğlu Ebû Mansûr el-Mustafâ-Lidinillâh Nizâr b. el-Müstansır-Billâh Mead b. Alî el-Fâtımî'nin (ö. 1095) imâmetini inananlara bu adın verildiği belirtilir. Nizar'ın küçük kardeşi Müsta'li-Billâh ile İmâmet konusunda ortaya çıkan olaylar ihtilaflara yol açmış, Hasan Sabbâh başta olmak üzere Mısır dışında İsmâîlîler, Nizâr'ı ve onun soyunu imamet tek hâkimi kabul ederek Mısır'daki resmî davetle ilişkilerini kestikleri iddia edilir. Bunlara göre Nizâr ve oğlu öldürüldüğü için küçük yaşta bir torunu Hasan Sabbâh tarafından İran'a getirilerek yetiştirildiği, Mısır'da bulunduğu sırada İsmâîliyye felsefesini öğrenen Hasan Sabbâh'ın, 1090 yılında Kazvin Elburz dağları üzerinde dağlık bir mevkide yer

¹³ Cevad Meşkur yaptığı incelemeler sonucunda bu şahsın tarihi gerçekliğini tespit edemediğini iddia etmektedir. (Meşkur, 2011, s. 574)

alan Alamut Kalesi'ni ele geçirerek burayı karargâh edindiği ve fikirlerini buradan yaydığı bildirilmektedir. (Öz, Nizâriyye, 2007)

Müsta'liyye/ Müsta'leviyye: İsmâiliyye'nin 1094 yılındaki bölünmesi sonrasında ortaya çıkan iki önemli kolundan biri. Fırka Müsta'li Billâh el-Fâtımî'ye nispetle bu adla anılır. Müsta'li'nin 1074'te Kahire'de dünyaya geldiği ve Halife Müstansır-Billâh'ın en küçük oğlu olduğu bildirilmektedir. (Özkuyumcu, 2006)

Mecîdiyye: İsmâiliyye Müsta'liyye'nin Ebül Meymun Abdülmecid'e nispet edilen bir kolu. Fırkanın adını Abdülmecid isminden aldığı bildirilir. (Öz, Müsta'liyye, 2006) [Hafiziyye]

Fâtımiyye: Hurremiyye'den Ebû Müslim'in ölümünü kabul ederek yerine kızı Fâtıma'nın imametini iddia edenlere verilen ad. Onlar Fâtıma'nın neslinden gelecek bir kişinin yeryüzüne hâkim olacağına ve Abbâsîleri yıkacağına inandıkları iddia edilir. (Aliev, 1998)

Bâbekiyye: Bâbek el-Hürremî'nin fikirlerini tatbik edenlere verilen ad. Bâbek'in halifeler Me'mûn ve Mu'tasım zamanında Azerbaycan'da ciddi bir tehlike olan dinî-siyasî Hürremiyye hareketinin lideridir. Kadında ve mülkiyette iştiraki savunan Mazdek'in sapık fikirlerinin Bâbek ile tekrar ortaya çıktığı iddia edilmektedir. (Yıldız, 1994)

Mâzyâriyye: Hürremiyye/ Muhamme'nin düşüncelerini Cürcân'da 9. yüzyılın başlarında yaymaya çalışan Mâzyâr bin Kârin'in liderliğinde zuhur eden İbâhî- Gulât bir akım. (Meşkur, 2011, s. 312)

Ebû Saîdîler: Bahreyn Karmafileri'nin önderlerinden Ebû Tâhir ve babası Ebu Saîd el-Cennâbî (ö. 944) ile ilişkilendirilen fırka. Ebû Saîd Hasen b. Behrâm el-Cennâbî (ö. 913-14) Basra körfezi kıyısındaki Cennâbe'de doğdu bildirilmektedir. (Öz, Ebû Saîd Cennâbî, 1993) [Cennâbiyye]

Nusayrîlik/ Nusayrîler/ Nusayriyye: Kurucularının Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî veya Muhammed b. Nusayr olduğu düşünülen (ö. 883) ve Halife Ali'nin ilâh olduğuna inanan bâtınî bir fırka. Nusayrîliğin 9. yüzyılda muhtemelen Basra'da doğduğu iddia edilir. Günümüzde bu aisimle anılan fırka bazen diğer Alevî fırkalardan ayrılması için Nusayrî Alevîliği, Arap Alevîliği, Suriye Alevîliği, Çukurova Alevîliği, Akdeniz Alevîliği, bazen da yerel olarak Fellah (çiftçi) şeklinde kayıtlara geçtiği bildirilmektedir. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007)

İshâkiyye: Ebû İshak Kâzerûnî (ö. 1035) ile ilişkilendirilen bir tarikat. İshak'ın 963 yılında İran'ın Kâzerûn kasabasında doğduğu ve Kâzerûniyye'nin Anadolu'ya ihtimaldir ki Ebû İshak'ın Bizans'a karşı savaş için her yıl gönderdiği dervişleri yoluyla girdiği düşünülmektedir. (Hamid, Kâzerûniyye, 2022)

Kilâziyye: Nusayrîliğin Şeyh Muhammed b. Kilaz'a nispet edilen kolu. (Meşkur, 2011, s. 296) [Kameriyye]

Bedriyye: Simavna kadısının oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'a (ö. 1420) nispet edilen bir tarikat. (Dindar, 1992) [Simavilik]

Fetullahçılar: Fetullah Gülen'e nispet edilen örgüt. (Sarıkaya, 2016) [Fetullahçı Terör Örgütü]

Gülenciler: FETÖ'nün Fetullah Gülen'in soyismiyle isimlendirilmiş diğer adı. [Fetullahçı Terör Örgütü]

Adnan Oktarcılar: Adnan Oktar tarafından mehdilik iddiasıyla ve Darwinizm'le mücadele etmek üzere kurulan dini fırka. Oktar, 2 Şubat 1956 tarihinde Ankara'da doğmuştur. (Tiryaki, 2021) Uyuşturucu, fuhuş ve örgüt kurma suçlarından ötürü Oktar müebbet hapis cezası almıştır. (TRTHaber, 2023)

Vehbiyye: Hâricîlerin Hârur'da toplanıp ayaklanmasından sonra buradaki önderleri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye nispetle Haricîlerin bu adla da anıldıkları iddia edilir. (Fığlalı, Hâricîler, 1997) [Hâriciyye]

Azrakıyer/ Ezârika: Hâricîler'in Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrak'a (ö. 685) nispet edilen ilk büyük fırkasıdır. Ezrakıyye'nin çoğulu olan Ezârika, Halife Ali'nin Muâviye ile anlaşmasını kabul etmeyerek ondan ayrılmışlar ve isyancı bir hareket başlatmışlardır. Ezrak'ın Basra'da doğduğu bildirilir. (Öz, Nâfi' b. Ezrak, 2006)

Necedât / Necdiyye: Hariciyye'den Necde b. Âmir el-Hanefî'ye (ö. 691 [?]) nispet edilen ve 7. yüzyılın sonlarına doğru Bahreyn ve Yemâme'de yayılmış bir fırkadır. Fırkanın Necdiyye ismiyle de bilindiği ve Necde'nin Yemâme'de dünyaya geldiği düşünülmektedir. (Öz, Necde b. Âmir, 2006)

Beyhesiyye: Hâricîler'in Ebû Beyhes Heysam b. Câbir (ö.713) ile ilişkilendirilen bir koludur. Beyhes'in Benî Sa'd b. Dubey'a kabilesine mensup olduğu bildirilir. (Öz, Beyhesiyye, 1992)

Acaride/ Acrediyye: Hâriciyye'den Abdülkerîm b. Acred'e nispet edilen bir fırka. Fırkanın Acrediyye olarak da bilindiği ve daha çok Horasan'da yayıldığı zikredilir. Abdülkerîm'in Belhli olduğu bildirilir. (Öz, Acârîde, 1988)

Seâlibe/ Sa'lebiyye: Hâricî Acârîde'den Sa'lebe, Sa'lebe b. Mişkân, Sa'lebe b. Âmir'e nispet edilen bir fırka. Fırkanın daha çok Horasan'da yayıldığı bildirilmektedir. (Öz, Seâlibe, 2009)

Ahnesiyye: Hâriciyye'den Acârîde'nin Ahnes b. Kays'a nispet edilen koludur. (Öz, Seâlibe, 2009)

Ma'bediyye: Hâriciyye'den Acârîde'nin Ma'bed b. Abdurrahman'a nispet edilen koludur. (Öz, Seâlibe, 2009)

Mükremiyye: Hâriciyye'den Acârîde'nin Mükrem b. Abdullah el-İclî'nin nispet edilen koludur. (Öz, Seâlibe, 2009)

Rüşeydiyye: Hâriciyye'den Acârîde'nin Rüşeyd et-Tûsî'ye nispet edilen koludur. (Öz, Seâlibe, 2009)

Şeybâniyye: Hâriciyye'den Acârîde'nin Şeybân b. Seleme'ye nispet edilen koludur. (Öz, Seâlibe, 2009)

Sufriyye/ Asfariyye/ Ziyâdiyye: Hâriciyye'den Acârîde'nin adını kurucusu Ziyâd b. Asfar'dan (bazı kaynaklarda Abdullah b. Saffâr'dan veya Abdullah b. Asfar) alan bir fırka. Asfariyye ve Ziyâdiyye diye de bilindiği iddia edilir. (Dalkılıç, 2009)

Meymûniyye: Hâriciyye Acârîde'den Meymûn b. İmrân veya Meymûn b. Hâlid'e nispet edilen bir fırka. (Öz, Acârîde, 1988)

Halefiyye: Hâriciyye Acârîde'den Halef el-Hâricî'ye (VIII. yüzyıl) nispet edilen bir fırka. (Öz, Acârîde, 1988)

Hamziyye: Hâriciyye Acârîde'den Hamza b. Edrek'e (ö. 810) nispet edilen bir fırka. (Öz, Acârîde, 1988)

Şuaybiyye: Hâriciyye Acârîde'den Şuayb b. Muhammed'e (ö. VIII. yüzyıl ortaları [?]) nispet edilen bir fırka. (Öz, Acârîde, 1988)

Hâzimiyye: Hâriciyye Acârîde'den Hâzim b. Ali'ye (ö.VIII. yüzyıl) nispet edilen bir fırka. (Öz, Acârîde, 1988)

Saltiyye: Hâriciyye Acârîde'den Osman b. Ebü's-Salt'a nispet edilen bir fırka. (Öz, Acârîde, 1988)

İbâziyye/ Ebâdiler/ İbâdiyye/ Ebâziyye/ Beyâsi/ Bîyâsi/ Beyâzi: Hâricî fırkalarının Abdullah b. İbâz'a nispet edilen en itidalli olanı ve günümüze ulaşan tek fırkası. Fırkanın adının Kuzey Afrika ve Umman'da Ebâziyye dendiği, Uman İbâzîleri'ne Beyâsi, Bîyâsi veya Beyâzi de dendiği kaydedilir. İbâzîlerin, kendilerine bunlardan başka Muhakkime-i Ūlâ Hâricîleri ile ilgilerinden dolayı Şurât adını aldıkları gibi "ehlü'l-îmân ve'l-istikâme, ehlü'l-adl ve'l-istikâme, cemâatü'l-müslimîn, ehlü'd-da've" isimlerini aldıkları bildirilmektedir. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Nefâsiyye/ Neffâsiyye: İbâziyye'den Nefâs'a (Neffâs) nispet edilen ve 9. yüzyıl başlarında Bilâdülcerîd Kantrâre'de ortaya çıkan bir firkadır. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Halefiyye: İbâziyye'den Halef b. Semh'e nispet edilen ve Trablus'ta 8. yüzyılın sonlarına doğru siyaseten ortaya çıkan bir kol. Fırkanın Kuzeybatı Trablus'ta yayıldığı bildirilir. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Tarîfiyye: İbâziyye'den Abdullah b. Tarîf'e nispet edilen Güney Arabistan'da kurulmuş bir fırkası. İbâziyye'nin Vehbiyye ile Nökkâriyye'den sonra doğuda 9. yüzyılda en çok yayılan kolu olduğu bildirilmektedir. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Vehbiyye: İbâziyye'nin Rüstemîlerin ilk imamı Abdurrahman b. Rüstem'in oğlu Abdülvehhâb b. Abdurrahman'a nispet edilen bir kolu. Abdülvehhâb vehb kısmından ismini almıştır bu fırka. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Yezîdiyye: İbâziyye'den fırka imamı Ebû Yezîd Mahled b. Keydâd'dan ötürü Nekkâriler bu isimle de anılmışlardır. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999) [Nekkâriyye]

Ömeriyye: İbâziyye'nin VIII. yüzyılın ilk yarısında İsâ b. Ömer'in (Umeyr) tarafından kurulan bir koludur. Vehbiyye'den ayrılmıştır. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Dahhâkiyye: Hâricî İbâziyye'den Dahhâk b. Kays eş-Şârî'ye bağlı bir fırka. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Hafsiyye: İbâziyye'nin Hafs b. Ebü'l-Mikdâm ile ilişkilendirilen kolu. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Yezîdiyye: İbâziyye'nin Yezîd b. Ebû Enîse (Yezîd b. Ebû Üneyse) ile ilişkilendirilen bir koludur. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Hârisiyye: İbâziyye'nin 8. yüzyılın ilk yarısında Hâris b. Yezîd (Mezyed) tarafından kurulan kolu. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Hüseyniyye/ Haseniyye: İbâziyye'nin 9. yüzyılın ilk yarısında Ahmed b. Hüseyin (Hasan) et-Trablusî (el-Atrâbulusî) ile ilişkilendirilen bir kolu. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Azriyye/ Uzriyye: Hâricîyye İbâziyye'nin İbn Azre'nin fikirlerini benimseyenlere verilen adı. (Fıġlalı, İbâziyye, 1999)

Necrâniyye: Hâricîyye'nin Ümmü Necrân adlı kadına nispet edilen kolu. Bu kadının Basra'da iki erkekle evlenmesi sonucu onun bu hareketini onaylayanların oluşturduğu bir fırka olduğu iddia edilir. (Fıġlalı, Hâricîler, 1997)

Ataviyye: Hâricîler'den Atıyye b. Esved'e (ö. 694) nispet edilen bir fırka. Atıyye'nin Benî Hanîfe kabilesinden olduğu, Yezîd b. Muâviye'nin hilâfeti sırasında, Ezârika'nın reisi Nâfi' b. Ezrak'la birlikte Emevîlere karşı isyan ettiği bildirilmektedir. (Öz, Atıyye b. Esved, 1991)

Fudeykiyye/ Fûdeykiyye: Hâricîlerden Necde b. Âmir'e izafet edilirken daha sonra imâmet konusunda onunla anlaşamayan Ebû Fûdeyk'i (ö. 692) önder kabul eden bir fırka. (Öz, Necedât, 2006)

Şebîbiyye/ Şeybâniyye: Hâricîler'in Şebib b. Yezid eş-Şeybani'ye nispet edilen bir kolu. Şebib'ten sonra taraftarları Şebib'in annesi Gazale'ye imam olarak biat ettikleri iddia edilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 203)

Hüseyniyye: Şia'dan Sâhibüfah diye bilinen Hüseyin b. Ali'ye (ö. 786) mensup olanlara verilen ad. Sahibüfah'ın Abbâsî halifesi Hâdî-İlêhak zamanında Medine'de ayaklanan ve Fah'ta öldürülen Ali oğullarından biri olduğu ve Halife Hasan soyundan olduğu bildirilir. Ailecesiler tarafından kötü muameleye uğradıkları iddia edilmektedir. (Fıġlalı, Hüseyin b. Ali, Sâhibüfah, 1998)

Hüseyniyye/ Husayniyye¹⁴: Hâricîlerden Ebü'l-Hüseyin'e nispet edilen bir fırka. (Fıġlalı, Hâricîler, 1997)

Behaşıme/ Behşemiyye: Mu'tezile'den Ebû Hâşim el-Cübbâi'ye (ö. 933) nispet edilen bir fırka. Hâşim'in 890'da Basra'da doğduğu ve Mu'tezile imamlarının öne çıkanlarından Ebû Ali el-Cübbâi'nin oğlu olduğu bildirilmektedir. (İlhan, Ebû Hâşim el-Cübbâi, 1994)

Ca'feriyye: Mu'tezile'den Ca'fer b. Harb (ö.850-51) ve Ca'fer b. Mübeşşir'e (ö. 849) nispet edilen fırka.. (Tunç, Ca'fer b. Harb, 1992)

Fazliyye: Mu'tezile'den Fazl er-Rekâşî'ye nispet edilen fırka. (Çelebi, Mu'tezile, 2020)

Vâsiliyye: Mu'tezile'nin kurucusu sayılan Vâsıl b. Atâ'ya (ö. 748) nispet edilen grup. Vâsıl'ın 699 yılında Medine'de dünyaya geldiği, Basra'ya giderek Hasan-ı Basrî'nin derslerine katıldığı ve onun önde gelen talebesi olduğu kaydedilmektedir. Vâsıl b. Atâ'nın büyük günahlar hususunda farklı görüşte olması nedeniyle Hasan-ı Basrî'nin Vâsıl'ın kendilerinden uzaklaştığını söylemesi üzerine "Mu'tezile" (ayrılanlar) adının ortaya çıktığı iddia edilir. (Aruçi, Vâsıl b. Atâ, 2021)

Huzeyliyye: Mu'tezile'den Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf'a (ö. 849-50 [?]) nispet edilen fırka. Hüzeyl'in 752 yılında Basra'da doğduğu, hayvan yemi satıcısı olduğu için "Allâf" diye tanındığı ve Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd'den sonra Mu'tezile'nin önde gelen imamlarından olduğu bildirilmektedir. (Yurdagür, Ebü'l Hüzeyl el-Allâf, 1994)

¹⁴ Meşkur'un Mezhepler Tarihi kitabında bu şekilde geçmektedir.

Abbâdiyye: Mu'tezile'nin Abbâd b. Süleyman es-Saymerî'ye nispet edilen kolu. Abbad Saymeralı olduğu bildirilir. (Öz, Abbâd b. Süleyman es-Saymerî, 1988)

Amriyye/ Amreviyye: Mu'tezile'nin kurucularından sayılan Amr b. Ubeyd'i önder kabul edenlere verilen ad. Onun Temîm veya Ukayl kabilesinin kölelerinden biri olduğu, İran veya ise Pakistan kökenli olduğu ve 699 yılında Basra'da dünyaya geldiği bildirilir. (İlhan, Amr b. Ubeyd, 1991)

Haseniyye: Hasan-ı Basrî'ye (ö. 728) nispet edilen ve Mu'tezile'nin kolları arasında gösterilen bir fırka. Hasan'ın 642 yılında Medine'de doğduğu annesinin Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'nin hizmetkârıdır. Halife Ömer başta olmak yetmiş Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahâbîye yettiği kaydedilmektedir. Halife Osman'ın şehid edilmesi, Cemel ve Sıffin savaşları, Kerbelâ Vak'ası gibi birçok olaya şahit olan Hasan'ın bu konularda fikirleri cesurca beyan ettiği fakat otoriteye baş kaldırmaya karşı olduğundan birtakım zorlamalara rağmen ihtilallere katılmadığı bildirilir. Siyasî olaylarda taraf tutmaması ve halkı dünyadan uzaklaştırıp âhirete önem vermeye davet etmesinin Emevîlere yaradığı iddia edilmektedir. (Uludağ, Hasan-ı Basrî, 1997)

Hâbitiyye/ Hadsiiyye: Ahmed b. Hâbit (ö. 846-47) ve onun arkadaşı Fazl el-Hadesî'ye nispet edilen fırka. Ahmed'in Basra'da yaşadığı ve Nazzâm'ın talebesi olduğu, İslam'a mügayir ileri sürerek hocasından ayrıldığı bildirilmektedir. (Öz, Ahmed b. Hâbit, 1989)

Bişriyye: Mu'tezile'nin Bağdat okulunu kuran Bişr b. Mu'temir'e (ö. 825) nispet edilen fırkası. Onun Bağdat'ta doğduğu ve tevellüd nazariyesinin mücidi olduğu söylenir. (Tunç, Bişr b. Mu'temir, 1992)

Muammeriyye/ Ma'meriyye: Muammer b. Abbâd (ö. 830) ile ilişkilendirilen Mu'tezilî fırka. Onun Basra'daki Süleym kabilesine mensup bulunduğu ve Hârûnürreşîd devrinde Bağdat'a gittiği bildirilmektedir. (Öz, Muammer b. Abbâd, 2020)

Sümâmiyye: Mu'tezile'den Sümâme b. Eşres' e (ö. 828) nispet edilen bir fırka. Onun Basralı olduğuna ve Benî ümeyr kabilesinden olduğu ve Halife Me'mûn'un hocası ve danışmanı olduğu bildirilmektedir. (Aruçi, Sümâme b. Eşres, 2010)

Hişâmiyye: Mu'tezile'nni Hişâm b. Amr'a (ö. 833'ten önce) nispet edilen kolu. Onun Basra'da doğduğu öne sürülmektedir. Hişâm'ın Hüzeyl el-Allâf, Nazzâm ve Muammer b. Abbâd gibi şöhretli Mu'tezile imamlarından taders aldığı ve kendisinin en meşhur öğrencisinin ise Abbâd b. Süleyman es-Saymerî olduğu kaydedilmektedir. (Tunç, Hişâm b. Amr, 1998)

Dirâriyye: Mu'tezile'den Dirâr b. Amr'a (ö. 815 [?]) nispet edilen fırka. İmam Ebû Yûsuf'un çağdaşı olduğu bildirilir. (Öz, Dirâr b. Amr, 1994)

Mukâtiliyye: Müşebbihe'den Mukâtil b. Süleyman'a (ö. 150/767) nisbet edilen bir fırka. Mukâtil'in Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir olduğu ve Belh'te 699 yılı civarında doğduğu bildirilmektedir. (Türker, 2020)

Azâkriyye/ Azâfire: Şelmegâniyye'nin kurucusu İbn Ebû'l-Azâfir/ Azâkir' e nispetle fırka bu adla da anılan fırka. (Meşkur, 2011, s. 494-500) [Şelmegâniyye]

İbrâhimiyye: Müşebbihe'den İbrâhim b. Ebû Yahyâ el-Eslemî ile ilişkilendirilen bir fırka. (Yavuz, Müşebbihe, 2006)

Minhâliyye: Şîa Müşebbihesinden Minhal b. Meymûn'a nispet edilen aşırı bir fırka. (Adanur, 2019, s. 142)

Merâzika/ Merâzikiyye: Bedeviyye'den Merzûk el-Hüseynî el-Yemenî'ye (ö. 1278) nispet edilen bir kol. (Adanur, 2019, s. 180)

Cehmiyye: Cebriyye'nin kurucusu kabul edilen Cehm b. Safvan'a (ö. 745) nispet edilen mezhep. Cebriyye bu adla da anılmaktadır. Cehm'in Ezd kabilesinden Benî Râsib'in azatlı kölesi olduğu, onun Semerkantlı olduğu bildirilmektedir. (Büyükcörek, 2019)

Siyâhiyye/ Sayâhiyye: Cebriyye fırkalarından biri olup, Sıyah b. Muammer'in taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 450)

Yunûsiyye: Mürcie'den Yunus en-Nemîrî'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 366)

Gassâniyye: Mürcie'den Gassan el-Küfi'nin (ö. 8. yüzyıl) taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 366)

Ebû Sevbâniyye/ Sevbâniyye: Mürcie'den Ebû Sevban el-Küfi'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 366)

Sâlihiyye: Mürcie'den Salih b. Amr es-Sâlihi'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 366)

Şimriyye: Mürcie'den Ebû Şimr isimli şahsın taraftarlarıdır. (Adanur, 2019, s. 151)

Ubeydiyye: Mürcie'den Ubeyd el-Mübteib'in mensuplarıdır. (Adanur, 2019, s. 151)

Ziyâdiyye: Mürcie'den Muhammed b. Ziyâd el-Kûfi'ye nispet edilen fırka. (Kutlu, Mürcie, 2006)

Muâziyye: Mürcie'den Yahya bin Muâz er-Râzî'nin mensuplarıdır. (Adanur, 2019, s. 151)

Gaylâniyye: Kaderiyye'den Gaylân ed-Dımaşkî'yenin (ö. 738 civarı) nispet edilen bir fırka. Onun Kelb kabilesinden olan babası Müslim (Mervân veya Yûnus) Halife Osman'ın âzatlı kölelerinden olduğu ve muhtemelen Medine'de doğduğu bildirilmektedir. (Tunç, Gaylân ed-Dımaşkî, 1996)

Hulmâniyye: Müşebbihe'den Ebû Hulmân ed-Dımaşkî'ye (ö. X. yüzyıl) nispet edilen ve Allah'ın güzel insanlara hulûl ettiğini ve bundan dolayı güzel insanlara secde edilmesi gerektiğini söylediği iddia edilmektedir. (Adanur, 2019, s. 154)

Süfyâniyye: Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfi'ye (ö. 778) nispet edilen bir mezhep. Süfyan'ın 715 yılında Temîm kabilesinin Sevr koluna mensup olarak doğduğu ve bu kabilesinden sebeple Sevrî nisbesiyle anıldığı ileri sürülmektedir. (Recep Özdirek, A.Hakan Çavuşoğlu, 2010)

Cerîriyye: Taberiyye'nin Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî'ye nispetle bu adla da anıldığı bildirilmektedir. (Fayda, 2010) [Tâberiyye]

Hüseyniyye: Neccâriyye'nin Hüseyin b. Muhammed Neccâr'a nispetle bu adla da anıldığı bildirilmektedir. (Öz, Neccâriyye, 2006) [Neccâriyye]

Za'ferâniyye: Neccâriyye'den Ebû Abdullah İbnü'z-Za'ferânî'ye nispet edilen bir fırka. (Öz, Neccâriyye, 2006)

Kaplancılar: Eski Adana müftüsü Cemaleddin Kaplan tarafından 1984'te Köln'de kurulan bir fırka. Fırkanın Millî Görüş Hareketi'nden ayrıldığı, Kaplan'ın 1926'da İspir'de doğduğu ve Adana müftülüğü yaptığı bildirilmektedir. (Perşembe, 1996, s. 176)

Celâliyye: Celâleddin Hüseyin el-Buhârî (ö. 1384) ile ilişkilendirilen bir Hint ve İran tarikatı. Celaleddin'in 1308'de Hindistan Bahâvelpûr Uç'ta dünyaya geldiği, Cevlekîler gibi nefisleriyle mücadele etmek için toplumsal düzene aykırı davranışlarda bulundukları ve bunu da en çok kılık kıyafetleriyle yaptıkları bildirilmektedir. (Tâherî, 1993)

Edhemîler/ Edhemiyye: İbrâhim b. Edhem (ö. 777-78) ile ilişkilendirilen bir tarikat. Tarikatların ortaya çıktığı dönemden önce yaşayan ünlü sûfî İbrâhim b. Edhem'in babasının adıyla tarikat anılmaktadır. (Uludağ, Edhemiyye, 1994)

Vahidi Hâce-i Cihan ve Netice-i Can adlı eserinde Edhemîler'i sünnete uygun bir tarikat olarka tasvir eder ve onların Belh'ten geldiklerini, pirlerinin adının Hamid-i Kerhi olduğunu bildirir. (Vâhidî, 2015, s. 47)

Adeviyye: Adî b. Müsâfir' e (ö. 1162) nispet edilen fırka. Musul'da asırlarca yaşamış olan bu tarikatın pirlerine tazimde ileri gitmeleri ve onu ilahlaştırmaları neticesinde Yezîdîliğe dönüştürüldüğünü, başlangıçta Sünnî bir tarikat olan Adeviyye'nin böylece din dışına çıktığı bildirilmektedir. (Uludağ, Adeviyye, 1988)

Ahmediyye: Mirza Gulâm Ahmed Kadiyânî (ö. 1908) tarafından kurulan fırka. Mirza Gulâm Ahmed'in adına nispetle Mirzâiyye ve ortaya çıktığı yere izafetle Kâdiyânîyye adıyla da bilinir. Gulâm Ahmed'in Hindistan Pencap Gurdâspûr'da küçük bir kasaba olan Kâdiyân'da 1839 yılında doğduğu bildirilmektedir. (Fığlalı, Kâdiyânîlik, 2001) [Kadiyânîlik]

Mirzâiyye: Mirza Gulâm Ahmed Kadiyânî (ö. 1908) tarafından kurulan fırka. (Fığlalı, Kâdiyânîlik, 2001) [Kadiyânîlik]

Behâferidiyye: Zerdüş kökenli Behaferid b. Mahferverdin tarafından kurulan İslam dışı oldupı söylenen tarikat. Behaferid, Ebü Müslim döneminde Horasan'da İranî düşüncenin ıslahı talebiyle ortaya çıkmış ve bizzat Ebu Müslim tarafından ortadan kaldırılmıştır. (Meşkur, 2011, s. 125-126)

Aleviyye: Rifâiyye'nin Şeyh Burhân Alevî'ye nispet edilen kolu. (Öztürk, 2021, s. 216)

Abdulcebbâriyye: Meşkur Abdulcebbâriyye'nin, Ebü Müslim'den sonra Horasan'da huruç eden Abdulcebbâr b. Abdurrahman'ın taraftarları olduğunu, Abdulcebbâr'ın Abbasi halifesi Mansur döneminde Horasan valisi olduğunu, onun 759 yılında halifeye karşı isyan edip Abbasi taraftarlarını öldürdüğünü ve halkı Şiiliğe davet ettiğini ve Abdulcebbâr'ın Mubeyyida (Beyaz Giyinenler) ile bağlantısı olduğunu kitabında zikretmektedir. (Meşkur, 2011, s. 32-33)

Ağahâniyye: Nizari İsmâililerden bir fırka olup Ağahan-ı Mahallati'ye mensupturlar. Hindistan ve Orta Asya'da pek çok taraftan bulunan Ağahan-ı Mahallati, onların adak ve sadakalarını topluyordu. Şahsen ona adaklarını ulaştıramayan bireylerin bu adaklarını denize attıkları ve bu yolla sonunda

imamlanna ulaşacağına inandıkları rivayet edilmektedir. Ağahan 1957 yılında seksen yaşında İsviçre'nin Cenova kentinde vefat etti. Naaşı, Mısır'ın Asvan şehrindeki aile mezarlığına defnedildi. (Meşkur, 2011, s. 34-37)

Amidü'l-İslamiyye: Tebriz Şeyhiyyesinin bir koludur. Amidü'l-İslam adındaki bir şahsın taraftarları olarak kabul edilirler. Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Dr. Musa Amid onun oğlu veya torunudur. (Meşkur, 2011, s. 48) Amîd, çok hasta ve önder anlamlarına gelmektedir. (Ayverdi, 2010)

Amreviyye: Amr en-Nabti'nin taraftarlarıdır. Bunlar da aynen Mufaddıla gibi Gulat'tan sayılmışlardır. Meşkur Amr'ın, önceleri Ca'fer es-Sadık'ın ashabından iken sonradan gulüvve düştüğünü bildirmektedir. (Meşkur, 2011, s. 50)

Kerrâmiyye: Muhammed b. Kerrâm'a nispet edilen fırka. Muhammed'in 806'da Sicistan'ın Zerenc şehrinin bir köyünde dünyaya geldiği ve Arap olduğu bildirilir. Fırkanın başlangıçta Nişabur'daki müritlerinin Hanefî olduğu, fırkanın Sind ve Gur'daki müritlerinin ise zamanla farklı inanışlar benimsedikleri iddia edilmektedir. (Kutlu, Kerrâmiyye, 2022)

İshâkiyye: Horasan Kerrâmîlerinden İshak b. Mahmeşâz (ö. 993) ile ilişkilendirilen fırka. (Kutlu, Kerrâmiyye, 2022)

Heysamiyye: Kerrâmiyye'den Ebû Abdullah Muhammed b. Heysam'a (11. yüzyıl) nispet edilen fırka. (Kutlu, Kerrâmiyye, 2022)

Ânidiyye: Kerramiyye'den Ebû'l-Fadl Anid'e nispet edilen fırka. (Meşkur, 2011, s. 50)

Avcâiyye: Abbasîlerin Yemen Valisi Ma'n b. Zaide'nin dayısı olan Abdulkerim b. Ebi'l-Avca'nın taraftarlarıdır. Bu şahıs, Zenadîka, Ehl-i Tenasuh ve Müşebbihe'den sayılır. Kendi kendine hadis uydururdu. Küfe valisi Muhammed b. Süleyman onun öldürülmesini emretti. Öldürüleceği esnada "Beni öldüremezsiniz. Çünkü ben, helalleri haram. haramları helal kılan dört bin hadis uydurdum." demiştir. (Meşkur, 2011, s. 58-59)

Beşşâriyye: Şia'nın gulatından olan bu fırka, Beşşar eş-Şairi el-Küfi'nin taraftarlarıdır. Arpa satıcısı olan Beşşar Ulyaviyye ile aynı şeyleri iddia ediyor, Ali'nin tanrılıktan vazgeçip. Alioğulları ve Haşimoğulları hanedanına ait eve yerleştiğini söylüyordu. Ona göre, Muhammed, Ali'nin kulu ve resulüdür. Beşşariyye; Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin'den oluşan dört şahsı, Allah'ın tecelligâhı olarak kabul eder. (Meşkur, 2011, s. 85)

Bilâliyye: Meşkur Bilâliyye'nin Gulat fırkalarından biri olup on birinci imam el-Hasanu'l Askeri'nin taraftarları olduklarını, dört nâibten biri olan Ebü Ca'fer Muhammed b. Osman Umeri'nin naibliğini inkar eden Ebü Tahir Muhammed b. Ali b. Bilal'in taraftarları olduklarını bildirir. (Meşkur, 2011, s. 89)

Ca'diyye: Meşkur Ca'diyye'nin Mürcii fırkalarından olup, Ca'd b. Dirhem'in taraftarlarından sayıldıklarını, Mervan b. Muhammed'in öğretmeni olduğu için ona Mervan'a el-Ca'di lakabı verildiğini, söylentiye göre Ca'd b. Dirhem'in Hişam b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde Mervan b. el-Hakem'i eğittiğini kitabında anlatmaktadır. (Meşkur, 2011, s. 94)

Ca'feriyye: Hasan el-Askeri'nin kardeşi Cafer b. Ali et-Taki'nin taraftarlarıdır. İmamiyye Şiası Hasan el-Askeri'nin ölümünden sonra imamet

iddiasında bulunduğu ve Hasan'ın bir oğlunun olmadığını ileri sürdüğü için ona "Caferu'l-Kezzab" demektedir. (Meşkur, 2011, s. 96-97)

Cundiyye: Muhammed b. Kerram'ın taraftarı olan Cund b. Seyf adında bir adamın müntesipleridir. Cund, Allah'ın cismaniyyetine inanıyordu. (Meşkur, 2011, s. 109)

Dânikıyye: Gulat fırkalardan biri olup Hasan b. Danik'in taraftarlarıdır. Bu fırkaya göre imamın Allah'la ilişkisi, ışığın güneşle ilişkisi gibidir. İmam, Allah değildir, ama Allah dışında bir şey de değildir. Bununla birlikte o, Allah'tan farklı olup, Allah'la mecz olmamıştır. (Meşkur, 2011, s. 110) 300

Dâvûdiyye: Kufe'de doğan Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî (ö. 884) tarafından kurulan fıkıh mezhebi. Mezhebin üssü Bağdat'tır. (Apaydın, 2013) [Zâhiriyye]

Ebrâkiyye: Zeydi fırkalardan biri olup Abbad b. Ebrak el-Kufi'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 119)

Ebü's- Serâiyye: Ebu's- Serâiyye Arap serdarlarından Ebu's-Seraya Sırrı b. Mansur eş-Şeybani'ye nispet edilir. Şia mezhebine mensup olan bu şahsın Şii ayaklanmaların bir kaçına sebep olduğu iddia edilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 129-132)

Fuvâtiyye: Fuvat b. Ahnefin taraftarları olup şunu iddia ediyorlardı: Allah; yaratma, emir, ölüm, yaşam ve rızık bahşetmeyi Ali ve onun soyundan gelen imamlara havale etmiştir. Melekler onlara nazil olurlardı. Allah da imamların bedenine hulûl etmiştir. (Meşkur, 2011, s. 163)

Gıyâsiyye: Edip, şair ve İsmâiliyye'nin inanç esaslarına ilişkin Beyan adlı bir eser yazıp burada abdest, namaz, oruç ve diğer ahkamı bâtinî bir tarzda izah eden Gıyas adında bir adama nispet edilirler. Gıyas, kendi yorumlarının, Şâri'nin muradı olduğunu, avamın anladığının ise mahza hata ve yanlış olduğunu söylemiş. (Meşkur, 2011, s. 165)

Halfiyye: Halef b. Abdussamed'in taraftarlarıdır. Şii fırkalardan biri olan Halfiyye imamın gaybeti döneminde imam dışında bir başkasının arkasında namaz kılmayı caiz görmez, bundan dolayı da namazı tek başına kılarlardı. (Meşkur, 2011, s. 180) Fırkanın isminin hemze yerine cezmi konularak yazılmasından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Ebu Selemiyye: Ravendi fırkalarından biri olan Ebu Selemiyye, Abbasoğullarının taraftarlarıdır. Onlar, imametin, Muhammed b. el-Hanefiyye ve Ebü'l-Abbas es-Seffah'tan sonra Abbasi hilafetinin kurucusunun arkadaşı ve veziri Ebü Seleme Hafs b. Süleyman el-Hallal'ın hakkı olduğunu iddia ediyorlardı. (Meşkur, 2011, s. 183)

Hayyâniyye: Hayyan es-Sirac'ın taraftarları olup şu iddiada bulunuyorlardı: Ali'den sonra imam, oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'dir. Bu grup, Keysâniyye'den sayılmakta olup, Halife Hasan ile Hüseyin'i imam kabul etmezler. (Meşkur, 2011, s. 206)

Hilâliyye: Şii gulat fırkalardan biri olup Ebü Cafer Ahmed b. Hilal Abertâi el-Kerhi'nin taraftarlarıdır. Hasan el-Askeri'nin (260/873) arkadaşı olan Ebu Cafer, onun vefatından sonra Ebü Ca'fer Osman b. Said el-Umeri'nin vekâletini reddetmiş ve kendisinin On İkinci İmamın naibi olduğunu iddia etmiştir. (Meşkur, 2011, s. 209)

Hureyziyye: Hureyz el-Hanefi el-Küfi'nin taraftarlarıdır. Bu grubun iddiaları, Salihîyye'nin görüşlerine benzemektedir. Onlara göre Halife Ali, Ebü Bekir ve Ömer'e biat etmekten sakınsaydı o ikisinin öldürülmesi caiz olurdu. Onlar, Osman'dan uzak duruyor, Ali'nin taraftarlarını da kafir kabul ediyorlardı. Al-i Muhammed'den kılıcını çekip imamet iddiasında bulunan herkesin imam olduğunu ileri sürüyorlardı. (Meşkur, 2011, s. 218)

Husaybiyye: Yezid b. Husayb'ın taraftarları olup şöyle diyorlardı: Allah, Emiru'l-Mu'minin Ali ve diğer imamlarda zuhur edişi dışında zuhur etmez. Peygamberleri Ali göndermiştir. (Meşkur, 2011, s. 226)

Gâziyye: Şazeliyye- Zerrûkiyye'nin Ebü'l-Kâsım Gâzî b. Ahmed ed-Der'î'ye nispet edilen bir kolu. (Baş, 2013)

Kâsımiyye: Şazeliyye- Zerrûkiyye'nin Ebü'l-Kâsım Gâzî b. Ahmed ed-Der'î'ye nispet edilen bir kolu. (Baş, 2013)

Kâsımiyye: Zeydiyye'den Kasım b. İbrahim b. İsmail el-Haseni el-Alevi (169-246/785-860)'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 281-282)

Kerimhâniyye: Hacı Muhammed Kerim Han Kaçar'ın taraftarlarıdır. Hacı Muhammed Kerim'in Seyyid Kazım Reştî'nin talebesi olduğu, dördüncü rûkne inanan İmâmiyye- Kirmaniyye Şeyhiyyesi'nin kurucusu ve reisi olduğu bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 285)

Ma'niyyûn: Dürzi fırkalardan biri olup en büyük emirleri, Emir Fahreddin Karkamaz b. Ma'n ed-Dürzi idi. (Meşkur, 2011, s. 303)

Muhammediyye: Mugîre b. Saîd el-İclî'ye (ö. 737) nispet edilen Şii fırka. Müşebbihe ve Mücessime'den de sayılabilir. (Şehristani, 2014, s. 147-148) Meşkur ise Mugîriyye'nin Nefsu'z Zekiyye'yi (Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib) desteklediğini, Mugîre'nin halife tarafından öldürtülen Nefsu'z Zekiyye'nin ölmediğini iddia ettiğini ve ric'atini beklediklerini iddia eder. (Meşkur, 2011, s. 340) Nefsu'z Zekiyye'nin Muhammed isminden dolayı fırka bu adla da anılmıştır. [Mugîriyye]

Muhammediyye: Şii Gulat fırkalardan birinin adı olup, İslam Peygamberi Muhammed'in Tanrı olduğunu iddia etmişlerdir. Onların liderlerinden ikisinin adı Behenki ve Feyyaz b. Ali idi. İslam Peygamberi Muhammed'e olan bu isnatlarından dolayı adla anılmışlardır. (Meşkur, 2011, s. 340-341)

Muammeriyye: Gulat Şia'dan olup Muammer b. Haysem'in taraftarlarıdır. O, kendisini Ebü'l-Hattab'ın halefi kabul etmiş ve nübüvvet iddiasında bulunmuştur. Muammeriyye'ye göre Cafer b. Muhammed, yüce ve ulu olan Allah'ın kendisidir. (Meşkur, 2011, s. 328-329)

Muâviyye: Abdullah et-Talibi olarak tanınan Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafer b. Ebü Tâlib'in taraftarlarıdır. Bunlar, reenkarnasyona (ruhların tenasuhuna) inanmaktaydılar. Onlara göre Allah'ın ruhu Adem'e hulûl etmiş, ondan diğer peygamberlere geçmiş ve bu şekilde İslam Peygamberi Muhammede kadar ulaşmıştır. Ondan sonra Halife Ali'nin sonra Muhammed b. el-Hanefiyye'nin ve daha sonra oğlu Ebü Haşim'in vücuduna geçmiştir. En sonunda da Abdullah b. Muaviye'nin bedenine hulûl ettiğine inandıkları iddia edilir. (Meşkur, 2011, s. 330-331)

Mubârekiyye: İsmâîlî fırkalardan biri olup İsmail b. Cafer'in azatlı kölesi olan Mubarek adında bir adamın taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 331-332)

Muhâciriyye: Kerrâmi fırkalardan biri olup İbrahim b. Muhacir'in taraftarları olan mensuplarının Nişabur'da yaşadıkları sanılmaktadır. (Meşkur, 2011, s. 338-339)

Muşa'saiyye: Şii gulat fırkalardan biri olup mehdilik iddiasında bulunan ve Halife Ali'yi ilah kabul eden Seyyid Muhammed Muşa'sa'nın taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 354)

Mutrâfiyye: Zeydi fırkalardan biri olup. Mutraf b. Şihab'ın taraftarlarıdır. Bunlar Zeydilikten ayrılmış ve usûlû'd-din hakkında farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. (Meşkur, 2011, s. 357)

Mürşidiyye: Suriye Alevîlerinin oluşturduğu bu fırka Süleyman Mürşid'in taraftarlarıdır. Süleyman'ın 1925 yılında Fransızların hakimiyeti döneminde Suriye'de bir köyde uluhiyyet iddiasında bulunduğu ve Allah'ın ruhunun kendisine intikal ettiğini söylediği bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 368)

Nahliyye: Hasan b. Ali b. Ebu Tâlib'in taraftarlarıdır. İmamet, Hasan'ın çocuklarında olmasını doğru bulurlar. Onlar, Kuzey ve Orta Afrika'da yaşamaktadırlar. Nahlilerin liderlerinin Nahli adlı bir şahıs olduğu bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 372)

Nâsiriyye: İsmailî fırkalardan biridir. Taberistan ve Horasan'da İsmailî mezhebinin dâisi Hamiduddin Nasır Husrev Kubadiyani'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 373)

Nefsiyye: Meşkur'un bildirdiğine göre Ali en-Naki'nin oğlu Muhammed'in imametine taraftar olanlardır. Bunlar, Muhammed'den sonra Cafer b. Ali'nin imametine inanmış; kölesi Nefis aracılığıyla Muhammed'den gelen bir nas gereği On Birinci İmam'ın (Hasan el-Askeri) imametini ise reddetmişlerdir diye de eklemektedir. (Meşkur, 2011, s. 381-382)

Osmâniyye: Halife Osman'ın Halife Ali'den üstün olduğunu iddia eden Sistan'daki Hâricî bir gruptur. (Meşkur, 2011, s. 395) Ebû Abdillâh (Ebû Amr) Zü'n-nûreyn Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî (ö. 35/656) ilk Müslümanlardan ve Hulefâ-yi Râşidin'in üçüncüsüdür. (644-656).

Sâidiyye: Şii gulat Keysâni fırkalardan biri olup Ca'fer es-Sadık'ın çağdaşı Sâid en-Nehdi'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 413)

Sabâhiyye: Ebu Muhammed Sabah b. Kays b. Yahya el-Muzeni'nin taraftarlarıdır. Zeydi fırkalardan biri oldukları Halife Ebu Bekir'i imam olarak tasdik ettikleri bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 413-414)

Sabâhiyye: Bu fırka, Ebu's-Sabah es-Semerandi adında bir adama nispet edilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 414)

Sâlimiyye: İbn Sâlim el-Basrî (ö. 909) tarafından kurulan kelâm fırkası. Sâlim el-Basrî'nin ünlü sûfi ve âlimlerden Sehl et-Tüsterî'nin meşhur talebelerinden olduğu bildirilmektedir. (Tunç, Sâlimiyye, 2009)

Semî'yye: Semi' b. Muhammed b. Beşir el-Küfi'nin taraftarlarıdır. Onlara göre Musa b. Cafer'in ölmediği, zindana da girmediği ve hayatta olup mehdi el-kâim olduğu bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 440)

Semmâiyye: Semmaa el Esedi'nin taraftarlarıdır. Gulat Şia'dan sayılırlar. (Meşkur, 2011, s. 441)

Serîğîyye: Serîğ adında bir adamın taraftarlarıdır. Bu fırkanın Gulat olduğu iddia edilir. (Meşkur, 2011, s. 443)

Serrâciyye: Hassan b. Serrac'ın taraftarlarıdır. Meşkur'a göre bunlar, Muhammed El Hanefiyye'nin Radva dağlarında öldüğünü, sonunda (kıyamete yakın) hayata döneceğini ve insanlara elçi olarak gönderilip dünyayı adaletle dolduracağını iddia ediyorlardı. (Meşkur, 2011, s. 443)

Seyyâbiyye: Şii kelami fırkalardan biri olup Abdurrahman b. Siyabe el-Kufi el-Beceli'nin taraftarlarıdır. Abdurrahman'ın bezzaz (kumaş satıcısı) olduğu Vakıfa'dan sayıldığı zikredilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 448-449)

Sinâniyye: Nizârî İsmâîli fırkalardan biri olup lakabı Raşiduddin olan Ebü'l-Hasan Sinan b. Selman b. Muhammed b. Raşid el Basari'nin taraftarlarıdır. O, İsmâîlilerin ileri gelenlerinden olup Şam kalesindeki baş daileri idi. (Meşkur, 2011, s. 451-452)

Sirriyye: Gulattan olup, "Sirri" adındaki bir adamın taraftarlarıdır. "Sirri el-Aksam" adını taşıyan bu şahıs, aynen Ebü'l-Hattab gibi peygamberlik iddiasında bulunuyordu. Bunlar, Cafer b. Muhammed'i Tanrı olarak kabul ediyorlardı. (Meşkur, 2011, s. 452-453)

Semerîyye: Mürcii fırkalardan biri olup, Ebü Şemer adında bir şahsın taraftarlarıdır. Onlara göre iman, Allah'ı bilme, O'na boyun eğme, kalp ile muhabbet ve ikrar etmektir. (Meşkur, 2011, s. 500)

Semrâhiyye: Hârici fırkalardan biri olup Abdullah b. Şemrah'ın taraftarlarıdır. Bunlar ister Yahudi, ister Hristiyan olsun, kibleye dönüp namaz kılan herkesin arkasında namaz kılarlar. (Meşkur, 2011, s. 500-501)

Şureykiyye: Kahtanilerden "Kudaa" kabilesinin Mehre b. Haydan kolundan olan Şureyk b. Şeyh el-Mehri'nin taraftarlarıdır. Şureyk, Şii Alevi taraftarı olup Abbasilerin yanında olan Ebü Müslim'e muhalefet edip onunla savaştı ve öldürüldü. (Meşkur, 2011, s. 531)

Tureyfiyye: Salih b. Tureyf'in taraftarlarıdır. Salih, insanları kendi peygamberliğine davet ediyordu. (Meşkur, 2011, s. 545)

Ubeydullâhiyye: İsmâîliyye'den Ubeydullah el-Mehdi ile onun çocuklarının uluhiyyetini ileri süren bir gruptur. (Meşkur, 2011, s. 546)

Umeriyye: Zeydi fırkalardan biri olup Abbasi halifesi Mütevekkil döneminde Horasan'da 235/849 yılında huruç eden Yahya b. Ömer b. Yahya b. Hüseyin b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 548)

Umeriyye: Ehl-i Tenasuhun şeyhi olan Ömer b. el-Furat'ın taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 548)

Ya'kûbiyye: Zeydiyye'den Ya'kub b. Adi el-Kûfi'nin taraftarlarıdır. Onların ric'ati kabul etmedikleri iddia edilir. (Meşkur, 2011, s. 560)

Ya'kûbiyye: Halife Ali'nin ölmediğine inanan ve onun bulut (gamam) içinde varlığını sürdürdüğüne inanan Muhammed b. Ya'kub'un taraftarı olan aşırı Şii'lerin bir kolu. (Meşkur, 2011, s. 561) [Gamâmiyye]

Yahyâiyye: Hâriciyye Acaride'den Seâlibe'nin Yahyâ b. Asdem'e (Asrem) nispet edilen kolu. (Öz, Seâlibe, 2009) Bid'at, sonradan türeyen demektir. (Ayverdi, 2010, s. 146) [Bid'iyye]

Yahyâviyye: Şii fırkalardan biri olup, Musa b. Abdullah'ın kardeşi Yahya b. Abdullah b. Hasan b. Ali'nin taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 561-562)

Yahyâviyye: Şia'dan Yahya b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib'in taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 562)

Zekîriyye: Zeydi fırkalardan biri olup. Zekir b. Safvan'ın taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 574)

Meyseriyye: Ebu Meyser adında bir adamın taraftarlarıdır. Bunlara göre peygamberlik kesbî yani kazanılan bir iştir. (Meşkur, 2011, s. 321)

Şinâviyye: Bedeviyye'nin Şeyh Ömer Şinâvî'ye nispet edilen kolu. (Şapolyo, 1964, s. 196)

Alvâniyye/ Elvâniyye: Bedeviyye'nin Şeyh Arif Billâh Ahmet Bin Alvan'a nispet edilen kolu. (Şapolyo, 1964, s. 196)

Bernesîyye: Bedeviyye'nin Şeyh Yusuf Bernesî'ye nispet edilen kolu. (Şapolyo, 1964, s. 196)

Cevheriyye: Bedeviyye'nin Şeyh Abdülvehab Cevherî'ye nispet edilen kolu. (Şapolyo, 1964, s. 197)

Hâkimiyye: Dürziyye, Fâtîmî halifelerinden Hâkim-Biemrillâh'a nispetle bu adla da anılmaktadır. Hâkim'in 985 tarihinde dünyaya geldiği, Halife Azîz-Billâh'ın oğlu olduğu, sekiz yaşında tahta veliaht yapıldığı ve babasının 996'da ölümüyle de "imam" unvanı ve Hâkim-Biemrillâh lakabıyla halife olduğu Öz tarafından bildirilmektedir. (Öz, Dürzîlik, 1994) [Dürziyye]

Dukeyniyye: Zeydi fırkalardan biri olup. Fadl b. Dukeyn'in taraftarlarıdır. (Meşkur, 2011, s. 114)

Fetullahçı Terör Örgütü: Sarıkaya'nın verdiği bilgilere göre Fetullah Gülen'e nispet edilen FETÖ/ PDY Terör Örgütü olarak resmileşen, 15 Temmuz 2016 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin seçilmiş hükümetine ve halkın iradesine karşı planladığı düşünülen askeri darbe girişimi ile anılan dini görünümlü örgüttür. Gülen, 1941 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. (Sarıkaya, 2016)

Adnan Hoca Grubu: Adnan Oktar tarafından mehdilik iddiasıyla ve Darwinizm'le mücadele etmek üzere kurulan dini fırka. Oktar, 2 Şubat 1956 tarihinde Ankara'da doğmuştur. (Tiryaki, 2021) [Adnan Oktarcılar]

İbn Ebî-Leylâ Mezhebi: Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ebî Leylâ el-Ensârî el-Kûfî (ö. 148/765) ile ilişkilendirilen bir mezhep. Ebî Leylâ'nın 693'te dünyaya geldiği ve sahâbeden olan dedesi Ebû Leylâ Yesâr (Dâvûd) b. Bilâl'e nisbetle bu adla meşhur olduğu bildirilmektedir. (Köse S. , 1999)

İbn Râhûye Mezhebi: Aydınî'nin verdiği bilgilere göre, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 853) ile ilişkilendirilen bir mezheptir. İbn Râhûye'nin 778 yılında Merv'de doğduğu, Temîm kabilesinin Hanzale kolundan olan babası Mekke yolunda doğduğu için Râhûye (Râheveyh = yolda bulunan) lakabı ile anıldığı bildirilmektedir. (Aydınî, İbn Rahûye, 1999)

Molla Nazir Grubu: Güney Veziristan'da faal olan bir Taliban koludur. 2013'te öldürülen liderleri Molla Nazir'in adıyla anıldıkları, Nazir'in 2009 yılında Pakistan ordusu ile bir barış anlaşması imzaladığı bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 108)

Hafız Gül Bahadır Grubu: Kuzey Veziristan'ı faal olan Taliban grubudur. Hafız Gül Bahadır'ın 1980'li yıllarda Afgan savaşına katıldığı ve 11 Eylül sonrasında da Afgan Talibanı'na destek verdiği bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 109)

Hakkani Grubu: Afgan Cihatı'nın meşhur kumandanlarından Celaleddin Hakkani'ye nispet edilen Taliban grubu. Fırkanın Hakkani ismini Dar-ül Ulum Hakkaniye adlı medreseden aldığı, Celaleddin Hakkani'nin de bu medreseden icazetli olduğu bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 109)

Ebu Sevr Mezhebi: Ebû Abdillâh İbrâhîm b. Hâlid b. Ebi'l-Yemân el-Kelbî el-Bağdâdî'nin (ö. 854) kurduğu fıkıh mezhebidir. Bu şahsın künyesi Ebu Sevr olduğu ve İmam Şafi'nin talebesi olduğu bildirilmektedir. (Koçak, Ebû Sevr, 1994)

Süleyman Efendi Cemaati: Nakşibendi- Müceddidi'den Süleyman Hilmi Tunahan'a nispet edilen bir fırka. (Yıldırım, 2019, s. 229) Tunahan'ın Bulgaristan Silistre'nin Hezargrad kasabasının Ferhatlar köyünde 1888'de doğduğu bildirilmektedir. (Öngören, Tunahan, Süleyman Hilmi, 2021) [Süleymancılık]

Haydar Baş Grubu: Haydar Baş'ın liderliğini yaptığı bir Kâdiriyye kolu. (Yıldırım, 2019) [İcmalciler]

Sami Efendi Cemaati: Nakşibendi- Halidi Mahmut Sami Ramazanoğlu'na nispet edilen bir cemaat. Bu cemaatin bir diğer ismini şeyhlerinin 1955'ten sonra İstanbul'da görev yaptığı Zihni Paşa Camii'nin bulunduğu Erenköy'den aldığı bildirilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 190) [Erenköy Cemaati]

Yezîdî/ Ezîdî: Türkiye, Irak ve İran'da görülen farklı inançların karışımı olan bir inanç sistemi ve bu inancın taraftarlarına verilen ad. Kelimenin Taraftarlarının İran'ın Yezd şehrinden olması sebebiyle ortaya çıktığı, Farsça'da "melek, tanrı" mânasında ized, Avesta lisanında "saygıya ve ibadete lâyık" anlamında yezata, Pehlevîce'de ve Farsça'da "tanrı" mânasındaki yezdân kelimeleri yanında "tanrıya kulluk eden kimseler" anlamında ezidî, izidî, izdî kelimelerinden geldiği de söylenmiştir. Başka bir söylentiye göre fırkaya Emevî Halifesi I. Yezîd'e bağlılıkları ve onu beşer üstüinsan üstü kabul ettikleri için bu ad verilmiştir. Ayrıca Melek Tâvus'a (Kral Tâvus, Azâzîl) inandıklarından aşağılayıcı bir ad olarak "âbedetü'l-İblîs" (şeytana tapanlar) şeklinde de isimlendirildikleri iddia edilmektedir. (Taşgın, Yezîdiyye, 2013)

Azmiyye/ Azemiyye: Şâzeliyye'nin Ebü'l-Azâim Muhammed Mâzî'ye (ö. 1937) nisbet edilen bir kolu. Ebü'l-Azâim'in 1869'da Mısır'ın Reşîd kasabasında doğduğu ve Ebü'l-Azâim lakabının sülalesinin adı olduğu bildirilir. (Öngören, Muhammed Mâzî, 2020)

Garkıniyye/ Karkıniyye: Vefâi Dede Karkın'a nispet edilen bir tarikat. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılarak ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ön plana çıkan Vefâi tarikatının Anadolu'daki ilk mürşidi olan Karkın'ın Çorum-Mecidözü arasında kendi adıyla anılan köyde kurduğu tekkesinde yaşadığı bildirilir. (Gülten, 2011) Karkın boyunun Bozoklara bağlı bir boydur olduğu için hem fırkanın hem de kişinin isminin buradan geldiğini düşünüyoruz.

2.1.4. Mahlasadlılar

Mahlaslar şair ve yazarların asıl isimleri yerine kullandıkları takma adlardır. Mahlaslarla kurulan İslamî kökaları şunlardır:

Rûşeniyye: Halvetiyye'nin Dede Ömer Rûşenî (ö. 1487) ile ilişkilendirilen kolu. Aydın ilinden olduğu için şiirlerinde "Rûşenî" (aydınlık) mahlasını kullanan Dede Ömer'in, Anadolu'daki ilk Halvetî şeyhlerinden olan ağabeyi Alâeddin Rûmî'nin (Ali Halvetî) işaretleriyle Bakü'ye giderek orada Yahyâ-yı Şîrvânî'ye mürid olduğu ve tarikatının da Azerbaycan'dan Anadolu'ya ve Balkanlara yayıldığı bildirilmektedir. (Öngören, Rûşeniyye, 2008)

Gülşeniyye: Halvetiyye'den İbrahim Gülşenî (ö. 1534) ile ilişkilendirilen bir tarikat. İbrahim'in aslen Diyarbakırlı olduğu, on dört yaşlarında Tebriz'e gidip Dede Ömer Rûşenî'ye talebe olduğu, müridinin ölümüyle onun makamında geçtiği, önceleri "Heybetî" mahlasını kullandığı şiirlerinde şeyhinin kendisine bir gül vererek "Sen ol bâğ-ı bekânın gülşenisin" demesiyle "Gülşenî" mahlasını kullanmaya başladığı bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 712)

Sezâiyye: Halvetiyye'nin Gülşeniyye'den Hasan Sezâî'ye (ö. 1737, Edirne) nispet edilen kol. Hasan'ın Mora Gördüs (Korinthos) kasabasında doğduğu ve "Sezâî" mahlasının ona Mısıriyye'nin şeyhi Niyâzî-i Mısırî tarafından verildiği bildirilmektedir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 713)

Mısıriyye/ Niyâziyye: Halvetiyye-Ahmediyye'nin Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694) ile ilişkilendirilen ve Niyâziyye adıyla da bilinen kolu. Niyazi'nin 1618'de Malatya'nın Aspozi kasabasında doğduğu ve asıl adı Mehmed olduğu, şiirlerinde okumak için Mısır'da kaldığından "Mısırî" mahlasıyla "Niyâzî" mahlasını kullandığı, bu sebeple Niyâzî-i Mısırî, Mısırî Niyâzî ve Şeyh Mısırî diye tanındığı bildirilmektedir. (Aşkar, 2007)

Âciziyye: Sa'diyye'nin İskodra doğumlu Süleyman Âcizî Baba (ö.1738) ile ilişkilendirilen kolu. Süleyman'ın, şiirlerinde Âcizî mahlasını kullanmakla birlikte genellikle "Âcizî Dede" veya "Âcizî Baba" olarak bilindiği kaydedilmektedir. (Demir, 2014)

Fenâiyye: Bayramiyye Celvetiyye'nin Fenâî Ali Efendi (ö. 1745) ile ilişkilendirilen kolu. Ali'nin Kütahya'da doğduğu, asıl adının Ali, mahlasının Fenâî olduğu bildirilir. Onun İstanbul'a gidip Celvetiyye şeyhi Selâmi Ali Efendi'ye talebe olduğu ve müridânıyla beraber Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut seferine "ordu şeyhi" olarak katıldığı (1711) bildirilmektedir. (Bayak, 1995)

Mazhariyye: Nakşibendiyye-Müceddidiyye'nin Mazhar Cân-ı Cânân (ö. 1781) ile ilişkilendirilen kolu. Cânân'ın Hindistan Dekken'den Ekberâbâd'a (Agra) göç ederken Kâlâbâğ adlı küçük bir kasabada 1699'da doğduğu ve Farsça ve Urduca şiirlerinde kullandığı "Mazhar" mahlasının zamanla adı olduğu bildirilmektedir. (Algar, Mazhar Can-ı Cânân, 2003)

2.2. Yeradlılar (Topoetnonimler)

“Toponim (yeradı): Yunanca topo ve onim adlarının birleşmesiyle oluşmuş birleşik isimdir. Her türlü coğrafi objenin bu çerçevede oykonim, hidronim, oronim, horonim, agronim, urbonim, dromonim, drimonimlerin özel adlarını ifade eder.” (Şahin İ. , 2015, s. 94-101)

Topoetnonimler yeradlı kökadlarını ifade etmektedir. İslamî kökadları orunadlı kökadları, sunak adlı İslamî kökadları, dağ adlı İslamî kökadları, El adlı İslamî kökadları olmak üzere dörde ayrılır.

2.2.1. Orunadlılar (Oykoetnonimler)

Yunanca oykos “ev” ve onima “ad” adlarının birleşmesi ile oluşmuş birleşik isimdir. Şehir, il, ilçe kasaba, köy, mezra, çiftlik gibi yerleşim birimlerinin özel adıdır. Oykoetnonim evadlı kökadları demektir. Orunadlı kökadları köy adlı İslamî kökadları (komoetnonimler) ve şehir adlı İslamî kökadları (polisoetnonimler) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.” (Şahin İ. , 2015, s. 94-101)

2.2.1.1. Köyadlılar (Komoetnonimler)

Yunanca komon “köy” ve onima “ad” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmuş bir oykonim türüdür. Bütün köy, mezra ve çiftlik gibi yerleşim birimlerinin özel adıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 94-101) Köyadlı İslami Kökadları şunlardır:

Menzilciler: Nakşi- Hâlidî bir cemaattir. Kurucusu Abdülhakim Erol’un Adıyaman’ın Menzil köyünden olması hasebiyle bu ismi almıştır. Cemaat faaliyetlerini Semerkand Yayınları adı altında Semerkand tv, radyo ve dergileriyle sürdürmektedir. Bu sebeple Semerkand Cemaati adı ile anılırlar. (Yıldırım, 2019, s. 219-222)

Mâhûsiyye: Nusayri fırkalardan biridir. Lazkiye'nin kuzeyinde bulunan Mahus köyüne nispet edilirler. (Meşkur, 2011, s. 305)

Harûriyye: . Hâricîler Halife Ali’den ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer olan Harûrâ’ya nisbetle Harûriyye adıyla da anılırlar. (Fığlalı, Hâricîler, 1997) [Hâriciyye]

Nâdiriyye: Bağdat’a bağlı bir köy olan Nadir’e nispet edilen grubun adıdır. Nadiriyye Şii İmarniyye’ye mensuptur. (Meşkur, 2011, s. 372) Kurucusunun adı tespit edilememiştir.

Ohin Dergâhı: Nakşibendi Hâlidî Norşin Dergahı’nın bir koludur. Bitlis’e bağlı Ohin (Koyunlu) köyüne nispetle bu ismi almıştır. (Çakır, 2017)

Zokayd Dergâhı: Nakşibendi Hâlidî Norşin Dergahı’nın bir koludur. Siirt’in Zokayd (Kurtalan/Kayabağlar) köyüne nisbetle bu ismi almıştır. (Çakır, 2017)

Hezân Dergâhı: Nakşibendi Hâlidî Norşin Dergahı’nın bir koludur. Diyarbakır Lice’ye bağlı Hezân (Savat) köyüne nisbetle bu ismi almıştır. (Çakır, 2017)

Taşkesenli Dergâhı: Nakşibendi Hâlidî Norşin Dergâhı'nın bir koludur. Erzurum'un Tekman ilçesine bağlı Taşkesen köyüne nisbetle bu ismi almıştır. (Çakır, 2017)

2.2.1.2. Şehiradlılar(Polisoetnonim)

Yunanca aste “polis” ve onima “ad” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş bir oykonim türüdür. İl, ilçe ve kasaba gibi şehirlerin özel adıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 94-101) Şehiradlı İslamî kök adları şunlardır:

Bağdadiyyun: Abbâsîler zamanında Mu'tezile'nin Basra (Basriyyûn) ve Bağdat (Bağdâdiyyûn) kollarına ayrıldığı ve zamanla bunların iki okul haline geldiği bildirilmektedir. (Çelebi, Mu'tezile, 2020)

Basriyyun: Abbâsîler zamanında Mu'tezile'nin Basra (Basriyyûn) ve Bağdat (Bağdâdiyyûn) kollarına ayrıldığı ve zamanla bunların iki okul haline geldiği bildirilmektedir. (Çelebi, Mu'tezile, 2020)

Kerrâziyye/ Kerzâziyye: 19.asırda Cezayir'de ortaya çıkmış bir Şâzeliyye koludur. (Güven, 1999, s. 356) Kerzâz, Cezayir'de bir kenttir. Fırkanın ismini buradan aldığı düşünülür.

Deobendiyye/ Diyûbendiyye: Hint Müslümanlarının oluşturduğu fırka. İngiliz- Hindistan yönetiminin baskılarına mâruz kalan müslümanların varlıklarını sürdürme gayretiyle ortaya çıkan bir grup alimin önceleri küçük bir camide (Çatta Camii) çalışmalara başladıkları, daha sonra 1866'da Muhammed Kâsım Nânevtevi ve Reşîd Ahmed Gengûhî tarafından Dârululûm-i Diyûbend kuruldu. Diyûbend (Deoband) Hindistan'da bir kasaba olduğu ve kendilerine Dârululûm (İlimlerevi) de denildiği bildirilmektedir. (Özcan A. , 1993)

Simavilik/ Simaviyye: Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'a (ö. 1420) nispet edilen fırka. Bedreddin'in önemli bir ayaklanmanın başlatıcısı olduğu, onun Yunanistan'daki Simavna kasabasında doğduğu ve doğumunun 1360'lı yıllar olduğu bildirilmektedir. (Dindar, 1992)

Riyâhiyye: Şâzeliyye Hamâdiş'e'nin bir alt koludur. Meknes'te 18. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. (Güven, 1999, s. 336) Riyâh bugün Tunus'taki Mecâzülbab kentinin eski adıdır.

Horasan Erenleri: Horasanlı Ahmed Yesevi'nin (1093-1166), Anadolu'yu İslam'a kavuşturmak için seçip gönderdiği müritlerine verilen ad. (Serinsu, 2009, s. 141)

Mekkiyye: Şâzeliyye- Vefâiyye - Zerrûkiyye- Derkâviyye'nin Şeyh Muhammed bin Âkile el Mehdi'ye (ö.1882) nispet edilen kolu. Mısır'da yayılmıştır. (Güven M. S., 1999, s. 353) Muhammed'in öğrenimini Mekke'de görmesi sebebiyle bu fırkanın adının bu adla da anıldığını düşünülür.

Geredeviyye: Halvetiyye'nin Geredeli Halil Efendi'ye (ö. 1843) ile ilişkilendirilen kolu. Fırkanın Bolu ve Kütahya'da yayıldığı bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 724) Gerede, Bolu'da bir kasabadır ve fırka bu kasabaya nispetle bu isimle de anılır. [Halîliyye]

Kuşadaviyye: Halvetiyye'nin Kuşadalı İbrâhim'e (ö. 1262/1846) nispet edilen şubesidir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 725)

Kuşadası, Aydın'ın bir ilçesidir ve fırka bu ilçeye nispetle bu isimle de anılır. [İbrâhimiyye]

Yahyalılar: Nakşi- Halidiyye'den Yahyalı Hasan Efendi (ö. 1987) ile ilişkilendirilen fırka. Hasan Efendi'nin Kayseri'nin Yahyalı ilçesinin Kavacık mahallesinde doğduğu için ilçe isminin fırkaya isim olduğu bildirilmektedir. (İnce, 2015)

Kereciyye: Bunların Şîî İmâmiyye'nin bir kolu olup Ebü Dülef el-İclî'nin soyuna dayandığı, Harun Reşid'in emriyle İran'a geldikleri, Kerec şehrini inşa ederek oraya yerleştikleri bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 285)

Merâğiyye: Günümüzde bu grup, Şahrud ırmağının sağ ve solundaki bazı köylerde; özellikle de Alamut'a sekiz kilometre mesafedeki Vedigin'e bağlı Küre köyünde yaşamaktadır. Onlar, inançlarını diğer insanlardan gizlerler. Hasan Sabbah ile onun halefi olan Bozorg Ümid'in faaliyetlerini yüceltmekte ve onlarla kendi aralarında büyük bir gönül bağı kurmaktadırlar. Kadınlar hayızdayken Zerdüşť dinine mensup (Mazdeist) hanımlar gibi münzevi yaşarlar. Merağiler, kendi mezheplerinden hanımlarla evlenmezler. Fırkanın adının Merağiyye olması bunların Merağa şehrinden olup, daha sonra Alamut taraflarına hicret etmeleri sebebiyledir. (Meşkur, 2011, s. 318-319)

Norşin Dergâhı: Nakşibendi Hâlidî Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'ye (ö. 1886) nispet edilen fırka. Tâğî'nin Bitlis'in Güroymak ilçesinin eski adı olan Norşin'de doğduğu ve doğduğu yere nispetle fırkanın bu adı aldığı kaydedilmektedir. (Çakır, 2017)

Erenköy Cemaati: Nakşi Halidiyye'den Mahmut Sami Ramazanoğlu'na (ö. 1984) nispet edilen cemaat. Fırkanın adını Mahmut'un 1955'ten sonra İstanbul'da görev yaptığı Zihni Paşa Camii'nin bulunduğu Erenköy semtinden aldığı bildirilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 190)

Darende Cemaati: Nakşi- Halidi bir cemaattir. Kurucusu İsmail Hakkı Toprak'tır (ö.1969). Malatya Darende'deki etkin hizmetleri dolayısıyla bu yere nispetle adlandırıldıkları bildirilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 207) [Somuncu Baba]

Cezeri Cemaati: Nakşi Halidiyye'den Şeyh Seyda Muhammed Said'e (ö. 1968) nispet edilen fırka. Muhammed'in Cizre doğumlu olması sebebiyle fırkanın bu ismi aldığı kaydedilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 238)

Behmeniyye: Şîî Gulat'tandırılar. Meşkur inançlarını şöyle açıklar: Allah, insan şeklinde zuhur eder. Diğer varlıkları aciz bırakacak bir kudret kendisinden zuhur eden zat tanrıdır. Allah, Emirü'l-mü'minin Ali ve imamlarda zuhur ettikten sonra bir daha zuhur etmeyecektir. Peygamberlerin tamamı Ali ile imamların kullarıdır. (Meşkur, 2011, s. 77) Behmen İran'da bir kenttir.

2.2.2. Sunakadlılar (Ekkleziyetnonimler)

Yunanca ekklesia "toplantı yeri" ve onima "ad" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş bir toponim türüdür. Dini mekan ve kutsal sayılan mekan (cami, kilise, havra vb.) ve varlıkların (kutsal ağaç, kaya vb.) da adıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 94-101) Sunakadlı İslâmî Kökadları şunlardır:

İskenderpaşa Cemaati: Nakşi- Halidiyye'den Mehmet Zahid Kotku'ya (ö. 1980) nispet edilen bir cemaattir. Fırkanın Fatih'teki İskenderpaşa Camii'ne

nispette bu adı aldığı kökeninin Gümüşhânevî Dergâhı'na dayandığı, Zhit'in İskender Paşa Camii'ne 1 Ekim 1958 tarihinde imam olarak atanmasıyla teşekkül eden ve fırkanın Mahmud Esad Coşan ile sürdürüldüğü bildirilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 201)

İsmailağa Cemaati: Nakşi- Halidi bir cemaattir. Lideri merhum Mahmut Ustaosmanoğlu'dur. Mahmut 1931'de Of'ta doğmuştur. Cemaat adını hem hem Mahmut Efendi'den hem de Mahmut Efendi'nin bir vakit imamlık yaptığı Fatih'teki İsmailağa Camii'nden almaktadır." (Yıldırım, 2019, s. 210)

2.2.3. Eladlılar (Horoetnonimler)

Yunanca horo "ülke, sınır" ve onima "ad" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir toponim türüdür. Resmi sınırları olan (İzmir ili) gibi veya resmi sınırı olmayıp duyulduğunda insanların anladığı doğal sınırlara sahip yerlerin özel adını ifade eder. (Şahin İ. , 2015, s. 94-101) Eladlı İslamî Kökaları şunlardır:

Abdalân-ı Rum: Anadolu abdalları.¹⁵ Aşıkpaşazade tarihinde Rum'a gelen dört grup insandan bahsedilir bunlardan biri de Abdalân-ı Rûm'dur. (Aşıkpaşazade, 2003, s. 298) Rum Abdalları ekseriyetle Moğol tehikesi sebebiyle 13. Yüzyılda Anadolu'ya gelen dervişlerdir. Horasan Erenleri olarak da bilinirler. (Şahin H. , 2001, s. 62-63)

Gaziyân-ı Rum: Anadolu gazileri. Alpler veya Alp-Erenler adı da verilen bu cemaat sadece Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda değil, Anadolu'da ilk Türk fetihlerinin başlamasıyla etkinliklerini artırdıkları bildirilir. Gazilerin Anadolu'ya Moğol baskısı sonucu geldikleri ve Selçuklular tarafından planlı bir şekilde yerleştirildikleri ve bunların yerleştikleri bölgelerde beylikler oluşturdukları bildirilmektedir. (Şahin H. , 2001, s. 109-114)

Baciyân-ı Rum: Anadolu bacıları. Kadınlar ve kızlar tarafından kurulan bir fırkadır. Baciyân-ı Rum teşkilatının kurucusu, Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'nin kızı ve Ahi Evran'ın hanımı olan; Kadıncık Ana, Kutlu Melek ve Hatun Ana adlarıyla da bilinen Fatma Bacı olduğu bildirilmektedir. (Şahin H. , 2001, s. 106-109)

Ahiyân-ı Rum: Ahi Evran adıyla bilinen Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoyi'ye nispet edilen bir fırka. Nasiruddin'in Azerbaycan'ın Hoy kasabasında 1171'de yılında doğduğu ve Horasan ve Maverâünnehir'e gelerek buradaki alimlerden ders aldığı bildirilir. 1205 yılında Bağdat'tan yola çıkarak Kayseri'ye yerleşmiştir. Kayseri'de yerleştikten sonra Ahi teşkilatını kurarak sakini olduğu Külahduzlar Mahallesi'ne de bir tekke ve mescit yaptırdığı bildirilir. Osmanoğulları Beyliği'nin manevi kurucusu olan Şeyh Edebali'nin de Rum Abdallarından olmasına rağmen kardeşinin nisbesinin Ahi olduğu zikredilmektedir. (Şahin H. , 2001, s. 114-120)

¹⁵ Osmanlının kuruluşunda önemli rol oynadığı Aşıkpaşazade tarihinde de belirtilen bu dört temel unsur için: (Şahin H. , 2001)

2.2.4. Dağadlılar (Oroetnonimler)

Yunanca oros “dağ” ve onima “ad” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmuş bir yeradı türüdür. Dağ, tepe, vadi, yar gibi coğrafi girinti ve çıkıntıların adıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 94-101) Dağadlı İslamî Kökadları şunlardır:

Cebeliyye: Nusayri fırkalardan olup ileri gelenleri Lübnan dağlarında mehdilik iddiasında bulunmuşlardır. Liderleri hakkında bilgi olmamakla beraber bazen "Ben Muhammed Mustafa'yım, zaman zaman da "Ben Ali el-Murtaza, bazen de "Muhammed b. el-Hasan el-Murtaza'yım." dermiş. (Meşkur, 2011, s. 102-103) Cebel Arapça dağ demektir. Dağlarda yaşadıkları için bu adla anıldıklarını düşünüyoruz.

Hâsriyye: Gulat Şîî fırkalardan biri olan Hâsriyye, Muhammed Bâkır'ın imam olduğunu, gaybetten hurûc izni çıkıncaya kadar Hâsır dağında gizleneceğini iddia etmişlerdir. Bu dağa nispetle bu adı almışlardır. (Meşkur, 2011, s. 196)

2.3. Kökadlılar (Etnoetnonimler)

Etnonimlerin tanımını yukarıda vermiş, millet adı olduğunu söylemiştik. Etnonimlerin inanç esaslı olanlarını incelediğimiz bu başlıkta kökadlı kökadlarını ikiye ayıracağız. Bunlar millet adıyla oluşan İslamî kökadları ve boy, aşiret adıyla oluşan İslamî kökadlarıdır.

2.3.1. Milletadlılar

Meşâyih-i Türk: Türk şeyhleri. Yesevîlerin mensuplarından çoğunun Türk olması nedeniyle Meşâyih-i Türk de denilmiştir. (Tosun, Yeseviyye, 2013) [Yeseviyye]

2.3.2. Boy ve Aşiret Adlılar

Şabaşîyye: Arabistan'ın Lahsâ bölgesinde Benî Şâbâş diyebilen sülâlenin ismiyle müsemma fırka. Karatîlerin bölgesel adı. (Hizmetli, 2001)

Nemîriyye/ Numeyriyye: Nusayrîliğin kurucusu İbnün Nusayr'ın Arap kabilelerinden Rebia'nın kolu olan Beni Nemîr'den olması hasebiyle bu isimle de anıldığı düşünülmektedir. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007) [Nusayriyye]

Kelbiyye: Nusayri fırkalardan biridir. Bu fırkanın, Beni Kelb kabilesine nispet edilmiş olması muhtemel olduğu bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 283)

Şebekler: Aşiret olarak ortaya çıkmasına rağmen zamanla bir İslamî cemaate dönüşen fırka. Şebeklerin kendilerini Bektaşî olarak saydıkları Bektaşîlerin ayinlerini gerçekleştirdikleri, Şebekçe adı verdikleri bir dili kullanırlarken Arapça, Türkçe ve Kürtçe de konuştukları bildirilmektedir. (Taşkın, Irak'ta Bektaşî Topluluğu Şebekler, 2009)

Kırtıloğlu Dergâhı/ Tekkesi: Norşin Dergâhı'nın bir koludur. Kurucusu Muhammed Sami Erzincânî (ö. 1912) Erzincan'ın Kırtıloğlu sülâlesindendir. Bu sebeple bu ismi almıştır. (Çakır, 2017)

2.4. Örgütadlılar (Ergoetnonimler)

Yunanca ergo “ iş, emek” ve onina “ad” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan örgütlerin özel adıdır. İnsanların belirli bir amaca yönelik bir araya gelerek oluşturdukları iş örgütleri, birlikler, topluluklar, kurumlar, dernekler gibi kuruluşların özel adıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 44-45)

Bu başlık altında toplanan cemaat, grup, hareket, örgüt, birlik, mezhep sözcükleri Şahin’in kitabında belirttiği üzere adbilimcil öğelerdir. Adbilimcil öge adın kuruluşunda görev alan yapı taşı mahiyetinde sözcük demektir. (Şahin İ. , 2015, s. 20)

Bu kapsamdaki örgütadlı İslamî kökaları şunlardır:

Kubbealtı Vakfı/ Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı: Rifâilîğin Anadolu’daki temsilcisi Kenan Rifâî’dir. Rıfâî tekkesinden olan Samiha Ayverdi Kubbealtı Vakfını kurmuştur. (Kubbealtı, 2023)

Med- Zehra Grubu/ Vakfı: Yıldırım grubun Nurculuğun M. Sıddık Şeyhazade (ö.2017) ve İzzeddin Yıldırım’a nispet edilen bir kolu olduğunu ve Said Nursî’nin Van’da kurmak istediği Medresetü’z Zehra’dan ismini aldığını iddia etmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 168-169)

2.5. Benzetmeye Dayalı Adlandırmalar (Metaforik etnonimler)

Hizbullah/ Hizbullahçılar: Lübnan’da Molla Muhammed Gaffari’nin ismini verdiği iddia edilen Abbas Musevi ve Seyyid Hasan Nasrallah’ın kurduğu düşünülen Şîi örgüt. Hizbullah kelimesi, Arapça “Hizb” ve “Allah” sözcüklerinin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Allah’ın fırkası/ partisi anlamına gelmektedir. (Bozkurt, Mart 2014)

Sipah-i Sahabe Pakistan/ Sipah-e Sahaba/ Pakistan Sahabe Ordusu: 1980’li yıllarda Pakistan’ın Ceng şehrinde Mevlâna Hak Nawaz Cengvi tarafından kurulduğu iddia edilen radikal sünni bir örgüt. Örgütün İran İslam Devrimi’ne tepki olarak ortaya çıktığı bildirilir. (Çevik, 2013, s. 97-98)

Sipah-i Muhammed Pakistan/ Pakistan Muhammed Ordusu: 1993’de Şii Pakistan Caferi Hareketi’nden Mevlâna Mürid Abbas Yezdani önderliğinde ayrılan grup. Ortaya çıkış sebebi olarak Pakistan Caferi Hareketi’nin silahlı Sünni örgüt olan Pakistan Sahabe Ordusu’na karşı yeterince şiddette mücadele etmediği ve bu yüzden Şîilerin haklarını koruyamadığını düşünceleri olarak gösterilmektedir. (Çevik, 2013, s. 100)

Ceyş-i Muhammed/ Muhammed Ordusu: Mevlâna Mesud Ezher tarafınan Keşmir’in bağımsızlığını kazandırmak için kurulan, Hareket-ül Mücahidin’den koparak meydana gelen örgüt. Örgütün 1980’lerde Afgan cihadını desteklemek için kurulan örgütlerden biri olduğu, Afgan savaşının sona ermesiyle Keşmir davasına yüzlerini döndükleri iddia edilmektedir. (Çevik, 2013, s. 101-102)

Tarikat-ı Muhammediyye: Ahmed Şehîd (ö. 1831) tarafından dinî bir reform hareketi olarak Hisdistan’da ortaya çıkan dinî-siyasî bir hareket. Hareketin zamanla siyasal bir nitelik kazanarak Hint Müslümanlarının sömürgeci İngiliz siyasî baskılarından kurtulma mücadelesine dönüştüğünü bildirilmektedir. (Qureshi, 2011)

Ashabu'l-Kisâ: Meşkur bunların Gulat fırkalardan Ulyaiyye (Ulyaviyye)'den olduklarını, Fırkanın iddiasına göre, Ashabu'l-Kisa veya Al-i Aba'nın Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olmak üzere sadece bu beş kişiden oluştuğunu, Allah'ın ruhunun, Kisa'nın içinde onlara hulül ettiğini ve birinin diğerinden üstün olmadığını iddia ettiklerini, bunlara Hamisiyye de dendiğini bildirmektedir. (Meşkur, 2011, s. 55-56) Kısâ halı veya elbise demektir. Bu ismi almalarının nedeninin İslam Peygamberi Muhammed'in ailesini bir halı veya elbise üstünde toplamasından dolayı olduğunu düşünüyoruz.

2.6. Amaç, Ülkü Temelli Adlandırmalar

Ehlü'd-da've: : Hâricî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu. İbâziyye'nin koşutadı. Davet ehli demektir. [İbâziyye]

Ehl-i İsbât/ Ehl-i Müsbite: İsbat Ehli demek olan İlâhi sıfatların varlığını ispatlayanlar için kullanılan bir tabir. Sıfatiyye'nin koşutadı. (Çelebi, Sıfatiyye, 2019) [Sıfatiyye]

Ehlü'l-îmân ve'l-istikâme: Hâricî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu. İbâziyye'nin koşutadı. İman ve istikamet ehli demektir. [İbâziyye]

Cemaat-i İslami: 1941'de Seyyid Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî Hint-Pakistan coğrafyasında kurulan en büyük İslamî örgüt., İngiliz Hindistanı'nda İslamî dirilişi başlatmak için Lahor'da kurulduğu iddia edilmektedir. (Ahsan, Cemâat-i İslâmi, 1993)

Cemâat-i Tebliğ/ Tebliğ Cemâati: Mevlânâ Muhammed İlyas Kandehlevi tarafından 1926 yılında Delhi Mevat'ta kurulan örgüt. Hint-Pakistan coğrafyasında kurulan ve takvâyı savunan bir cemaat olduğu bildirilir. (Ahsan, Cemâat-i Tebliğ, 1993)

Cemâatü'l Müslimîn: Hâricî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu. İbâziyye'nin koşutadı. Müslüman cemaati demektir. [İbâziyye]

Hareket'ül Mukavemet-ul İslamiyye/ İslami Direniş Hareketi: Şeyh Ahmed İsmail Hasan Yasin tarafından Gazze'nin Şeyh Radwan bölgesinde İsrail işgaline karşı savaşıma için kurulan örgüt. Hareket'ül Mukavemet-ul İslamiyye'nin kısaltılmış olan HAMAS'ın Türkçesi "İslami Direniş Hareketi"dir. [HAMAS]

İslam Cemaatleri Birliği: Eski Adana müftüsü Cemaleddin Kaplan tarafından 1984'te Köln'de kurulmuştur. Millî Görüş Hareketi'nden ayrılmışlardır. Kaplan, 1926'da İspir'de doğmuştur. Adana müftülüğü yapmıştır. (Perşembe, 1996, s. 176) [Kaplancılar]

Millî Görüş Hareketi: 1926'da Sinop'ta doğan Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve onun siyasal ve sosyal görüşlerinin bütününe içeren siyasi ve dini hareket. (Maviş, 2020)

Mehdi Hareketi: Mehdilik inancı doğrultusunda ortaya çıkan Hindistan'ın en eski İslamî akımlarındandır. Öz'ün verdiği bilgilere göre hareketin kurucusu Seyyid Muhammed Cavnîpûrî 1443 yılında Cavnîpûr'da (Jaunpûr) doğmuş, Şeyh Dânyâl Çiştî'nin medresesinde eğitime başlayıp on iki

yaşında programı tamamlayarak “esedü’l-ulemâ” unvanını almıştır. (Öz, Mehdeviyye, 2003) [Mehdeviyye]

Tehrik-i Caferiye Pakistan/ Pakistan Caferi Hareketi: Mir Cafer Hüseyin tarafından Pakistan’da kurulan en büyük Şii organizasyonu ve siyasi hareketi. Pakistan Caferi Hareketi’nin (TJP) köklerinin 1979 yılında kurulan Caferi Fıkhnın Egemenliği Hareketi’ne (TNJF) dayandığı, hareketin temel talebinin Caferi fıkhnın ülkede geçerli kılınmasını sağlamak olduğu iddia edilir. (Çevik, 2013, s. 90)

Jamiat Ahle Hadith/ Ehl-i Hadis Cemiyeti: 1986’da Pakistanlı meşhur Selefi âlim Ihsan İlahi Zahir’in liderliğinde Markaz-E-Jamiat Ahle Hadith’i (JAH) adıyla kurulan hareket. Grubun köklerinin 1916’da kurulan Hindistan Ehl-i Hadis Konseyine dayandığı bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 92)

Lashkar-e-Jhangvi/ Leşker-i Cengvi/ Cengvi’nin Askerleri: Ekrem Lahori, Malik İshak ve Riaz Basra liderliğinde Sahabe Sipahileri fırkasından ayrılanlarca 1996’da kurulmuş bir hareket. Hareketin adını Sahabe Sipahileri örgütünün kurucularından Hak Navaz Cengvi’den aldığı bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 99)

Hizb-ül Mücahidin/ Mücahit Grubu: Ahsen Dara tarafından 1989’da Keşmir’de kurulan örgüt. Keşmir’de mücadele eden en büyük silahlı grup olan örgütün amacı Keşmir’i Pakistan’a katmaktır. (Çevik, 2013, s. 100)

Leşker-i Tayyibe/ Tayyib Askerler: 1990’da Hafız Muhammed Said, Abdullah Yusuf Azzam ve Zafer İkbâl tarafından kurulan örgüt. Örgütün merkezi Pencap Murdike olduğu, örgütün amacının Güney Asya’da bir İslam devleti kurmak olduğu ve Keşmir’i hürriyetine kavuşturmak olduğu bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 101)

Tehrik-i Taliban Pakistan/ Pakistan Taliban Hareketi: 2007’de Beytullah Mehsud liderliğinde FATA özerk bölgesinde etkin olan 13 örgütün birleşmesiyle oluşmuş bir örgüt olduğu ve Pakistan Taliban’ı olarak da adlandırıldığı iddia edilmektedir. (Çevik, 2013, s. 107)

Tehrik-i Nizam-i Şeriat-ı Muhammedi/ Şeriat-ı Muhammedi’nin Egemenliği Hareketi: Afgan cihatı liderinden olan Sufi Muhammed’in, 1992 yılında Cemaat-i İslami’den ayrılarak bu örgütü kurduğu bildirilir. (Çevik, 2013, s. 110)

Nusret Cephesi: Ebu Bekir El-Bağdadi tarafından Suriye’de kurulan silahlı örgüt. Ebu Bekir El-Bağdadi, Irak İslam Devleti’nde savaşan Suriyelilerden oluşan bir grubu Suriye’ye yollamış ve 2012’de yayınladığı bir videoda El Nusra’nın (Ar.Yardım. fu’lat vezni.) kurulduğunu beyan etmiştir. El Nusra’nın Şam, Halep, Humus, Idlib gibi başarılı olması üzerine 2013’te Irak İslam Devleti ile El Nusra’nın birleşerek Irak ve Şam İslam Devleti’nin (İŞİD) kurulduğu El Bağdadi tarafından ilan edildiği bildirilmektedir. (Karakaya, 2017, s. 151-152) [El Nusra]

Eş- Şebab/ Hareket-iş Şebab-il Mücahidin/ Mücahit Gençler Hareketi: Somali’de 1983’te Vehhâbilerden İslam Birliği Örgütü’nün (el-İttihâdü’l-İslamî) içinden doğmuş bir örgüttür. 2012’de Eş Şebab’ın El Kaide’ye katıldığı bildirilmektedir. (Demirci S. , 2017, s. 206-207)

Jemaatu-ahlis Sunna Liddaavati val Cihat/ Cihat ve Sünnete Davet

Cemaati: Nijerya Borno'nun Mayduguri kentinde 2002'de Muhammed Yusuf tarafından kurulan örgüt. Boko Haram adıyla bilindiği belirtilir. Boko Haram'ın Yerli Haus dilinde: "Batı eğitiminin günah olduğu" anlamını taşıdığı, üyelerinin Müslümanların siyasi, toplumsal ve eğitim etkinliklerine bulunmasını "haram" olarak gördükleri, bu nedenle örgüt üyelerinin seçimlerde oy kullanması, batı tarzı elbise giymesi ve eğitim almasının yasak olduğu bildirilmektedir. (Demirci S. , 2017, s. 202) [Boko Haram]

İBDA Hareketi/ İBDA-C/ İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi:

Salih İzzet Erdiş (Mirzabeyoğlu) tarafından Necip Fazıl'ın "Büyük Doğu" fikrinden etkilenilerek kurulmuştur. Mirzabeyoğlu ve Akıncılar içerisinde bir grup arkadaşı, Necip Fazıl'dan etkilenerek "Gölge" adında bir dergi çıkarmaya başlamışlar ve Necip Fazıl'ı manevi önder kabul etmişlerdir. Manevi önderlikte Necip Fazıl'ın çizgisini değiştiren Nakşî şeyhi Abdulhakim Arvasi'yi de zikretmek gerekir. Doğuş, ortaya çıkma gibi anlamlara gelen İbda-C isminin anlamı tam olarak açıklanmamasına rağmen "İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi"'nin kısaltması olduğu değerlendirilmektedir. (Balcı, 2022, s. 672-674)

Filistin İslami Cihad Hareketi: 1970'lerde Mısır'da eğitim gören Filistinli üniversite öğrencisi bir grup genç tarafından kurulan örgüt. İslami Cihad Hareketi'nin Filistin sorununu Müslümanlarla İsrail arasındaki bir mücadele olduğunu ve İsrail'i tanımanın haram olduğunu kabul ettikleri bildirilmektedir. (G.Neslihan Demir, 2012, s. 84-85)

Filistin Kurtuluş Örgütü: Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bağımsız Filistin devleti kurmayı amaçlayan bir üst organizasyon olduğu farklı fikirlere sahip pek çok organizasyon, direniş hareketi, siyasi partiden oluştuğu bildirilmektedir. (G.Neslihan Demir, 2012, s. 8)

Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi/ Harekât el-Tahrir el-Vatani el-Filistini El Fetih: Yaser Arafat, Salah Halef (Ebu İyad) ve Halil el-Vezir (Ebu Cihad) tarafından 1957'de kurulan örgüt. Örgütün amacı Filistin'in bağımsızlığıdır. (G.Neslihan Demir, Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler, 2012, s. 11)

Hizb-üt Tahrir/ İslami Hareket Cemaati: 1953'te Kudüs'te siyasî bir parti olarak Muhammed Takıyyüddin en-Nebhânî tarafından kurulan İslamî hareket. Muhammed'in 1909'da Hayfa'nın İczim kasabasında doğduğu ve Hareketin amacının Filistin'i kurtarmak olduğu bildirilir. (Köse A. , 1998)

Fidâiyyân-ı İslam: Seyyid Müctebâ Mîrlevhî olan Nevvâb-ı Safevî tarafından İran'da 1945'te kurulan örgüt. Bazı suikast olaylarına karıştıkları iddia edilir. (Yazıcı, Fidâiyyân-ı İslâm, 1996)

Ehlü'l-Adl ve't-Tevhîd: . İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebi Mu'tezile'nin koştadıdır. Adalet ve Birlik ehli demektir. (Çelebi, Mu'tezile, 2020) [Mu'tezile]

Ehli İntizar/ Ashâbü'l-intizâr/ Muntaziriyye: İsnâşaeriyye on ikinci imamın gelişini beklemeleri sebebiyle bu adla da anılmışlardır. İntizar bekleme gözleme demektir. (Fığlalı, İsnâşaeriyye, 2001) [İsnâşaeriyye]

Ehl-i Hak: 1272 doğumlu Sultan Suhak diye bilinen Sultan İshak tarafından İran'da kurulan Celâliyye'den sayılan mezhep. Mezhebin daha çok

Batı İran'da ve Irak'ta yayıldığı, eski dinlerden ve aşırı Şîlikten etkilendiklerini, Ehl-i Hak tabirinin "gerçeğin yolundan gidenler" olarak fırka mensuplarınca konulduğu bildirilmektedir.. (Algar, Ehl-i Hak, 1994) [Kâkâiyye/ Kekeiyye]

Dârululûm: Hint Müslümanlarının oluşturduğu fırka. İngiliz- Hindistan yönetiminin baskılarına mâruz kalan müslümanların varlıklarını sürdürme gayretiyle ortaya çıkan bir grup alimin önceleri küçük bir camide (Çatta Camii) çalışmalara başladıkları, daha sonra 1866'da Muhammed Kâsım Nânevtevi ve Reşîd Ahmed Gengûhî tarafından Dârululûm-i Diyûbend kuruldu. Diyûbend (Deoband) Hindistan'da bir kasaba olduğu ve kendilerine Dârululûm (İlimlerevi) de denildiği bildirilmektedir. (Özcan A. , 1993) [Diyûbendiyye]

Şîatu Abbâsiyye: Abbâsi taraftarları. Abbasiler Allah Resulü'nün amcası Abbas b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdulmenaf'a dayanır. Emevilerin son döneminde bu aileye düşman olanlar, onlara muhalif hanedanın yani Haşimoğullarının tarafını tuttular. Abbasoğulları, Haşimoğullarından sayıldıkları için İranlıların desteğiyle rakipleri ve düşmanlarına galip gelmeye muvaffak oldular. Abbasi daveti, önceleri gizlice yapılmaktaydı. 129/746 yılında İmam İbrahim'den, Horasan'da davetini açıktan yapmasına dair Ebü Müslim'e bir ferman ulaştı. Ebü Müslim, Abbasilerin siyah sancağını Sefidenç köyü yakınlarında kaldırdı. Horasan valisi Nasr b. Seyyar, 748 yılında Ebü Müslim tarafından mağlup edilerek Save'de öldürüldü. (Meşkur, 2011, s. 527-529)

Nehdatü'l-Ulema/ Âlimlerin Ayaklanması: 1926'da Surabaya'da (Cava) Hâşim Eş'arî ve Abdülvehhâb Hasbullah tarafından kurulan örgüt. Örgütün Ehl-i Sünnet'i ve geleneksel dinî anlayışı korumayı hedeflediği bildirilmektedir. (Göksoy, 2006) Nahda, ayağa kalkmak demektir.

Hâksâr Hareketi: Hindistan'da İnâyetullah Han (ö. 1963) tarafından kurulan hareket. (Kurtuluş, İnâyetullah Han, 2000) Hahsâr, toz toprak içide kalmış, hakir anlamlarına gelir. (Ayverdi, 2010, s. 460) Fırkanın mensuplarının alçak gönüllüğüne vurgu yapmak için bu adı aldığını düşünüyoruz.

Ehl-i Kur'ân: Seyyid Ahmed Han'ın düşünceleriyle Abdullah Çekrâlevî tarafından Hindistan'da kurulan cemaat. Cemaatin sünneti tamamen reddederek sadece Kur'an'ı merkeze aldıkları bildirilir. (Birişik A. , 2002) [Kur'âniyyûn]

Tahrîk-i Tulû-i İslam/ İslam'ın Doğuşu Hareketi: Hindistan'daki Kur'âniyyûn ekolünün Hâfız Muhammed Eslem Cerâcpûrî ve talebesi Gulâm Ahmed Pervîz tarafından kurulan en etkili kolu. (Birişik A. , 2002)

Ümmet-i Müslime: Ahmedüddin Amritsarî tarafından kurulan Kur'ânîlerden bir kol. (Birişik A. , 2002)

Tahrîk-i Ta'mîr-i İnsâniyyet: Kur'âniyyûn'dan olan bu fırka Hâfız Muhammed Eslem Cerâcpûrî ve talebesi Gulâm Ahmed Pervîz tarafından Hindistan'da kurulmuştur. (Birişik A. , 2002)

Ehl-i Hadîs: Sıddîk Hasan Han'ın (ö. 1890) eserlerinin etkisi ve Nezâr Hüseyin'in (ö. 1902) öğretim faaliyetleriyle kurulduğu düşünülen fırka. Ehl-i Hadîs kavramının Sahabîler döneminden beri kullanıldığı bildirilmektedir. (Aydın, Ehl-i Hadîs, 1994)

Şer'iyye: Kâdiriyye'nin Abdülmün'im b. Abdünnebî Ali el-Kâdirî'ye (ö. 1986) nispet edilen kolu. Mısır'da etkin tarikatlardandır. Şer'i, şeriata uygun demektir. Bu nedenle bu ismi aldığını düşünüyoruz. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

2.7. Eseradlılar (Hremaetnonimler)

Yunanca “hrema” “eşya, eser” ve onima “ad” sözcüklerin birleşmesiyle oluşan terim eşya adı anlamına gelmektedir. Bu eser adlarını inceleyen onim türüdür. Hrematonimler silah adları, ziynet adları, kitap adları, tablo adları, nişan adları, dergi adları olabilir. (Şahin İ. , 2015, s. 58-60) Biz de eseradlı İslamî kökadlarını inceleyeceğiz bunlar:

İcmalciler: Haydar Baş’ın kurduğu İcmal dergisinden adını alan bir Kâdiriyye koludur. (Yıldırım, 2019, s. 255) [Haydar Baş Grubu]

Nurculuk/ Risale-i Nur Hareketi/ Nur Cemaati : Said Nursi’nin (ö. 1960) başlattığı dinî-fikrî cemaat. Said, Bitlis’in Hizan ilçesine bağlı Nurs köyünde doğduğu, hareketin ismini Nursî’nin yazdığı Risâle-i Nur kitaplarından aldığı bildirilmektedir. (Açıkgenç, 2018)

Yeni Asyacılar: Nurculuk Hareketi’nin Mehmet Kutlular’a (ö. 2021) nispet edilen kolu. 1970 yılında Kutlular tarafından çıkarılan Yeni Asya gazetesinin ismi zamanla cemaatin adı olduğu iddia edilir. (Yıldırım, 2019, s. 179)

İktibasçılar/ İktibas Dergisi: 1938 Kırşehir doğumlu Ercümen Özkân tarafından çıkarılan İktibas Dergisi etrafında oluşan bir harekettir. Tasavvufa karşı oldukları bildirilir. (Balcı, 2022, s. 680-682)

İhkâkiyye: Şeyhiyye fırkalarından biridir. Şeyhiyye’nin ileri gelenlerinden Ahund Molla Bakır el-İhkâki Kerbela’da ikamet ediyordu. Seyyid Kazım Reştî’nin çocukları onun yanında eğitim görüyorlardı. İhkâki, Kazım Reştî’nin halefligi iddiasında bulundu. Hac Muhammed Kerimhan el-Kirmani’ye reddiye olarak "İhkâku'lhak ve ibtalul-bâtıl" adında bir eser yazdığı için evlatları, ailelerinin adını "İhkâkiler" şeklinde değiştirince onun taraftarları İhkâkiyye Şeyhiyyesi olarak adlandırılmıştır. (Meşkur, 2011, s. 240)

Altınoluk Cemaati: Lideri Mahmut Sami Ramazanoğlu olan bu cemaat adını çıkardıkları Altınoluk dergisinden almaktadır. (Yıldırım, 2019, s. 192) [Erenköy Cemaati]

Somuncu Baba Cemaati: Darende Cemaati’nin yayın organı olan Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi’ne nispetle bu adı almışlardır. (Yıldırım, 2019, s. 207) [Darende Cemaati]

Hakikat Grubu: Kurucusu Ömer Öngüt olan cemaat. Hakikat Aylık İslam Dergisi’ne nispetle bu isimle anılmaktadırlar. (Yıldırım, 2019, s. 227)

Türkiye Gazetesi Cemaati: Nakşibendi- Hâlidî bu cemaatin kurucusu Hüseyin Hilmi Işık’tır. Türkiye Gazetesi Cemaati olarak da bilinirler. Işık, 1911’de İstanbul’da doğmuştur. (Yıldırım, 2019, s. 197) [Işıkçılar]

2.8. Bir Olaya Bağlı Olarak Adlandırılanlar

Bir Olaya bağlı ortaya çıkan İslamî Kökadları ise yaşanan bir olay sonucu (ayrılık, isyan, reddetme gibi) ortaya çıkan İslamî kökadlarıdır.

Hâricîler/ Hâriciyye/ Havâriç: Dinî ve siyâsî konulardaki aşırı görüşleri ve etkinlikleriyle tanınan mezhep. Hâricî sözcüğü “çıkmaq, itaatten ayrılıp isyan etmek” anlamındaki hurûc kökünden türetilen bir terim olup topluluk ismidir. Haricilerin ise Havâric ismini, “kâfirlerin arasından çıkarak Allah’a ve peygamberine hicret edenler” anlamında kullandıkları bildirilir. Hâricîlere, Sıffin

olayının ardından hakemleri kabul etmemelerinden dolayı Muhakkime, Halife Ali'den ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer olan Harûrâ'ya nisbetle Harûriyye ve buradaki reisleri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye nispetle Vehbiyye adları da verildiği bildirilir. (Fığlalı, Hâricîler, 1997)

Şii/ Şîa: İslam Peygamberi Muhammed'in irtihalinden sonra devlet yönetiminin Halife Ali'ye ve onun evladına ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli fırkaların ortak adı olan mezhep. Sözlükte "tâbi olmak, desteklemek; şâyi olmak, çoğalmak" anlamlarındaki şiyâ kökünden türeyen şîa kelimesi "tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup" anlamına geldiği bildirilmektedir. (Öz, Şîa, 2010)

İğtişâsiyye: Kübreviyye Hemedaniyye'nin bir kolu. İğtişâş sözcüğünün sözlük anlamı karışıklık, isyan demektir. Bu adı almasının sebebinin Ebu İshak'ın müritleriyle beraber çıkardıkları olaylar sonucu idam edilmelerinden ötürü almış oldukları düşünülüyor. (Algar, Necmeddîn-i Kübra, 2006) [İshâkiyye]

Alevîlik/ Alevîler/ Aleviyye: Halife Ali'ye destekleyen onun haklılığını kabul eden çeşitli dinî ve siyasî gruplar için kullanılan bir terim ve fırka adı. Sözlükte "Ali'ye mensup" anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyûn'dur. İslam siyasî tarihinde bu terim ilk defa hilâfetle ilgili ihtilaflar sonucu ortaya çıktığı, İslam Peygamberi Muhammed'in irtihali takibinde ortaya çıkan ve Halife Osman'ın öldürülmesiyle şiddetlenen hilâfet tartışmalarında Halife Ali tarafını tutanlara el-Aleviyye veya şîatü Alî (Ali'ye bağlı olanlar, Ali taraftarları) denildiği bildirilmektedir. (Ocak, Alevî, 1989)

Muhakkime-i Ula: Sıffın olayının ardından hakemlere rızâ göstermeyi reddetmeleri ve Muhakkime-i Ula (hüküm Allah'ındır) demelerinden dolayı bu isimle de anılmaktadırlar. (Fığlalı, Hâricîler, 1997) [Hâriciyye]

Râcia: Hâriciyye Sufriyye'den Sâlih b. Müserrah'tan (ö. 695 [?]) ayrılanlara verilen ad. Râcia, rücü etmek geri dönmek demektir. (Dalkılıç, 2009)

Kaâde: Hâricî oldukları halde diğer Haricilerin bulunduğu yere hicret etmeyen ve onların düşmanlarıyla savaşmayan fırkaya verilen ad. Sözlükte "oturmak" anlamındaki kuûd kökünden türeyen ve "oturanlar" mânasına gelen terim. (Öz, Kaade, 2001)

Nükkariyye/ Nekkâriyye: İbâziyye'nin Tâhert Rüstemî'nin imâmetini inkâr edenler tarafından kurulan kolu. Nekkar, inkâr edenler demektir. (Fığlalı, İbâziyye, 1999)

Zehebiyye: Hâce İshak Hatelânî'nin müridi Mir Şehabuddin Seyyid Abdullah Berzeşabadi el-Meşhedi'nin taraftarlarının oluşturduğu fırka. Rivayete göre Abdullah, Seyyid Muhammed Nurbahşi'ye biat etmekten kaçınmış ve başka bir silsile icad etmiştir. Bunun üzerine Hâce İshak "zehebe Abdulah" yani "Abdullah biatimizden çıktı." dediği iddia edilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 573-574) [Berzişâbâdiyye]

Mu'tezile: İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeyi baz alan kelâm mezhebi. Sözlükte "ayırarak, uzaklaştırmak" anlamındaki azl kökünden sıfat olan mu'tezile sözcüğünün "uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen" demek olduğu, Mu'tezile isminin ise Vâsıl b. Atâ'nın büyük günahlar konusunda farklı fikirlere sahip olan hocası Hasan-ı Basrî'nin ders halkasından ayrılması ve onun

Vâsıl'ın kendilerinden uzaklaştığını (i'tizâl) söylemesi sebebiyle ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Mu'tezile mezhebinin Basra'da zuhur ettiğini söylenmektedir. (Çelebi, Mu'tezile, 2020)

2.9. İnanç, Anlayış Biçimlerine Göre Adlandırılanlar

İnanç, Anlayış Biçimlerine Göre İsimlendirilen İslamî Kökadları başlığı altında incelediğimiz bu kökadları ise anlayış biçimlerinin o kökadının ismi olmasıdır. Bunların bazıları dış kaynaklı lakaplandırmalar olsa da bu lakaplar tanımlayıcı olduğu için bu başlık altında inceleneceklerdir. Örneğin Mu'tezile ismi “uzaklaşıp ayrılan” demektir. Böyle denmesinin sebebi inanç, anlayış biçimi olarak genel çoğunluktan uzaklaşmaları dolayısıyladır.

Aşkîyye/ İşkîyye/ Uşşakîyye: Ca'fer es-Sâdık ile başlatılan ve birbirinden farklı isimlerle kaydedilen bu tarikatın silsilesinde Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebü'l-Hasan el-Harakânî gibi büyük mutasavvıflar yer alır. Aşkîyye'nin (İşkîyye), belli ayinleri bulunan bir tarikat olmayıp tamamıyla tasavvufun özel bir akımını ifade ettiği, bu akımda olanlara göre ibadet vazgeçilmez olmakla birlikte Hüda'ya ibadetle değil, aşk ve muhabbetle varıldığı bildirilmektedir. (Uludağ, Aşkîyye, 1991)

Selefiyye: İtikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzını baz alan ve te'vili (yorumu) kabul etmeyen fırka. Sözlükte “önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındaki selef (sülûf) kelimesinden gelen Selefiyye'nin “geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bakımından önce gelip geçenler” manalarına geldiği, selef kavramının ashap ve tâbiîn için kullanıldığını bildirilir. (Özervarlı, 2009) Bu yolun yolcuları ashabı yolundan yani selefin yolundan gittikleri için bu adla anılmışlardır.

Şurat: Hâricîyye'nin koşutadı. Şurat: “Allah yolunda savaşıp O'nun rızası için canlarını ve mallarını satan ve Allah'ın da bunları cennete karşılık satın aldığı kimseler” manasına geldiği bildirilir. (Fığlalı, Hâricîler, 1997) [Hâricîyye]

Aliilâhiler: Halife Ali'ye ulûhiyyet nisbet eden aşırı fırkaları niteleyen bir terim ve fırka adı. İlâhî nurun önce İslam Peygamberi Muhammed'e, ardından Halife Ali'ye geçtiği iddiası ilk defa Abdullah b. Sebe'ye nisbet edildiği, daha sonra ilâhî bir parçanın Halife Ali'ye geçtiğini söyleyen Beyân b. Sem'ân (Beyânîyye) tarafından benimsenmiş, ardından Ebü'l-Hattâb el-Esedî, Mugîre b. Saîd el-İclî ve Ebû Mansûr el-İclî gibi kimselerce sürdürüldüğü, bu inanç biçiminin Hristiyanlıktan İslam'a geçtiği iddia edilmektedir. (Öz, Müellihe, 2020) [Müellihe] [Ehl-i Hak]

Abedetü'l-İblîs: Yezîdiyye'nin koşutadı. Bu fırkanın Melek Tâvus'a (Kral Tâvus, Azâzîl) inandığından aşağılayıcı bir ad olarak “abedetü'l-İblîs” (şeytana tapanlar) şeklinde de adlandırıldıkları bildirilir. (Taşgîn, Yezîdiyye, 2013) [Yezîdî]

Muvahhidin: Selefiyye'nin başka bir adı. Muvahhid: Tevhid inancına sahip olanlar demektir. [Selefiyye]

Mealciler: Köken olarak hadisleri inkar eden Hâricîlerin ilk mealciler olarak görüldüğü, o günden bugüne Kur'an bize yeter anlayışı zaman zaman dirildiği bildirilir. Meal, Kur'an-ı Kerim'in çevirisine denmektedir. Günümüzde

dinin direkt kaynağından yani Kur'an'ı Kerim'den öğrenilmesi gerektiği fikri ile mealci genç bir grup ortaya çıktığı, ülkemizde Kelime Dergisi ve Kalem Dergisi etrafında toplandıkları bildirilir. (Balcı, 2022, s. 676-678)

Kaderiyye: İnsanların herhangi bir eylem sahibi olmadıklarını iddia eden ve cüzi de olsa iradeye karşı çıkan Cebriyye bu isimle de adlandırılmıştır. (Fettah, 1993) [Cebriyye]

Bâtıniyye/ Bâtınîlik: İsmâiliyye'nin koştadı. Ayetlerin ve hadislerin görünen anlamlarını kabul etmeyen, gerçek manalarını ancak Allah ile ilişki kurabilen "mâsum imam"ın bilebileceği temel fikrini baz alan aşırı fırkaların ortak adıdır. Bâtın: "Gizli olmak; bir şeyin iç yüzünü bilmek" anlamındadır. (İlhan, Bâtıniye, 1992) [İsmâiliyye]

Gaybiyye: Nusayriyye'nin 15. yüzyıldaki önderlerinden Ali el-Haydarî ile ilişkilendirilen kollarından biri. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007) Gayb, Akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı demektir. (Çelebi, Gayb, 1996) Nusayriyye'nin gayba verdiği önem dolayısıyla bu isimle de anıldıklarını düşünüyoruz. [Haydâriyye]

Kaderiyye: Ma'bed el-Cühenî'ye (ö. 702 ?) nispet edilen sorumluluk doğuran eylemlerin yalnız insan iradesiyle gerçekleştiği fikrini savunan itikadî mezhep. Kader: Allah'ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında terim bir terimdir. (Üzüm, Kaderiyye, 2001) Kaderiyye mezhebinin fikirleri zaman içinde Mu'tezile'nin temelini oluşturduğu bildirilir. Mu'tezile mensuplarının kaderi tartışmaya açıp inkâr ettikleri veya kulun kendi fiillerini yaratmaya kadir olduğunu söyledikleri için Kaderiyye adıyla da anıldıkları bildirilmektedir. (Çelebi, Mu'tezile, 2020) [Mu'tezile]

İmâmiyye: İmamet inancını mezhebin usulünden kabul eden ve İslam Peygamberi Muhammed'den sonra on iki imamın imametini inanmayı şart bilen Şîî mezheptir. (Gölpınarlı A. , 1969, s. 40) İmamlık prensibini benimseyen bütün Şîî gruplar ve en büyük Şîî fırka durumunda bulunan İsnâaşeriyye için de kullanılır bu terimin kullanıldığı bildirilir. Halife Ali, Halife Hasan ve Halife Hüseyin zamanında Şîa diye bilinen siyasî grubun. Halife Hüseyin'in öldürülmesinden sonra dinî mahiyette bir fırkaya dönüştüğü, Muhammed b. Hanefiyye'nin imâmetini iddia eden Keysâniyye, imâmetin kesintiye uğradığına inananlar ve Ali b. Hüseyin Zeynelâbidin'in imâmetini kabul edenler olmak üzere üç fırkaya ayrıldıkları bildirilir. Sonuncu grup, Zeynelâbidin'i babasından sonra ilim ve amel bakımından zirve kabul edip imâmet makamına en lâyük kişi olarak tasdikledikleri bildirilir. (Öz, İmâmiyye, 2000)

Mürîdizm: 1785'te Çeçen asıllı İmam Şeyh Mansûr'a nispet edilen Kâdiri ve Nakşi Kuzey Kafkasya müslümanlarının 18. yüzyıl sonlarında Ruslara karşı başlattıkları tasavvufî kökenli siyasî- dini- millî hareket. Bu adı Rusların koyduğu, Müslümanların ise bu mücadeleye "Gazavât" adını verdikleri, mücadelenin 1920'li yıllara kadar devam ettiği bildirilir. (Uludağ, Mürîdizm, 2006)

Eseriyye: Selefiyye, itikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına yani eserine (izine) bağlı olması ve yorumu kabul etmemesi sebebiyle bu isimle de anılmıştır. [Selefiyye]

Haşviyye: Selefiyye'nin sadece nakli esas alması sebebiyle karşıtları tarafından konulmuş koştadı. Haşviyye'nin sözlükte “yastık ve benzeri eşyanın içini dolduran nesne; lüzumsuz ve gereksiz söz” anlamlarına gelen haşv kelimesinden türediği, genellikle birtakım anlamsız dinî fikirlere sahip cahil kimseler için kullanıldığı bildirilmektedir. (Yurdagür, Haşviyye, 1997) [Selefiyye]

Sıfâtiyye: İlâhî sıfatların Allah'a nispetini benimseyenlere verilen ad. Ehl-i Sünnet'in yanı sıra Hişâmiyye, Kerrâmiyye, Müşebbihe ve Mücessime'nin de Sıfâtiyye diye anıldığı, buna göre Sıfâtiyye'nin Allah'ın sıfatlarını açıklayan ve Müslümanların görüşünü yansıtan çok geniş bir fırka olduğu bildirilmektedir. (Çelebi, Sıfâtiyye, 2019)

Mürcie: Halife Ömer'in oğlu Abdullah b. Ömer'e (ö. 693) nispet edilen mezhep. Mürcie'nin Şîî- Hâricî/ Emevî- Hâşimî çekişmelerinde ılımlı ve uzlaşmacı fikirleriyle tarafsızlığıyla tanınan itikadî ve siyasi bir fırka olduğu bildirilir. Mürcie “ertelemek, sonraya bırakmak” anlamına gelen ircâ' kelimesinden türediği bildirilmektedir. (Kutlu, Mürcie, 2006)

Melâmîlik/ Melâmiyye/ Melâmetiyye: Sûfilikten¹⁶ ayrı bir akım olarak melâmet ilkesini benimseyenlerin oluşturduğu tarikat. Hamdûn el-Kassâr'a (ö. 884) ve Ömer Dede Sikkînî bu akımın kurucuları sayılmaktadır. Melâmet sözlükte “kınamak, kötülemek, ayıplamak” gibi anlamlara gelir. Melâmiyye'nin 9. yüzyılda Horasan'da zuhur ettiği, özellikle Nişâbur'da yaygınlık kazandığı bildirilir. (DîA, 2004)

Ahbâriyye: İmâmiyye Şîası içinde, dinî hükümlerin tek kaynağı olarak sadece kendi imamlarının rivayetlerini esas kabul edenlere verilen ad. Ahbâriyye, haber kelimesinin çoğulu olan ahbâra bir nisbet ifadesi olup, dinî konularda nakil ve rivâyetlere bağlananlar demektir. Ehl-i sünnet mezhepleri arasında, dinî hükümlerin tespiti hususunda farklı metotlar uygulanmasının sonucu olarak ortaya çıkan ehl-i eser - ehl-i re'y veya selef-halef şeklindeki ayırımın benzeri, Şîa fırkaları arasında ahbâriyye ve usûliyye kelimeleriyle yapılmıştır. Ahbâriyye anlayışını temellendiren Muhammed Emîn el-Esterâbâdî (ö. 1033/1624) kabul edilir (Yurdagür, Ahbâriyye, 1988)

Usûliyye: İmâmiyye Şîası geleneğinde dinî hükümlerin aklî istidlâl yoluyla elde edilebileceğini savunan ekol. Ekolün adı, sözlükte “temel, esas” anlamındaki asl kelimesinin çoğulu olan usûlden gelmektedir. İsnâaşeriyye Şîası gündeme gelen meselelerin hükmünü Kütüb-ü Erbaa denen hadis mecmualarına dayanarak çözmeye başladı. Zaman içinde problemlerin söz konusu malzeme ile halledilememesi, ayrıca Ehl-i sünnet ile Mu'tezile'nin uyguladığı esnek yöntemlerin etkisi Şîî gruplarını yöntem değişikliğine yani akla yönelmelerine neden olmuştur. (Öz, Usûliyye, 2012)

Kesnezânîyye/ Kesnizânîyye: Kâdiriyye'nin Abdülkerîm Şah Kesnezânî (ö. 1899) ile ilişkilendirilen kolu. (Üzüm, Mezhep, 2004) Kesnezân'ın Kürtçede “Kimse bilmiyor” anlamına geldiği ve Saddam rejimi yıllarında Irak'ta çok yaygın olduğu bildirilir. (Gülcelal, 2016)

¹⁶ Melâmetîlik ile Sûfilîğin birbirinden farklı akımlar olduğunu ilk olarak Hargûşî'nin değindiği, ona göre Melâmetîlerin çalışmayı tercih ve teşvik etmelerine karşılık sûfilerin çalışmayı bırakıp zühd ve tevekkül üzere yaşadıklarını bildirdiği kaydedilmektedir. (DîA, 2004)

Kalenderiyye: Dünyayı umursamayan, toplumsal kurallara ve toplumun inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî fırkalara da kalenderiyye veya kalenderîlik denir. Kalender kelimesinin Farsça'da "iri yarı, kaba" anlamındaki kalanter (Türkçe'de kalantor) sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. (Azamat, Kalenderiyye, 2001)

Râfiziler/ Râfizîlik/ Râfizîler: Zeyd b. Ali'nin Emevîlere karşı başlattığı ayaklanma sırasında Halife Ebû Bekir ve Halife Ömer'i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle Zeyd'den ayrılan ilk İmâmîleri, ardından ilk üç halifenin hilâfetini reddettikleri için bütün Şîî grupları ve bazı bâtinî fırkaları ifade eden terim. Sözlükte "terketmek" anlamındaki rafz kökünden türeyen râfızanın "bir fikir veya bir gruptan ayrılan kişi yahut topluluk" demek olduğu bildirilir. (Öz, Râfizîler, 2007) [İmâmîyye]

Vâkıfe: Şia'dan Mûsâ el-Kâzım'ın vefatından sonra onun gerçekte ölmediğine inanarak sonraki imamın imâmetini tasdik etmeyen ve onda vakfedenler yani duranlara verilen ad. (Üzüm, Memtûre, 2004)

Kat'îyye: Şia'dan Mûsâ el-Kâzım'ın ölümünü kabul eden ve imametini de Musa'nın oğlu Ali er-Rızâ'ya geçtiğine inanan Şîî gruplara verilen isim. (Öz, İmâmîyye, 2000)

Kâimiyye: 12. imam için söylenen "kâim" (hayatta olan) unvanına nisbetle İsnâaşeriyye fırkası Kâimiyye diye de anılmaktadır. (Fırlalı, İsnâaşeriyye, 2001) [İsnâaşeriyye]

Gâliyye/ Gulat: Ekseriyetle Şia'dan aşırı fikirler taşıyan fırkalar için kullanılan ve Müslümanlar arafından kabul edilmemeyi belirten bir terim ve fırkaların adı. Gulat'ın sözlükte "haddi aşmak" anlamına gelen gulûv kökünden çoğul anlamında bir nisbet adı olduğu "itidal çizgisini aşanlar" demek olduğu bildirilir. Bu kökten türeyen Gulât ile Ehlü'l-gulûv, Ashâbü'l-gulûv söz gruplarının da aynı anlama geldiği, sonradan Gâliyye'nin Şia ile sınırlandırılmayıp kapsamı diğer mezheplerden de fırkaları içerecek şekilde genişletildiği, Gâliyye'nin ortaya çıkışında siyasî, iktisadî nedenler yanında İslam'a katılan farklı din ve kültürlerin de etkisi olduğu bildirilir. (Öz, Gâliyye, 1996)

İbâhiyye: İslam'ın ahlâkî ve kanunî şariatını benimsemeyen fırkalara verilen isim. İbâh, sözlükte "açıklamak; serbest bırakmak, meşrû saymak" anlamına gelmektedir. İslam mezhepleri tarihi uzmanlarının bazıları ashâbü'l-ibâhanın sadece İslam'dan önceki Mezdekiyye ile İslam'dan sonraki Bâbekiyye, Mâzyâriyye, aşırı Şîîler, aşırı Sûfiler olduğu bildirmektedirler. (Onat, İbâhiyye, 1999) [Gâliyye]

Melâhide: Dinden çıkma sonucunu neden olacak inanç ve görüşleri savunma manasında kelâm terimi. Sözlükte "meyledip yönelmek, gerçekten sapmak" gibi manalara gelen ilhâdın kelâm terimi olarak "Dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek ve dinî kuralları hafife almak" anlamında kullanıldığı, bu şekilde bir yalayıp içinde olanların da bu adla anıldığı bildirilir. (Sinanoğlu M. , İlâh, 2000)

İhsâiyye: Noktavîliğin kurucusu Mahmûd-ı Pesîhânî'ye göre beden ölümünden sonra dağılmayıp toprağa karıştığı; toprağa karışan ceset bitki veya

cansız madde şeklinde ortaya çıktığı, bunların hayvan veya insan tarafından yenerek varlığını devam ettirdikleri, bir önceki bedende kazanılan bilgi ve değerlerin yeni bedende de varlığa devam ettiği, bu sürece “İhsâ” (sayım) adıyla bilindiği bildirilmektedir. Noktavîliğin koşutadı İhsâiyye’dir. (Hamid, Noktaviyye, 2007) [Noktaviyye]

Kavliyye/ Lafziyye: Kur’an’ın sözünü ve bunları okumanın mahlûk olduğunu inananlara verilen ad. Bunu ortaya atan ilk kişinin Sünnî âlimi Ebû Ali el-Kerâbîsî olduğu ve bu görüşünden dolayı Ahmed b. Hanbel’in eleştirilerine karşı karşıya kaldığı, günümüzde geleneksel hadis anlayışını benimseyenlerin Kur’an’ın mahlûk olmadığını tasdik ettiklerini fakat seslendirilişinin yaratılmış olduğunu kabul ettikleri kaydedilmektedir. (Yavuz, Lafziyye, 2003)

Ma’lûmiyye: Hâriciyye Acâride Seâlibe’nin bir koludur. Ma’lûmiyye, Allah’ı bütün isim ve sıfatlarıyla bilmeyen kimsenin bunları bilip mümin oluncaya kadar cahil olduğunu iddia etmektedir. Bu bilme meselesinden dolayı bu adla anılmışlardır. (Öz, Seâlibe, 2009)

Meçhûliyye: Hâriciyye Acâride Seâlibe’nin bir koludur. Meçhûliyye ise Allah’ın bazı isim ve sıfatlarını bilen kimsenin O’nu bilmiş sayılacağını ileri sürmüştür. Bu meçhullük yani bilinmezlikten dolayı bu ismi almıştır. (Öz, Seâlibe, 2009)

Etrâfiyye: Hâriciyye Acâride’den Sîstanlı Gâlib b. Şâzek ile ilişkilendirilen fırka. Bunların kader konusunda Hamziyye’nin fikirlerine katıldıkları, onlara göre İslâmî bölgeden uzak bulunan kimseler yani etrâfın, aklen bilinecek mevzuları yerine getirdikleri takdirde, bilemedikleri dini hususları terketmekte mazeretli sayıldıklarını iddia ettikleri bildirilmektedir. (Öz, Acâride, 1988)

Ashâbü’t-tâat: İbâziyye’nin bir kolu. Bu cemaate göre Allah’ın rızâsı amaçlanmadan şöyle ki niyetsiz yapılan iyilikler ve işlenen güzel işlerin de taat sayılıp hediyelere vasıl olduklarına inandıkları bildirilmektedir. (Fıglalı, İbâziyye, 1999)

Muattıla/ Muattile/ Ehl-i Ta’tîl: Allah’ın zâtını sıfatlarından ayıranları ifade eden muattıla sonraları Allah’ın varlığını tanımayan, doğanın Allah’ın kanunundan bağımsız varlığını idame ettirenler için de kullanılan terim. Dehriyye, Ehl-i ta’tîl. Muattıla kelimesi, sözlükte “boş ve hâli olmak” anlamındaki atl (utûl) kökünün türemiş olduğu “boş ve hâli kılan” anlamına geldiği, ilk dönemlerde bazı Mu’tezile imamları kısmen ta’tîl anlayışına sahip oldukları için Mu’tezile’nin bu adla da anıldığı bildirilmektedir. (Sinanoğlu M. , Muattıla, 2020) [Mu’tezile]

Müfevvida/ Mufavviza/ Tefvîziyye: Gulat Şîî fırkalarından alemin yaratılması ve yönetilmesi, âhiret hayatında insanlara ceza veya ödül verme işinin Allah tarafından İslam Peygamberi Muhammed’e, Ali’ye ve onun soyundan gelen imamlara verildiğine inananlara denir. Sözlükte “bir işin yapılmasını ve o işte tasarrufta bulunulmasını başkasına havale etmek” manasına gelen tefvîz kökünden türediği belirtilir. (Öz, Müfevvida, 2020)

Müellihe: Halife Ali’nin ilâh olduğuna inanan yahut Allah’ın Ali’ye hulûl ettiğine inananlara verilen ad. Sözlükte “ilâh saymak” anlamındaki te’lîh

kökünden türediği, aşırı fırkalardan Gâliyye'nin bir kısmını nitelemek üzere kullanıldığı kaydedilmektedir. (Öz, Müellihe, 2020) [Gâliyye]

Vâidiyye: Büyük günah işleyen inananların âhirette şefaatten nasiplenemeyip sonsuza kadar cehennemde kalacaklarını iddia eden Mu'tezile ve Hâricîler'e verilen ad. Vâid, sözlükte "ileride gerçekleştirilecek bir şeye dair söz vermek" anlamına gelir. (Kutlu, Va'd ve Vâid, 2012) [Mu'tezile]

Müşebbihe: Allah'ı yarattıklarına veya yarattıklarını Allah'a benzeten inançları benimsemiş gruplara verilen ad. Sözlükte "benzetmek" anlamındaki teşbîh kökünden türeyen müşebbihe kelimesi "benzetenler" demektir. Sıfâtiyye'nin fırkası olarak kabul edildiği, teşbih inancının ilk defa Şîa içinde ortaya çıktığı, Beyân b. Sem'ân, Hişâm b. Hakem, Hişâm b. Sâlim el-Cevâlîkî gibi Şîî kelâmcıları tarafından iddia edilir. Sünnîler arasında ise Haşviyye aracılığıyla yayıldığı bildirilir. (Yavuz, Müşebbihe, 2006)

Hubbiyye/ Habîbiyye: Kullukta sevgi derecesine ulaşan kişinin farzlarının üstünden kalkacağına inanan Müşebbihe'den bir fırka. (Öz, Hubbiyye, 1998)

Mücessime: Allah'ı cismen tahayyyül edenleri veya onu cismanî özellikler ilişkilendirenlere verilen ad. Sözlükte "insan, hayvanın maddî varlığını oluşturan şey, ceset, beden" demektir. Aynı bir cemaati kastetmediği Allah'ı cisim olarak düşünen çeşitli fırkaları nitelediği "müşebbihe" terimiyle eş anlamlı gibi kullanıldığı bildirilir. Tecsîme dayalı fikirleri ilk iddia edenin Abdullah b. Sebe olduğu ileri sürülmektedir. (Bağdâdî, s. 225). Mücessime'nin Şîa'dan çıkan en önemli temsilcisi Hişâm b. Hakem olduğu iddia edilir. (Üzüm, Mücessime, 2020)

Cebriyye/ Cebri/ İcbariyye/ Mücebbire/ Mücbire: İnsanlara ait muhayyer eylemlerin ilâhî irade ve kudretin zorlayıcı etkiyle meydana geldiğini savunan fırkalara verilen ad. Sözlükte "bozuk olanı yenileyip düzeltmek, zor kullanarak iş yaptırmak" gibi manalara gelen cebr kelimesinden türediği, ilk defa bu fikrin Ca'd b. Dirhem tarafından Şam'da ileri sürüldüğü, Emevî hükümdarlarından II. Mervân'a "Ca'dî" lakabının verildiği kaydedilmektedir. (Fettah, 1993)

Cebriyye-i Hâliisa: Cebriyye'den insanın eylemlerinden hiçbir tesirinin bulunmadığını ve irade mızgırlığının olmadığını savunanlara verilen ad. Cehm b. Safvân, İsmâil el-Bittûhî, Bekir b. Uhtü Abdülvâhid ve Ebû Sabbâh b. Muammer es-Semerkindî tarafından temsil edildiği öne sürülür. (Fettah, 1993)

Cebriyye-i Mutavassıt: İnsanlara ait seçimli eylemlerin Allah tarafından yaratıldığını benimsemekle birlikte bu eylemlerde insanların da etkisi olduğunu kabul eden mutedil (mutavassıt) Cebri'lre verilen ad. Şehristânî'nin Dırâriyye ve Neccâriyye'yi bu gruba dâhil ettiği; İbn Teymiyye Eş'ariyye'yi; Tehânevî ise bütün Ehl-i sünnet'i bu fırkadan saydığı bildirilir. (Fettah, 1993)

Müstedrike/ Müstedrikiyye: Neccâriyye'den Kur'an'ın mahluk olup olmadığı konusunda kendilerinden öncekilerin anlayamadığı konuları kavradıklarını idrak ettiklerini (müstedrik) ileri sürenlere verilen ad. (Öz, Neccâriyye, 2006)

Boko Haram: Nijerya Borno'nun Mayduguri kentinde 2002'de Muhammed Yusuf tarafından kurulan örgüt. Boko Haram adıyla bilindiği

belirtilir. Boko Haram'ın Yerli Haus dilinde: "Batı eğitiminin günah olduğu" anlamını taşıdığı, üyelerinin Müslümanların siyasi, toplumsal ve eğitim etkinliklerine bulunmasını "haram" olarak gördükleri, bu nedenle örgüt üyelerinin seçimlerde oy kullanması, batı tarzı elbise giymesi ve eğitim almasının yasak olduğu bildirilmektedir. (Demirci S. , 2017, s. 202)

Hâksâriyye: Celâliyye'den bir fırka. Farsça sözlükte "toprağı andıran, toza bulanmış" anlamına gelen hâk-sâr kelimesinin alçakgönüllülük ifadesi olarak kullanıldığı, Hâksâriyye mensuplarının melâmet, ayyâr ve kalenderlerin etkisinde kaldıkları bildirilmektedir. (Tâherî, 1993)

Mürîdiyye: Kâdiriyye'nin Ahmedü Bamba (ö. 1927) tarafından kurulan kolu. Tarikatın Afrika ülkelerinde yayıldığı bildirilir. Mûrid: Tasavvuf yolunu tutmaya veya tarikata girmeye karar veren yahut bir şeyhe bağlı bulunan kişi anlamında kullanılan tasavvuf terimi. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Akdâniyye: İsmâilî Karmatî fırkasının bir kolu. Bedevi Araplardan olup teşkilatlanmalarında yüksek bir danışma meclisine sahip oldukları, beyaz elbise giydikleri, akd işleri (sözleşmeler) kendi inisiyatiflerinde olduğu için Akdaniyye denildiği bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 46)

Akliyye: Şîî İmamiyye'nin kelâmî fırkalarından biri olup, nazar ve kıyası, Allah'ın ilim ve marifetiyle ilişkilendirirler. Her peygamber geldiğinde onu kabul edecek hüccetin (delil) akıl olduğunu söylerler. Onlara göre peygamberler gelmeden önce sünnet aşikar olmadığı için akla rehberlik yapacak bir delil yoktur. Bu konuda Allah'ın, Hicr suresi 15-17. "Biz peygamber göndermeksizin hiç kimseye azap etmeyiz." ayetindeki buyruğuna dayanırlar. (Meşkur, 2011, s. 47)

Zındık/ Zenâdık: Evrenin öncesiz olduğunu ileri süren, Allah'ı yahut onun birliğini ve âhireti inkâr ettiği halde inanmış gibi görünen kimselere verilen ad. Pehlevicede zındık kelimesinin önceleri Maniheiztleri¹⁷ ifade eden bir terim olduğu, sonradan düalist (ikici) anlamı kazandığı belirtilir. İlk dönemlerde İslamlaşan eski İran ailelerinden gelen kişilerin Fars dinî düşüncesi ve geleneklerinin yeniden canlandırılmak için içinde yaşadıkları İslam toplumuna karşı tepki gösterdikleri, aslında dine karşı olmakla birlikte görünüşte serbest düşünceli kişiler gibi davrandıkları kaydedilir. (Öz, Zındık, 2013)

Bedâiyye: Şîî fırkalardan olup, Allah'a bedayı (iradede değişiklik) yani Allah'ın gerçekleştirdiği bazı şeylerden daha sonra pişman olduğunu iddia ederler. İlk üç halifenin hükmünün de bu şekilde olduğunu, İmamiyye Şiası bu inancı onaylamadığı, Muhtâr es-Sekafî'den sonra Ca'fer es-Sâdık'ın bedâ fikrinin ikinci kaynağı olarak gösterildiği, Şîîlere göre İmam Ca'fer'in, oğlu İsmâil'in kendisinden sonra imam olacağını söylemiş lakin İsmâil babası hayatta iken vefat edince Ca'fer es-Sâdık'ın olayı bedâ olarak yorumladığı bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 76-77)

Behdînâniyye: Irak ve İran'ın Kürt bölgelerinde yaşayan dualist dini telakkilere sahip bir fırka. Kendilerini "Behdin" yani iyi dinin sahibi olarak isimlendirdikleri söylenir. Meşkur bunların, Mecusilik ve İslam öncesi İran

¹⁷ Maniheizm/ Manißeizm: III. yüzyılda Mani tarafından eski İran'da kurulan ve günümüzde müntesibi bulunmayan gnostik bir din. Mani 216 yılında Güney Mezopotamya'da doğdu. Ailesi heterodoks Hristiyan'dı. (Gündüz Ş. , 2003)

dinlerinde olduğu gibi Ahuramazda ve Ehrimen'den oluşan iki öze inandıklarını, Güneş, ay, yıldızlar, bulut, şimşek gibi semâvi cisimlere ibadet etmekle birlikte kendilerini Müslüman gördüklerini ve Yezîdiyye'den sayıldıklarını kitabında bildirir. (Meşkur, 2011, s. 77)

Muhmele: Bunlara Muhmele fırkası da denir. İslam Peygamberi Muhammed'in, imamın adını açıkça zikretmeyi ihmal ettiğini iddia ederler. Fadıl (en faziletli imam) ile mefdülün (daha az faziletli imam) imametini hususunda ihtilaf etmişlerdir. Fırkanın çoğunluğu, Fadıl ile mefdülün her ikisinin de imametinin caiz olduğunu, şayet fâdılın imametine engel bir illet varsa mefdülün imametinin uygun olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Meşkur, 2011, s. 143) [Ehli İhmal]

Ezeliyye: Gulat fırkalardan biridir. Ali ile Ömer b. Hattab'ın ikisinin de kadim ve ezeli olduğuna inanıyorlardı. Bir farkla ki Ali'nin mahza hayr; Ömer'in ise mahza şer olduğunu; Ömer'in Ali'ye sürekli eziyet ettiğini iddia ediyorlardı. Bu fırkanın, dualist Mecûsilerle Hürmüz ve Ehrimen'in asaletinin etkisiyle oluştuğu bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 155)

Ferâiziyye/ Ferâidiyye: Hindistan'da Sünnî Müslüman bir fırkadır. Görüşleri Vehhâbi görüşlere yakındır. Bunlar, İslam'ın farzlarıyla amel edilmesi gerektiğine inanırlardı. Ferâidiyye mezhebinin kurucusu, Hacı Şeriatullah idi. O, bu mezhebi, ondokuzuncu asırda Doğu Bengal'de kurmuştur. Fâriza farzın çoğuludur. (Meşkur, 2011, s. 160)

Gamâmiyye/ Ğammamiyye: Halife Ali'nin ölmediğini ileri süren ve onun bulut (Ar. gamam) içinde yaşadığına inanan Muhammed b. Ya'kub'un taraftarı aşırı Şîîler'in bir kolu. (Meşkur, 2011, s. 561)

Haddiyye: Kerrâmiyye'den olup bunların iddiasına göre, Allah hadd (sınır)'dır. Arş, onun yeri ve karargâhıdır. (Önal, 2018)

Havfiyye: Cebriyye'den bir cemaat. Onlar "Bir kişi. Mümin olduktan sonra Allah'tan korkması gerekmez; Çünkü O dosttur ve dost da dostundan korkmaz." iddiasında bulunurlar. (Meşkur, 2011, s. 204)

Hisbâniyye: İslam Sofistlerindendirler. Kendilerine "Hisâbiyye" de denmektedir. Bu grup, eşyanın algılanması, elem ve lezzetin tamamının bir vehim ve tasavvur olduğunu iddia ediyordu. Bireyin, eşyayı hisleri ölçüsünde anladığını, oysa bunların hakikatinin olmadığını öne sürdükleri iddia edilir. Hisbân, hisci demektir. (Meşkur, 2011, s. 211)

Hulûliyye: Allah'ın Adem'e, peygamberlere, imamlara ve diğerlerine hulûl ettiğine inanan fırkaların tamamına Hulûliyye adı verilmiştir. Sebeiyye, Beyâniyye, Cenâhiyye, Nusayriyye'den Necdiyye, Rizamiyye, Batıniyye, Azâfiriyye, Hulmaniyye ve Dürziler gibi Şîî gulat fırkaların çoğunluğu hulûle inamaktadır. (Meşkur, 2011, s. 217)

İttihâdiyye: Bunların iddiasına göre: "İnsan ruhu duru hale gelip nur ile aydınlanır. İkilik dairesinden dışarı çıkar ve sen ile ben ibarelerin ortadan kaldınp hakikati keşfeder ki arif ve maruftur, aşık ve maşuktur. Bu durumda kulluk ve Tanrılık ortadan kalkar, Allah ile kulun ikisi de bir ve tek olur yani ittihad ederler" görüşünü savunurlar. (Meşkur, 2011, s. 274)

Kabriyye: Kabir azabını ve Münker ile Nekir'in sorgusunu reddeden fırkaya verilen ad. Onların şöyle dediği söylenir: "Beraberlerinde iki topuz

olduğu halde iki meleğin dört ziradan daha büyük olmayan kabre sığması nasıl tasavvur edilebilir?” (Meşkur, 2011, s. 276)

Kesbiyye: Kulun kesbi (iradesi) olduğunu ancak bu kesbin ona ne fayda ne de zarar verdiğine inanan fırka. Kullar arasında nimet, ceza ve şiddeti dağıtan Allah olduğuna bu sebeple kulun çabası ya da taati ile artmayacağı gibi tembellik ve günahıyla da azalmadığına inandıkları kaydedilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 289)

Kisfiyye: “Şayet gökten bir parçanın (Ar, kisf) düştüğünü görseler, onun üst üste yığılmış bulutlar olduğunu söylerler.” (Tur 52/44) ayetini tevil ederek burada işaret edilen zatın Ebu Mansur el-İcli olduğunu iddia eden fırka. (Meşkur, 2011, s. 297) [Mansûriyye]

Ehadiyye: Kaderi fırkalardan olan bu grup, "İslam Peygamberi Muhammedin nübüvvetini ikrar ediyoruz, ancak onun sünnetine ihtiyacımız yoktur." derler. (Meşkur, 2011, s. 135) Ehad birlik demektir. Sadece kitabı kaynak olarak aldıkları için bu isimle anıldıklarını düşünüyoruz.

Lâ'iniyye/ Lanetçiler: Gulat'tan olan bu grup; Ebü Bekir, Ömer, Osman, Zübeyr ve Aişe'ye Ali'nin nurunun ortaya çıkmasına engel oldukları veya geciktirdikleri için lanet ettikleri iddia edilir. (Meşkur, 2011, s. 300)

Mahlûkiyye: Cehmiyye'den bir fırka. Onlara göre Allah'ın kelamı yaratılmıştır. Allah'ın kelamının mahluk olmadığını söyleyen herkes müşriktir. (Meşkur, 2011, s. 304)

Meskâtiyye/ Saktiyye: İsmâiliyye'nin bir kolu olan Nizariyye'nin koşutadır. Bunlara Saktiyye de denilmiştir. Çünkü bu gruba göre imam, fûrûu yerine getirmek zorunda olmayıp tekliflerin bazısını ya da tamamını mensuplarından kaldırmaya muktedir. (Meşkur, 2011, s. 320) Iskat kökünden türeyen sözcük fıkıhta mükellefiyeti düşürmek demektir. (Bardakoğlu, 1999)

Mitevâliyye: Meşkur'a göre Lübnan'ın doğusundaki Suffa ve Ba'albek ile Vadiyu's-Şam arasında yaşayan Şiîlerden bir fırka olan Mitevâliyye çiftçilik yapan Şiîlerdir. Meşkur bu kavramın tekilinin "mitevali veya "mitevâi" olduğunu, kavram olarak ise Ali b. Ebü Talib'in yardımcıları, dostları ve candan bağlıları anlamına geldiğini ve nüfuslarının 70.000 civarında olduğu tahmin edildiğini bildirmektedir. (Meşkur, 2011, s. 322)

Muteberiyeye: Kaderiyye'nin bir koludur. “Günah işleyen herkes kafir olup tevbeleri kabul edilmez, onlardan teberri etmemiz gerekir.” Dediklerini bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 355)

Muterabbisyye/ Muterâbisyye: Muterabbis yanı Mehdinin hurucunu bekleyen Şiî fırkalardan biridir. Bu bekleyiş döneminde her çağda bir şahsı velayetü'lemir olarak seçerler ve onu Mehdi olarak tasavvur ederler. O kişi öldüğünde ise yerine başka birini getirdikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 356)

Mutrefiyye: Onlara göre insanoğlu, dünya sofrasındaki misafirlerdir. Nimet sofrası hazırlanmış, sıraya girilmiş, etraflarında bulunan tüm mahlukat, onları buraya çağırmakta, onlar da aynen uryan bir vaziyette geldikleri gibi çıplak olarak gideceklerdir. Yüce Allah için misafirlerine verdiği nimetin hesabını sormak veya bu nimetten dolayı cezalandınmak uygun değildir. (Meşkur, 2011, s. 357-358) Mutref, bolluk içinde yaşayan, Allah'ın vermiş olduğu nimetlerle şımarıp azgınlaşan demektir. (Serinsu, 2009, s. 269)

Muttasiliyye: “Allah, suyun ağaca ittisali gibi aleme muttasıldır.” hadisinden hareketle Allah’ın da aleme bitişik muttasıl olduğunu iddia eden bir fırka. (Meşkur, 2011, s. 358)

Nesebiyye: Allah Resülüne nesep (soy) yakınlığından dolayı Halife Ali’yi, Halife Ebu Bekir’e tafdil etmişler ve onun hilafete daha layık olduğunu benimsemişlerdir. İmâmiyye’nin koştadı. (Meşkur, 2011, s. 383-384) [İmâmiyye]

Niseviyye: Kuzey Irak’taki el-Cezire bölgesi Haricilerindendirler. Mü'min bir hanımın (nisa) müşrik bir erkekle evlenmesini caiz görürler. (Meşkur, 2011, s. 385) Nisâ (Nise), Arapça kadın demektir. (Ayverdi, 2010, s. 934)

Şâke/ Şâkiye: Mürcie’dendirler. Bunlar, kendi imanlarından şüphe edip, ruha iman diyorlardı. (Meşkur, 2011, s. 487) Şek (şekk), Arapça bir sözcük olup şüphe demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1162)

Şerîkiyye: Meşkur bunların Şii gulat fırkalardan biri olduğunu, Ali b. Ebi Tâlib’i nübüvvette İslam Peygamberi Muhammed’e ortak (şerik) kabul ettiklerini, Harun’un Musa’ya peygamberlikte ortak olduğu gibi Halife Ali’nin de peygamberlikte İslam Peygamberi Muhammed’e ortak olduğunu iddia ettiklerini, bu hususta İslam Peygamberi Muhammed’in "Senin bana konumun. Harun’un Musa’ya konumu gibidir." ifadesini delil getirdiklerini kitabında zikretmektedir. (Meşkur, 2011, s. 502)

Tenzîliyye: Kur’an’ın te’viline inanan ve Ali b. Ebi Talib’i Resulullah’ın diğer ashabına takdim den Şii fırkalardan Te’viliyye’nin aksine, Kur’an’ın zahiri ve tenziline (nuzül, lafız) inanırlar. (Meşkur, 2011, s. 541) [Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat]

Tevhid-i İlâhiyye: Tevhid-i İlâhiyye veya Ayin-i Ekberiyye diye de anılırlar. Bu mezhep, Gürzan’ın üçüncü hükümdarı Ebü'l-Feth Celaluddin Muhammed el-Ekber’e nispet edilir. Ekber Şah, 975/ 1567 yılında hakim olduğu coğrafyadaki insanların gönüllerini birbirine yakınlaştırmak için Brahmanistlerden Sihlere, Sufilerden Cukilere, Budistlerden Mazdaistlere, Sünnilerden Şiilere, Hindistan’daki tüm din ve fırkalar arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmayı amaç edinmişti. Bu hedefe ulaşmak için, muhtelif mezhep ve dinlerin kabul edilebilir ortak inanç ve meselelerinden faydalanarak genel barış esasına dayalı bir mezhep kurdu. İşte buna Tevhid-i İlâhiyye’denir. (Meşkur, 2011, s. 541-543)

Tevhîdiyye: Dürzî fırkalardan biri olup kendi mezheplerinde yedi şer’i ve teklifi esasa sahiptirler. Bunlara “yedi tevhid” de denir. (Meşkur, 2011, s. 543-544)

Vâidiyye: Meşkur fırkanın Müslümanlardan bir fırka olduğunu va’d ve vaide inandıklarını, onlara göre Allah’ın vaidi yani Allah’ın, kullarını Cehennem ile korkutması haktır. Onların vaid konusunda aşırılığa kaçtıkları, şayet bir adamın bin yıl ömrü olsa asırlarca oruç tutup geceleri ibadet etse ve kendisinden bir büyük günah sudür etse tövbe etmeden de ölse daimi olarak cehennemde kalacağını iddia ettiklerini bildirmektedir. (Meşkur, 2011, s. 550)

Vehmiyye: Cebriyye’nin kollarından biri olup “Bizim fiillerimiz için bir mükafat yoktur, insanların söz ve fiilleri ârizi olup baki değildir, insanoğlunun

yaptıkları vehimden (kuruntu) ibarettir.” Dedikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 559)

Vezniyye: Ahiretteki mizanı (vezni) ve kulların filllerinin hesaba çekilmesini inkar edip şöyle dedikleri iddia edilir: “Allah, görüleni de görülmeyeni de bilir. Bir şey, miktarı bilinmediği zaman tartılır. Oysaki kulların amelleri Allah'a gizli olmadığı için tartı ve mizana ihtiyaç yoktur.” (Meşkur, 2011, s. 559)

Zemmiyye: Şii gulat fırkalardan biri olup, Ali'nin uluhiyyetine inanır, İslam Peygamberi Muhammed'i zemmederler (kötüleme, lanetleme). Onlara göre Ali, İslam Peygamberi Muhammed'i, kendi dinini tebliğ etmek için katından görevlendirmiştir fakat İslam Peygamberi Muhammed, gönderilme makamının kendisi olduğunu iddia etmiş ve Halife Ali'yi sadece kendi kızının kocası ve mevlâsı olmaya razı etmiştir. (Meşkur, 2011, s. 575) [Albâiyye]

Aczmendîler/ Aczimendîler: Müslüm Gündüz tarafından Elazığ'da kurulan Risale-i Nur okuyan ve 28 Şubat sürecine dahil olan cemaat. (Balcı, 2022, s. 684-685) Aczmendi: acizlik, fakirlik demektir fırka mensuplarının kendilerini aciz gördükleri için bu isimle anıldıklarını düşünmekteyiz.

Munfasaliyye: Allah'ın alemle bir bağının bulunmadığını onun her mevcuttan uzak yani munfasıl olduğuna inanan fırka. (Meşkur, 2011, s. 349)

Musavviriyye: Allah'ın, insanı kendi suretinde yarattığını iddia eden bir gruptur. Bunlar “Allah Adem'i kendi suretinde yarattı.” hadisine dayanmaktadır. Bu rivayet. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ile Buhâri ve Müslim tarafından Ebü Hureyre'den aktarılmaktadır. (Meşkur, 2011, s. 350-351) Musavvir, tasvir edilmiş demektir.

Vâlihiyye: Bu fırka mensuplarının şöyle dedikleri iddia edilir: “Biz Allah'ı bilme hususunda bir hayret ve şaşkınlık içerisindeyiz. Hiç kimse Allah'ı hakkıyla tanıyamaz.” (Meşkur, 2011, s. 552) Vâlih, şaşırmış demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1306)

Haltıyye: İsmâili fırkalardan biri olup Kur'an ve hadislerde geçen namaz, oruç, zekat, hac ve diğer ibadetlerin batını anlamlara sahip olduğunu, farklı anlamlarının bulunduğunu ve zahiri anlamlarının bulunmadığını söyledikleri kaydedilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 183) Halt, karıştırma ve münasebetsizlik demektir. (Ayverdi, 2010, s. 464) Batını ve zahiri karıştırdıkları için bu adı aldıklarını düşünüyoruz.

Harkıyye/ Hârikiyye: Cehmiyye'den olan Harkıyye, ateş ehlinin hiçbirinin cehennemde kalmayacak şekilde yanacağını iddia ettikleri beyan edilir. (Meşkur, 2011, s. 194) Hârik yangın demektir. (Ayverdi, 2010, s. 475)

Fazlıyye: Hâriciyye Sufriyye'den tekfir anlayışına daha ılımlı yaklaşanlarına verilen ad. (Dalkılıç, 2009) Fazl; cömertlik, kerem demektir. (Ayverdi, 2010, s. 372) Bu tolerans sebebiyle bu adla isimlendirildiklerini düşünüyoruz.

Mefrûğiyye: İslam fırkalarından biri olup Yahudileri takip etmişlerdir. Bunlar, Allah'ın her şeyi altı günde yarattığını, cumartesi günü dinlendiğini iddia etmişlerdir. (Meşkur, 2011, s. 315) Sözlükte mefruğ yönelmek, feragat edilmek demektir. (Ayverdi, 2010, s. 787) Yahudilere uydukları için bu lakabı aldıklarını düşünüyoruz.

Kur'âniyyûn: Seyyid Ahmed Han'ın düşünceleri etrafında Abdullah Çekrâlevî tarafından Hindistan'da kurulan cemaat. Sünneti tamamen reddederek sadece Kur'an'ı merkeze aldıkları iddia edilir. (Birişik A. , 2002)

Münkirîn-i Hadîs: Kur'âniyyûn hareketine muhalifleri tarafından hadisleri inkar ettikleri için verilen ad. (Birişik A. , 2002)

Ehlü-t Tesniye: Âlemi nur ve zulm yaratıp hükmettiğine inanan din veya mezheplere verilen ad. İslam kaynaklarında Seneviyye diye anılmıştır. Herhangi bir alanda birleştirilip bire indirgenemeyen iki zıt ve bağımsız nizamın varlığını ileri süren ideolojinin Batı dillerinde düalizm (Fr. dualisme), Türkçe'de ikicilik kelimesiyle karşılandığı, bunlara ashâbü'l-isneyn, ehlü'l-isneyn, ehlü't-tesniye dendiği "Allah şerri yaratmaz" dedikleri için Mu'tezile'ye dendiği bildirilir. (Sinanoğlu M. , Seneviyye, 2009) [Seneviyye]

Ehli Sünnet vel Cemaat/ Sünnîlik: İslam Peygamberi Muhammed ile ashâbın dinin temel konularında izledikleri yolu benimseyenler anlamlarında kullanılan bir terim ve bu anlayışa sahip olanlara verilen ad. Emevîlerin cebir inancını siyasî gayelerle yaymaya çalışmasına karşılık Ma'bed el-Cühenî'nin kaderi inkâr etmesi, Hâriciyye'nin günah işleyen herkesi kafirlikle suçlaması, hayatta bulunan sahâbileri ve tâbiîn âlimlerini bu konularda Kur'an ve Sünnet'teki hükümleri araştırmaya yönelttiği, Halife Ali'nin Hâricîlere karşı davranışları ile büyük günah işleyen mümin olduğunu belirtmesi onu Ehl-i Sünnet'in öncüsü yapmıştır. Bu iddianın Ebu Hanife'ye ait olduğu bildirilir. (Yavuz, Ehl-i Sünnet, 1994) Pakistan Sahabe Ordusu da bu adı sonradan kullanmıştır. (Çevik, 2013, s. 98)

Ehli Hadis/ Ehli Sünne: İnanç hususunda Kur'an ve Sünnet'in sözüne bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen Selefiyye'nin koşutadı. Sözlükte "önce gelmek" anlamındaki seleften (sülûf) türeyen Selefiyye'nin "geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bakımından önce gelip geçenler" anlamlarına geldiğini ashap ve tâbiîn için bu terimin kullanıldığı bildirilmektedir. (Özervarlı, 2009) [Selefiyye], [Hadis ve Sünnet Ehli]

Ehli İhmal: Bunlara Muhmele fırkası da denir. İslam Peygamberi Muhammed'in, imamın adını açıkça zikretmeyi ihmal ettiğini iddia ederler. Fadıl (en faziletli imam) ile mefdülün (daha az faziletli imam) imametini hususunda ihtilaf etmişlerdir. Fırkanın çoğunluğu, Fadıl ile mefdülün her ikisinin de imametinin caiz olduğunu, şayet fâdılın imametine engel bir illet varsa mefdülün imametinin uygun olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Meşkur, 2011, s. 143)

Ehli Hak: Ehli sünnet ve'l cemaat inancının koşutadı. Hakikat ehli demektir. [Ehli Sünnet ve'l Cemaat]

Ehli İman: İmamiyye Şiasına verilen ad. İmamiyye Şiası, imametini kabul etmesi nedeniyle kendisini "mümin", diğer Müslümanları ise "Müslim" kabul ettiği bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 143) [İmâmiyye]

Havâtriyye: Meymûniyye'nin koşutadı. Medyeniyye'nin Ali b. Meymûn el-Mağribî (ö. 1511) ile ilişkilendirilen kolu. Havâtır, bir tasavvuf terimi olup kalbe gelen manevi işaretler demektir. (Ayverdi, 2010) [Meymûniyye]

Hurremiyye/ Hurremdiniyye: Mecûsîlik ile eş anlamlı olarak kullanılan ve "iyi, isabetli din" anlamına gelen "Bihdin" isminden etkilenilerek

Hurremdiniyye olarak anılan Gulat'tan fırka. İsmi kökeni ile ilgili birçok rivayet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: müritlerinin her şeyi mubah görmesini temel alarak sözcüğün Farsça hurrem (şen, neşeli) isminden geldiği, Mezdeki öğretinin eski bir merkezi olan Erdebil yakınlarındaki Hürrem kasabasından geldiği, Hürremiyye adlı bir dağa yahut Belh'in Hürremâbâd köyünden dolayı bu ismi aldığı, Mezdek'in karısı Hürrem'den dolayı fırkanın bu ismi aldığı gibi iddialar zikredilmektedir. (Aliev, 1998)

2.10. Araç-Gereç, Giyim-Kuşam, Eşya Adlılar

Zincîriyye: Kâdiriyye'nin bir koludur. Beline 18 kilo ağırlığında bir zincir bağlatmış olduğundan Zincirli diye bilinen Giritli Ali Baba ile ilişkilendirilir. Rivayete göre Ali Bab Bağdat'tan dönerken Cizre'de vefat etmiş ve belindeki zincir sökülemediği için öyle gömülmüştür. (Azamat, Kâdiriyye, 2001)

Buhûriyye: Halvetiyye- Ahmedîyye'nin Şeyh Mehmed Buhûrî er-Rûmî el-Edirnevî (ö. 1630) ile ilişkilendirilen kolu. Buhûrî'nin, Edirne'de ve İstanbul'da faaliyetlerini gerçekleştirdiği bildirilir. (Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, 2015, s. 748-749) Bu ismi almaların nedeni buhur yakmaları olarak düşünülmektedir.

Kızılbaşlık: Eski dinî inançlarını İslamî anlayışla tevhit edip bu yeni yorumu sürdüren Türkmenlerin bazı bâtinî-Şîî fikirleri benimsemesiyle ortaya çıkan fırka. Bu ismin eski Türklerde bir tür şapka olan kızıl börkle ilgili olduğu, kızılbaş adının eski Türk ananelerine kadar uzandığı bildirilmektedir. (Üzüm, Kızılbaş, 2022)

Haşebiyye: Halife Hüseyin'in intikamını almak için isyan eden Muhtâr es-Sekafi'nin ordusundaki bir grup mevâlîye sopadan başka silahları olmaması sebebiyle verilen ad. Haşeb, odun/ sopa demektir. (Öz, Haşebiyye, 1997) [Sürhâbiyye]

Kûziyye: Meşkur'un bildirdiğine göre bunlar, idrar ile dışkının yeryüzüne atılmasının caiz olmadığını, zira “Yeryüzü benim için mescit ve huruc ettiğim mekan kılındı.” hadisi şerifi mucibince buraların mescit kılındığını söylemişlerdir. Meşkur, fırka mensuplarını tuvalet ihtiyaçlarını, küplerin içine veya akarsularda giderdiklerini bundan dolayı bunlara Kûziyye (testiciler) denildiğini ve Hâriciyye'den olduklarını bildirmektedir. (Meşkur, 2011, s. 298)

Müsevvide: Ebu Müslim'in önderliğinde Abbasileri hilafete taşımak gayesiyle harbeden kimselere verilen ad. Bunlar siyah elbise giydikleri için kendilerine Müsevvide yani siyah elbise giyenler denildiği kaydedilir. (Meşkur, 2011, s. 368) [Ebu Müslimiyye]

Sûfiyyun/ Sûfiyye/ Tasavvuf: Tasavvufî hayat tarzını benimseyerek Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kimseye sûfi denmektedir. Sûfiyye'nin ise bu hayat tarzını benimseyen fırkalara verilen genel bir adlandırma olduğu bildirilir. Sûfi kelimesinin kökeni ile ilgili çeşitli açıklamalar vardır bunlar: Sûfi, tasavvuf ehlinin kendilerine örnek aldıkları Suffe ashabını ifade eden “ehl-i Suffe” söz grubundaki “suffe”, Allah'a ibadette ilk sırada olduklarını ifade için “saff-ı evvel” söz grubundaki “saff”, gönül temizliğine önem verdikleri için “safâ” ve “safvet”, yemeye içmeye önem vermemeleri sebebiyle bir çöl bitkisi

olan “sûfâne”, giyimlerine önem vermemeleri ve saçlarını uzatmalarından dolayı “enseye sarkan saç” anlamındaki “sûfetü’l-kafâ” söz grubundaki “sûfe”, İslam’dan önce yaşayan ve kendilerini Kâbe hizmetine veren Benî Sûfe kabilesiyle benzerliklerinden dolayı “sûfe”, İslam Peygamberi Muhammed ve ashabı olmak üzere birçok peygamberin giydiği alçakgönüllülüğün timsali olan yün giysi giydikleri için “yün” anlamındaki “sûf” kelimelerinden gelmiş olabileceği gibi ihtimaller üzerinde durulmuştur. Bunlardan en çok kabul gören görüşün ise Arapça dil kuralları açısından da uygun olan son görüş olduğu bildirilir. (Öngören, Sûfî, 2009) 8. asrın sonları, özellikle de 9. asrın başlarında tasavvufa; aşk, muhabbet, irfan, marifet, beka gibi yeni fikirler dahil olduğu, bu fikirlerin ortaya çıkışıyla birlikte kendine özgü rumuz ve özel tabirler meydana çıktığı, bunların özellikle hakikatın esrarının namahremden gizli kalmasını tavsiye ettikleri, Hüseyin b. Mansûr el-Hallac’ın bu sırları ifşa edince asıldığı, bunların Eflatun¹⁸ gibi Yunan felsefecilerinden etkilendikleri bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 469-474)

2.11. Uyguladıkları Yönteme Göre Adlandırılanlar

Cehriyye: Cehrî (sesli) zikir yapmaları sebebiyle Yeseviyye’ye Cehriyye de denir. (Tosun, Yeseviyye, 2013) [Yeseviyye]

Cehriyye: Nakşibendiyye- Cehriyye’nin Ma Hua-Lung’un (Tabiulllah) liderliğini yaptığı Çin Nakşibendi tarikatı. Lung, Çin’in kuzeybatısında Ninghsia bölgesinin Ling-chou şehrinde doğdu. Künyesi Tabîullah’tır. (Lin, 2003)

Sütûhiyye: Ahmer el Bedevî 12 yıl boyunca dama çıkıp güneşe bakması sebebiyle Ahmediyye tarikatı bu adla da anılmıştır. Sütûh, dam demektir. (Kaya M. , 2001, s. 5. cilt syf: 388-393) [Ahmediyye]

İşrâkiyye: Şehâbeddin es-Sühreverdî’ye (ö. 1191) nispet edilen tarikat. Fırka mensupları bilginin kaynağının keşf ve manevi işaretler olduğuna inandıkları ve bu düşüncenin Meşşailiğin (Aristoculuk, akıl yürütmecilik) zıttı olduğu bildirilmektedir. Sühreverdîyye’nin bu ismi şark sözcüğünden türetilmiştir. (Kaya M. , 2001) [Sühreverdîyye]

Celvetiyye: Bayramiyye’den Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1628) tarafından kurulan bir kolu. Mahmut 1541 yılında Şereflikoçhisar’da doğmuştur. Anadolu ve Balkanlarda yaygındır. (Yılmaz H. K., Celvetiyye, 1993) Celvet: Müridin benliğinden arınmış ve ilâhî vasıflarla bezenmiş olarak halvetten çıkıp insanlara karışması anlamına gelen bir tasavvuf terimi olduğu bildirilmektedir. (Uludağ, Celvet, 1993)

Okuyucular: Nurculuk Hareketi’nin Zübeyir Gündüzalp’e (ö.1971) nispet edilen bir kolu. Gündüzalp, Risalelerin Latif harfleri ile basılmasını benimsemiş bu yüzden de bu isimle isimlendirilmişlerdir. (Yıldırım, 2019, s. 171)

Tahşiyeciler: Nurculuk Hareketi’nin Muhammed Doğan’a nispet edilen bir kolu. (Yıldırım, 2019, s. 173) Tahşiye: Bir metnin kenarına tahşiye yani not yazma demektir. (Ayverdi, 2010)

¹⁸ Meşkur’a göre Eflatun düşüncesinin özünü, "varlığın birliği" “vahdet-i vücud” fikri oluşturur.

Yazıcılar: Nurculuk Hareketi'nin Hüsrev Altınbaşak'a (ö. 1977) nispet edilen kolu. Hareketin bu kolu alma sebebi Risalelerin Arap elifbası ile yazılması gerektiği vurgulamaları ve bu yönde hareket etmeleridir. (Yıldırım, 2019, s. 176-177)

Cevlekiyye/ Cevlâkiyye/ Cavlâkiyye: Melâmiyye'nin Cemâleddin-i Sâvî'ye (ö. 630/1232-33) nisbet edilen gayri Sünnî bir kolu. İran'ın Sâve şehrinde doğdu. (Yazıcı, Cemâleddin-i Sâvî, 1993) Cavlak, halk ağzında çıplak, tüysüz demektir. (Ayverdi, 2010, s. 185) Melâmilerin kafa tüylerinin tümünü kesmesi sebebiyle bu adı aldıklarını düşünüyoruz.

Tâ'limiyye: İsmâîlilerin hakikatin ancak gizli bir imamın tâlimiyle (öğretim) öğrenilebileceğini öne sürdüklerinden bu ismi aldıkları bildirilmektedir. (İlhan, Bâtiniye, 1992) [İsmâîliyye]

Fidâviyye/ Fidâiyyan: Bâtınîlerin düşmanlarını tehdit etmek veya öldürmek amacıyla yetiştirdikleri müritlerine verilen ad ve bu kişilerin oluşturduğu fırkanın adı. Fedâinin sözlükte, “esir düşen kimseyi belli bir bedel karşılığında kurtarmak” mânasına geldiği (fidâvî, Türkçe’de fedai) bildirilmektedir. (Yazıcı, Fidâî, 1996) [İsmâîliyye]

Hurûfilik: Fazlullâh b. Seyyid Bahâiddin el-Esterâbâdî'ye (ö. 1394) nispet edilen fırka. Fırkanın harufun (harfler) esrarına inandıkları için bu ismi aldığı kaydedilmektedir. Fazlullah'ın 1340'ta Esterâbâd şehrinde doğduğu bildirilir. (Aksu, 1998)

El Kaide: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSBC) 1979'da Afganistan'ı işgali akabinde buna direnen Afganlara yardım etmek için 1980'lerin ortalarında Usame bin Ladin ve Abdullah Azzam'ın Afgan savaşında savaşacak gönüllüleri bulmak, mali destek sağlamak amacıyla kurdukları örgüt. Ladin'in bu isteklendirmeye önce Mekteb El-Hidamat (MAK) “Hizmet Bürosu” olarak isimlendirilen yapıyı kurduğu, Usame bin Ladin tarafından bu gönüllüler için bilgisayarda “El-Kaide” isimli bir veritabanı oluşturduğu ve örgütün ismi buradan geldiği bildirilmektedir. “El-Kaide” sözcüğü Arapça'da “ilke, kaide, kural” anlamlarında kullanılmaktadır. (Karakaya, 2017)

El Nusra: Ebu Bekir El-Bağdadi tarafından Suriye’de kurulan örgüt. El-Bağdadi'nin Irak İslam Devleti'nde harp eden Suriyelilerden oluşan bir fırkayı Suriye'ye yolladığı ve 2012'de yayınladığı bir videoda El Nusra'nın (Ar.Yardım. fu'lat vezni) kurulduğunu açıkladığı bildirilir. Bağdadi'nin 2013'te Irak İslam Devleti'nin El Nusra ile birleştiğini duyurarak, Irak ve Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) kurulduğunu ilan ettiği bildirilir. (Karakaya, 2017, s. 151-152)

Sohbetiyye: Adî b. Müsâfir'e (ö.1162) nispet edilen Gulat bir fırka. Adeviyye'nin koştadı. Sohbetiyye adıyla da anıldığını Uludağ tarafından bildirilmektedir. (Uludağ, Adeviyye, 1988) Tarikatın sohbet metodunu kullanması sebebiyle bu adla da anılmıştır. [Adeviyye]

Kenziyye: Meşkur'un bildirdiğine göre bu tarikata göre mal Allah'ın hakkıdır, kulların ellerinde bulunan malın makbul olması için Allah'ın dergahına yakın olan şahıslara vermeleri vaciptir. Bu malı hak edene ulaştırmanın yolu zekat olan şeyi önce nakde dönüştürmeli, sonra da toprağa gömmelidir. Şayet zekatı ödeyen şahıs, bir gün muhtaç bir konuma düşerse bunu kendisi için

harcamalı. Eğer muhtaç olmazsa bu para gömüldüğü yerde kalmalıdır ki bir gün Allah o paraya ihtiyaç duyan birini göndersin. O para da onun derdine derman olsun. Bu gruba Kenziyye denilmesinin nedeni, kendilerine ait olan malı bir define şeklinde yerin altına gizlemeleridir. (Meşkur, 2011, s. 283-284)

Keşfiyye: Şeyhiyye'nin koştadı. Kurucusu Ahsâî'nin imamlardan dini kaynakları yorumlama konusunda yetkilendirildiğini belirterek asıl bilgi kaynaklarının sezgi ve ilham (keşf) olduğunu söylediği bildirilir. (Öz, Şeyhiyye, 2010) [Şeyhiyye]

Sârliyye: Şebek fırkalarından biri olup Gulat'tandır. Meşkur'un bildirdiğine göre Irak'ta, Musul ve çevresinde ikamet etmektedirler. Kürtçe, Farsça ve Türkçe karışımı bir dilin yanısıra Arapçayı da konuşurlar, namaz kılmaz ve oruç tutmazlar. Hasat zamanı şeyhleri yanlarına gelerek onlara cenneti sunar, onlar da mal ve servetlerine göre şeyhten birkaç tarla satın alırlar. Şeyh, bu alışverişin sonunda "Falancanın oğlu falancaya cennetten bu kadar araziyi nakten sattım." Şeklinde yazılmış bir senedi yüzüğüyle mühürleyip müşterisine verir. Bu senet kişinin ölümü esnasında, cennet sarayında bu belgeyi gösterip satın aldığı arazinin kendisine verilmesi için kabrine konur. Onların Sarliyye (alışveriş) olarak isimlendiriliş nedeni, bu cennet satıcılığıdır. Avam, bunu şöyle ifade ederdi: "Saretü'l-cennetü li bi'littiya" yani "Cennet, bu alışverişin neticesinde benim oldu." (Meşkur, 2011, s. 427-428)

Meşveret Cemaati: Nurculuk Hareketi'nin Mehmet Kırkinci'ya (ö. 2016) nispet edilen kolu. Kırkinci 1928'de Erzurum'da doğdu. (Yıldırım, 2019, s. 166-167) Meşveret, danışma ve danışma toplantısı demektir. (Ayverdi, 2010, s. 809) [Kırkincılar]

2.12. Meslek ve Meşguliyetleri Temelinde Adlandırılanlar

Tahtacılar: Alevî inançlı Türkmen cemaatlerine verilen ad. Günümüzde Tahtacıların çoğunun Ege Bölgesi'nde yaşadığı, 13. yüzyılda kaynaklarda kaydedilen Ağaçeri Türkmenleri oldukları düşünüldüğü, ağaç ve tahta işi yapmalarından dolayı Osmanlı'da bu adla anıldıkları bildirilmektedir. (Sümer, 2010)

Taliban: 1994 yılında ruhani liderleri Molla Muhammed Ömer liderliğinde 1994'te kurulan örgüt. Taliban müridinin çoğunun Deobandi - Deoband Medreselerinden gelen talebelerden oluştuğu bunların çoğunluğunu da Peştunların oluşturduğu bildirilir. Taliban, talebeler demektir. (Göktuğ Sönmez, Gökhan Bozbaş, Serhat Konuşul, 2020, s. 65-67)

Pakistan Talibanı: 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan örgüt. Afganistan Talibanı'ndan bağımsız bir örgüt olduğu özellikle Pakistan'da Taliban'ı bir örgütten ziyade genel bir üst ad olarak değerlendirmenin daha doğru olduğu bildirilmektedir. (Çevik, 2013, s. 102)

Afgan Talibanı: Taliban'ın Afganistan kolunun adı. [Taliban]

Bohra/ Buhra: Musta'li İsmâili fırkalardan biri olup, mensuplarının Yemen ve Batı Hindistan'da yaşarlar. Meşkur'un bildirdiğine göre çoğunluğunu Hintler oluşturmaktadır. İsmaili halifesi Mustansır'ın Mısır'da Nizar ve Musta'li adında iki oğlu vardı. Yiğit bir genç olan Nizar, Mustansır'ın veliahtlığına seçildi. Diğer taraftan, Nizar'ın kardeşi Musta'li nüfuz sahibiydi. Nitekim o, ordu

komutanı Bedru'l-Cemali'nin himayesiyle hilafete ulaştı. Nizar, kısa süre içerisinde öldürüldü. Bundan sonra İran İsmâîlileri, Nizar'ın taraftarları olarak Nizâriyye adıyla bir fırka kurdular. Hasan Sabbah, onun halefleri ve Ağahaniler bu taifedendir. Sayıları az olan Musta'liler ise, Yemen ve Hindistan'da varlıklarını korudular ve Bohra olarak adlandırıldılar. Bohra kelimesi, Güceratça bir kelime olup, tüccar anlamındadır. Bazı yazarlara göre Bohra ya da Buhra, Arabistan, Mısır ve Yemen'den Hindistan'a 460/ 1067 yılında hicret eden ve oraya yerleşen İsmâîlilere verilen isimdir. (Meşkur, 2011, s. 91-92)

Hafâfiyye: Kerrâmi fırkalarından biridir. (Meşkur, 2011, s. 178) Sözcüğün yazım veya çeviri yanlışına uğradığını aslının Haffâfiyye olduğunu düşünüyoruz. Haffâf sözlükte ayakkabı üreticisi ve satıcısı kavaf demektir. (Ayverdi, 2010, s. 455)

Hâcegân Tariki: Mâverâünnehir'de faaliyet gösteren ve Orta Asya sûfiliğinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir tarikat, Hocalar fırkası yolu. (Algar, Bahaeddin Naksibend, 1991) [Nakşibendiyye]

2.13. Hayvanadlılar (Zooetnonimler)

Yunanca zoo “hayvan” ve onima “ad” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan onim türüdür. (Şahin İ. , 2015, s. 89-91) Biz de bu bölümde hayvan adlı kökadlarını inceleyeceğiz. Hayvan Adlı İslâmî Kökadları şunlardır:

Gurâbiyye: İslam Peygamberi Muhammed'in iki karganın yani gurabın birbirine benzemesi kadar Halife Ali'ye benzediği için Cebrail'in vahyi yanlışlıkla Ali yerine Muhammed'e indirdiğini iddia eden aşırı Şîî bir grup. (Öz, Gâliyye, 1996)

Zübâbiyye: Şîî gulat fırkalardan biri olup onların "Ali ile Muhammed arasındaki benzerlik iki sineğin yani zübabın birbirine benzemesi kadardı. Cebrail, vahiy getirirken şaşırıp ve Ali'ye getirmesi gereken vahyi, Muhammed'e ulaştırdı." iddiasında bulunurlar. (Meşkur, 2011, s. 586)

2.14. Sayıadlılar

İsnâaşeriyye: On iki imama inanan Şîî fırkası. İsnâaşeriyye Arapça 12 demektir. İsnâaşeriyye mensupları, imamları inanç konusu haline getirdikleri için İmâmiyye, fikhî görüşlerini Ca'fer es-Sâdık'a dayandırdıkları için Ca'feriyye, on ikinci imamı beklemeleri sebebiyle Ashâbü'l-intizâr ve on ikinci imam için söylenen “kâim” (hayatta olan) unvanına nispetle Kâimiyye diye de anıldığı belirtilir. Halife Ali, Hasan ve Hüseyin zamanında siyasî bir taraftarlık olarak ortaya çıktığı kaydedilir. On iki imam şunlardır: Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661), Hasan b. Ali (ö. 49/669), Hüseyin b. Ali (ö. 61/680), Ali Zeynelâbidin (ö. 94/713), Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733), Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799), Ali er-Rızâ (ö. 203/818), Muhammed et-Takî el-Cevâd (ö. 220/835), Ali en-Nakî el-Hâdî (ö. 254/868), Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 260/874), Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (el-Kâim, el-Hüccce; doğumu, 15 Şâban 255 / 29 Temmuz 869). (Fıglalı, İsnâaşeriyye, 2001)

Muhammise: Yüce Allah'ın bizzat İslam Peygamberi Muhammed'in kendisi olduğu şeklindeki iddiaları olan ve onlara göre Allah; Muhammed, Ali,

Hasan, Hüseyin ve Fatıma'dan oluşan muhammes (beş) kişinin suretinde zahir olan aşırı Şii fırka. (Meşkur, 2011, s. 342)

Seb'iyye: İsmâiliyye'nin yedili devir inancını tatbik eden eski İsmâilî düşünce sistemini benimseyenlere verilen isim. Devrin, insanlık tarihini oluşturduğu düşünülen yedili hiyerarşik zincirin her bir dönemi için kullanılan terim olduğu bildirilir. (Yurdagür, Devir, 1994)

Seneviyye: Âlemi nur ve zulm yaratıp hükmettiğine inanan din veya mezheplere verilen ad. İslam kaynaklarında Seneviyye diye anılmıştır. Herhangi bir alanda birleştirilip bire indirgenemeyen iki zıt ve bağımsız nizamın varlığını ileri süren ideolojinin Batı dillerinde düalizm (Fr. dualisme), Türkçe'de ikicilik kelimesiyle karşılandığı, bunlara ashâbü'l-isneyn, ehlü'l-isneyn, ehlü't-tesniye dendiği “Allah şerri yaratmaz” dedikleri için Mu'tezile'ye dendiği bildirilir. (Sinanoğlu M. , Seneviyye, 2009)

Hamsiyye: Meşkur bunların Gulat fırkalardan Ulyaiyye (Ulyaviyye)'den olduklarını, Fırkanın iddiasına göre, Ashabu'l-Kisa veya Al-i Aba'nın Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olmak üzere sadece bu beş kişiden oluştuğunu, Allah'ın ruhunun, Kisa'nın içinde onlara hulûl ettiğini ve birinin diğerinden üstün olmadığını iddia ettiklerini, bunlara Hamisyye de dendiğini bildirmektedir. (Meşkur, 2011, s. 55-56) Kısâ halı veya elbise demektir. Bu ismi almalarının nedeninin İslam Peygamberi Muhammed'in ailesini bir halı veya elbise üstünde toplamasından dolayı olduğunu düşünüyoruz. [Ashabu-l Kısâ]

İsneyniyye: Hem İslam Peygamberi Muhammed hem de Ali'nin Allah olduğunu iddia etmiş olan İsneyniyye, iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki İslam Peygamberi Muhammed'in ilahlığını öncelerken; ikincisi ise Halife Ali'nin ilahlığının daha baskın ve güçlü olduğuna inanmışlardır. (Meşkur, 2011, s. 274)

2.15. Bitkiadlılar (Fitoetnonimler)

Yunanca fitos “bitki” ve onima “ad” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşan özel ad türüdür. (Şahin İ. , 2015, s. 49-58)

Haşîşiyye/ Haşîşî/ Haşhaşîler: Nizârî İsmâilîlere verilen ad. Sözlükte “kuru ot” anlamına gelen haşîş sözcüğünün sonraları uyuşturucu özelliği bilinen Hint keneviri ve bundan elde edilen esrar için kullanıldığı, Haşîşiyye, haşîşî (esrar içen, esrarkeş) kelimesinden türetilmiş topluluk ismi olduğu bildirilir. Mensuplarının bu esrarı içerek çeşitli terör olayları yaptıkları bildirilir.. (Öz, Haşîşiyye, 1997) [Nizârîyye]

Bakliyye: Katmâtîlerden Irak'ın Vâsıt şehrinde ortaya çıkan ve hayvan eti yemeyi haram kabul edip sadece bakliyat yemeyi mubah sayan fırkaya verilen ad. (Hizmetli, 2001)

Levziyye: Meşkur'a göre Levziler, kabuklan içindeyken ceviz, badem, fıstık ve fındığın hepsinin aynı olduğunu kırdıklarında ise kimisinin içinin lezzetli olmadığını, kimisinin de içerisinin boş olduğunu söylerler. Dolayısıyla onlara göre şirk ehli necisü'l-ayndır. Ehl-i iman ise temizdir. Ancak dış görünüş itibarıyla her iki grup da aynıdır. Küfür ve iman kalpte olduğu için, temiz olan pis olandan ayırt edilemez. Bu durumda bize düşen, farkında olmadan necis olmamak için kendimizi tüm insanlardan muhafaza etmemizdir. (Meşkur, 2011, s. 301) Levz, badem demektir. (Ayverdi, 2010, s. 742)

2.16. Harf ya da Noktalama İşareti Adlılar

Noktaviyye: Hurûfiliğin Mahmûd-ı Pesîhânî (ö. 1428) ile ilişkilendirilen kolu. Mahmûd-ı Pesîhânî'nin, Gîlân'a bağlı Fûmen yakınlarındaki Pesîhan köyünde doğduğu, Noktaviyye adının dört temel unsurdan toprağın (diğer üç unsur hava, su, ateş) her şeyin aslı ve başlangıç noktası olduğu görüşünden aldığı, başka bir görüşe göre ise bu adın fırka metinlerinde iki, üç veya dört noktanın çeşitli şekillerde gizli kısaltmalar biçiminde kullanılması sebebiyle verildiği iddia edilmektedir. (Hamid, Noktaviyye, 2007)

Mîmiyye: Albâiyye/ Ulyâiyye'nin ilahlık konusunda İslam Peygamberi Muhammed'e öncelik tanıyan fırkasıdır. (Öz, Gâliyye, 1996) Adını Muhammed'in baş harfinden almaktadır.

Ayniyye: Albâiyye/ Ulyâiyye'nin ilahlık konusunda Halife Ali'ye öncelik tanıyan fırkasıdır. (Öz, Gâliyye, 1996) Adını Ali'nin baş harfinden almaktadır.

Sîniyye: Albâiyye/ Ulyâiyye'nin ilahlık konusunda Selmân-ı Fârisî'ye öncelik tanıyan fırkasıdır. (Öz, Gâliyye, 1996) Adını Selman'ın baş harfinden almaktadır.

2.17. Renkâdlılar

Muhammire: Hurremiyye'nin koştadı. Muhammir “kırmızı” kırmızı elbise giydikleri için bu isim verildiği kaydedilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 341) [Hürremiyye]

Mubeyyiza/ Mübeyyida: Mukannâiyye'nin koştadı. Mâverâünnehir'de zuhur ettikleri mubeyyaz yani “beyaz” elbise giydikleri için bu isim verildiği, yaratılanlarla Allah arasında benzerlik kuran Gulat fırka. (Meşkur, 2011, s. 348) [Mukannaiyye]

2.18. Yıldızadlılar (Astroetnonimler)

Astronim (yıldızadı) Yunanca kökenli bir sözcük grubudur. Astronim yıldız, gezegen, göktaş gibi uzay cisimlerinin özel adlarıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 39)

Yıldız Adlı İslamî Kökâdları (Astroetnonimler) şunlardır:

Kameriyye: Halife Ali'yi ilahlaştırarak onun ayda ikamet ettiğini varsayan Nusayrî fırkası. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007) Bu fırka, Şeyh Muhammed b. Kilaz'a nispet edilir. (Meşkur, 2011, s. 296)

Şemsiyye: Nusayrîliğin 15. yüzyıldaki önderlerinden Ali el-Haydarî ile ilişkilendirilen Haydariyye, Gaybiyye adlarıyla da bilinen fırka. (Üzüm, Nusayrîlik, 2007) Bunlara göre Halife Ali'nin Güneş'te yaşadığı, Güneş'in, Muhammed olduğu, Ali ile Muhammed'in her ikisi de ilah olduğu, bu sebeple şems “güneş” adını aldıkları bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 529) [Haydariyye]

2.19. Akraaadlılar

İhvan-ı Müslimin/ Müslüman Kardeşler: Hasan el-Bennâ tarafından Mısır'da 1928'de kurulan ve bazı İslam ülkelerinde de eylemler yürüten dinî-siyasî bir teşkilât, hareket ve cemâat. İlk olarak Cem'îyyetü'l-ihvânî'l-müslimîn

adıyla İsmîliyye’de kurulduğu bildirilir. (Gânim, 2000) İhvan Arapça kardeş, müslim ise Müslüman demektir.

Kâkâiyye/ Kekeiyye: Meşkur fırka hakkında şu bilgileri verir: Gulat fırkalardan biri olup, Kerkük ile Erdebil şehirleri arasında dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. İnançları, Şebek fırkasının fikirlerine benzemektedir. Adları, "birader" anlamına gelen Kürtçe "keke" ifadesinden alınmıştır. Dolayısıyla Kakaiyye, biraderlik veya biraderler anlamına gelmektedir. Bunlar, tenasuh ve hulûl inancına sahiptiler. (Meşkur, 2011, s. 278) [Ehl-i Hak]

2.20. Kısaltmaadlılar

HAMAS: Gazze’nin Şeyh Radwan bölgesinde İsrail istilasına karşı teşkilatlanan hareketin kurucusu Şeyh Ahmed İsmail Hasan Yasin’dir. Hareket’ül Mukavemet-ul İslamiyye’nin kısaltılmış söylenişi olduğu bildirilen HAMAS’ın Türkçe anlamı “İslami Direniş Hareketi”dir. (Zariç, Aralık 2018, S. 288)

İŞİD/ DAEŞ: Irak- Şam İslam Devleti’nin baş harflerinin kısaltmasıyla adını alan dini ve silahı terör örgütü. Irak’ta doğan İŞİD’in kuruluşundan itibaren farklı adlar aldığı bunlardan birinin İslam Devlet olduğu bildirilir. İŞİD’in köklerinin Ebu Musab El-Zerkavi’nin 1999’da Afganistan’da kurduğu Tevhid ve Cihat Örgütüne (TCÖ) dayandığı, Amerika’nın Irak’ı zaptı sonrası Zerkavi ile Ladin arasındaki ilişki güçlenmiş ve 2004’te örgüt’ün ismi “İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide / Irak El-Kaidesi” olduğu, son olarak Ebu Bekir El-Bağdadi’nin 2013’te Nusret Cephesi (El Nusra) ile birleşerek Irak ve Şam İslam Devleti’ni (Islamic State of Iraq and Sham) duyurduğu kaydedilmektedir. İngilizcede örgüte, ISIL (Islamic State of Iraq and Levant) da denilmekte, Türkçede ise Arapça kısaltılması olan DAEŞ (Dawlat Al-Islamiyah f’al-Iraq Wa Belaad Al-Sham) adlarının da kullanıldığı bildirilir. (Karakaya, 2017, s. 153-155)

EI FETH/ EI FETİH: Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi’nin arapça baş harflerinin tersten kısaltmasıdır. **Harakat al-Tahrîr Al-waṭanî al-Filastînî** (G.Neslihan Demir, 2012, s. 11) [Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi]

FETÖ: 1941 yılında Erzurum’da doğan Fetullah Gülen’in kurduğu cemaat. Bu cemaat sonradan darbe yapmış ve bundan sonra Fetullahçı Terör Örgütü olarak anılmıştır. FETÖ bu isim grubunun baş farflerinin kısaltmasıdır..

2.21. İsmi Veriliş Nedeni Tespit Edilemeyenler

Bu bölümde ismin kaynağını yani veriliş nedenini tespit edemediğimiz İslamî kökadlarını inceleyeceğiz.

Evâmiriyye: Şâzeliyye- İseviyye’nin bir Tunus’ta oluşan koludur. (Güven M. S., 1999, s. 356) Evâmir, emirler demektir.

Cûmediniyye: Mecûsîlik’le eş anlamlı olarak kullanılan ve “iyi, isabetli din” anlamına gelen Bihdin adından etkilenilerek Hurremdiniyye olarak da bilinen fırkanın köşutadı. [Hurremdiniyye]

Cumhûriyye: Gulat fırkalardan olup şöyle inandıkları bildirilir: Cebrail Ali’ye gönderilmişti ancak görevinde hata yapıp ve peygamberlik emrini İslam

Peygamberi Muhammed'e verdi. (Meşkur, 2011, s. 109) Cumhur, halk demektir. (Ayverdi, 2010, s. 202)

Gayriyye: Gulat fırkalardan biridir. İslam Peygamberi Muhammed'in peygamber olmayıp filozof olduğunu iddia ettikleri kaydedilir. (Meşkur, 2011, s. 165) Gayr başkası demektir. (Ayverdi, 2010, s. 403)

Hulfiyye: Haricilerden Meymuniyye'nin kollarından olup Meymuniyye ile adı konusunda ihtilaf etmiş ve cebre inandıkları bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 216) Hulf, verdiği sözü tutmamak demektir. (Ayverdi, 2010, s. 517)

İbrâhimiyye: Irak'ta Musul'a bağlı yerleşim birimlerinden Telafer'deki Şia mezhebinin süfi gulatından bir fırkadır. Dini uygulamaları, Şebek fırkasının ayinleri ile büyük benzerlik gösterir. Dini eserleri Şebek fırkasının dini eserleri ile aynı olduğu, söz konusu kitapları kendileri dışındaki insanlardan gizledikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 238)

Kıbeliyye: Nusayri fırkalardan biridir. Suriye'nin güney halkının çoğunluğunun bu taifeye mensup olduğu bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 296)

Mebhûtiyye: Harici fırkalardan biridir. (Meşkur, 2011, s. 314) Mebhût, şaşırmış demektir. (Ayverdi, 2010, s. 782)

Mefrûdiyye: Yok olacak her şeyin yok olduğunu iddia eden grup. (Meşkur, 2011, s. 315) Mefruz, bölünmüş demektir. (Ayverdi, 2010, s. 787)

Mîriyân/ Mîrîler/ Emriyye: Gulat'tan risalet hususunda Halife Ali'yi İslam Peygamberi Muhammed'e ortak kabul etmiştir. (Meşkur, 2011, s. 322)

Muhâzire: Nusayrilerdendirler. (Meşkur, 2011, s. 342) Muhazzır, tehlikeyi haber eden kimse demektir. (Ayverdi, 2010, s. 844)

Mukâbiliyye: Cebri fırkalardandır. (Meşkur, 2011, s. 348) Mukâbil, bir davranışın gerektirdiği karşı davranış demektir. (Ayverdi, 2010, s. 847)

Muterâkıbe: Allah (C.C) bir mekânda bulunduğunu ve bilinilebilir bir varlık olduğunu iddia etmişlerdir. Bu fırka, Cehmiyye'nin bir koludur. Muterâkıb, üst üste binmiş demektir. (Meşkur, 2011, s. 356)

Ruveydiyye: Kaderiyye'nin bir kolu olan Ruveydiyye, evrenin yok edilmeyeceğine inanmaktaydı. (Meşkur, 2011, s. 412) Ruveyda adım adım demektir.

Rüstemiyye: Kuzey Afrika'daki İbâdi fırkalardan biridir. (Meşkur, 2011, s. 412)

Sâfiyye: Anadolu'da mukim Şîî Gulat fırkalardan biridir. Kendilerini Safi veya Safiyye olarak isimlendirirler. Bir arada olmayıp dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Şii İmamiyye'ye yakındırlar. (Meşkur, 2011, s. 420) Sâf, duru demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1042)

Sevâhiliyye: Nusayri bir gruptur. (Meşkur, 2011, s. 447) Sevâhil sahiller demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1094)

Şekkiyye: Hârici fırkalardan biridir. Onlara göre kendilerine had uygulanması vacip olan kişiler, ister hırsızlık, ister zina isterse gasp suçu işlesin Müslümandırlar. (Meşkur, 2011, s. 494) Şek, şüphe demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1162)

Tağlibiyye: Meşkur'a göre aynı adda farklı iki Hârici fırka vardır. (Meşkur, 2011, s. 534-535) Ta'lip, talep eden demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1197)

Tarafiyye: Zeydiyye'den bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 535) Taraf yön demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1201)

Târiyye: Tenasuh taraftarı bir fırka olup şöyle demektedirler: “Kuşlar da insanoğlu gibi bir ümmet olup insanların ruhu onlara tenasuh etmiştir.” (Meşkur, 2011, s. 536) Târ, Farsça bir kelime olup karanlık ve iplik anlamlarına gelmektedir. (Ayverdi, 2010)

Uşriyye: Şii Müşebbihe fırkalarından biridir. (Meşkur, 2011, s. 549) Uşr, onda bir demektir. (Ayverdi, 2010, s. 968)

Vâridiyye: Bunlar, mü'minin Cehennem'e atılmayacağını, va'd içeren ayetlerin tamamen kafirler hakkında olduğunu, mü'min için cehennem korkusunun bulunmadığını iddia ederler. (Meşkur, 2011, s. 552) Vârid, kalbe gelen feyiz, ilham demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1308)

Bid'iyye: Hâriciyye Acaride'den Seâlîbe'nin Yahyâ b. Asdem'e (Asrem) nispet edilen kolu. (Öz, Seâlîbe, 2009) Bid'at, sonradan türeyen demektir. (Ayverdi, 2010, s. 146)

Tarâikiyye: Kerrâmiyye'nin Horasan'daki iltisaklılarından oluşan Hakâikiyye ve İshâikiyye'den sonra kurucusu bilinmeyen üçüncü yan kolu. (Kutlu, Kerrâmiyye, 2022) Tarâik, tarikatın çoğuludur ve yollar demektir. (Ayverdi, 2010, s. 1202)

Âbidiyye: Kerrâmiyye fırkalarından biridir. Onlara göre, Allah ile arş arasında sınırlı bir boyut bulunmaktadır. (Meşkur, 2011, s. 33) Âbid, kulluk eden kimse demektir. (Ayverdi, 2010, s. 3)

Hamûdiyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012) Hamûd, at koşum takımından atın boynuna takılan halka. (Ayverdi, 2010, s. 467)

Evladü'n-Nuh: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Kabûliyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Haliliyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Arabiyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Münâviyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Dûde-i Acem: Celâliyye'nin bir kolu. (Tâherî, 1993) Dûde; ocak, kabile demektir. (Ayverdi, 2010, s. 307)

Gulâm Ali Şah Celâlîleri: Celâliyye'nin bir kolu. (Tâherî, 1993) Gulam Ali diye birine nispetle bu adı aldığını düşünüyoruz.

Şimâliyye: Nusayrîliğin 15. yüzyıldaki önderlerinden Ali el-Haydarî ile ilişkilendirilen ve bu adla da anılan fırkası. (Meşkur, 2011, s. 394) Şimâl kuzey demektir. [Haydariyye]

Hebâbiliyye: Meşkur bu fırkanın inanvını şöyle izah eder: "Biz Allah isterse müminiz" derler. Bir kulun Allah katında kafir, insanlar katında mümin olmasının, aynı şekilde Allah katında mümin, insanlar katında da kafir olmasının

caiz olduğunu, Kur'an'ın mücerred harflerden oluştuğunu öne sürerler ve yaratıcıyı yaratılana teşbih ederlerdi. (Meşkur, 2011, s. 209)

Fethiyye-i Huls: Fethiyye'nin bir koludur. Bunlar, kardeşlerden büyüğünün oğlu olmadığında iki kardeşin de imametinin caizliğine inandıkları ve on birinci imamdan sonra "Kezzab" olarak tanınan Ca'fer b. Ali'yi imam olarak kabul ettikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 159-160)

Rukbiyye/ Ukbiyye: Zeydiyye'den bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 546)

Berkûkiyye/ Berkiyye: Keysaniyye Haşimiyye'den Ebü Müslim'e inanan fırkalardan biri olduğu, taraftarları Merv ve Herat dolaylarında yerleştikleri, onların Mansur tarafından öldürülen şahsın Ebü Müslim'in suretine giren şeytan olduğuna inandıkları bildirilmektedir. (Meşkur, 2011, s. 124)

Ya'fûriyye: İmâmi fırkalardan biri olup, Ebu Muhammed Hişam b. El Hakem'in çağdaşı olan Süleyman el-Akta'nın taraftarlarıdır. Meşkur bunlara göre imamları tanımının vacip olduğu, İslam Peygamberi Muhammed tarafından getirilmiş olan şeriat üzere kıyam etmenin de vacip olduğu, imamı tanımadan ölen şahsın cahiliyye ölümü üzere öldüğüne inanadıklarını bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 560)

Beslemiyye: Râvendiyye fırkalarından olan Beslemiyye Abbasoğulları taraftarlarındandır. İmametini Hasan, Hüseyin ve Hüseyin b. Muhammed b. el-Hanefiyye'den sonra Ebü Haşim ve Ebü'l-Abbas es-Seffah'a ulaştığını iddia ederler. (Meşkur, 2011, s. 83-84)

Ma'ıyye: Kerramiyye fırkasının bir koludur. Bunlar, Allah'ın, kullarından birinin büyük günahını bağışladığı takdirde diğer kullarının da büyük günahlarını bağışlaması gerekeceğine inanadıkları iddia edilir. (Meşkur, 2011, s. 302)

Mahsiyye: Gulat'tan Muhammediyye'nin bir koludur. Onlar, Allah'ın Şit b. Adem dışında hiç kimsede zuhur etmediğini, Muhammed'in Allah'ın yaratıcısı olduğunu, peygamberlerin Muhammed tarafından gönderildiğini iddia ettikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 304-305)

Mer'aşıyye: Mazenderan'dan İsfahan'a göçen seyyidler ve bunların fırka adı. Bunların son dönemlerdeki ileri gelenlerinden birinin Halife Esedullah olduğu, bunların başka bir kolu ise Kazvin Mer'aşileri olduğu, İsna'aşeriyye mezhebi üzere amel ettikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 317)

Metâvire: Nusayri gruplardan biridir. (Meşkur, 2011, s. 320)

Meyliyye: Cehmiyye'den bir fırka. Bunların şefaati inkar etmiş bunun bir çeşit kayırma olduğunu kabul ettikleri ve kıyamet gününde kayırmanın olmayacağını söyledikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 320)

Mu'teriyye: Cebriyye'dendirler. (Meşkur, 2011, s. 323)

Pavel Fakîriyye: Bengal'de beş yüz bin inananı olduğu bildirilen cemaat. Bunların Kur'an'ın indiği dönemde kırk cüz olduğu bunun on cüzünün seyr-i sulûkle ilgili yüce prensipler ve Halife Ali'nin imametiyile ilgili esasları içerdiği fakat bu kısmın kaybolduğu inancına sahip oldukları bildirilir. Onlara göre Halife Ali, bu on cüzü ezberleyerek korumuş ve bu şekilde ezber yoluyla imamdan imama ve onların halefi olan ulemaya ulaşmıştır. Günümüzde de Kur'an'ın kırk cüzü, fırkanın ileri gelenlerinde saklı bulunmaktadır. Onlar necis şeyleri yeyip ibadet ediyorlar, bunu da ibadetlerin en büyüğü olarak kabul

ediyorlardı. Bu gruptan her birinin kendine ait ahşap bir kabının olduğu, necasetini onun içerisinde muhafaza ettikleri sonra da yedikleri bildirilir. (Meşkur, 2011, s. 399-400)

Sarâmite: Nusayrilerdendir. (Meşkur, 2011, s. 426)

Serâniyye: Nusayrilerden bir aşiret ve fırkanın adıdır. (Meşkur, 2011, s. 442)

Sevremiyye: Kerrâmiyye fırkalarından biridir. (Meşkur, 2011, s. 447)

Suvâkiyye: Kerrâmiyye fırkalarından biridir. (Meşkur, 2011, s. 476)

Suvâzimiyye: Nusayrî bir gruptur. (Meşkur, 2011, s. 476)

Tâlekâniyye: Zeydiyye'den bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 535)

Teskiyâniyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Şa'râviyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Bundariyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Fergâliyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Sâibiyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Aşbiyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Şurunbabiliyye/ Şevrûn Bilâliyye: Bedeviyye'nin bir kolu. (Özköse, İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri, 2012)

Kifyâniyye: Kifyaniyye, yetmiş üç İslam fırkasından biri olup inanç esasları bilinmemektedir. (Meşkur, 2011, s. 296)

Neylâniyye/ Nümeylâniyye: Nusayri bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 384)

Nevâsıra: Nusayri bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 384)

Makâmâtiyye: Bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 306)

Râciyye: Mürcii fırkalardan biri. (Meşkur, 2011, s. 402)

Rustâkiyye: Bir fırkadır. (Meşkur, 2011, s. 410)

Derâmiyye: Mürcie'dendir. (Meşkur, 2011, s. 99)

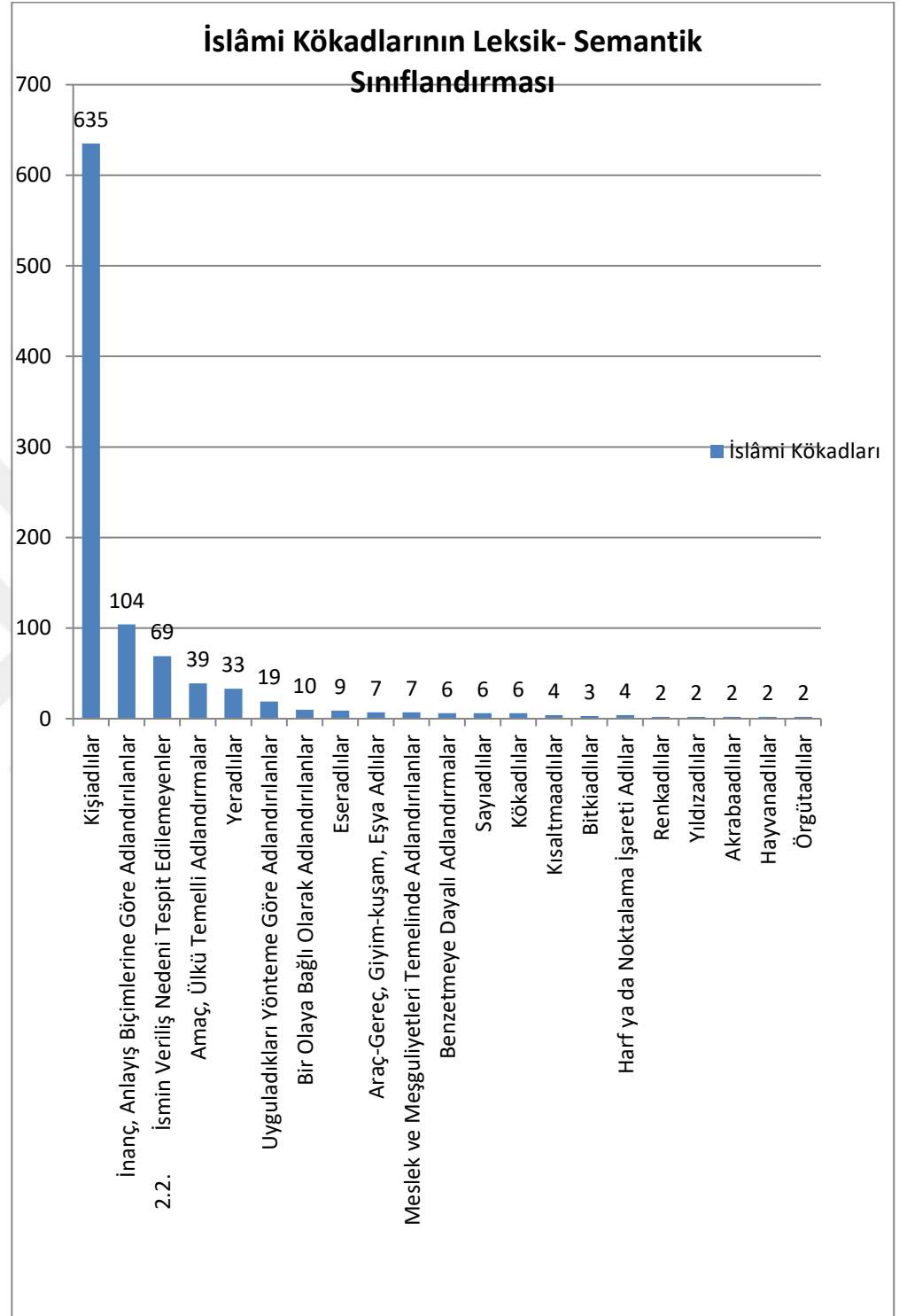
Lemyezeliyye: Meşkur'a göre Dehrilerden bir fırkadır. Yaratıkların tamamı tıpkı yok olup giden bitkiler gibidir demektedirler. Bunlar, kıyamet, cennet ve cehennemî inkar ederler. (Meşkur, 2011, s. 301) Lem yezel bâkî olan demektir. (Ayverdi, 2010)

Bölüm Sonucu

İslamî kökadlarının isim verme gelenekleri ortaya çıkarmak onların bu isimleri almasına neden olan amilleri ortaya çıkarmak için hazırladığımız leksik-semantik sınıflandırma bölümünde ulaştığımız sonuçlar yani adbilimcil manzara şudur:

Bu bölümde İslamî kökadları 21 ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu bölümde toplamda 971 adet İslamî kökadı sınıflandırılmıştır. Bu kökadlarının koşutadları da hangi sınıfa giriyorsa orada açıklanmıştır. Çeşitli kaynaklarda fonetik farklılıklardan doğan koşutadlar ve aynı kişi adına gelen farklı eklerle kurulmuş kökadlar tek ad kabul edilmiştir.

İslamî kökadlarını nicelik bakımından sıralarsak: en yüksek 635 adet ile kişiadlılar, 33 adet yeradlılar, 104 adet İnanç, Anlayış Biçimlerine Göre Adlandırılanlar, 2 adet Örgütadlılar, 6 adet benzetmeye dayalı adlandırmalar, 39 adet amaç, ülkü temelli adlandırmalar, 69 adet ismin verilış nedeni tespit edilemeyenler, 6 adet Kökadlılar (Etnoetnonimler), 19 adet Uyguladıkları Yönteme Göre Adlandırılanlar, 7 adet Meslek ve Meşguliyetleri Temelinde Adlandırılanlar, 10 adet Bir Olaya Bağlı Olarak Adlandırılanlar, 7 adet Araç-Gereç, Giyim-kuşam, Eşya Adlılar, 6 adet Sayıadlılar, 9 adet Eseradlılar (Hremaetnonimler), 4 adet Kısaltmaadlılar, 2 adet Hayvanadlılar (Zooetnonimler), 3 adet Bitki Adlılar (Fitoetnonimler), 4 adet Harf ya da Noktalama İşareti Adlılar, 2 adet Renkadlılar, 2 adet Yıldızadlılar (Astroetnonimler), 2 adet Akrabaadlılar olduğu tespit edilmiştir.



7.Grafik

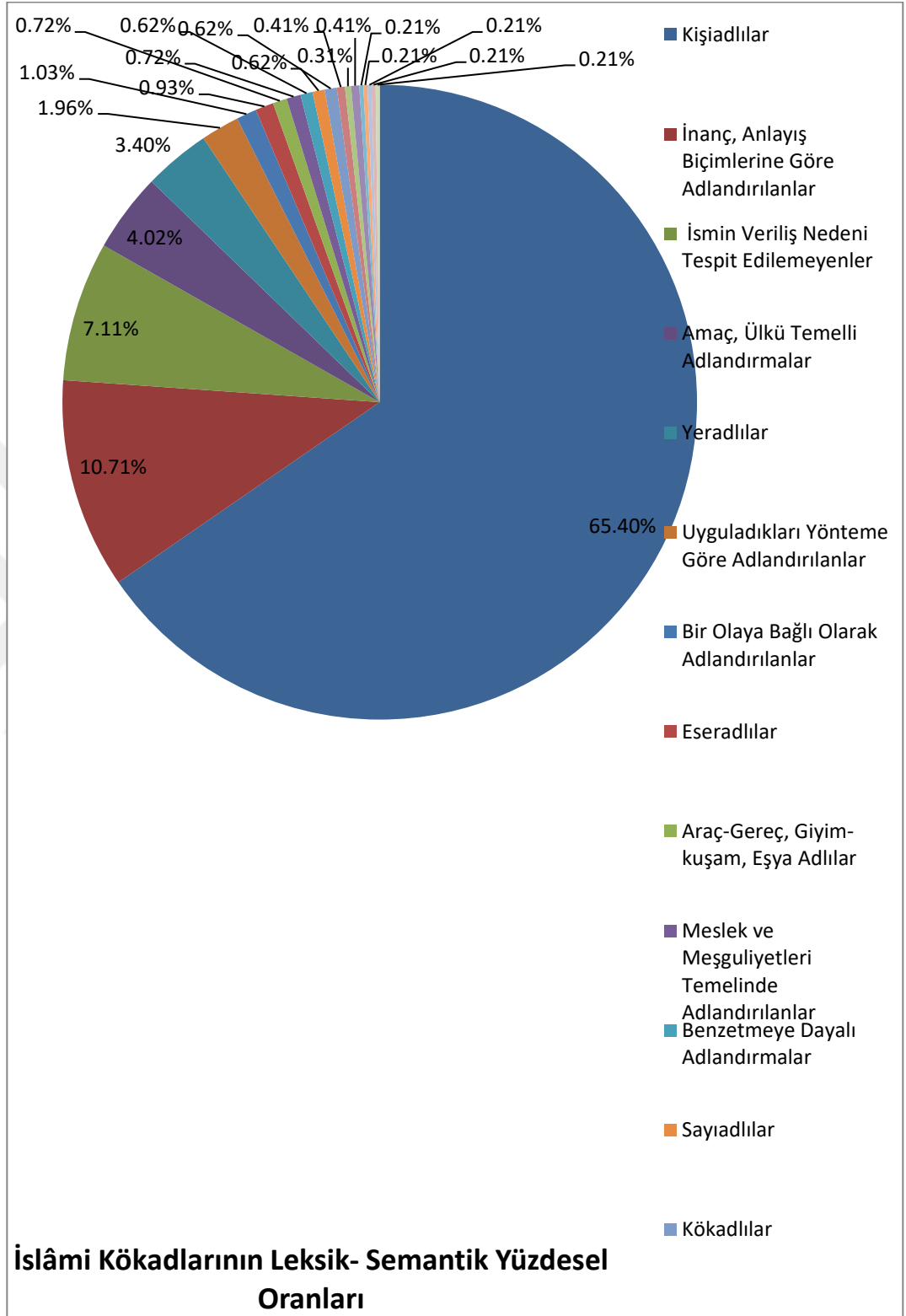
Görüldüğü üzere leksik semantik sınıflandırma yapılan İslâmî kökadlarının çoğu (%65,40) kişiadlıdır. Bu sonuç bizi kişiadlı kökadlarının adbilimcil bir sistem oluşturduklarını ve adbilimcil evrensellikten bahsedebileceğimizi gösteriyor. Çünkü tüm İslam coğrafyasında kişi adları

İslamî kökadlarının da ismidir. Kişiadlılılarda ağırlığı önad soyadlı kökadlar alsa da lakaplarında isimlendirmede etkin olduğunu görüyoruz. Bu lakapların genellikle memleketlerinden ötürü verildiğini müşahade ettik.

%10,71 ile temsil edilen inanç, anlayış biçimlerine göre isimlendirilen İslamî kökadları gelmektedir. İnanç, anlayış biçiminin de İslamî kökadlarının isimlendirilmesinde önemli bir etken olduğunu görüyoruz. %7,11 ile üçüncü sırada anlamı ya da kaynağı tespit edilemeyenler gelmektedir. %4,02 oranıyla 4.sırada bulunan amaç, ülkü temelli adlandırmalar, %3,40 oranıyla 5. Sırada bulunan yeradlı kökadları gelmektedir.

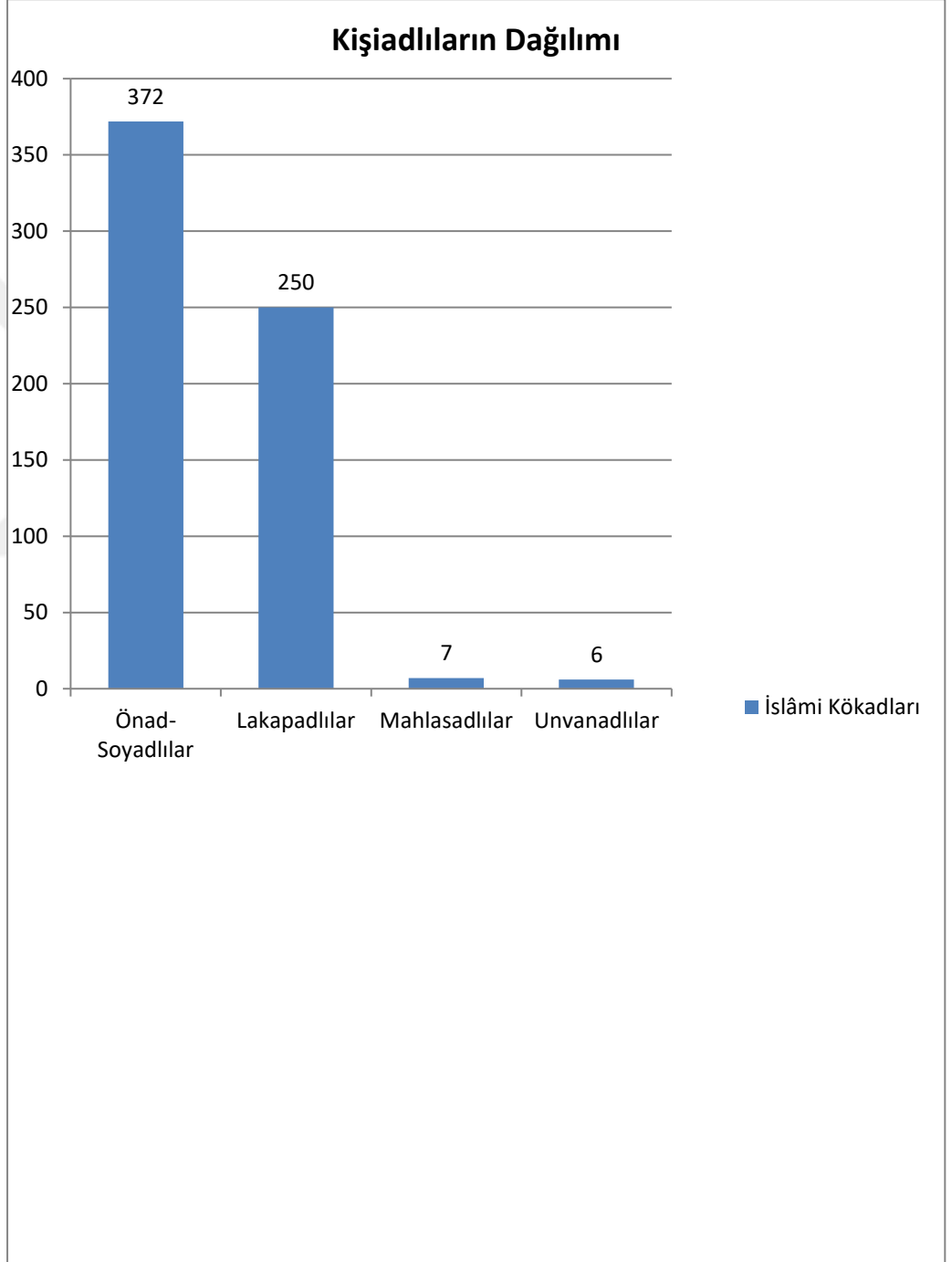
İsmin veriliş nedeni tespit edilemeyenleri dışarıda tutarsak 5. Sıradan itibaren diğer sınıflandırmaların İslamî toplulukların isim verme gelenekleri içinde önemli bir rol üstlenmediğini görmekteyiz.



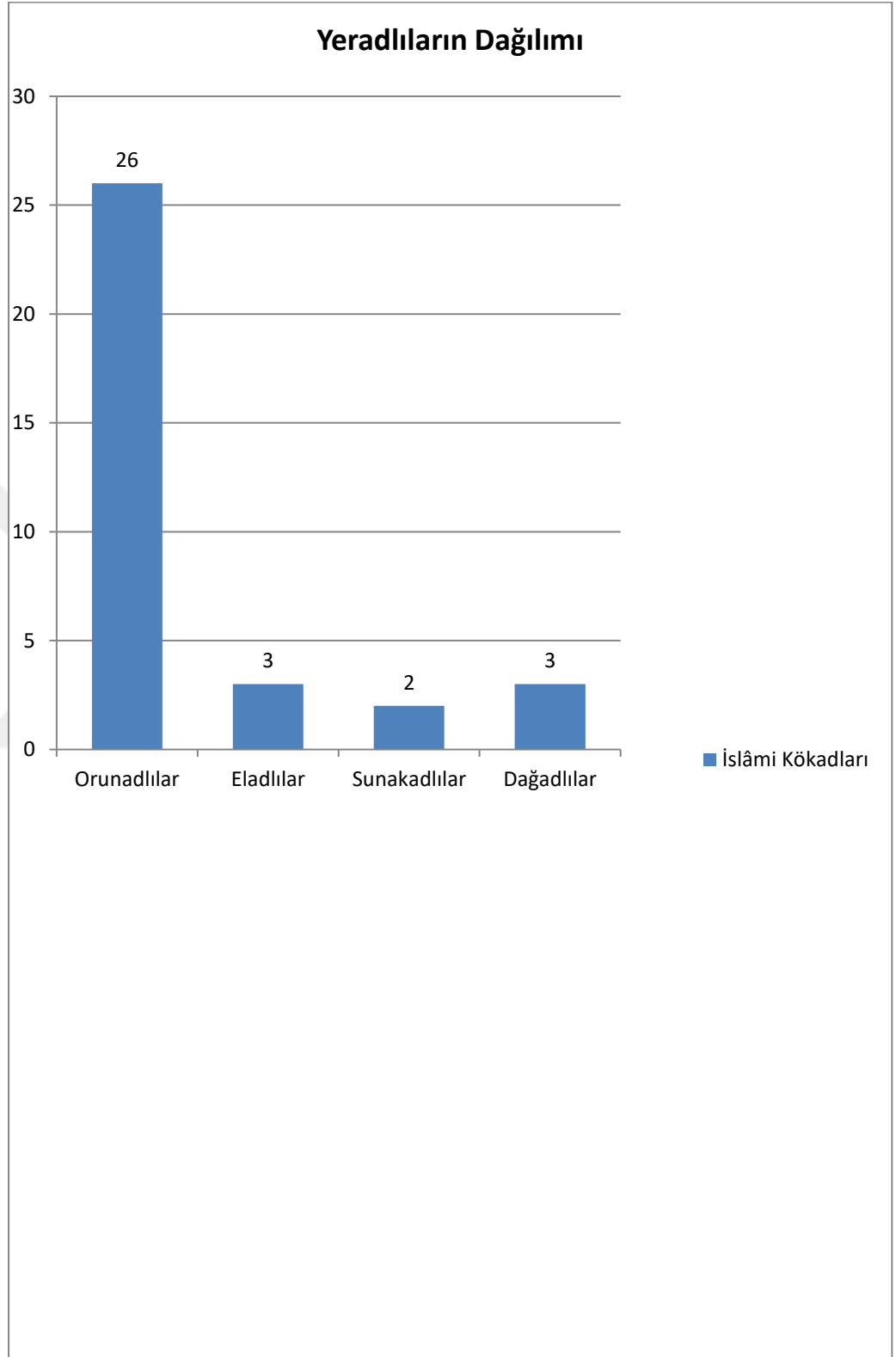


8.Grafik

Tüm bu verilerden yola çıkarak İslâmî kökadlarının öncelikle kişi adlı kurulduğunu olmazsa inanç, anlayış biçimlerine göre adlandırıldığını olmazsa amaç, ülke temelli adlandırıldıklarını, olmazsa yer adlarına göre adlandırıldıklarını görüyoruz.



9.Grafik



10. Grafik

3.BÖLÜM: İSLAMİ KÖKADLARININ YAPISAL (MORFOLOJİK) SINIFLANDIRMASI

Şahin “Yeradbilimde Gramer Sınıflandırması” bölümünde yeradlarının da birer sözcük olduğunu bu sebeple yapısal inceleme yapılması gerektiğini savunmuştur. (Şahin İ. , 2015, s. 119)

Bu bölümün yazılma amacı kökadcıl sözvarlığının aldığı kökadcıl ekleri tespit etmek ve adbilimcil yapı oluşturup oluşturmadıklarını tespit etmektir.

Bu bölümde İslamî kökadları basit, türemiş, birleşik yapılı ve kısaltma yapılı adbilimcil tipler olarak sınıflandırılacaktır.

3.1. Basit Yapılılar

Şahin Adbilim kitabında “Yeradbilimde Gramer Sınıflandırması” bölümünde basit isim sınıflandırmasını şöyle tarif etmektedir:

“Basit yapıdaki yeradlarını tek kelimeden oluşan ve yapısında hiçbir toponimcil ek bulunmayan adlar olarak tanımlayabiliriz. Basit yapıdaki yeradlarını yapısında ek olmayan yeradları şeklinde değerlendirmek doğru değildir. Bunları yapısında toponimcil ek olmayan yeradları olarak anlamak gerekir.” (Şahin İ. , 2015, s. 120)

Biz de incelediğimiz malzemedan hareketle İslami etnonimleri yapılarında etnonimcil ek olup olmamasına göre sınıflandıracğız.

Tez kapsamında 9 basit yapılı dinî kökadı tespit edilmiştir:

Amme, Şîl, Şîa, Hasse, Eş- Şebab, Muâviyye, Bohra/ Buhra, Şâke, Zındık

3.2. Türemiş Yapılılar

Şahin Adbilim kitabında “Yeradbilimde Gramer Sınıflandırması” bölümünde türemiş isim sınıflandırmasını şöyle tarif etmektedir:

“Yapısında toponimcil ek (yeradcıl ek) bulunan adlandırmalar türemiş adlandırmalardır. Türemiş yeradlarını yapılarında bulundurdıkları eklerin yapısını dikkate alarak “addan ad yapım eki niteliğindeki yeradcıl eklerle kurulanlar”, “eylemden ad yapım eki niteliğindeki yeradcıl eklerle kurulanlar” ve “çokluk eki niteliğindeki yeradcıl eklerle kurulanlar” şeklinde sınıflandırmak mümkündür.” (Şahin İ. , 2015, s. 120)

Biz de türemiş İslami kökadlarını yukarıdaki sınıflandırmadan yola çıkarak inceleyeceğiz. İncelediğimiz malzeme, daha çok Arapça kökenli ekler içeren sözcükler veya Arapça sözcüklerin içten bükünlemeyle türetme yöntemi içeren bir malzeme olduğu için buna bağı bir sınıflandırma yapacağız.

3.2.1. Addan Ad Yapım Eki Niteliğindeki Kökadcıl Eklerle Kurulanlar

Addan ad yapım eki niteliğindeki kökadcıl eklerle kurulan eklerin bazıları şunlardır:

3.2.1.1. Nispet Eki/ Nispet Ya'sı/ İlgi İsmi: +î/ +iyyün/+ iyye/+ iyyeh/+ vî

Nispetin sözlük anlamı ilgi, bağıklık demektir. Arapça ve Farsça kelimelere eklenerek onları sıfat yapmaya yarayan bu ek memleket, aile, kişi adı gibi isimlere gelerek şahısları onlara nispet eden sıfatlar oluştururlar. Nispetli isme “ismi mensup” denir. İsim ve mastarlara şeddeli ve tenvinli bir ye (+iyyün) getirilerek yapılır. Sonu elif-i memdude veya maksure ile biten kelimelerin elifi vav’a çevrilir ve nispet ekini +vî olarak alırlar. Bizdeki +II ekinin karşılığıdır. (Doğan E. , 2012)

Osmanlı Türkçesinde tenvin ve şedde atılarak ye uzun -î şeklinde kullanılırken Arapçada daha çok -iyye/ -iyyeh şeklinde kullanılır. (Yılmaz O. , 2012, s. 90-91)

Hanefiyye< Hanef+iyye, Mâlikiyye< Mâlik+iyye, Şâfiyye< Şâfi+iyye, Hanbeliyye< Hanbel+iyye, Selefiyye< Selef+iyye, Eseriyye< Eser+iyye, Haşviyye< Haşv+iyye, Kavliyye< Kavl+iyye, Lafziyye< Lafz+iyye, Zâhiriyye< Zâhir+iyye, İmâmiyye< İmam+iyye, Ahbâriyye< Ahbâr+iyye, Usûliyye< Usûl+iyye, Ca'feriyye< Cafer+iyye, Zâhiriyye< Zâhiriyye, Mâturîdiyye< Mâturîd+iyye, Eş'âriyye< Eş'âr+iyye, Küllâbiyye< Küllâb+iyye, İmâmiyye< İmâm+iyye, Şeyhiyye< Şeyh+iyye, Keşfiyye< Keşf+iyye, Hâriciyye< Hâric+iyye, Sıfât+iyye< Sıfât+iyye, Cebriyye< Cebr+iyye, Kaderiyye< Kader+iyye, Neccâriyye< Neccâr+iyye, Bekriyye< Bekr+iyye, Sünnî< Sünn-î, Nâsıbiyye< Nâsıb+iyye, Sultâniyye< Sultan+iyye, Cehriyye< Cehr+iyye, Yeseviyye< Yese+v+iyye, Mevleviyye< Mevle+v+iyye, Melâmetiyye< Melâm+et+iyye, Kassariyye< Kassar+iyye, Bayramiyye< Bayram+iyye, Himmetiyye< Himmet+iyye, Celvetiyye< Celvet+iyye, Selâmiyye< Selâm+iyye, Hâşimiyye< Hâşim+iyye, Hakkıyye< Hakk+iyye, Fenâiyye< Fenâ+iyye, Nuriyye< Nur+iyye, İdrisiyye< İdris+iyye, Hamzaviyye< Hamza+v+iyye, Cüneydiyye< Cüneyd+iyye, Nakşibendiyye< Nakşibend+iyye, Sıddîkiyye< Sıddîk+iyye, Müceddidiyye< Müceddid+iyye, Ahmeddiyye< Ahmed+iyye, Tayfûriyye< Tayfûr+iyye, Bistâmiyye< Bistâm+iyye, Şettâriyye< Şettâr+iyye, Gavsıyye< Gavs+iyye, Aşkıyye< Aşk+iyye, Işkıyye< Işk+iyye, Uşşakiyye< Uşşak+iyye, Ahrâriyye< Ahrâr+iyye, Dehleviyye< Dehle+v+iyye, Dihlevî< Dihle+v+î, Mazhariyye< Mazhar+iyye, Kâsâniyye< Kâsân+iyye, İshâkiyye< İshâk+iyye, Âfâkiyye< Âfâk+iyye, Cûybâriyye< Cûybâr+iyye, Cehriyye< Cehr+iyye, Ebü'l Ulâiyye< Ebü'l Ulâ+iyye, Muhammediyye< Muhammed+iyye, Mün'imıyye< Mün'im+iyye, Efdaliyye< Efdal+iyye, Hâlidıyye< Hâlid+iyye, Hazneviyye< Hazne+v+iyye, Biberiyye< Biber+iyye, Kâdiriyye< Kâdir+iyye, Hikemiyye< Hikem+iyye, Beceliyye< Becel+iyye, Hâlisiyye< Hâlis+iyye, Müştâkiyye< Müştâk+iyye, Resmiyye< Resm+iyye, Rûmiyye< Rûm+iyye, İsmâiliyye< İsmâil+iyye, Eşrefiyye< Eşref+iyye, Esediyye< Esed+iyye, Yemeniyye< Yemen+iyye, Fâriziyye< Fârız+iyye, Ehdeliyye< Ehdel+iyye, Gaysiyye< Gays+iyye, Uceyliyye< Uceyl+iyye, Nehâriyye< Nehâr+iyye, Zeylâiyye< Zeylâ+iyye, Tavâsiyye< Tavâş+iyye, Müşerriyye< Müşerri+iyye, Cebertiyye< Cebert+iyye, Dâvûdiyye< Dâvûd+iyye, Urâbiyye/ Arâbiyye< Arâb+iyye, Bekkâiyye< Bekkâ+iyye,

Cüneydiyye< Cüneyd+iyye, Gavsıyye< Gavs+iyye, Kemâliyye< Kemâl+iyye, Kumeysiyye< Kumeys+iyye, Nevşâhiyye< Nevşâh+iyye, Sumâdiyye< Sumâd+iyye, Nablusiyye< Nablus+iyye, Ammariyye< Ammar+iyye, Nesîmiyye< Nesîm+iyye, Menzeliyye< Menzel+iyye, Muhtâriyye< Muhtâr+iyye, Fâziliyye< Fâzıl+iyye, Niyâziyye< Niyâz+iyye, Kesnezâniyye/ Kesnizâniyye< Kesnizân+iyye, Mürîdiyye< Mürîd+iyye, Kâsımiyye< Kâsım+iyye, Mikşâfiyye< Mikşâf+iyye, Zincîriyye< Zincîr+iyye Şer'iyye< Şer'+iyye, Ekberiyye< Ekber+iyye, Yâfiyye< Yâfi+iyye, Garibiyye< Garib+iyye, Hindıyye< Hind+iyye, Hilâliyye< Hilâl+iyye, Enveriyye< Enver+iyye, Rezzâkiyye< Rezzâk+iyye, Rifâiyye< Rifâ+iyye, Ahmedıyye< Ahmed+iyye, Batâihiyye< Batâih+iyye, Suûdiyye< Suûd+iyye, Zeyniyye< Zeyn+iyye, Şa'râniyye< Şa'rân+iyye, Vâsıtiyye< Vâsıt+iyye, Aleviyye< Ale+v+iyye, Haririyye< Harir+iyye, Ma'rûfiyye< Ma'rûf+iyye, Marıfı< Marıfı, Kiyaliye/ Keyyaliyye< Keyyal+iyye, Nuriyye< Nur+iyye, Sayyadiyye< Sayyad+iyye, İmadiyye< İmad+iyye, Katnâniyye< Katnân+iyye, İzziyye< İzz+iyye, Fenâriyye< Fenâr+iyye, Mahmûdiyye< Mahmûd+iyye, Fazliyye< Fazl+iyye, Cemîliyye< Cemîl+iyye, Cemâliyye< Cemâl+iyye, Burhâniyye< Burhân+iyye, Cendeliyye< Cendel+iyye, Dîrîniyye< Dîrîn+iyye, Aziziyye< Aziz+iyye, Atâiyye< Atâ+iyye, Sebsebiyye< Sebseb+iyye, Aclâniyye< Aclân+iyye, Mahdûmiyye< Mahdûm+iyye, Ulvâniyye< Ulvân+iyye, Halvetiyye< Halvet+iyye, Rûşeniyye< Rûşen+iyye, Demirtaşıyye< Demirtaş+iyye, Gülşeniyye< Gülşen+iyye, Sezâiyye< Sezâ+iyye, Hâletiyye< Hâlet+iyye, Cemâliyye< Cemâl+iyye, Sünbûliyye< Sünbül+iyye, Şâbâniyye< Şâbân+iyye, Karabaşıyye< Karabaş+iyye, Nasûhiyye< Nasûh+iyye, Çerkeşıyye< Çerkeş+iyye, Halîliyye< Halîl+iyye, Geredeviyye< Gerede+v+iyye, İbrâhimiyye< İbrâhim+iyye, Kuşadaviyye< Kuşada+v+iyye, Ârifiyye< Ârif+iyye, Hüseyniyye< Hüseyin+iyye, Assâliyye< Assâl+iyye, Bahşıyye< Bahş+iyye, Bekriyye< Bekr+iyye, Kemâliyye< Kemâl+iyye, Semmâniyye< Semmân+iyye, Feyziyye< Feyz+iyye, Tayyibiyye< Tayyib+iyye, Hifniyye< Hifn+iyye, Derdîriyye< Derdîr+iyye, Sâviyye< Sâvi+iyye, Dayfiyye< Dayf+iyye, Şevâdifıyye< Şevâdif+iyye, Mensafisiyye< Mensaf+îsiyye, Dûmiyye< Dûm+iyye, Sibâiyye< Sibâ+iyye, Vefâiyye< Vefâ+iyye, Ticâniyye< Ticân+iyye, Hamâliyye< Hamâl+iyye, Rahmâniyye< Rahmân+iyye, Ezheriyye< Ezher+iyye, Mervâniyye< Mervân+iyye, Şemsiyye< Şems+iyye, Sivâsiyye< Sivâs+iyye, Ahmedıyye< Ahmed+iyye, Sinâniyye< Sinân+iyye, Muslihiyye< Muslih+iyye, Zühriyye< Zühriyye, Uşşâkiyye< Uşşâkıyye, Cemâliyye< Cemâl+iyye, Câhidiyye< Câhid+iyye, Salâhiyye< Salâh+iyye, İrşâdiyye< İrşâd+iyye, Mısriyye< Mısır+iyye, Niyaziyye< Niyazi+iyye, Ramazâniyye< Ramazân+iyye, Buhûriyye< Buhûr+iyye, Cihangîriyye< Cihangîr+iyye, Cerrâhiyye< Cerrâh+iyye, Sinobiyye< Sinob+iyye, Raûfiyye< Raûf+iyye, Hayâtiyye< Hayât+iyye, Bedeviyye< Bedevi+iyye, Ahmedıyye< Ahmed+iyye, Sütûhiyye< Sütûh+iyye, Metbûliyye< Metbûl+iyye, Şinaviyye< Şina+v+iyye, Elvaniye< Elvan+iyye, Alvaniyye< Alvan+iyye, Bemesiyye< Bemes+iyye, Halebiyye< Haleb+iyye, Cevheriyye< Cevher+iyye, Beyyûmiyye< Beyyûm+iyye, Abdüllâhiyye< Abdüllâh+iyye, Şinnâviyye< Şinnâ+v+iyye, Merâzık+iyye< Merâzık+iyye, Şuaybiyye<

Şuayb+iiyye, Zâhidiyye< Zâhid+iiyye, Ebheriyye< Ebher+iiyye, Zâhidiyye< Zâhid+iiyye, Erdebîliyye< Erdebîl+iiyye, Medyeniiyye< Medyen+iiyye, Şuaybiyye< Şuayb+iiyye, Abbâsiyye< Abbâs+iiyye, Amûdiyye< Amûd+iiyye, Ayderûsiyye< Ayderûs+iiyye, Dücâniyye< Dücân+iiyye, Haccâciyye< Haccâc+iiyye, Mehdâviyye< Mehdâ+v+iiyye, Meşîşiyye< Meşîş+iiyye, Meymûniyye< Meymûn+iiyye, Havâtiriyye< Havâtîr+iiyye, Sebtiiyye< Sebt+iiyye, Tâziyye< Tâz+iiyye, Şâzeliyye< Şâzel+iiyye, Şâziliyye< Şâzil+iiyye, Neveviyye< Nevevi+iiyye, Abbâdiyye< Abbâd+iiyye, Vefâiyye< Vefâ+iiyye, Bekriyye< Bekr+iiyye, Zerrûkiyye< Zerrûk+iiyye, Ayyâşiyye< Ayyâş+iiyye, Gâziyye< Gâzi+iiyye, Kâsımiyye< Kâsım+iiyye, Nâsiriyye< Nâsır+iiyye, Şâbiyye< Şâbi+iiyye, Şebiyye< Şebi+iiyye, Afifiyye< Afif+iiyye, Hansaliyye< Hansal+iiyye, Hıziriyye< Hızır+iiyye, Kâdiriyye< Kâdir+iiyye, Derkaviyye< Derka+v+iiyye, Aleviyye< Ale+v+iiyye, Bûzîdiyye< Bûzîd+iiyye, Harrâkiyye< Harrâk+iiyye, Mehâciyye< Mehâc+iiyye, Kaddûriyye< Kaddûr+iiyye, Gammâriyye/ Gummâriyye< Gummâr+iiyye, Kettâniyye< Kettân+iiyye, Mehâsiniyye< Mehâsin+iiyye, Hattâbiyye< Hattâb+iiyye, Âsimiyye< Âsım+iiyye, Râşidiyye< Râşid+iiyye, Yusufiyye< Yusuf+iiyye, Mekkiyye< Mekkiyye, Yâfiyye< Yâfi+iiyye, Ni'metullâhiyye< Ni'metullâh+iiyye, Cevheriyye< Cevher+iiyye, Hanefiyye< Hanef+iiyye, Cazuliyye/ Cezûliyye< Cezûl+iiyye, Mustariyye< Mustar+iiyye, Tebbâiyye< Tebbâ+iiyye, Îseviyye< Îse+v+iiyye, Evâmiriyye< Evâmîr+iiyye, İlmiyye< İlmi+iiyye, Şerkâve/ Şerkâvî< Şerkâ+v+î, Dilâiyye< Dilâ+iiyye, Vezzâniyye< Vezzân+iiyye, Tihamiyye< Tiham+iiyye, Tayyibiyye< Tayyib+iiyye, Amhavşiyye< Amhavş+iiyye, Riyâhiyye< Riyâh+iiyye, Saddakiyye/ Sıddîkiyye< Sıddîk+iiyye, Degûgiyye< Degûg+iiyye, Medeniyye< Meden+iiyye, Zâfiriyye< Zâfir+iiyye, Yeşrûtiyye< Yeşrût+iiyye, Rahmâniyye< Rahmân+iiyye, Fâsiyye< Fâs+iiyye, Âmiriyye< Âmir+iiyye, Arûsiyye< Arûs+iiyye, Selâmiyye< Selâm+iiyye, Meymuniyye< Meymun+iiyye, Havâtiriyye< Havâtîr+iiyye, Bekkiyye< Bekk+iiyye, Habîbiyye< Habîb+iiyye, Dırdıriyye< Dırdır+iiyye, Fulâniyye< Fulân+iiyye, Süheylîyye< Süheyl+iiyye, Ziyânîyye< Ziyân+iiyye, Kavukciyye< Kavukci+iiyye, Meczûbiyye< Meczûb+iiyye, Kerrâziyye/ Kerrâziyye< Kerzâz+iiyye, Hassâfiyye< Hassâf+iiyye, Hisâfiyye< Hisâf+iiyye, Hâşimiyye< Hâşim+iiyye, Feyziyye< Feyz+iiyye, Şeyhiyye< Şeyh+iiyye, Handûşiyye< Handûş+iiyye, Azmiyye< Azm+iiyye, Hâmidîyye< Hâmid+iiyye, Muhammediyye< Muhammed+iiyye, Der'iyye< Der'+iiyye, Sühreverdiyye< Sühreverd+iiyye, İşrâkiyye< İşrâk+iiyye, Buhâriyye< Buhâr+iiyye, Âdiliyye< Âdil+iiyye, Bedriyye< Bedr+iiyye, Büzgaşiyye/ Buzguşiyye< Buzguş+iiyye, Necibiyye< Necib+iiyye, Zeyniyye< Zeyn+iiyye, Pîrcemâliyye< Pîrcemâl+iiyye, Zerkûbiyye< Zerkûb+iiyye, Kemâliyye< Kemâl+iiyye, Ahmediyye< Ahmed+iiyye, Kübreviyye< Kübre+v+iiyye, Baharziyye< Baharz+iiyye, Firdevsiyye< Firdevs+iiyye, Rukniyye< Rukn+iiyye, Hemedaniyye< Hemedan+iiyye, Berzenciyye< Berzenc+iiyye, İshâkiyye< İshâk+iiyye, İğtişâşiyye< İğtişâş+iiyye, Zehebiyye< Zeheb+iiyye, Berzişâbâdiyye< Berzişâbâd+iiyye, Nurbahşiyye< Nurbahş+iiyye, Nuriyye< Nur+iiyye, Rükniyye< Rükni+iiyye, Desûkiyye< Desûk+iiyye, Berahimiyye< Berahim+iiyye, Burhaniyye< Burhan+iiyye, Burhamiyye< Burham+iiyye, Âşûriyye< Âşûr+iiyye, Süyûtiyye< Süyût+iiyye, Şehâviyye< Şehâ+v+iiyye,

Şernûbiyye< Şernûb+iiyye, Sa'diyye< Sa'di+iiyye, Şeybâniyye< Şeybân+iiyye,
 Abdusselâmiyye< Abdusselâm+iiyye, Tağlibiyye< Tağlib+iiyye, Şerrâbiyye<
 Şerrâb+iiyye, Vefâiyye< Vefâ+iiyye, Âcîziyye< Âcîz+iiyye, İdrîsiyye< İdrîs+iiyye,
 Senûsiyye/ Senûsiyye< Sunûs+iiyye, Reşîdiyye< Reşîd+iiyye, Sâlihiyye<
 Sâlih+iiyye, Denderâviyye< Denderâvi+iiyye, Mîrgâniyye< Mîrgân+iiyye,
 Hatmiyye< Hatm+iiyye, Çiştîyye/ Çeştîyye< Çeşt+iiyye, Sâbiriyye< Sâbir+iiyye,
 Nizâmîyye< Nizâm+iiyye, Ahmedîyye< Ahmed+iiyye, Nuriyye< Nur+i+iiyye,
 Hâkimîyye< Hâkim+iiyye, İshâkiyye< İshâk+iiyye, Kâzerûniyye< Kâzerûn+iiyye,
 Simâviyye< Simâv+iiyye, Bedriyye< Bedr+iiyye, Edhemîyye< Edhem+iiyye,
 İmâmîyye< İmâm+iiyye, Râfiziyye< Râfîz+iiyye, İsnâaşeriyye< İsnâaşer+iiyye,
 Kâimiyye< Kâim+iiyye, Şeyhiyye< Şeyh+iiyye, Aleviyye< Ale+v+iiyye,
 Kalenderiyye< Kalender+iiyye, Cevlekiyye/ Cevlâkiyye< Cavlâk+iiyye,
 Haydariyye< Haydar+iiyye, Celâliyye< Celâl+iiyye, Hâksâriyye< Hâksâr+iiyye,
 Vefâiyye< Vefâ+iiyye, Garkîniyye/ Karkîniyye< Karkın+iiyye, Abbâdiyye<
 Abbâd+iiyye, Haddâdiyye< Haddâd+iiyye, Zeydiyye< Zeyd+iiyye, Haseniyye<
 Hasen+iiyye, Hüseyniyye< Hüseyin+iiyye, Ebterîyye/ Bütîriyye/ Betriyye<
 Betr+iiyye, Sâlihiyye< Sâlih+iiyye, Cârûdiyye< Cârûd+iiyye, Sürhûbiyye<
 Sürhûb+iiyye, Süleymaniyye< Süleyman+iiyye, Cerîriyye< Cerîr+iiyye,
 Nuaymiyye< Nuaym+iiyye, Sürhâbiyye< Sürhâb+iiyye, Haşebiyye< Haşeb+iiyye,
 Nâsîriyye< Nâsır+iiyye, Câferiyye< Câfer+iiyye, Tûrâbiyye< Tûrâb+iiyye,
 Bâkîriyye< Bâkır+iiyye, Nâvûsiyye< Nâvûs+iiyye, Şumeytiyye/ Sumeytiyye<
 Sumeyt+iiyye, Şemitiyye< Şemit+iiyye, Eftâhiyye/ Aftâhiyye/ Fetâhiyye<
 Fetâh+iiyye, Ammâriyye< Ammâr+iiyye, Zûrâriyye< Zûrâr+iiyye, Temîmiyye<
 Temîm+iiyye Kat'iiyye< Kat'+iiyye, Mûseviyye< Mûse+v+iiyye, Hüseyniyye<
 Hüseyin+iiyye, İbâhiyye< İbâh+iiyye, Tefvîziyye< Tefvîz+iiyye, Keysâniyye<
 Keysân+iiyye, Muhtâriyye< Muhtâr+iiyye, Hâşimiyye< Hâşim+iiyye, Harbiyye<
 Harb+iiyye, Cenâhiyye< Cenâh+iiyye, Hârisiyye< Hâris+iiyye, Kerbiyye/
 Küreybiyye< Küreyb+iiyye, Beyâniyye/ Benâniyye< Benân+iiyye, Sem'âniyye<
 Sem'ân+iiyye, Râvendîyye< Râvend+iiyye, Rizâmîyye< Rizâm+iiyye, İshâkiyye<
 İshâk+iiyye, Sebeiyye/ Sebâiyye< Sebâ+iiyye, Kâmiliyye< Kâmil+iiyye,
 Keyyâlîyye< Keyyâl+iiyye, Hişâmîyye< Hişâm+iiyye, Hakemiyye<
 Hakem+iiyye, Nu'mâniyye< Nu'mân+iiyye, Şeytâniyye< Şeytân+iiyye,
 Yûnusiyye< Yûnus+iiyye, Mugîriyye< Mugîr+iiyye, Mansûriyye< Mansûr+iiyye,
 Hüseyniyye< Hüseyin+iiyye, Hattâbiyye< Hattâb+iiyye, Mufaddaliyye<
 Mufaddal+iiyye, Bezîğîyye< Bezîğ+iiyye, Umeyriyye< Umeyr+iiyye, Şürey'iyye/
 Şeri'iyye< Şeri'+iiyye, Gurâbiyye< Gurâb+iiyye, Beşeriyye/ Bişriyye< Bişr+iiyye,
 Albaiyye/ Ulyaiyye< Ulya+iiyye, Mîmiyye< Mîm+iiyye, Ayniyye< Ayn+iiyye,
 Sîniyye< Sîn+iiyye, Selmâniyye< Selmân+iiyye, Bâbiyye< Bâb+iiyye, Bahâiyye<
 Bahâ+iiyye, Ebu Müslimiyye< Ebu Müslim+iiyye, Berkûkiyye/ Berkiyye<
 Berk+iiyye, Sunbâziyye/ Sinbâziyye< Sinbâz+iiyye, Berazbendiyye<
 Berazbend+iiyye, İshâkiyye< İshâk+iiyye, Hurremiyye< Hurrem+iiyye,
 Hurremdiniyye< Hurremdin+iiyye, Mukannaiyye< Mukanna+iiyye, Kûdekiyye<
 Kûdek+iiyye, Kûdşâhiyye< Kûdşâh+iiyye, Fâtîmiyye< Fâtîm+iiyye, Bâbekiyye<
 Bâbek+iiyye, Mâzyâriyye< Mâzyâr+iiyye, İsmâiliyye< İsmâil+iiyye, Bâtîniyye<
 Bâtın+iiyye, Tâ'limiyye< Tâ'lim+iiyye, Seb'iyye< Seb'+iiyye, Nizâriyye<
 Nizâr+iiyye, Haşîşiyye< Haşîş+iiyye, Haşîşî< Haşîş+î, Fidâviyye< Fidâ+v+iiyye,

Sabbâhiyye< Sabbâh+iiyye, Müsta'liyye< Müsta'li+yye, Müsta'leviyye< Müsta'le+v+iiyye, Hâfiziyye< Hâfız+iiyye, Mecâdiyye< Mecâd+iiyye, Tayyibiyye< Tayyib+iiyye, Şabaşıyye< Şabaş+iiyye, Cennâbiyye< Cennâb+iiyye, Bakliyye< Bakl+iiyye, Noktaviyye< Nokta+v+iiyye, İhsâiyye< İhsâ+iiyye, Hâkimiyye< Hâkim+iiyye, Dürziyye< Dürz+iiyye, Nemîriyye< Nemîr+iiyye, İshâkiyye< İshâk+iiyye, Kameriyye< Kamer+iiyye, Kilâziyye< Kilâz+iiyye, Haydariyye< Haydar+iiyye, Gaybiyye< Gayb+iiyye, Şimâliyye< Şimâl+iiyye, Şemsiyye< Şems+iiyye, Mâhûsiyye< Mâhûs+iiyye, Kelbiyye< Kelb+iiyye, Hâriciyye< Hâriciyye, Harûriyye< Harûriyye, Nâsıbiyye< Nâsıbiyye, Vehbiyye< Vehbiyye, Necdiyye< Necdiyye, Beyhesiyye< Beyhes+iiyye, Acrediyye< Acred+iiyye, Sa'lebiyye< Sa'leb+iiyye, Ahnesiyye< Ahnes+iiyye, Ma'bediyye< Ma'bed+iiyye, Mükremiyye< Mükrem+iiyye, Rüşeydiyye< Rüşeyd+iiyye, Şeybâniyye< Şeybân+iiyye, Bid'iyye< Bid'+iiyye, Ma'lûmiyye< Ma'lûm+iiyye, Meçhûliyye< Meçhûl+iiyye, Meymûniyye< Meymûn+iiyye, Halefiyye< Halef+iiyye, Hamziyye< Hamz+iiyye, Şuaybiyye< Şuayb+iiyye, Hâzimiyye< Hâzim+iiyye, Saltiyye< Salt+iiyye, Etrafiyye< Etraf+iiyye, İbâziyye/ İbâdiyye/ Ebâziyye< Ebâz+iiyye, Beyâsi/ Bîyâsi/ Beyâzi< Beyâz+i, Tarîfiyye< Tarîf+iiyye, Vehbiyye< Vehb+iiyye, Nükkariyye/ Nekkâriyye< Nekkâr+iiyye, Yezîdiyye< Yezîd+iiyye, Nefâsiyye/ Neffâsiyye< Neffâs+iiyye, Halefiyye< Halef+iiyye, Ömeriyye< Ömer+iiyye, Dahhâkiyye< Dahhâk+iiyye, Sekkâkiyye< Sekkâk+iiyye, Hafsiyye< Hafs+iiyye, Yezîdiyye< Yezîd+iiyye, Hârisiyye< Hâris+iiyye, Hüseyniyye< Hüseyin+iiyye, Haseniyye< Hasen+iiyye, Azriyye< Azr+iiyye, Necrâniyye< Necrân+iiyye, Ataviyye< Ata+v+iiyye, Fudeykiyye/ Fûdeykiyye< Fûdeyk+iiyye, Sufriyye/ Asfariyye< Asfar+iiyye, Ziyâdiyye< Ziyâd+iiyye, Fazliyye< Fazl+iiyye, Şebîbiyye< Şebîb+iiyye, Hüseyniyye< Hüseyin+iiyye, Râsibiyye< Râsib+iiyye, Seneviyye< Sene+v+iiyye, Kaderiyye< Kader+iiyye, Vaîdiyye< Vaîd+iiyye, Bağdadiyyun< Bağdad+iiyyun, Basriyyun< Basr+iiyyun, Behşemiyye< Behşem+iiyye, Zemmiyye< Zemm+iiyye, Cübbâiyye< Cübbâ+iiyye, Ca'feriyye< Ca'fer+iiyye, Esammiyye< Esamm+iiyye, Esvâriyye< Esvâr+iiyye, Fazliyye< Fazl+iiyye, Şahhâmiyye< Şahhâm+iiyye, Vâsiliyye< Vâsıl+iiyye, Huzeyliyye< Huzeyl+iiyye, Nazzâmiyye< Nazzâm+iiyye, Abbâdiyye< Abbâd+iiyye, Amriyye< Amr+iiyye, Iskâfiyye< Iskâf+iiyye, Haseniyye< Hasen+iiyye, Hâbitiyye< Hâbit+iiyye, Hadsıyye< Hads+iiyye, Bişriyye< Bişr+iiyye, Muammeriyye/ Ma'meriyye< Ma'mer+iiyye, Müzdariyye/ Murdâriyye< Murdâr+iiyye, Sümâmiyye< Sümâm+iiyye, Hişâmiyye< Hişâm+iiyye, Câhiziyye< Câhiz+iiyye, Hayyâtiyye< Hayyât+iiyye, Ka'biyye< Ka'b+iiyye, Dırâriyye< Dırâr+iiyye, Kavliyye< Kavl+iiyye, Lafziyye< Lafz+iiyye, Sıfâtiyye< Sıfât+iiyye, Mukâtiliyye< Mukâtil+iiyye, Şelmegâniyye< Şelmegân+iiyye, Azâkiriyye< Azâkır+iiyye, Cevâribiyye< Cevârib+iiyye, İbrâhimiyye< İbrâhim+iiyye, Hubbiyye< Hubb+iiyye, Habîbiyye< Habîb+iiyye, Minhâliyye< Minhâl+iiyye, Hulmâniyye< Hulmân+iiyye, Hişâmiyye< Hişâm+iiyye, Cevâlîkiyye< Cevâlîk+iiyye, Cebriyye< Cebr+iiyye, Cebri< Cebri, İcbariyye< İcbar+iiyye, Cehmiyye< Cehm+iiyye, Eş'âriyye< Eş'âr+iiyye, Bittîhiyye< Bittîhiyye, Siyâhiyye/ Sayâhiyye< Sayâhiyye, Yunûsiyye< Yunûsiyye, Gassâniyye< Gassân+iiyye, Sevbâniyye< Sevbân+iiyye, Tûmeniyye< Tûmen+iiyye, Sâlihiyye< Sâlih+iiyye, Şimriyye< Şimr+iiyye, Ubeydiyye<

Ubeyd+iyye, Ziyâdiyye< Ziyâd+iyye, Muâziyye< Muâz+iyye, Kaderiyye< Kader+iyye, Gaylâniyye< Gaylân+iyye, Bekriyye< Bekr+iyye, Neccâriyye< Neccâr+iyye, Huseyniyye< Huseyn+iyye, Burgûsiyye< Burgûs+iyye, Za'ferâniyye< Za'ferân+iyye, Müstedrikiyye< Müstedrik+iyye, Evzâiyye< Evzâ+iyye, Süfyâniyye< Süfyân+iyye, Cerîriyye< Cerîr+iyye, Tâberiyye< Taberi+iyye, Zâhiriyye< Zâhir+iyye, Dâvûdiyye< Dâvûd+iyye, Câmîiyye< Câmi+iyye, Ezidî/ Yezîdî< Yezîd+î, Adeviyye< Adevi+iyye, Sohbetiyye< Sohbet+iyye, Ahmedîiyye< Ahmed+iyye, Mirzâiyye< Mirzâ+iyye, Behâferidiyye< Behâferid+iyye, Barelviyye< Barel+v+iyye, Mehdeviyye< Mehde+v+iyye, Deobendiyye/ Diyûbendiyye< Diyûbend+iyye, Tenzîliyye< Tenzîl+iyye, Sûfiyye< Sûfi+iyye, Hallâciyye< Hallâc+iyye, Safeviyye< Safevi+iyye, Ferâiziyye/ Ferâidiyye< Ferâiz+iyye, Sâlimiyye< Sâlim+iyye, Muntazîriyye< Muntazîr+iyye, Nesebiyye< Neseb+iyye, Keşfiyye< Keşf+iyye, İhkâkiyye< İhkâki+iyye, Kerimhâniyye< Kerimhân+iyye, Sârliyye< Sârl+iyye, Serhûbiyye< Serhûb+iyye, Hurezyiyye< Hureyz+iyye, Dukeyniyye< Dukeyn+iyye, Ebrâkiyye< Ebrâk+iyye, Kâsîmiyye< Kâsım+iyye, Mutrâfiyye< Mutrâf+iyye, Rukbiyye/Ukbiyye< Ukbi+iyye, Sabâhiyye< Sabâh+iyye, Tâlekâniyye< Tâlekân+iyye, Tarafiyye< Taraf+iyye, Umeriyye< Umer+iyye, Ya'kûbiyye< Ya'kûb+iyye, Zekîriyye< Zekîr+iyye, Tâtariyye< Tâtar+iyye, Musâiyye< Musâ+iyye, Muberka'iyye< Muberka'+iyye, Akliyye< Akl+iyye, Askeriyye< Asker+iyye, Ca'feriyye< Ca'fer+iyye, Eftasiyye< Eftas+iyye, Fethiyye< Feth+iyye, Halfiyye< Half+iyye, Kereciyye< Kerec+iyye, Mer'aşîiyye< Mer'aş+iyye, Mitevâliyye< Mitevâli+iyye, Muterabbisiyye/ Muterâbisiyye< Muterâbis+iyye, Nâdiriyye< Nâdir+iyye, Nefsiyye< Nefîs+iyye, Semî'iyye< Semî'+iyye, Seyyâbiyye< Seyyâb+iyye, Şureykiyye< Şureyk+iyye, Ya'fûriyye< Ya'fûr+iyye, Yahyâviyye< Yahyâ+v+iyye, Yahyâviyye< Yahyâ+v+iyye, Hulûliyye< Hulûl+iyye, Serrâciyye< Serrâc+iyye, Hayyâniyye< Hayyân+iyye, Sâidiyye< Sâid+iyye, Rezzâmiyye< Rezzâm+iyye, Beslemiyye< Beslem+iyye, Eblakiyye< Eblak+iyye, Haddâşiyye< Haddâş+iyye, Huryâniyye< Huryân+iyye, Muhammediyye< Muhammed+iyye, Nahliyye< Nahl+iyye, Kisfiyye< Kisf+iyye, Bezî'iyye< Bezî'+iyye, Serîğiyye< Serîğ+iyye, Beşîriyye< Beşîr+iyye, Ulbâiyye< Ulbâ+iyye, Ulyaniyye/ Ulyâviyye< Ulyan+iyye, Zemmiyye< Zemm+iyye, Hamsiyye< Hams+iyye, Amreviyye< Amre+v+iyye, Bedâiyye< Bedâ+iyye, Behmeniyye< Behmen+iyye, Beşşâriyye< Beşşâr+iyye, Bilâliyye< Bilâl+iyye, Cumhûriyye< Cumhûr+iyye, Dânikîiyye< Dânik+iyye, Ezderiyye< Ezder+iyye, Ezeliyye< Ezel+iyye, Fuvâtîiyye< Fuvât+iyye, Gamâmîiyye/ Ğammamiyye< Ğammam+iyye, Ya'kûbiyye< Ya'kûb+iyye, Hâsîriyye< Hâsır+iyye, Hilâlîiyye< Hilâl+iyye, Himârîiyye< Himâr+iyye, Husaybiyye< Husayb+iyye, İbrâhîmiyye< İbrâhim+iyye, İsneyniyye< İsneyn+iyye, Kabriyye< Kabr+iyye, Kâkâiyye/ Kekeiyye< Keke+iyye, Kummiyye< Kumm+iyye, Lâ'îniyye< Lâ'in+iyye, Muhammediyye< Muhammed+iyye, Mahsîiyye< Mahs+iyye, Emriyye< Emr+iyye, Muammeriyye< Muammer+iyye, Sirriyye< Sirr+iyye, Musavviriyye< Musavvir+iyye, Muşa'şaiyye< Muşa'şa+iyye, Mutrefiyye< Mutref+iyye, Sâfiyye< Sâfi+iyye, Semmâiyye< Semmâ+iyye, Şerîkiyye< Şerîk+iyye, Tavûsiyye< Tavûs+iyye, Umeriyye< Umer+iyye, Zemmiyye<

Zemm+iyye Zübâbiyye< Zübâb+iyye, Müslimiyye< Müslim+iyye,
 Abdulcebbâriyye< Abdulcebbâr+iyye, Cûmediniyye< Cûmedin+iyye,
 Ubeydullâhiyye< Ubeydullâhiyye, Sinâniyye< Sinân+iyye, Nâsiriyye<
 Nâsır+iyye, Merâğiyye< Merâğ+iyye, Gıyâsiyye< Gıyâs+iyye, Meskâtiyye<
 Meskât+iyye, Haltıyye< Halt+iyye, Hanferiyye< Hanfer+iyye, Mubârekiyye<
 Mubârek+iyye, Akdâniyye< Akdân+iyye, Pesihâniyye< Pesihân+iyye,
 Ağahâniyye< Ağahân+iyye, Tevhîdiyye< Tevhîd+iyye, Numeyriyye<
 Numeyr+iyye, Suvâzimiyye< Suvâzim+iyye, Sevâhiliyye< Sevâhil+iyye,
 Neylâniyye/ Nümeylâniyye< Nümeylân+iyye, Mürşidiyye< Mürşid+iyye,
 Kıbeliyye< Kıbel+iyye, Cebeliyye< Cebel+iyye, Serâniyye< Serân+iyye,
 Yahyâiyye< Yahyâ+iyye, Hulfiyye< Hulf+iyye, Câzimiyye< Câzim+iyye,
 Rüstemiyye< Rüstem+iyye, Uzriyye< UZR+iyye, Şeybâniyye< Şeybân+iyye,
 Husayniyye< Husayn+iyye, Kûziyye< Kûz+iyye, Mebhûtiyye< Mebhût+iyye,
 Niseviyye< Nise+v+iyye, Şekkiyye< Şekk+iyye, Osmâniyye< Osmân+iyye,
 Tağlibiyye< Tağlib+iyye, Hadîsiyye< Hadîs+iyye, Hadesiyye< Hades+iyye,
 Himâriyye< Himâr+iyye, Amreviyye< Amr+e+v+iyye, Ehadiyye< Ehad+iyye,
 Hisbâniyye< Hisbân+iyye, Kasabiyye< Kasab+iyye, Hebâbiliyye<
 Hebâbil+iyye, Uşriyye< Uşr+iyye, Gayriyye< Gayr+iyye, Harkıyye/ Hârikiyye<
 Hârik+iyye, Mahlûkiyye< Mahlûk+iyye, Meyliyye< Meyl+iyye, Havfiyye<
 Havf+iyye, Vehmiyye< Vehm+iyye, Kerrâmiyye< Kerrâm+iyye, Suvâkiyye<
 Suvâk+iyye, Sevremiyye< Sevrem+iyye, Tarâikiyye< Tarâik+iyye, İshâkiyye<
 İshâk+iyye, Âbidiyye< Âbid+iyye, Heysamiyye< Heysam+iyye, Ânidiyye<
 Ânid+iyye, Cundiyye< Cund+iyye, Haddiyye< Hadd+iyye, Hafâfiyye<
 Hafâf+iyye, Ma'ıyye< Ma'+ıyye, Muhâciriyye< Muhâcir+iyye, Ca'diyye<
 Ca'd+iyye, Cahderiyye< Cahder+iyye, Derâmiyye< Derâm+iyye, Mâsiriyye<
 Mâsır+iyye, Merîsiyye< Merîs+iyye, Mu'teriyye< Mu'ter+iyye, Mukâbiliyye<
 Mukâbil+iyye, Râciyye< Râci+iyye, Rakkâşiyye< Rakkâş+iyye, Şâkiye<
 Şâk+iye, Şemeriyye< Şemer+iyye, Şemrâhiyye< Şemrâh+iyye, Tevmeniyye<
 Tevmen+iyye, Muteberiyye< Muteber+iyye, Ruveydiyye< Ruveyd+iyye,
 Rustâkiyye< Rustâk+iyye, Sevriyye< Sevr+iyye, Behdinâniyye<
 Behdinân+iyye, Avcâiyye< Avcâ+iyye, Mefrûgiyye< Mefrûğ+iyye, Rûşeniyye<
 Rûşen+iyye, Kenziyye< Kenz+iyye, İttihâdiyye< İttihâd+iyye, Kesbiyye<
 Kesb+iyye, Kifyâniyye< Kifyân+iyye, Levziyye< Levz+iyye, Makâmâtiyye<
 Makâmât+iyye, Mefrûdiyye< Mefrûd+iyye, Meyseriyye< Meyser+iyye,
 Munfasılıyye< Munfasıl+iyye, Muttasılıyye< Muttasıl+iyye, Sabâhiyye<
 Sabâh+iyye, Sem'iyye< Sem'+ıyye, Târiyye< Târ+iyye, Tureyfiyye<
 Tureyf+iyye, Vâidiyye< Vâid+iyye, Vâlihiyye< Vâlih+iyye, Vâridiyye<
 Vârid+iyye, Vezniyye< Vezn+iyye, Nusayriyye< Nusayr+iyye, Enbabiyye/
 İnbâbiyye< İnbâb+iyye, Hamûdiye< Hamûd+iye, Kabûliyye< Kabûliyye,
 Haliliyye< Haliliyye, Arabiyye< Arabiyye, Münâviyye< Münâvi+iyye,
 Teskiyâniyye< Teskiyân+iyye, Şa'râviyye< Şa'râvi+iyye, Bundariyye<
 Bundar+iyye, Fergâliye< Fergâl+iye, Sâibiyye< Sâib+iyye, Aşbiyye< Aşb+iyye,
 Kinâniyye< Kinân+iyye, Lemyezeliyye< Lemyezel+iyye

3.2.1.2. + İlk eki

Eski Türkçede adların üzerine gelerek sıfat yapan bu ek üstüne geldiği ada bağlı olarak “o şeyin çok bulunduğu yer” anlamı vermektedir (Şahin İ. , 2015, s. 121) Bu ekle yapılan topluluk isimleri de yapıldıkları isimle ilgili bir topluluk ifade eder. (Ergin, 2007, s. 155-157)

Bu ekin öncesinde görevi meslek ve uğraşı isimleri yapmak olan +CI isim yapım ekinin de zaman zaman geldiği görülmektedir.

Hanefilik< hanef+i+lik, Şâfiîlik< Şâfi+i+lik, Mâlikîlik< Mâlik+i+lik, Hanbelîlik< Hanbel+i+lik, Vehhâbîlik< Vehhâb+i+lik, Yesevîlik< Yese+vî+lik, Mevlevîlik< Mevle+vî+lik, Melâmîlik< Melâm+i+lik, Bayramîlik< Bayram+i+lik, Nakşibendilik< Nakşibend+i+lik, Süleymancılık< Süleyman+cı+lık, Kâdirîlik< Kâdir+i+lik, Rufâîlik< Rufâ+i+lik, Rifâîlik< Rifâ+i+lik, Halvetîlik< Halvet+i+lik, Nurculuk< Nur+cu+luk, Simâvilik< Simâv+i+lik, Alevîlik< Ale+vî+lik, Râfizilik< Râfiz+i+lik, Kızılbaşlık< Kızılbaş+lık, Bektâşîlik< Bektâş+i+lik, Bâbîlik< Bâb+i+lik, Bahâîlik< Bahâ+i+lik, Bâtınîlik< Bâtın+i+lik, Hurûfîlik< Hurûf+i+lik, Noktavîlik< Nokta+v+i+lik, Dürzîlik< Dürz+i+lik, Nusayrîlik< Nusayr+i+lik, Kadiyânîlik< Kadiyân+i+lik, Birelvîlik< Birel+v+i+lik

3.2.1.3. +Izm Eki

İsim, fiil ve sıfat gibi sözcüklere eklenerek onlara alışkanlık, tutum, işlev, öğreti, uğraş gibi anlamlar katan bir art takıdır. (Karamanoğlu, 2006, s. 9-10)
Mürîdizm<Mürîd+izm

3.2.2. Çokluk Eki veya Çokluk Yöntemi ile Kurulanlar

3.2.2.1. Çokluk Eki +lAr ile Kurulanlar

İsimlerin çokluk şekillerini yapan çekim ekidir. Kök adları oluşumunda sıklıkla kullanılır. Örneğin sarı bir renk iken Sarılar boy adıdır. (Şahin İ. , 2015, s. 123-124) Derleğimiz İslami kök adlarının çokluk eki +lAr ile kurulanların çoğunun çokluk eki öncesinde +II vasıf eki aldığı görülmektedir. Bazılarının da çoğul ekinden önce meslek sıfatları ve uğraşı isimleri yapan +CI ekini aldıkları görülmektedir.

Ahîler< Ahi+ler, Süleymanlılar< Süleyman+lı+lar, Yahyalılılar< Yahya+lı+lı+lar, Hazneviler< Hazne+vi+ler, Işıkçılar< Işık+çı+lar, Mahmutçular< Mahmut+çu+lar, Menzîlciler< Menzîl+ci+ler, Çökreşiler< Çökreş+i+ler, İcmalciler< İcmal+ci+ler, Halvetîler< Halvet+i+ler, Kırkincılar< Kırk+ıncı+lar, Okuyucular< Oku+y+ucu+lar, Tahşiyeciler< Tahşîye+ci+ler, Yazıcılar< Yaz+ıcı+lar, Aczîmendiler/ Aczîmendiler< Aczîmend+i+ler, Edhemîler< Edhem+i+ler, Râfizîler< Râfiz+i+ler, Alevîler< Ale+vî+ler, Tahtacılar< Tahta+cı+lar, Bektâşîler< Bektâş+i+ler, Câferîler< Câfer+i+ler, Aliîlâhîler< Aliîlâh+i+ler, İsmâîlîler< İsmâîl+i+ler, Ayyârlar< Ayyâr+lar, Haşhaşîler< Haşhaş+i+ler, Karmatîler< Karmat+i+ler, Nusayrîler< Nusayr+i+ler, Hâricîler< Hâric+i+ler, Azrakıyler< Azrakı+y+ler, Ebâdiler< Ebâd+i+ler, Kaplancılar< Kaplan+cı+lar, Mealciler< Meal+ci+ler, İktibasçılar<

İktibas+çı+lar, Hizbullahçılar< Hizbullah+çı+lar, Fetullahçılar< Fetullah+çı+lar, Güleciler< Gülen+ci+ler, Mehdîler< Mehdî+ler, Şebekler< Şebek+ler, Lanetçiler< Lanet+çı+lar, Mîrîler< Mîrî+ler

3.2.2.2. Arapça Çokluk Yöntemi ile Kurulanlar

Arapçada çoğula cemi denir ve bu ikiden fazla ismi karşılar. Arap gramerinde cemîler/çoğullar ikiye ayrılır. Sâlim Cemîler (السالمُجمع) (Düzenli Çoğullar) ve Mükesser Cemîler (المكسرُجمع) (Düzensiz Çoğullar).

Düzenli cemiler, erkeklerde ye, vav ve nun ile (müderriş> müderrişîn, müderrişün); kadınlarda elif ve te ile (müderriş> müderrişât, müderrişeh¹⁹) yapılır.

Düzensiz (Mükesser) Cemîler, Cemî Killet (القلةُجمع) (Azlık İfade Eden Çoğullar) ve Cemî Kesret (الكثرةُجمع) (Çokluk İfade Eden Çoğullar) olmak üzere ikiye ayrılır. Cemî Killet 3-9 arası çokluğu ifade eder. Cemî Kesret ise 10- ∞ arasını ifade eder. Cemî kesretin, şaz, nadir, kıyasla ortaya konmuş ve düzenli olanlarla birlikte sayısı doksana kadar ulaşan birçok vezni vardır. Sibeveyh (ö. 180/796) Kitab'ında kırk iki yapıyı zikretmiştir. Kiyasi olarak meşhur olanların mükesser çoğul sığası ise yirmi üç kadardır. (Işkın, 2021, s. 104-106) Örneğin tacir> tüccar, kuud> kaade, varak> evrak gibi.

3.2.2.2.1. Düzenli Cemi Biçimindekiler

Muvahhidin< Muvahhidun, Vâkıfe(h)< Vâkıf, , Müellihe(h)< mu'ellih, Fidâiyyan< Fidâi, Karâmita< Karâmat, Karmatiyyûn< Karmatî, Nâsibe< nasb, Nevâsibe< nasb, Ezârika< Ezrak, Şurât< şurt, Necedât< Necd, Acârîde< Acred, Seâlibe(h)< Sa'lebe, Behâşime< Behşem, Müşebbihe(h)< Müşebbihün, Mücebbire(h)< Mücebbirun, Azâfire(h)< Azâfir, Mücessime(h)< Mücessimün, Müstedrike(h)< müstedrikün, Taliban< Talib, Sûfiyyun< Sûfî, Mebtûre(h)< Mebtûr, Muhmele(h)< Muhmel, Mîriyân< Mîrî, Müsevvide(h)< Müsevvid, Ma'niyyûn< Ma'ni, Muhâzire(h)< Muhâzir, Metâvire(h)< Metâvir, Sarâmite(h)< Sarâmit, Muterâkıbe(h)< Muterâkıb, Kur'âniyyûn< Kur'an

3.2.2.2.2. Düzensiz Cemi Biçimindekiler

Mürcie< ircâ', Merâzıka< Merzuk, Hamâdiş< Hamduş, Gâliyye< gulüv, Gulat< gâli, Kaâde< kuud, Râcia< rücu, Melâhide< mülhid, Havâriç< hâric, Nevâsıra< nasır, Eşâ'ira< Eş'ari, Zenâdika< Zındık

3.2.3. Arapça Fiil Çekimi (Bükünleme) ile Türetilenler

Sarf veya tasrif denilen türetme yöntemi, Arapçanın çekimli ve bükümlü bir dil olması sebebi ile diğer türetme tariklerinden en yaygın ve en mümkün olanıdır. Bir kökten neredeyse yüz kelime türetilabilmektedir. Türetilmeleri belli bazı kurallara göre olmaktadır. Bu kurallar bütününe inceleyen disipline Sarf denir. Türkçedeki yapım eklerine benzeyen bir türetme biçimidir. Örneğin:

¹⁹ Cemi mükesser "Ta"sı üzerine cezm ile duruşlarda ta harfi he diye okunur bu sebeple örneğin vakıfetün çoğulu vâkıfeh diye okunur. Türkçe yazımda bu h gösterilmez.

nasara> yensuru> nasran> nasırun> mensurun → yardım etti> yardım eder> yardım etmek> yardım eden kişi> yardım edilen kişi gibi. (Kazan, 2021)

Mu'tezile< azl, Muattile/ Muattıla< atl, Memtûre< mtr, Müfevvida/ Mufavvıza< tefviz, Sâibe< Seyb, Muhammise< hamse, Muhammire< hamr, Mubeyyiza/ Mübeyyida< beyâz, Mârıka< ırak, El Kaide< kuud, El Nusra(t)< nasara, Mücbire< cebr

3.3. Birleşik Yapılılar

Bu bölümde birleşik yapılı İslami kökadlarının adbilimcil yapılarını ad tamlaması, sıfat tamlaması, unvan grubu ve birleşik isim grubu başlıklarında inceleyeceğiz.

3.3.1. Ad Tamlaması Kuruluşundakiler

İki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Bir ismin manasının iyelik ekleri ile başka bir isimle tamamlanmasıdır. Grubu meydana getiren isimlerin ilkinde tamlayan ikincisine tamlanan denir. Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan olan tamlamaya ise belirsiz isim tamlaması denir. Ağaç+ın gölge+si (Belirtili), İstanbul şehir+i (Belirtisiz) İyelik grubunun (tamlamanın) her bir unsuru tek kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir. Örneğin: Sabahtan akşama kadar yağan karın kalınlığı gibi. (Ergin, 2007, s. 381-384)

Bazı İslami kökadları Arapça yapılı olması hasebiyle burada Arapçadaki tamlamalardan da bahsedeceğiz. Arapçada isim tamlamalarına izafet denir ve mantık olarak Türkçe ile aynı sayılır. Farkı önce tamlanan sonra tamlayan gelmesidir. Babül (kapısı) beyti (evin) örneğinde görülmektedir. Bunların ilkinde muzaf ikincisine muzafün ileyh denir. İzafetin iki şekli vardır manevi (hakiki) izafet ve lafzi izafet. Manevi izafet en sık kullanılan izafet şeklidir. Türkçedeki evin kapısı (belirtili) ve ev kapısı (belirtisiz) ad tamlamaları bu gruba girer. Babül beyti denildiğinde elif lam takısından ötürü belirtili isim tamlaması, babü beytin örneğinde ise elif lam takısı yani harfi tarif gelmediğinden belirtisiz ad tamlamasıdır. Lafzi izafet ise manevi izafetin muzafının harfi tarif almış şeklidir ve bu tamlama çeşidi de belirtili ad tamlamasıdır. Elhasenül veçhi (güzel yüzlü) örneğinde görüldüğü üzere hasen kelimesi harfi tarif (el takısı) almıştır. (Yılmaz O. , 2012, s. 19-20)

Zincirleme isim tamlaması terimini çalışmamızda kullanmadık. Onun yerine tamlayan ögesi kelime grubu olan veya tamlanan ögesi kelime grubu olan ad tamlaması terimini kullandık. Arapça isimlerde de aynı yolu izledik.

3.3.1.1. Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundakiler

Ehli Hadis/ Hadis Ehli< Hadis ehl+i, Ehli Sünne/ Sünnet ehli< sünnet ehl+i, Ehli Hak/ Hak ehli< Hak ehl+i, Meşâyih -ı Türk< Meşâyih+i Türk 'Türk Meşâyih+i', Horasan Erenleri< Horasan Erenler+i, Abdalân-ı Rûm/ Rum Abdalları< Rum Abdallar+i, Gaziyân-ı Rûm< Rum Gaziler+i, Ahîyân-ı Rûm< Rum Ahiler+i, Baciyân-ı Rûm< Rum Bacılar+i, Hâcegân Tariki< Hâcegân Tarik+i, Darende Cemaati< Darende Cemaat+i, Semerkand Cemaati< Semerkand Cemaat+i, Norşin Dergâhı< Norşin Dergâh+i, Ohin Dergâhı< Ohin

Dergâh+1, Zokayd Dergâhı< Zokayd Dergâh+1, Hezân Dergâhı< Hezân Dergâh+1, Hakikat Grubu< Hakikat Grub+u, Cezeri Cemaati< Cezeri Cemaat+i, Tarikat-ı Muhammediyye< Tarikat+ı Muhammediyye ‘Muhammed Tarikat+ı’, Nur Cemaati< Nur Cemaat+i, Meşveret Cemaati< Meşveret Cemaat+i, Ehl-i Hak/ Hak Ehli< Hak Ehl+i, Ehli Gulüv/ Gulüv Ehl+i, Ehli Bid’at/ Bid’at Ehl+i, Ehlü’d-da‘ve/ Davet Ehli< Davet Ehl+i, Ehl-i Ta’til/ Ta’til Ehli< Ta’til Ehl+i ‘Soyutlayan ehl+i’, Ehl-i İsbât/ İspat Ehli< İspat Ehl+i, Ehl-i Müsbite/ Müsbite Ehli< Müsbite Ehl+i, Mehdi Hareketi< Mehdi Hareket+i, Sipah-e Sahaba/ Sahabe ordusu< Sahabe Ordu+su, Leşker-i Tayyibe< Leşker+i Tayyibe ‘Tayyib Askerler’, Ceş-i Muhammed ‘Muhammed Ordusu’< Ceş+i Muhammed, Cemaat-i İslami/ İslam Cemaati< İslam Cemaat+i, Cemaât-i Tebliğ/ Tebliğ Cemaati< Tebliğ Cemaat+i, Afgan Talibanı< Afgan Taliban+ı, Pakistan Talibanı< Pakistan Taliban+ı, Hakkani Grubu< Hakkani Grub+u, Nusret Cephesi< Nusret Cephe+si, İBDA Hareketi< İBDA Hareket+i, İktibas Dergisi< İktibas Dergi+si, Tasavvuf Ehli< Tasavvuf Ehl+i, Sûfiyye-i Safeviyye/ Safeviyye Sûfiyyesi< Safeviyye Sûfiyye+si, Ehli İman/ İman Ehli< İman Ehl+i, Fethiyye-i Huls/ Huls Fethiyyesi< Huls Fethiyye+si, Ehli Hak/ Hak ehli< Hak ehl+i, Ehli İfrat/ İfrat Ehli< İfrat Ehl+i, Ehli İhmal< İhmal Ehl+i, Şiatü Abbasiyye/ Abbasiyye Şiası< Abbasiyye Şia+sı, Ehli Tefrit< Tefrit ehl+i, Dûde-i Acem ‘Acem Kabilesi’< Dûde+i Acem, Hâksâr Hareketi< Hâksâr Hareket+i, Münkirîn-i Hadîs/ Hadîs İnkarcıları< Hadîs inkar+cı+lar+ı, Ümmet-i Müslime/ İslam Ümmeti< İslam Ümmet+i, Ehl-i Hadîs/ Hadîs Ehli< Hadîs Ehl+i, Ehl-i Re’y/ Re’y Ehli< Re’y Ehl+i, Gümüşhânevî Dergâhı< Gümüşhânevî Dergâh+ı, Muhakkime-i Ula ‘Allah Hükümü’< Muhakkime+i Ula, Lashkar-e-Jhangvi/ Leşker-i Cengvi ‘Cengvi Askerleri’< Leşker+i Cengvi, Fidâiyyân-ı İslam ‘İslam’ın Fedâîleri’< Fidâiyyân+ı İslam, Şurun babilîyye/ Şevrûn Bilâliyye< Şevr+ün Bilâliyye

3.3.1.1.1. Tamlayan Ögesi Kelime Grubu Olan Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundakiler

Ehli Sünnet vel Cemaat/ Sünnet ve Cemaat ehli< Sünnet ve Cemaat ehl+i, Erenköy Cemaati< Erenköy Cemaat+i, Altınoluk Cemaati< Altınoluk Cemaat+i, Türkiye Gazetesi Cemaati< Türkiye Gazetesi Cemaat+i, İskenderpaşa Cemaati< İskenderpaşa Cemaat+i, İsmailağa Cemaati< İsmailağa Cemaat+i, Taşkesenli Dergâhı< Taşkesenli Dergâh+ı, Kırtıloğlu Tekkesi< Kırtıloğlu Tekke+si, Kubbealtı Vakfı< Kubbealtı Vakf+ı, Risale-i Nur Hareketi< Ebû-Sevr Mezhebi< Ebû-Sevr Mezheb+i, İbn Ebî-Leylâ Mezheb+i< İbn Ebî-Leylâ Mezheb+i, İbn Râhûye Mezheb+i< İbn Râhûye Mezheb+i, Filistin İslami Cihad Hareketi< Filistin İslami Cihad Hareket+i, İslam Cemaatleri Birliği< İslam Cemaatleri Birlik+i, Milli Görüş Hareketi< Milli Görüş Hareket+i, Ehli Sünnet vel Cemaat/ Sünnet ve Cemaat Ehli< Sünnet ve Cemaat Ehl+i, Jamiat Ahle Hadith ‘Ehl-i Hadîs Cemiyeti’< Jamiat Ahle Hadith, Molla Nazir Grubu< Molla Nazir Grub+u, İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi< İslami Büyük Doğu Akıncı+lar+ı Cephe+si, Gulâm Ali Şah Celâlîleri< Gulâm Ali Şah Celâl+î+ler+i, Tahrîk-i Tulû-i İslam ‘İslam Doğuşu Hareketi’< Tahrîk+i Tulû-i İslam, Tahrîk-i Ta’mîr-i İnsâniyyet ‘İnsanlığı Tamir Hareketi’< Tahrîk+i Ta’mîr-i İnsâniyyet,

Jemaatu-ahlis Sunna Liddaavati val Cihat ‘Cihat ve Sünnete Davet Cemaati’< Jemaat+u-ahlis Sunna Liddaavati val Cihat, Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi <Filistin Ulusal Kurtuluş Hareket+i

3.3.1.1.2. Tamlanan Ögesi Kelime Grubu Olan Belirtisiz Ad Tamlaması Kuruluşundakiler

Filistin Kurtuluş Örgütü< Filistin Kurtuluş Örgüt+ü, Sipah-i Sahabe Pakistan/ Pakistan Sahabe Ordusu< Pakistan Sahabe Ordu+su, Tehrik-i Caferiye Pakistan/ Pakistan Caferi Hareketi< Pakistan Caferi Hareket+i, Sipah-i Muhammed Pakistan/ Pakistan Muhammed Ordusu< Pakistan Muhammed Ordu+su, Tehrik-i Taliban Pakistan/ Pakistan Taliban Hareketi< Pakistan Taliban Hareket+i, Fetullahçı Terör Örgütü< Fetullahçı Terör Örgüt+ü, Tehrik-i Nizam-i Şeriat-ı Muhammedi ‘Şeriat-ı Muhammed Egemenlik Hareketi’< Tehrik+i Nizam-i Şeriat-ı Muhammedi

3.3.1.2. Belirtili Ad Tamlaması Kuruluşundakiler

Hizbullah ‘Allah’ın Askerleri’< Hizb+ullah, Sikat-ül İslamiyye ‘İslam Güvenilirleri’< Sikat+ül İslamiyye, Amidü'l-İslamiyye ‘İslam Önderi’< Amid+ül İslamiyye, Evladü'n Nuh ‘Nuh’un Evlatları’< Evlad+ü'n Nuh, Nehdatü'l-Ulema ‘Alimlerin Ayaklanması’< Nehdat+ü'l-Ulema, Ashâbül İntizar ‘İntizarın Ashâbı’< Ashâb+ül İntizar, Cemâatü'l- Müslimîn/ Müslümanlar Cemaati< Müslümanlar+ın Cemaat+i, Ashabu-t Taat ‘İtaatın Ashabı’< Ashabu-t Taat, Ehlü-t Tesniye ‘Tesniyenin Ehli’< Ehl+üt Tesniye, Hizb-ül Mücahidin ‘Mücahitlerin Grubu’< Hizb+ül Mücahidin, Dârululûm ‘İlimlerin Evi’< Dâr+ululûm, Ashabu'l-Kisâ ‘Kisâ’nın Ashabı’< Ashab+u'l-Kisâ, Ehlu'l-Ehvâ ‘Ehvânın Ehli’< Ehl+u'l-Ehvâ, Hizb-üt Tahrir ‘İslam’ın Hareketi’ < Hizb+üt Tahrir, Abedetül İblis ‘Şeytan’ın kulları’< Abedet+ül İblis

3.3.1.2.1. Tamlayan Ögesi Kelime Grubu Olan Belirtili Ad Tamlaması Kuruluşundakiler

Risale-i Nur Hareketi< Risale-i Nur Hareket+i, Med- Zehra Grubu/ Vakfı< Med- Zehra Grub+u/ Vakf+i, Ehlü'l-îmân ve'l-istikâme/ İman ve istikamet ehli< İman ve istikamet ehl+i, Ehlü'l-Adl ve't-Tevhîd/ Adalet ve Tevhidin Ehli< Adalet ve Tevhid+in Ehl+i, Hareket-iş Şebab-il Mücahidin ‘Mücahit Gençlerin Hareketi’< Hareket+iş Şebab+il Mücahidin, Hareket+ül Mukavemet-ul İslamiyye ‘İslam Direnişinin Hareketi’< Hareket+ül Mukavemet+ul İslamiyye

3.3.2. Sıfat Tamlaması Kuruluşundakiler

Sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Üç kişi gibi. (Ergin, 2007, s. 380)

Bazı İslami kökadları Arapça yapılı olması hasebiyle burada Arapçadaki sıfat tamlamalarından da bahsedeceğiz. Tamlayana sıfat tamlanana mevsuf denir. İsim tamlamalarındaki mantığın aynısı burada da vardır. Türkçenin aksine önce tamlanan (mevsuf) sonra tamlayan (sıfat) gelir. Örnek: mescid-i (mescid)

kebir (büyük), elmescidül kebirü (büyük mescid). İlk örnek nekre yani bilinmeyen büyük mescid ikimci örnek ise marife yani bilinen büyük mescid. (Yılmaz O. , 2012, s. 20-21)

Yeni Asyacılar, İshâk-i Türkiyye ‘Türk İshâk’, Cebriyye-i Hâlisâ ‘Hâlis Cebriyye’, Cebriyye-i Mutavassıt ‘Mutavassıt (vasat olan) Cebriyye’, İhvan-ı Müslimin/ Müslüman Kardeşler, Boko Haram ‘Batı (sistemi) Haram (Tamlayan ve tamlanan yer değiştirmiştir)’, Pavel Fakîriyye ‘Pavel Fakirîler’, Sâhibu'z-Zamâniyye ‘Sâhibu'z-Zamânî’, Tevhid-i İlâhiyye ‘İlâhi Tevhidli’

3.3.3. Unvan Grubu Kuruluşundakiler

Unvan grubu bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur. Her iki isim de ek almaz. Ahmet Bey, Ali Çavuş, Ayşe Hanım gibi. (Ergin, 2007, s. 389)

Süleyman Efendi Cemaati< Süleyman Efendi Cemaat+i, Sami Efendi Cemaati< Sami Efendi Cemaat+i, Somuncu Baba< Somun+cu Baba, Hafız Gül Bahadır Grubu< Hafız Gül Bahadır Grub+u, Adnan Hoca Grubu< Adnan Hoca Grub+u, Ebû Saîdîler, Bû Aliyye, Ebû Sevbâniyye, Ebû's- Serâiyye, Ebu Selemiyye, Ebû Yâkubiyye

3.3.4. Birleşik İsim Grubu Kuruluşundakiler

Birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubudur. Ahmet Hamdi Tanpınar gibi.

Haydar Baş Grubu< Haydar Baş Grup+u, Adnan Oktarcılar< Adnan Oktar+cı+lar

3.4. Kısaltma Yapılılar

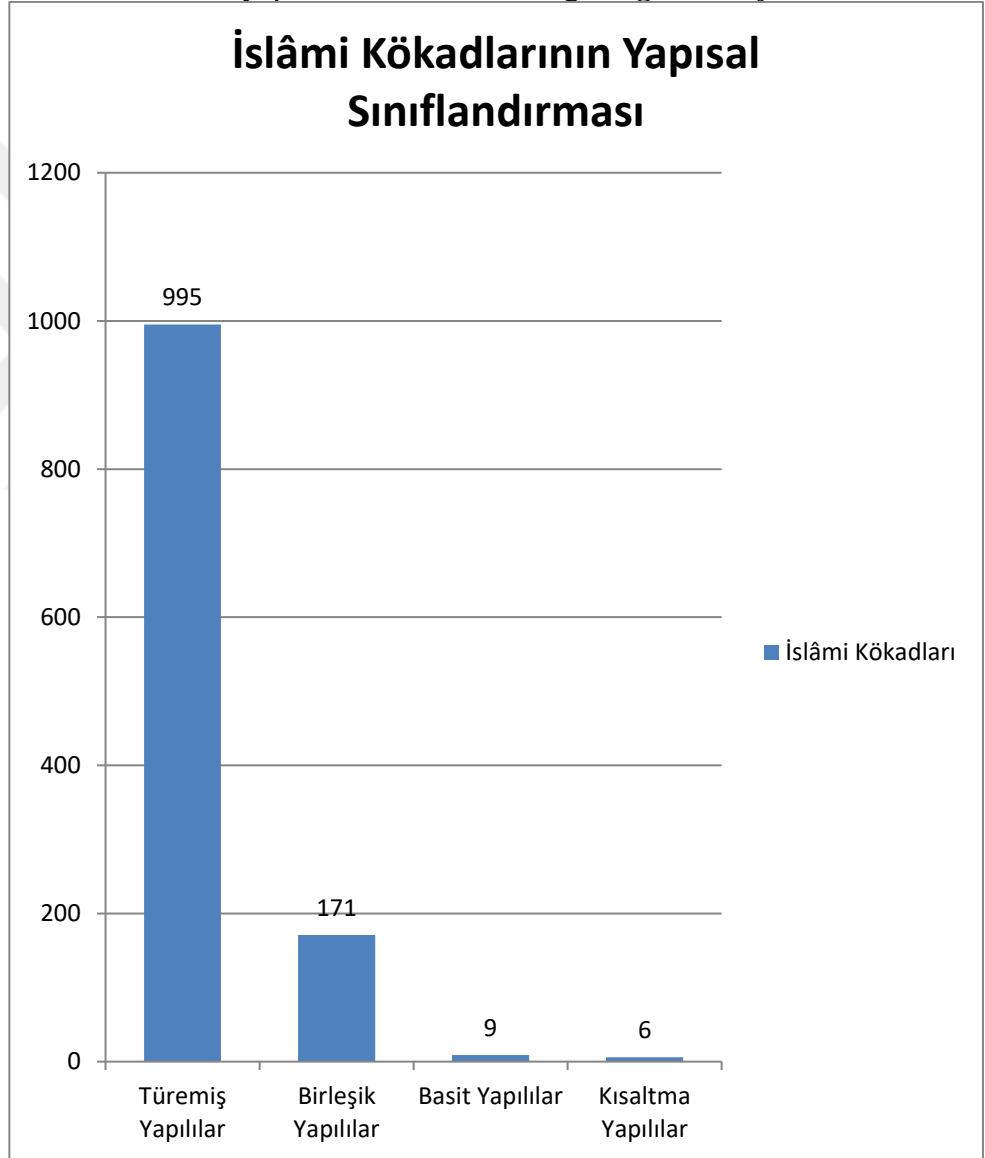
Kısaltma yapılı İslami Kökadları ismi oluşturan ad tamlamasının baş harfleriyle oluşmuştur. Bunlar toplamda 6 adettir.

İŞİD (Irak- Şam İslam Devleti)/ DEAŞ(Dawlat Al-Islamiyah f'al-Iraq Wa Belaad Al-Sham), HAMAS (Hareket'ül Mukavemet-ul Islâmiyye) İBDA-C (İslâmî Büyük Doğu Akıncıları Cephesi), FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü), El FETH/ El FETİH (Harakat al-Tahrîr Al-waṭanî al-Filasṭînî)

Bölüm Sonucu

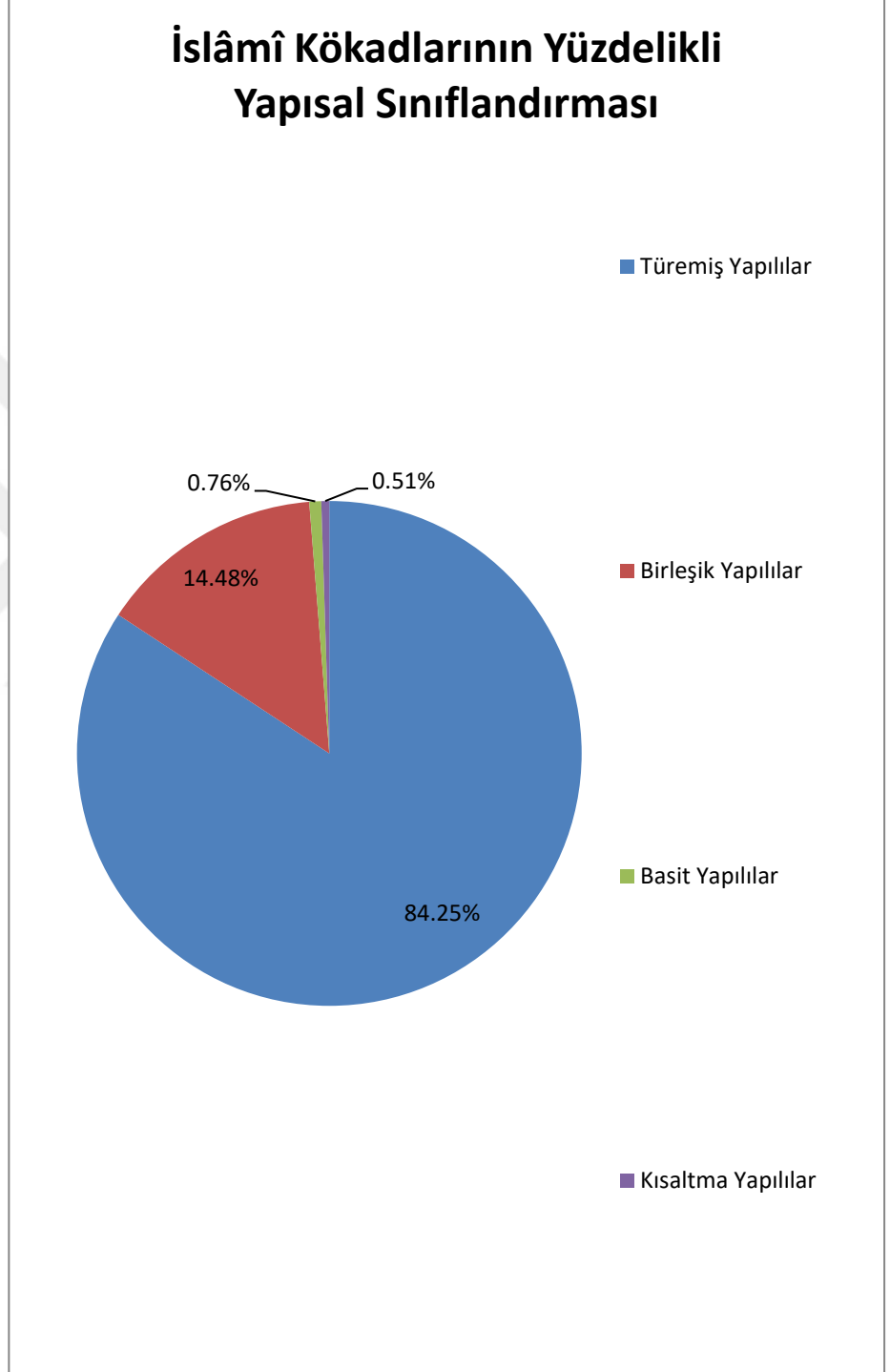
Derlediğimiz kökadlarını 3. bölümde yapısal olarak sınıflandırdık. Böylelikle adbilimcil yapıları da ortaya çıktı. Çeşitli kitaplardaki fonetik farklılıkları bir kabul ederek İslâmî kökadlarının köşutadlarını da ayrı ayrı ele aldık. Bu bölümde 1181 kökad incelenmiştir.

İslâmî kökadlarını basit, türemiş, birleşik yapı ve kısaltma yapı olarak yaptığımız bu sınıflandırmada adbilimcil tiplerin en fazla adın 995 adet ile türemiş kökadlarından oluştuğunu, sonra 171 adet ile birleşik yapı İslâmî kökadlarının geldiğini, 9 adet ile basit yapı İslâmî kökadlarının geldiğini ve son olarak da 6 adet kısaltma yapı İslâmî kökadı olduğunu görmekteyiz.



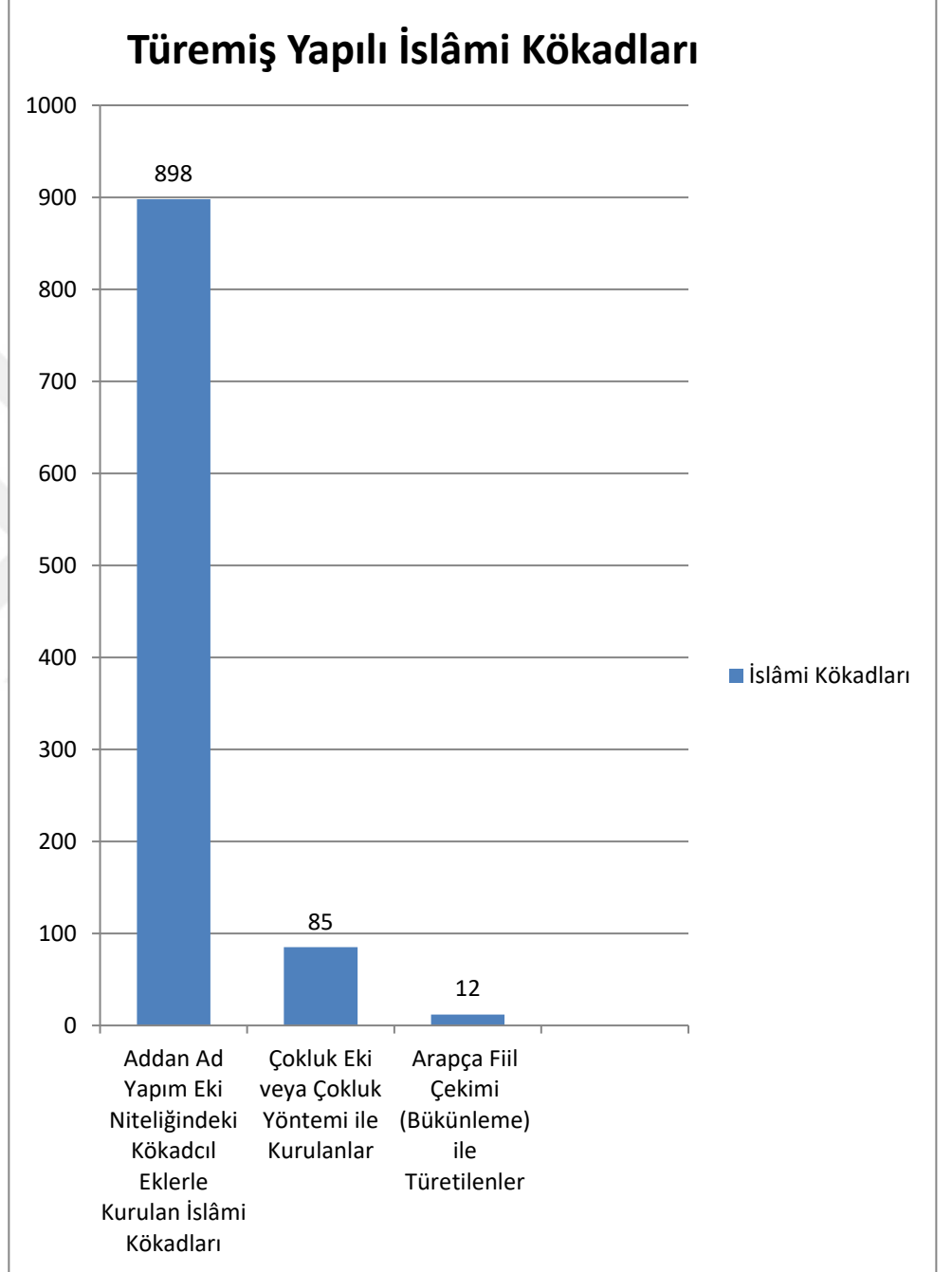
11.Grafik

Yüzdelik olarak %84,25 ile ağırlığı türemiş yapılı İslami kökadları alırken birleşik yapılı İslamî kökadlarının oranının da %14,48 olduğunu görmekteyiz. Basit yapılı İslamî kökadlarının oranının %0,76 ve kısaltma yapılı İslamî kökadlarının %0,51 ile en az orana sahip olduğunu görüyoruz.



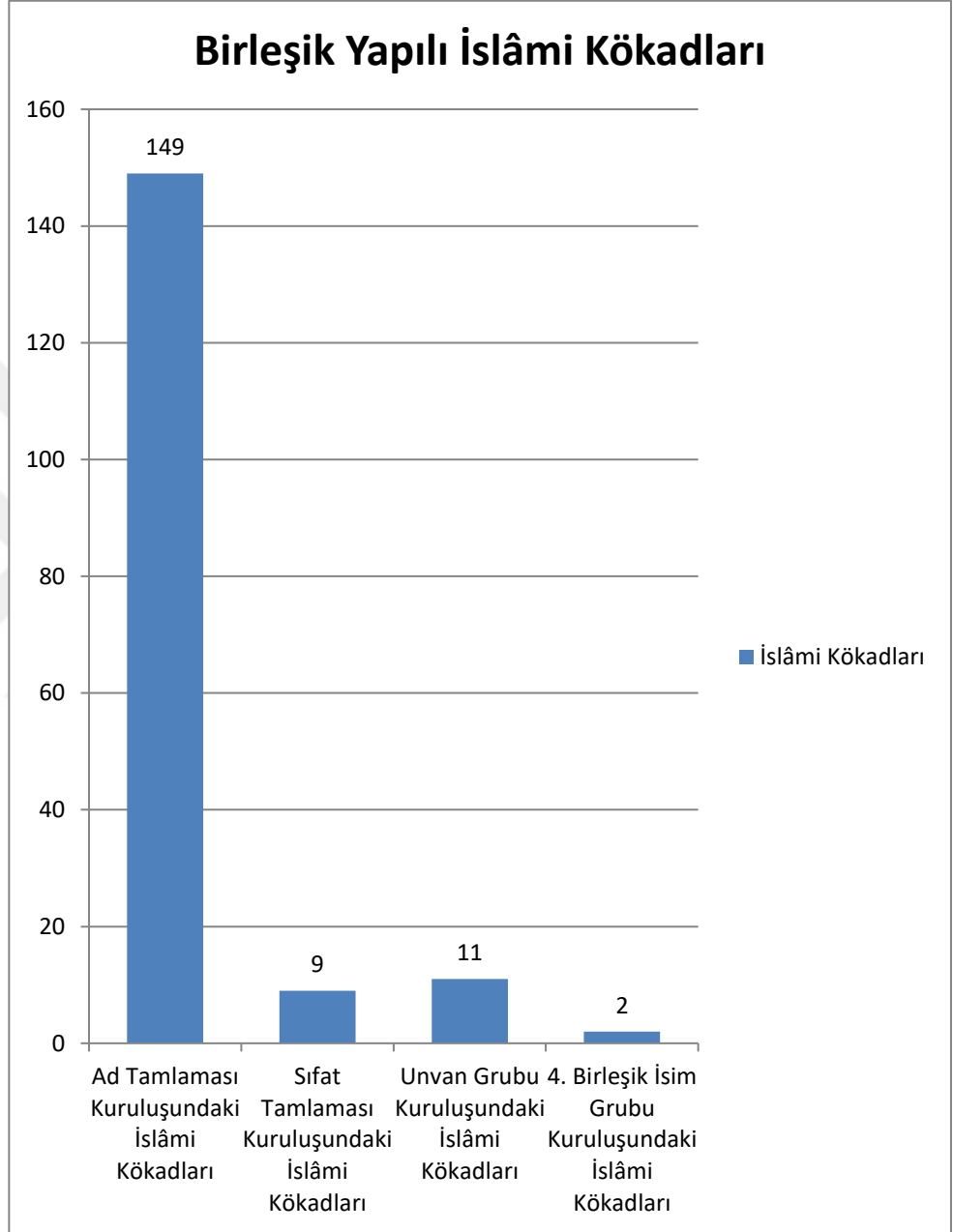
12.Grafik

Türemiş yapılı İslâmî kökadlarının addan ad yapım eki niteliğindeki kökadcıl eklerle kurulan İslami kökadlarının 899, çokluk eki +lAr ile kurulan İslami kökadlarının 86, Arapça fiil çekimi (bükünleme) ile türetilenlerin ise 16 adet olduğunu müşahade etmekteyiz.



13.Grafik

Birleşik yapılı İslâmî kökadlarının ad tamlaması kuruluşundaki İslami kökadlarının 149, sıfat tamlaması kuruluşundaki İslami kökadlarının 9, unvan grubu kuruluşundaki İslami kökadlarının 11, birleşik isim grubu kuruluşundaki İslami kökadlarının ise 2 adet olduğunu görüyoruz.



14.Grafik

Kısaltma yapılı İslâmî kökadlarının 6 adet olduğunu tespit ettik.

Yapısal sınıflandırmadan genel olarak çıkan sonuç neredeyse tamamının kökadıl ekler olarak türemiş yapılı olduğu, %14,48'inin de adbilimcil yapılar oluşturarak birleşik yapılı olduğunu görüyoruz.

SONUÇ

Adbilim Açısından Türkiye'deki Dinî Mezhep, Tarikat ve Cemaat Adları adlı bu çalışmada ulaştığımız sonuçları bölüm bölüm inceleyeceğiz.

Bu tez, İslamî toplulukların isimlerinin nereden geldiği yani isimlendirmelerinde etken olan amilleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir tezdır. Bu amaca ulaşmak için İslam'ın yayıldığı tüm coğrafyaları inceleyen eserleri bir araya getirerek malzemeyi topladık. Böylelikle adbilimcil sistem içinde yine adbilimcil evrenselliğe ulaşmaya çalıştık.

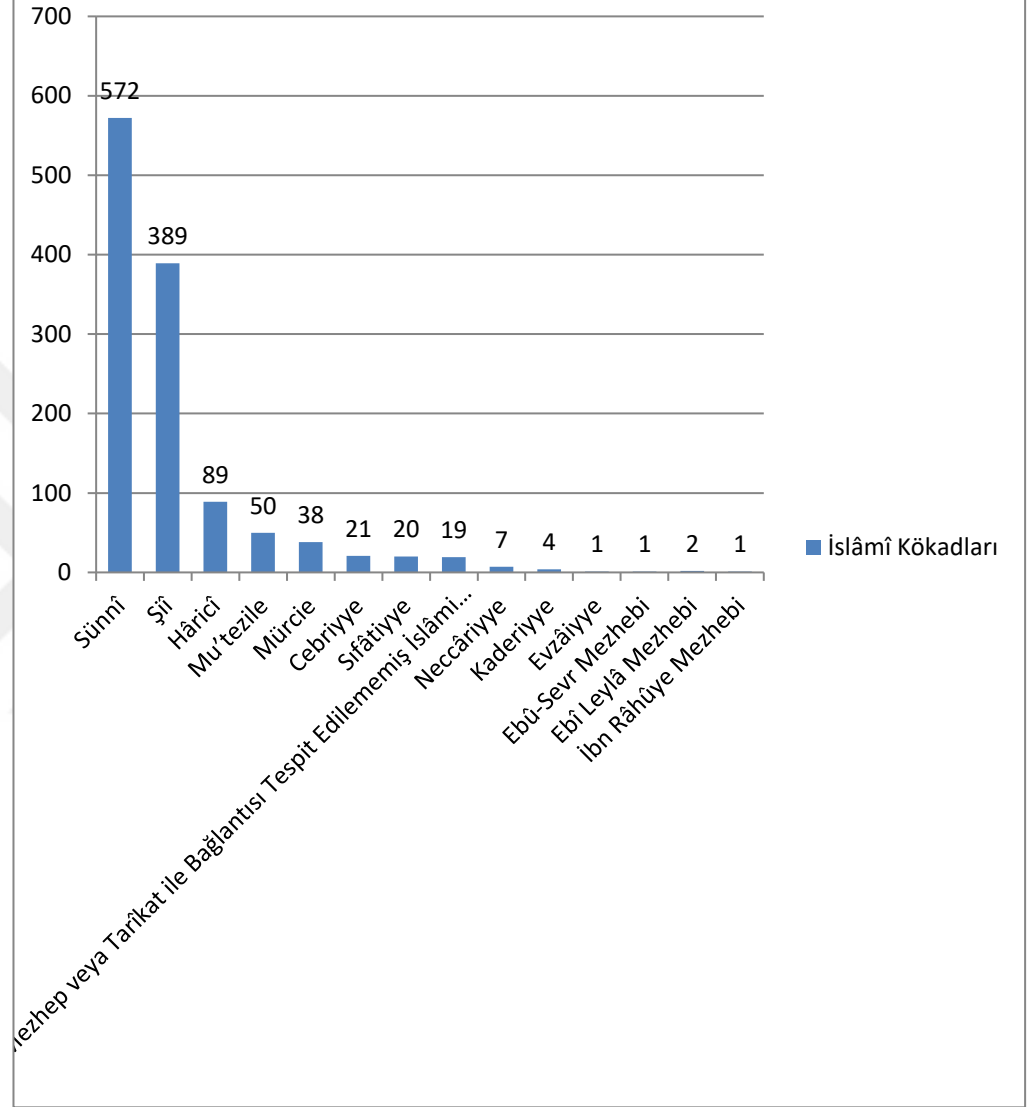
İslamî kökadlarını tür sınıflandırmasına tabi tuttuğumuz 1.bölümde asıl amacımız ana mezhepleri tespit edip bu mezheplerin tarikatlarını ve bu tarikatların da cemaatlerini sınıflandırarak genel bir adbilimcil manzaraya ulaşmaktır. Bu sınıflandırmayı yaparken geleneksel ve modern kaynaklardan faydalanarak özgün bir sınıflandırma yaptık.

İslam dininin 17 mezhebe bölündüğü 1. bölüm'de görülmektedir. Sınıflandırmamızda 18'incisi bir mezhep olmayıp sınıflandırmaya bilgi yetersizliği nedeniyle bir mezheple bağlantısı kurulamamış fırkalardır.

Araştırma sonucunda koşutadlarla (allonim) beraber toplam 1230 adet İslamî kökadı tespit edilmiştir. Koşutadları hariç ise toplam 835 İslamî kökadı tespit edilmiştir.

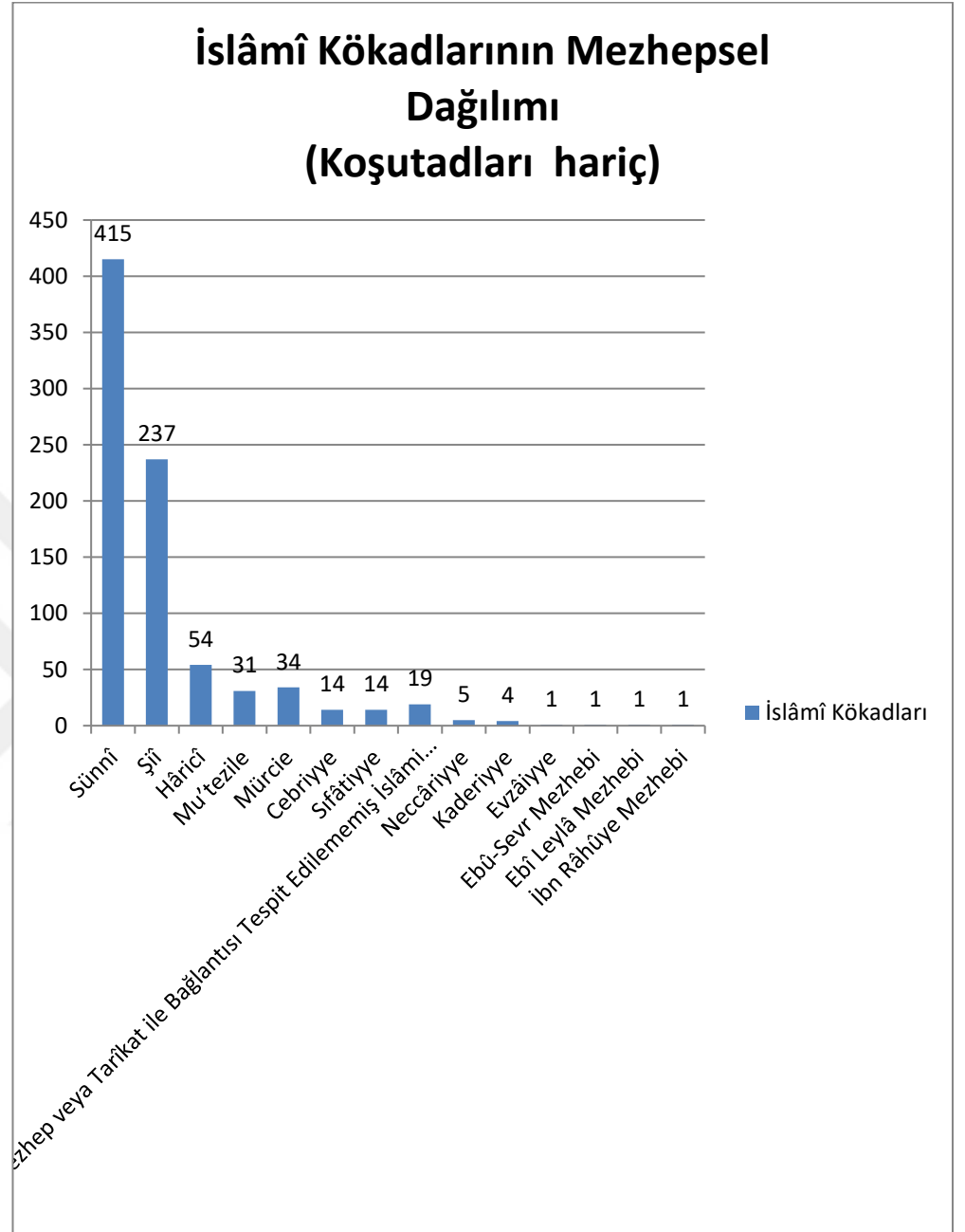
Türlerine göre bu kökadlarının allonimleriyle (koşutad) beraber 572'si Sünnî, 389'u Şîî, 89'u Hâricî, 50'si Mu'tezile, 20'si Sıfâtiyye, 21'i Cebriyye, 38'i Mürcie, 4'ü Kaderiyye, 1'i Bekriyye, 7'si Neccâriyye, 1'i Evzâiyye, 1'i Ebû-Sevr Mezhebi, 2'si Ebî Leylâ Mezhebi, 1'i İbn Râhûye Mezhebi, 2'si Süfyâniyye, 2'si Cerîriyye, 2'si Zâhiriyye ve 19'u da Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluk adı olduğu görülmektedir.

İslâmî Kökadlarının Mezhepsel Dağılımı (Koşutadları dahil)



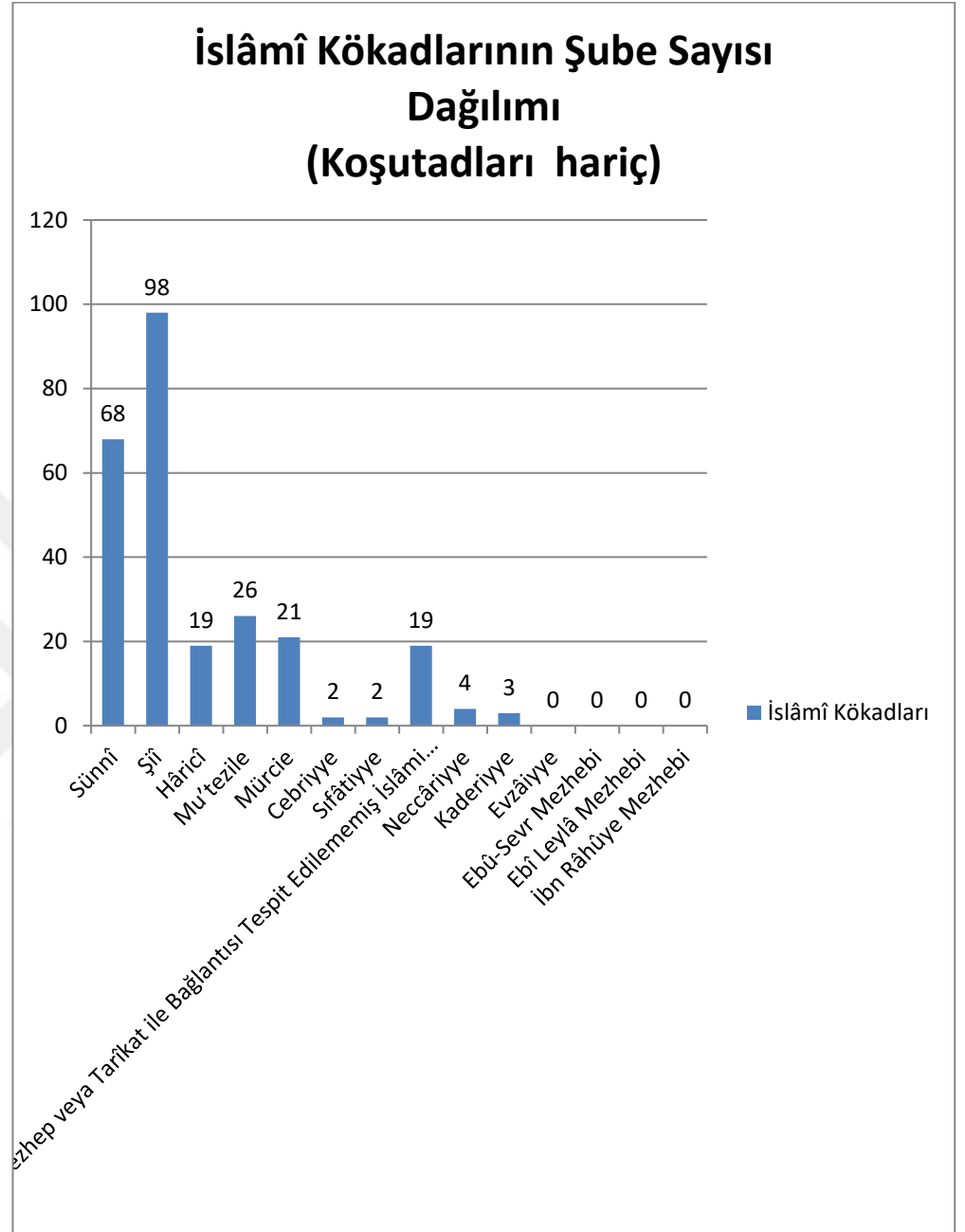
1.Grafik

Koşutadları haricinde 415'i Sünnî, 237'si Şîî, 54'ü Hâricî, 31'i Mu'tezile, 14'ü Sıfâtiyye, 14'ü Cebriyye, 34'ü Mürcie, 4'ü Kaderiyye, 1'i Bekriyye, 5'i Neccâriyye, 1'i Evzâiyye, 1'i Ebû-Sevr Mezhebi, 1'i Ebî Leylâ Mezhebi, 1'i İbn Râhûye Mezhebi, 1'i Süfyâniyye, 1'i Cerîriyye, 1'i Zâhiriyye ve 19 adet Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Topluluk adı olduğu görülmektedir.



2.Grafik

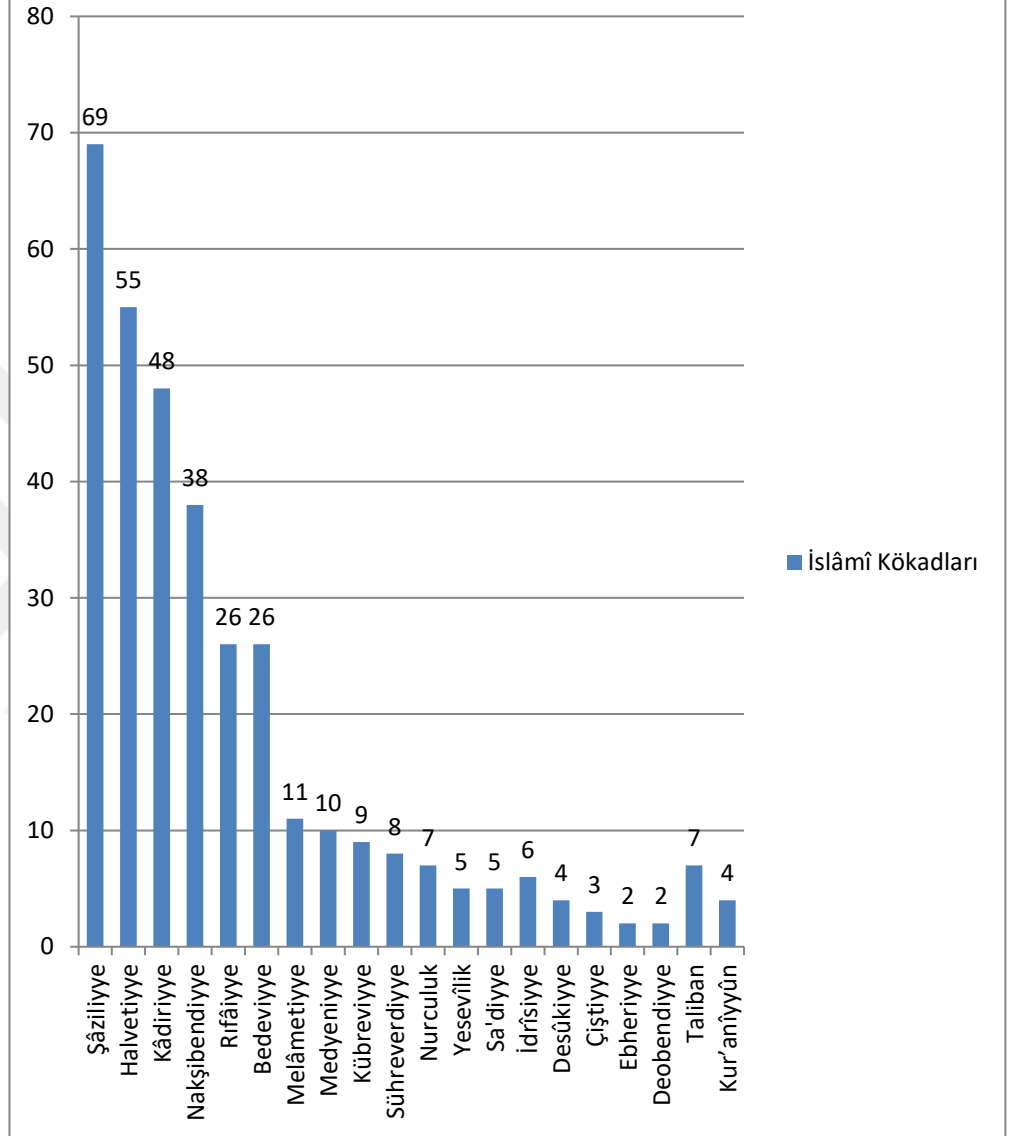
İslâmî kökadlarının kahir ekseriyetini oluşturan Sünnîliğin 68 alt kolu yani şubesi vardır. Şîîlik İmâmiyye ve Gâliyye olarak iki ana grup altında toplanmıştır. İmâmiyye 36, Gâliyye 62 alt kol olmak üzere toplam 98 alt kolu vardır. Hâriciyye 19, Mu'tezile 26, Sıfâtiyye 2, Cebriyye 2, Mürcie 21, Kaderiyye 3, Bekriyye 1, Neccâriyye 4, Evzâiyye 0 , Ebû-Sevr Mezhebi 0, Ebî Leylâ Mezhebi 0, İbn Râhûye Mezhebi 0, Süfyânîyye 0, Cerîriyye 0, Zâhiriyye 1 ve Bir Mezhep veya Tarikat ile Bağlantısı Tespit Edilememiş İslami Cemaatler 19 alt koldan oluşmuşlardır.



3.Grafik

Sünnîliğin koşutadlar hariç tarikat bağlamında şube sayıları 2 ve üzeri olanlar: Yesevîlik 5, Melâmetiyye 11, Nakşibendiyye 38, Kâdiriyye 48, Rifâiyye 26, Halvetiyye 55, Bedeviyye 26, Ebheriyye 2, Medyenîyye 10, Şâziliyye 69, Sühreverdîyye 8, Kübrevîyye 9, Desûkiyye 4, Sa'diyye 5, İdrîsiyye 6, Çiştiyye 3, Nurculuk 7, Deobendiyye 2, Taliban 7 ve Kur'anîyyûn 4 olarak görülmektedir.

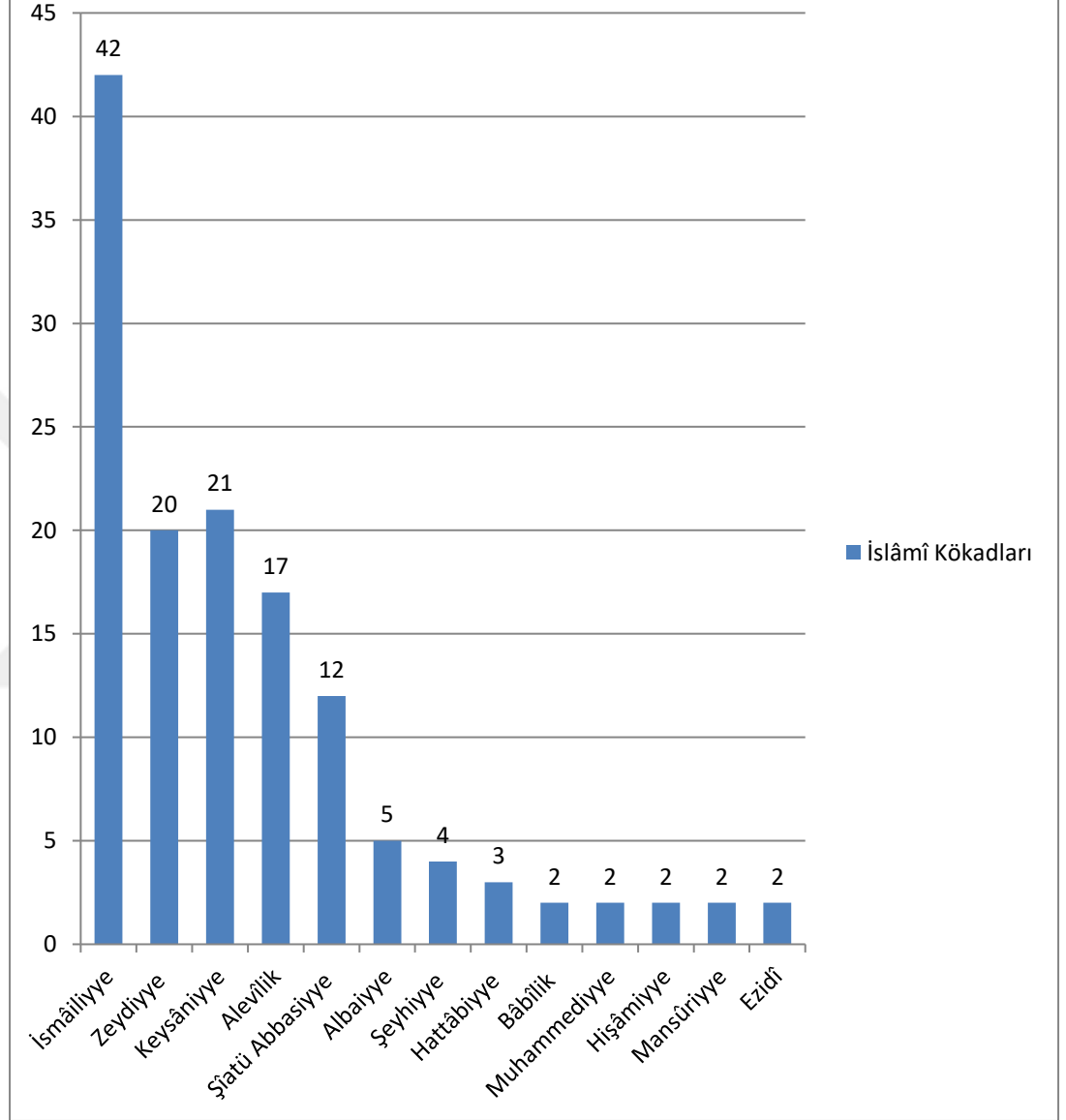
Koşutadlar Hariç Sünnîliğin Şube Sayısı 2 ve Üzeri Olan Tarikatları



4.Grafik

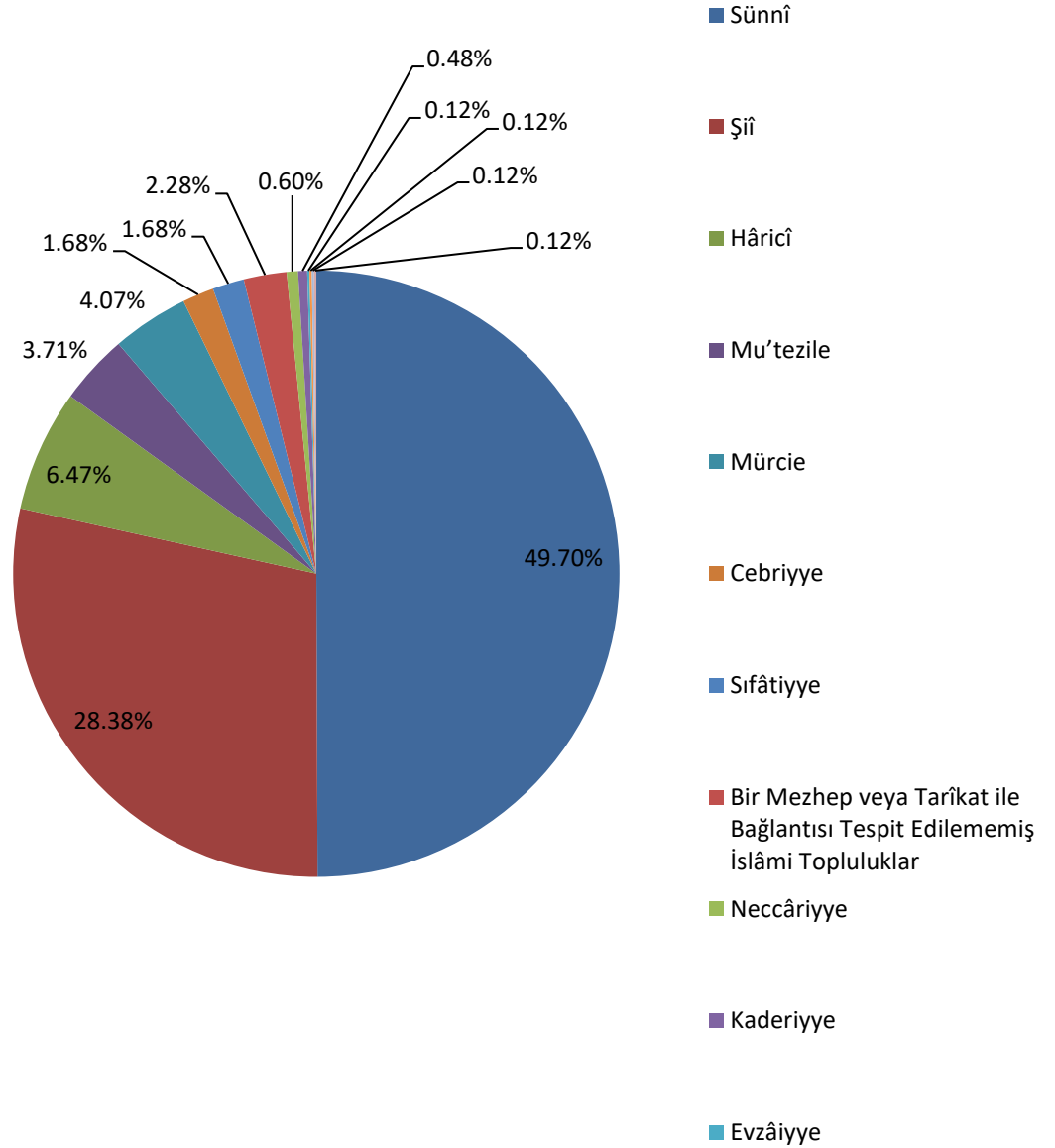
Şiîliğin koşutadlar hariç tarikat bağlamında şube sayıları 2 ve üzeri olanlara baktığımızda İmâmîyye tarikatının alt kolları: Şeyhiyye 4, Alevîlik 17, Zeydiyye 20, Şiîlikten sayılan Gâliyye'nin alt kol toplamı 2 ve üzeri olanlar ise: Keysânîyye 21, Hişâmîyye 2, Mansûriyye 2, Hattâbiyye 3, Albaiyye 5, Bâbîlik 2, Muhammediyye 2, Şîatü Abbasiyye 12, İsmâiliyye 42 ve Ezidî 2.

Koşutadlar Hariç Şîliğin Şube Sayısı 2 ve Üzeri Olan Tarikatları



5.Grafik

İslâmî Kökadlarının Mezhepsel Dağılımı (Koşutadları hariç)

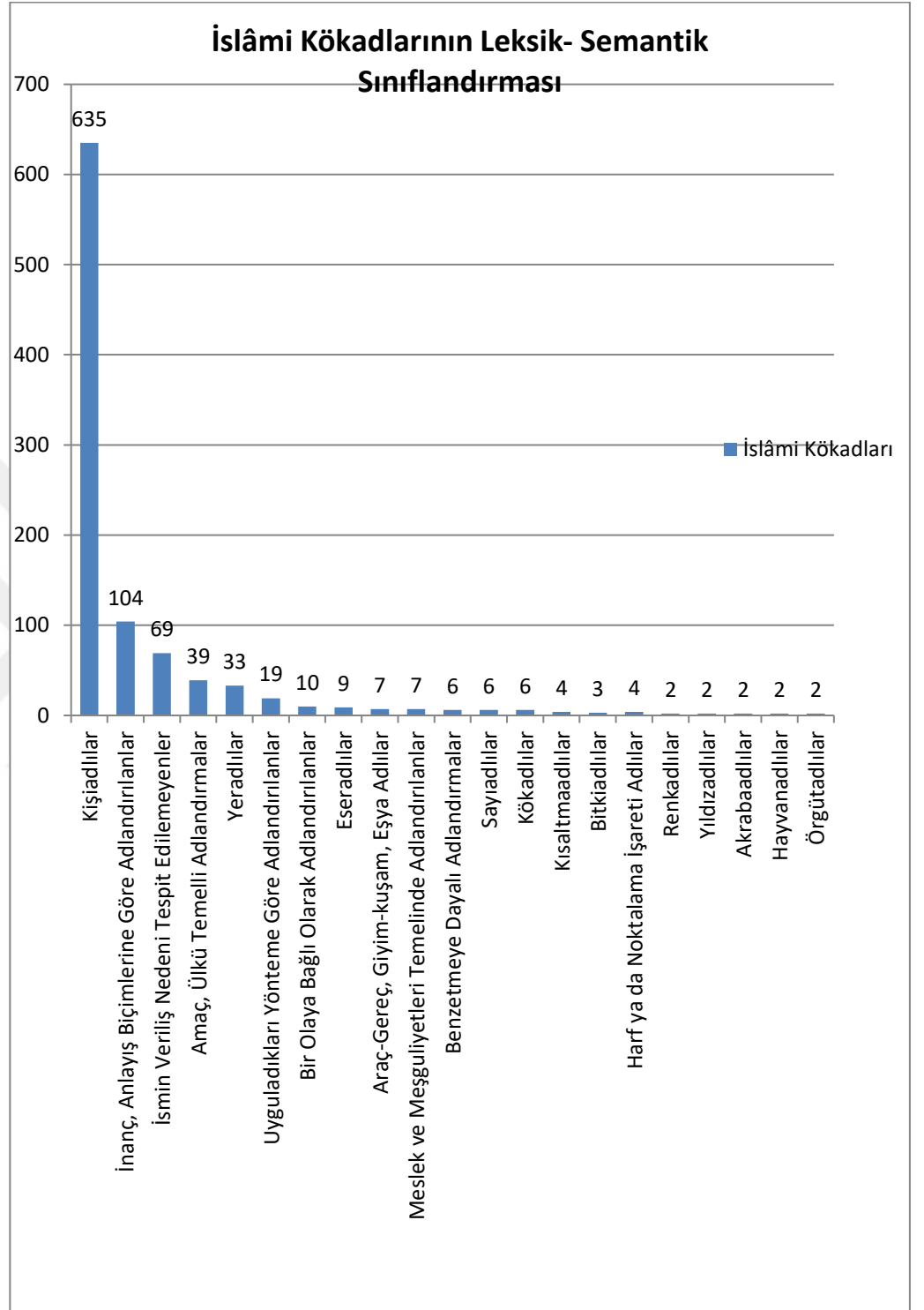


6.Grafik

İslâmî kökadlarının isim verme gelenekleri ortaya çıkarmak onların bu isimleri almasına neden olan amilleri ortaya çıkarmak için hazırladığımız leksik-semantik sınıflandırma bölümünde ulaştığımız sonuçlar yani adbilimcil manzara şudur:

Bu bölümde İslamî kökadları 21 ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu bölümde toplamda 971 adet İslamî kökadı sınıflandırılmıştır. Bu kökadlarının koşutadları da hangi sınıfa giriyorsa orada açıklanmıştır. Çeşitli kaynaklarda fonetik farklılıklardan doğan koşutadlar ve aynı kişi adına gelen farklı eklerle kurulmuş kökadlar tek ad kabul edilmiştir.

İslamî kökadlarını nicelik bakımından sıralarsak: en yüksek 635 adet ile kişiadlılar, 33 adet yeradlılar, 104 adet İnanç, Anlayış Biçimlerine Göre Adlandırılanlar, 2 adet Örgütadlılar, 6 adet benzetmeye dayalı adlandırmalar, 39 adet amaç, ülkü temelli adlandırmalar, 69 adet ismin verilış nedeni tespit edilemeyenler, 6 adet Kökadlılar (Etnoetnonimler), 19 adet Uyguladıkları Yönteme Göre Adlandırılanlar, 7 adet Meslek ve Meşguliyetleri Temelinde Adlandırılanlar, 10 adet Bir Olaya Bağlı Olarak Adlandırılanlar, 7 adet Araç-Gereç, Giyim-kuşam, Eşya Adlılar, 6 adet Sayıadlılar, 9 adet Eseradlılar (Hremaetnonimler), 4 adet Kısaltmaadlılar, 2 adet Hayvanadlılar (Zooetnonimler), 3 adet Bitki Adlılar (Fitoetnonimler), 4 adet Harf ya da Noktalama İşareti Adlılar, 2 adet Renkadlılar, 2 adet Yıldızadlılar (Astroetnonimler), 2 adet Akribaadlılar olduğu tespit edilmiştir.



7.Grafik

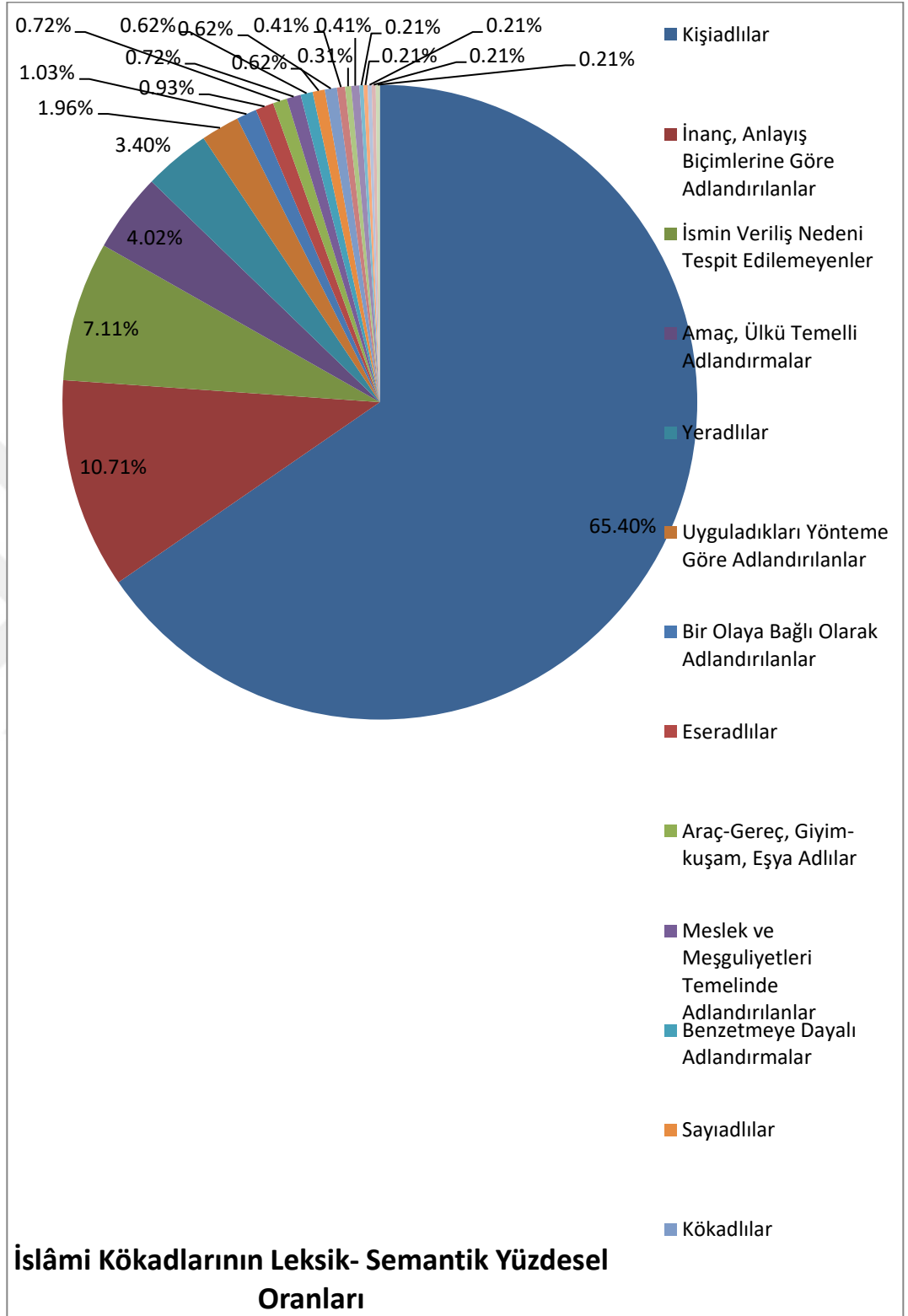
Görüldüğü üzere leksik semantik sınıflandırma yapılan İslâmî kökadlarının çoğu (%65,40) kişiadlıdır. Bu sonuç bizi kişiadlı kökadlarının adbilimcil bir sistem oluşturduklarını ve adbilimcil evrensellikten bahsedebileceğimizi gösteriyor. Çünkü tüm İslam coğrafyasında kişi adları

İslamî kökadlarının da ismidir. Kişiadlılılarda ağırlığı önad soyadlı kökadlar alsa da lakaplarında isimlendirmede etkin olduğunu görüyoruz. Bu lakapların genellikle memleketlerinden ötürü verildiğini müşahade ettik.

%10,71 ile temsil edilen inanç, anlayış biçimlerine göre isimlendirilen İslamî kökadları gelmektedir. İnanç, anlayış biçiminin de İslamî kökadlarının isimlendirilmesinde önemli bir etken olduğunu görüyoruz. %7,11 ile üçüncü sırada anlamı ya da kaynağı tespit edilemeyenler gelmektedir. %4,02 oranıyla 4.sırada bulunan amaç, ülkü temelli adlandırmalar, %3,40 oranıyla 5. Sırada bulunan yeradlı kökadları gelmektedir.

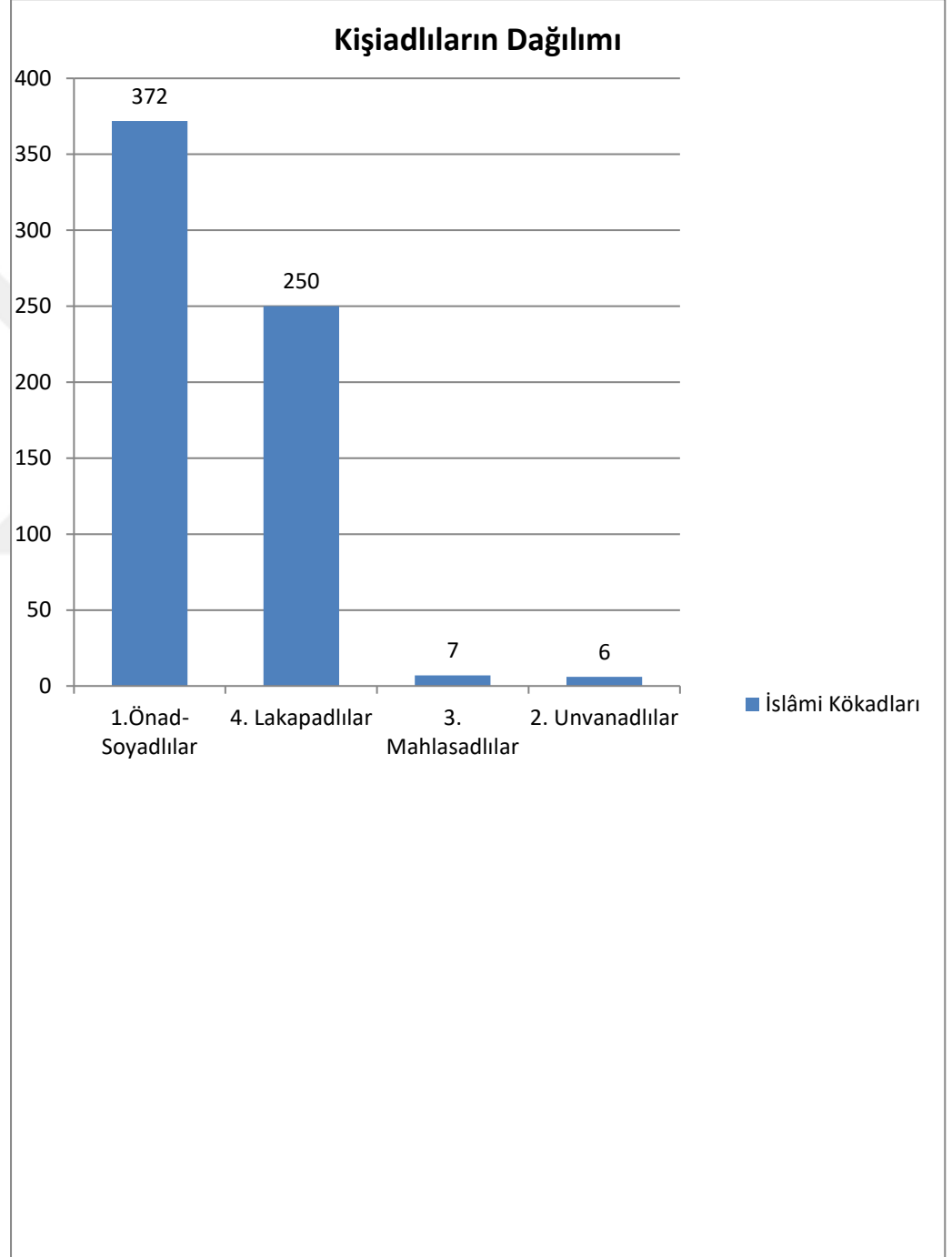
İsmin verilış nedeni tespit edilemeyenleri dışarıda tutarsak 5. Sıradan itibaren diğer sınıflandırmaların İslamî toplulukların isim verme gelenekleri içinde önemli bir rol üstlenmediğini görmekteyiz.



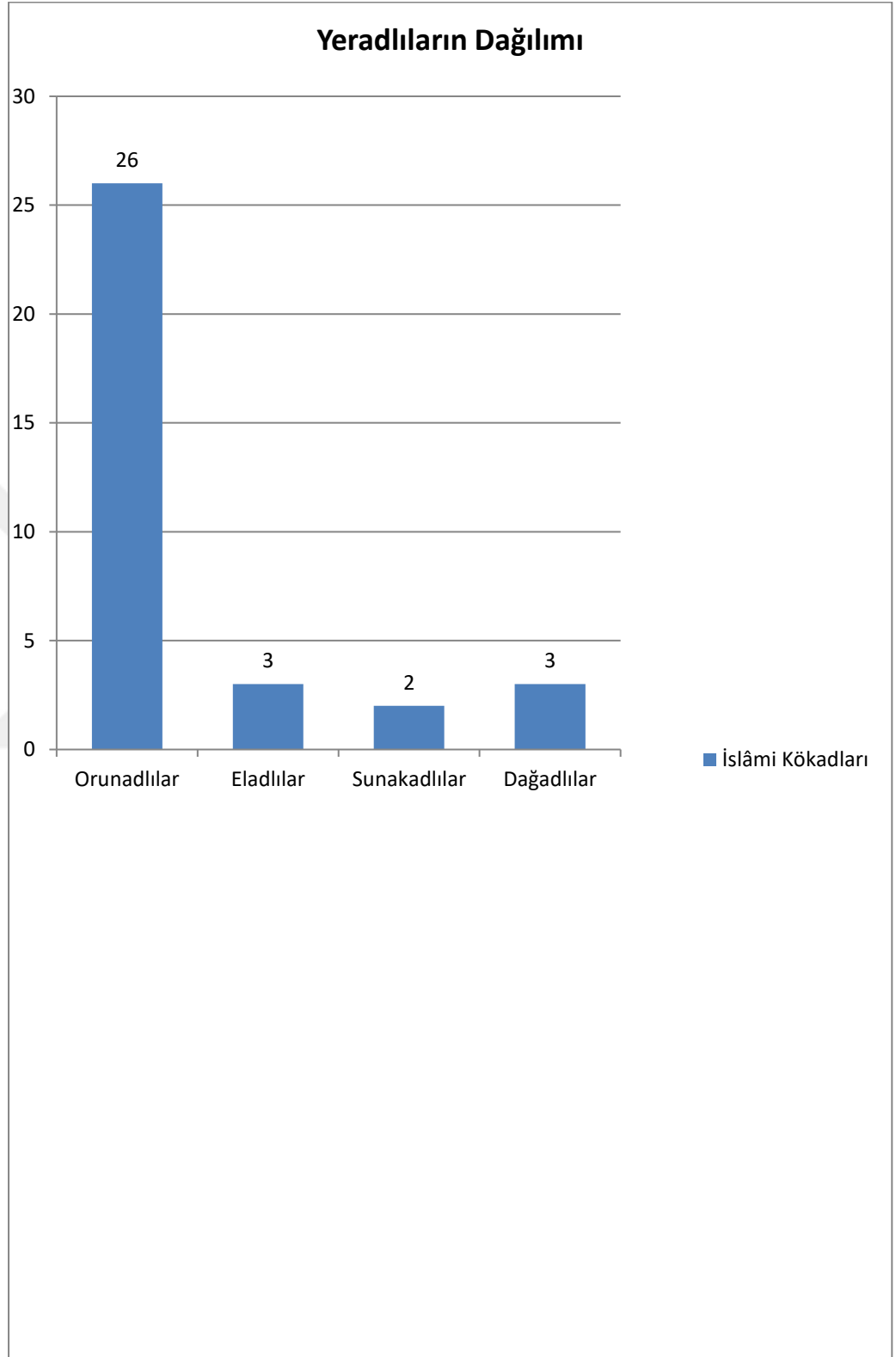


8.Grafik

Tüm bu verilerden yola çıkarak İslâmî kökadlarının öncelikle kişi adlı kurulduğunu olmazsa inanç, anlayış biçimlerine göre adlandırıldığını olmazsa amaç, ülkü temelli adlandırıldıklarını, olmazsa yer adlarına göre adlandırıldıklarını görüyoruz.



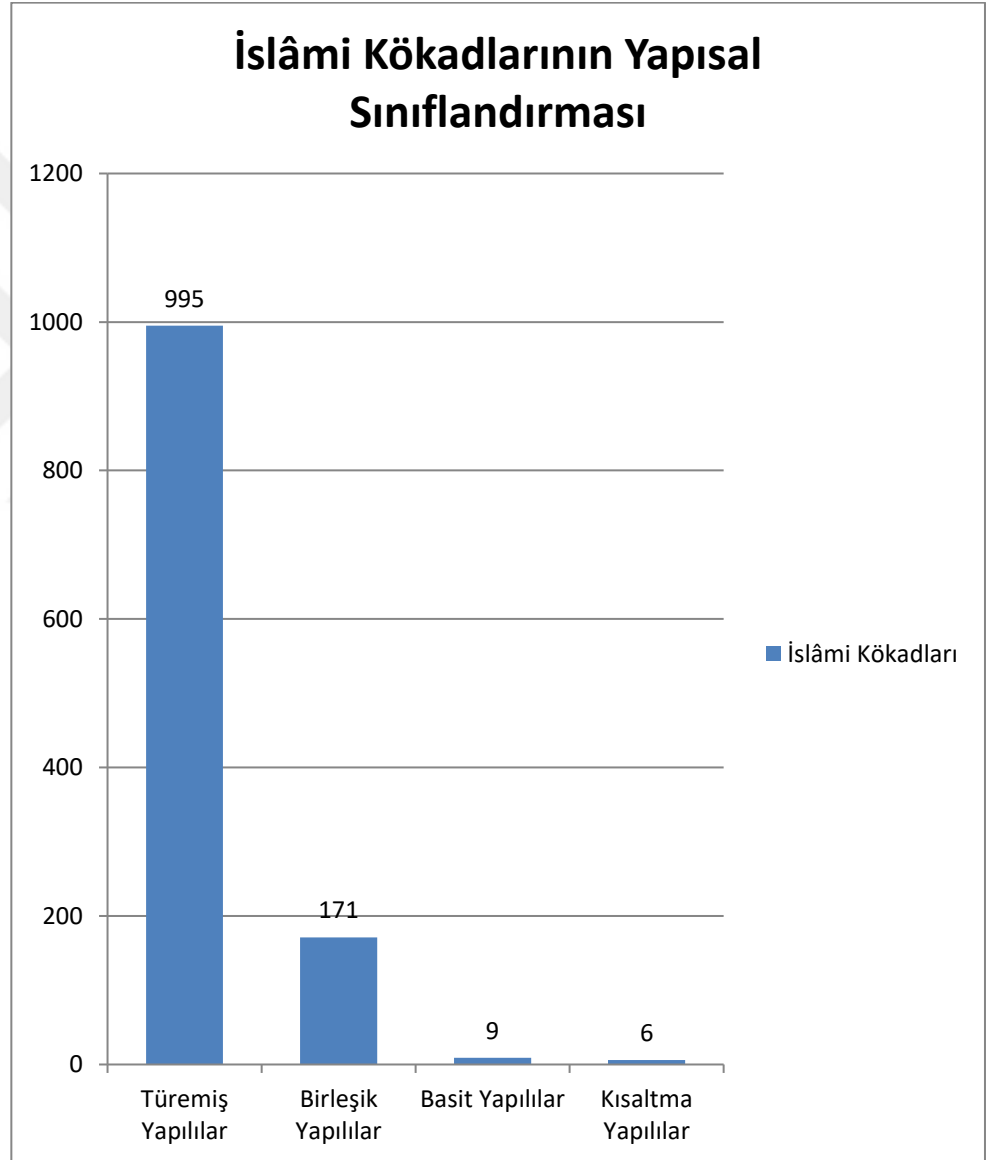
9.Grafik



10. Grafik

Derlediğimiz kökadlarını 3. bölümde yapısal olarak sınıflandırdık. Böylelikle adbilimcil yapıları da ortaya çıktı. Çeşitli kitaplardaki fonetik farklılıkları bir kabul ederek İslâmî kökadlarının köşutadlarını da ayrı ayrı ele aldık. Bu bölümde 1181 kökad incelenmiştir.

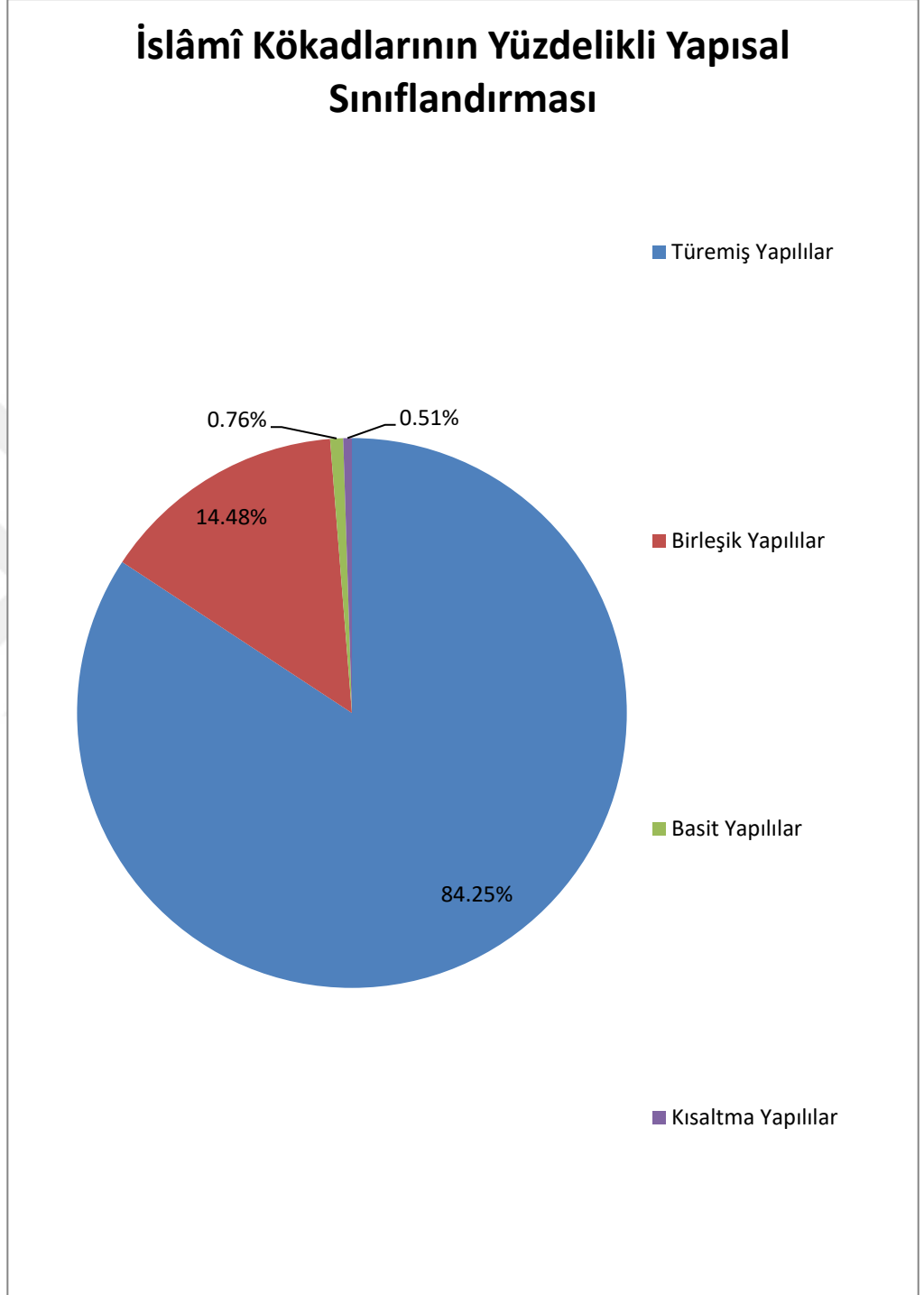
İslâmî kökadlarını basit, türemiş, birleşik yapı ve kısaltma yapı olarak yaptığımız bu sınıflandırmada adbilimcil tiplerin en fazla adın 995 adet ile türemiş kökadlarından oluştuğunu, sonra 171 adet ile birleşik yapı İslâmî kökadlarının geldiğini, 9 adet ile basit yapı İslâmî kökadlarının geldiğini ve son olarak da 6 adet kısaltma yapı İslâmî kökadı olduğunu görmekteyiz.



11.Grafik

Yüzdelik olarak %84,25 ile ağırlığı türemiş yapı İslami kökadları alırken birleşik yapı İslâmî kökadlarının oranının da %14,48 olduğunu

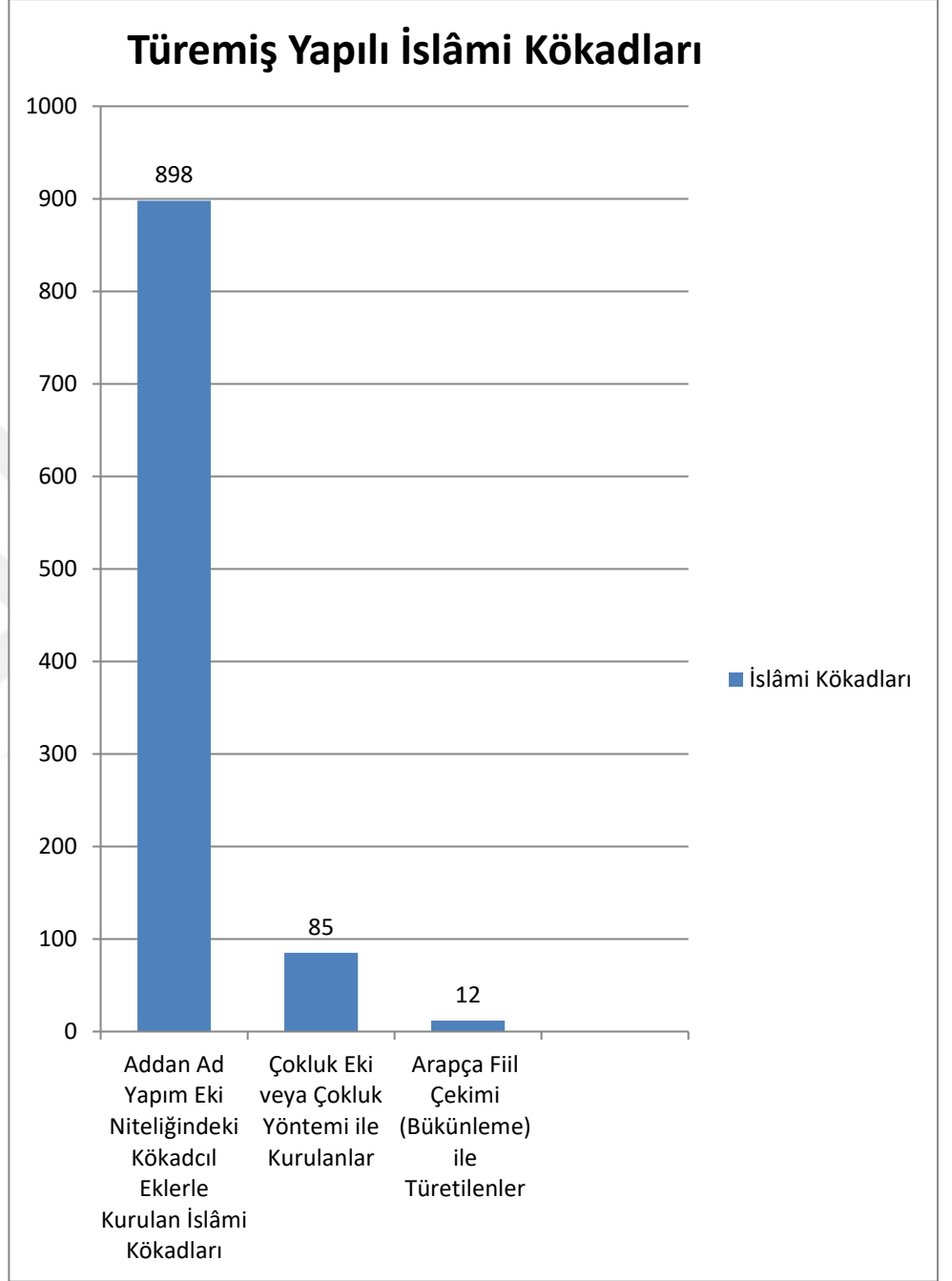
görmekteyiz. Basit yapılı İslâmî kökadlarının oranının %0,76 ve kısaltma yapılı İslâmî kökadlarının %0,51 ile en az orana sahip olduğunu görüyoruz.



12.Grafik

Türemiş yapılı İslâmî kökadlarının addan ad yapım eki niteliğindeki kökadcıl eklerle kurulan İslami kökadlarının 899, çokluk eki +lar ile kurulan

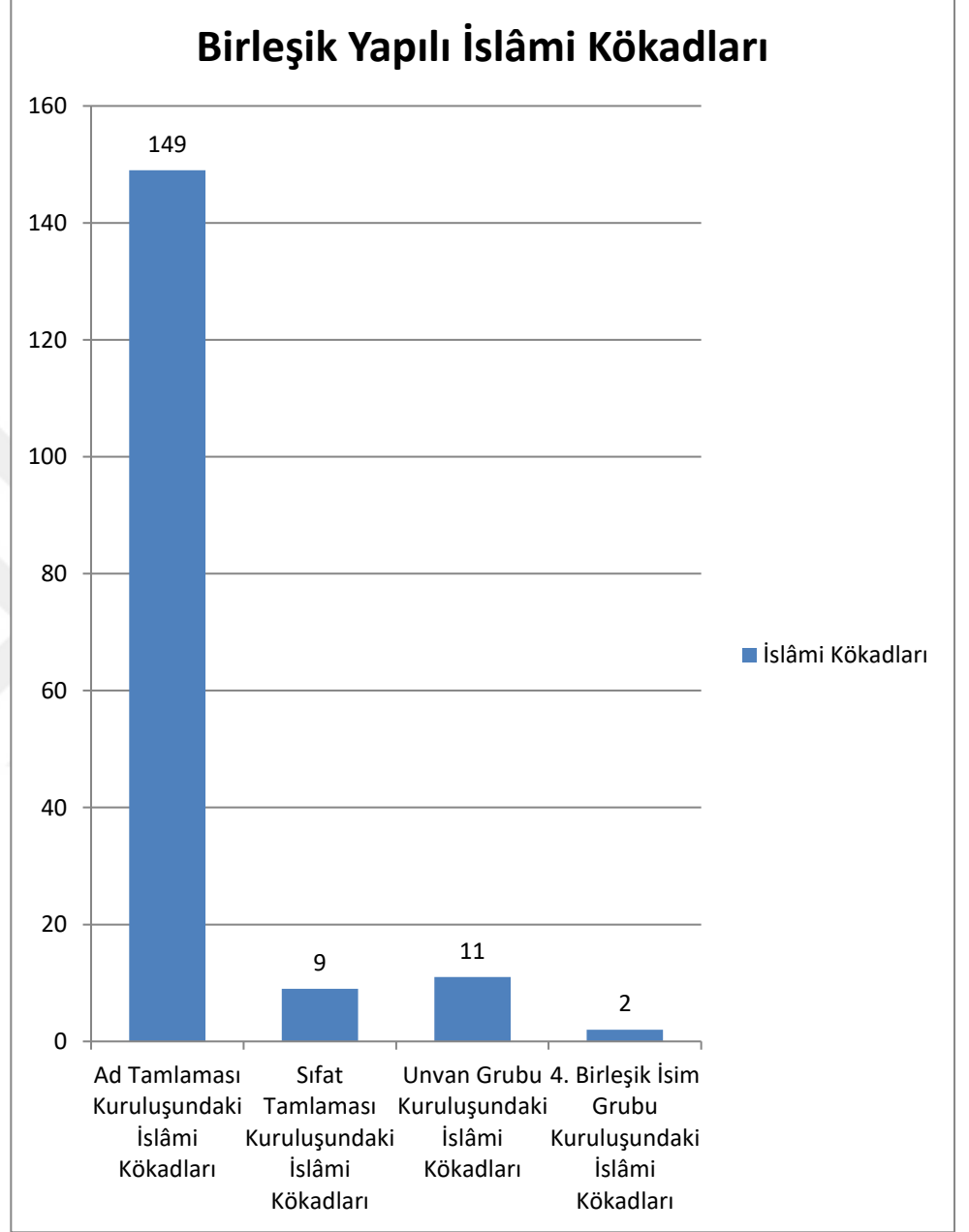
İslami kökadlarının 86, Arapça fiil çekimi (bükünleme) ile türetilenlerin ise 16 adet olduğunu müşahade etmekteyiz.



13.Grafik

Birleşik yapılı İslâmî kökadlarının ad tamlaması kuruluşundaki İslami kökadlarının 149, sıfat tamlaması kuruluşundaki İslami kökadlarının 9, unvan

grubu kuruluşundaki İslami kökadlarının 11, birleşik isim grubu kuruluşundaki İslami kökadlarının ise 2 adet olduğunu görüyoruz.



14.Grafik

Kısaltma yapılı İslâmî kökadlarının 6 adet olduğunu tespit ettik.

Yapısal sınıflandırmadan genel olarak çıkan sonuç neredeyse tamamının kökadcıl ekler olarak türemiş yapılı olduğu, %14,48'inin de adbilimcil yapılar oluşturarak birleşik yapılı olduğunu görüyoruz.

TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde sonuçları ilâhiyat, tarih, sosyoloji ve adbilim bağlamında tartışacağız.

Öncelikle çalışmamız yukarıda saydığımız bilim dallarının kesişiminde ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın çerçevesini İslamî topluluk adlarının geçtiği ulaşabildiğimiz kaynakları tarayarak çizdik. Bu çerçevede onların leksik-semantik sınıflandırmasını yapmak bu tezin ortaya çıkmasının başlıca sebebidir.

İslami topluluklar/hizbler İslam Peygamberi Muhammed'in irtihali sonrasında ortaya çıkan hilafet meselesi (seçim mi nas mı) siyasi bölünmelerin ilk kıvılcımıdır. Sonradan ortaya çıkan birçok bölünmenin sebebinin “güce sahip olma tutkusu” olduğunu görüyoruz. Siyasi bölünmeler sahâbilerin (cennetle müjdelenenler) de karıştığı birçok olay²⁰ sonucu imanî, aklî, amelî bölünmeleri doğurmuştur. İslamî toplulukların ortaya çıkmasına sebep olan amiller: tarikat/cemaat liderlerinin kişisel karizmaları (büyüleyicilik), eski inançların etkisi, kitap ve sünnet ana kaynaklarında çözümü bulunamayan meselelere getirilen icmâ ve kıyas gibi yorumlar/ çözümler, Asr-ı Saadet Dönemi'ndeki yaşama duyulan özlem ve onlar gibi yaşama arzusu, bozulan dünyada Allah'a yakınlaşma içgüdüğü yani bireysel tekâmül, İslam adı altında birlik olup sosyalleşme/ kimlik bulma/ emri bi'l ma'ruf nehy-i an'il münker/ cihat gibi görevleri yerine getirme emeli, dünya ile kaynaşma sonucu Felsefe gibi yeni fikirlerle tanışma.

Çalışmamızda ulaşabildiğimiz koşutadları hariç 835 adet İslamî kökadını göz önünde bulundurduğumuzda bölünme hızla devam etmektedir. İlk dönem mile'l- nihâl ve makalat kitaplarında 73 ile sınırlandırılan, İslam Peygamberi Muhammed'in hadisi sebebiyle, İslamî fırkalar 835'e ulaşmıştır. İslamî kökadlarının koşutadlarının yani koşutkökadlarının bu kadar çok olması isimlendirmelerin ve adbilimcil katmanların zenginliğini göstermektedir.

Mezhepler arasında akıl (kıyas-ı fukaha, icmâ-i ümmet) mı nakil (Kur'an-ı Kerim- Sünnet) mi yoksa ikisinden farklı oranlarda yararlanmalı yoksa birini mi tercih etmeli meselesi çeşitliğin sebeplerindendir.

Sünnet yolundan gidenler yani Sünnîler kökadı bakımından kahir ekseriyeti oluşturmaktadır. Bu sonuç İslam mezhepleri içindeki en yüksek nüfusa sahip olmasıyla da doğru orantılıdır.

Siyasi bir bölünme olarak Halife Osman'ın katli sonucu Halife Ali taraftarlarına verilen bir ad olan Şia/ Şîlik sonradan tüm kurumları ile ortaya çıkmış İslam'ın ikinci büyük mezhebini oluşturmuştur. Mezhebin bu kadar büyümesinin sebebini mezhebin Arap- Fars²¹/ Haşimoğulları-

²⁰ Bu olaylar: Peygamberin irtihali, Cemel Vakası, Sıffin Savaşı, Hakem Olayı, Fedek Arazisi Mevzusu, Halife Ömer, Halife Osman, Halife Ali, Halife Hasan'ın şahadetleri. Halife Hüseyin ve peygamber ailesinin vahşice katledilmesi, Halid bin Velid'e kısas uygulanmaması, Ebu Zerr'in sürülmesi ve hilafetin Muâviye ile saltanata dönüşmesi...

²¹ Gölpınarlı Arap- Fars çekişmesi fikrine karşı çıkarak İran'ın Şia olmasının sebebinin “mevâlî” meselesi ve Halife Ali'nin Kûfe'yi kendine üs edinmesi olduğunu bildirir. Görüşünü bugün Şîliğin sadece İran'da değil birçok İslâm ülkesinde görülmesiyle destekler. Halife Ömer'in İran'ı fethi ve Halife Hüseyin'in son İran hükümdarının kızıyla evli olması meselerinin de etkililerinin olmadığını iddia eder. (Gölpınarlı A. , 1969, s. 30-38)

Ümeyyeoğulları²²/ Osmanlı- Safevî çekişme sahası olması, Halife Ali'nin mağduriyet iddiası²³, Halife Hüseyin'in ve peygamber soyunun katledilmesi, Emevîlerin Arap dışındakilere mevâlî demelerine bağlarken mezhebin taraftar sayısının Sünnîliği geçememesinin sebebini ise Türklerin kurduğu Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerin sünnî ekolü desteklemesi ve Türklerin Sünnî- Matûridî olmasına yoruyoruz.

En fazla kökadına sahip olan 3. Hâriciyye ve 4. Mu'tezilenin müntesip sayılarına oranla doğru yerde olduklarını görüyoruz. Bu da bizi müntesip sayıları ile İslâmî kökadları arasında doğrusal orantı olduğu sonucuna ulaştırıyor.

Mu'tezilî rüzgarın dinme sebebini Dehriyye'ye kaçan ve İslam dışına çıkan fikirler yaftasının üstlerine yapışmış olmasından dolayı olduğunu düşünüyoruz.

Ana mezheplerin birbirlerinden inanç bakımından ayrılmadıklarını (bâtınî fırkalar hariç) ve zaman içinde birbirlerinden etkilendiklerini görüyoruz. Farklılığın usulde olduğunu anlıyoruz.

Türkiye özelinde tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu dolayısıyla bu yapılar yer altına inmiş ve farklı isimlerle (vakıf, cemiyet) hayatlarına devam etmişlerdir. Bu kurumların kapatılması geçiş aşamasındaki devleti ve halkı etkilemiştir. Sonrasında İslâmî topluluklar Diyanet'te de olduğu gibi devlet ile din arasına sıkışmışlardır. Cumhuriyet'le beraber Türkiye'deki radikal değişimler²⁴ Türkiye'de olduğu gibi Dünya genelindeki İslâmî toplulukları da etkilemiş ve bu yapıların Türkiye'de olduğu gibi örgütlenme çabaları hızlanmıştır. Günümüzde bazı cemaatlerin kuruluş isteklendirmeleri olan bireysel tekâmül yerine Batılı cemaatlerde olduğu gibi modernist akımdan etkilenecek şirketsel tekâmülü hedefledikleri gözlemlenmektedir.

Leksik- semantik sınıflandırmanın 21 başlıkta incelenmesi kökadcıl sözvarlığının zenginliğine işaret etmektedir. İslâmî kökadlarının daha çok dış adlandırmalar olduğu anlaşılmış bu kaidenin istisnasının az olduğu tespit edilmiştir. İslâmî kökadlarının isimlendirme geleneği içinde en önemli yeri 635 adet kökadı ile kişiadlı kökadları, ikinci sırayı ise 104 adet ile inanç, anlayış biçimlerine göre isimlendirilen kökadları tutmaktadır. Kişiadlı kökadlarının genel toplamın yarısından fazlasını oluşturması yukarıda değindiğimiz gibi lider büyüleyiciliğinin önemini ve adbilim açısından da adbilimcil sistem olduğunu gösteriyor. İnanç, anlayış biçimlerine göre isimlendirilendirilenlerin 2.sırada yer alması bu fırkaların inanç ve dinî yorumlama biçimlerinin farklılığıyla ortaya

²² Gölpınarlı kitabında bu ihtilafı İslâm'ın doğuşuna kadar götürüyor Muaviye oğlu Yezid'in : "Keşke Bedr'de bulunan atalarım burada olsalardı da bu durumu görselerdi ve sonra da bana, sevinerek, yaşa diye seslenselerdi. Halkın yücelerini katlettik, Bedr'in öcünü aldık; Hâşimoğulları hükümdarlıkla oynadılar yoksa ne gelen bir haber var, ne inen bir vahiy. Ben de anamın oğlu olmayayım Ahmed oğullarının yaptıkları işlerin öcünü almazsam." Dediğini bildirmektedir. (Gölpınarlı A. , 1987, s. 388-389) İslâm soy boy gayretini kaldırsa da Câhiliyye adeti olan bu olgu devam etmiş görünmektedir.

²³ Bu mağduriyet Gadiri Humm'da yaşanan İslâm Peygamberi Muhammed'in Halife Ali'yi kendisine halef tayin etmesiyle başlamış ve Halife Ali, İslâm Peygamberi Muhammed'i defnederken diğer sahabinin halifelik derdine düşmesi ve Halife Ali'nin bu sebeple Halife Ebubekir'e bey'atını Fâtıma'nın irtihali sonucu İslâm bölünmesin diye yapmasıyla devam etmiştir.

²⁴ Hilafetin İlgası, Tekke ve zaviyelerin kapatılması, Şapka İktisası Hakkında Kanun gibi.

çıktıkları sonucuna bizi ulaştırmaktadır. Bu da inançsal çeşitliliğin dışavurumudur.

Morfolojik açıdan İslamî kökadlarının türemiş yapılı olması onların +î nispet ekini yani bu kökadcıl eki almasından dolayıdır. Bu ekin Türkçe karşılığı olan +II ve +IIIAr ekleri de adbilimcil dolayısıyla kökadcıl eklerdir.

Bu çalışma İslamî kökadlarını Türk adbilimi içinde inceleyen ilk çalışmadır. Bu, çalışmamızın güçlü yanı olduğu gibi zayıf yanıdır da.

Çalışmamız İslamî toplulukların isim vermede etkin olan amillerini ortaya çıkararak onların isim verme geleneklerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu çalışma bir saha çalışması değildir. İslam coğrafyasının genişliği buna etkidir. Bu konuda bundan sonra yapılacak çalışmalarda sahaya inilerek konunun gözden kaçan ayrıntılarına yoğunlaşılabilir.

Adbilimcil katman (stratigrafi) çalışması bu çalışmada yapılamamıştır. Bunun sebebi ise katman çalışmasının tezimizin kapsamını aşması ve süre sıkıntısı sebebiyledir.

Diğer dinlerin de kökadları çalışılarak daha geniş pencereden bir mukayese düzeyine ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1925). *Kastamonu'da İkinci Konuşma*. 12 2023, 24 tarihinde Atatürk'ün Söyev ve Demeçleri: <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/kastamonuda-ikinci-konusma> adresinden alındı
- A. Adıvar, R. R. Arat, A. Ateş, İ. Kafesoğlu, T. Yazıcı, N. M. Çetin. (1979). *İslam Alemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati*. İstanbul: MEB.
- Abdulahap Akıncı, Oğuzhan Acar. (2020). Modern Türkiye'de İslami Cemaatlerin Kimlik Bunalımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17-34.
- Açıkgenç, A. (2018). *Said Nursi*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/said-nursi> adresinden alındı
- Adanur, A. (2019). *Müslümanlar Arası Dini Gruplaşma ve Ötekileştirme Problemi (Genel Görünüm)*. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rize.
- Ahmad, N. K. (1993). *Çiştîyye*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cistiyye> adresinden alındı
- Ahsan, M. M. (1993). *Cemâat-i İslami*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemaat-i-islam> adresinden alındı
- Ahsan, M. M. (1993, 6 23). *Cemâat-i Tebliğ*. 6 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemaat-i-teblig> adresinden alındı
- Aksu, H. (1998). *Hurûfîlik*. 5 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurufilik> adresinden alındı
- Albayrak, N. (1998). *Himmet Efendi*. 5 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/himmet-efendi> adresinden alındı
- Algar, H. (1991). *Bahaeddin Naksibend*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bahaeddin-naksibend> adresinden alındı
- Algar, H. (1994). *Ehl-i Hak*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-hak--iran> adresinden alındı
- Algar, H. (1997). *Hâlid el Bağdadi*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-el-bagdadi> adresinden alındı
- Algar, H. (2003). *Mazhar Can-ı Cânân*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mazhar-can-i-canan> adresinden alındı
- Algar, H. (2006). *Nakşibendiyye*. 3 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/naksibendiyye#1> adresinden alındı
- Algar, H. (2006). *Necmeddin-i Kübra*. 5 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/necmeddin-i-kubra#1> adresinden alındı
- Aliev, S. M. (1998). *Hürremiyye*. 5 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurremiyye> adresinden alındı
- Apaydın, H. (2013). *Zahiriyye*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahiriyye> adresinden alındı
- Arıkan, A. (2018). İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı. *Journal of Islamic Research*, 348-379.
- Aruçi, M. (2010). *Süleyman b. Cerîr*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-b-cerir> adresinden alındı
- Aruçi, M. (2010). *Sümâme b. Eşres*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sumame-b-esres> adresinden alındı

- Aruçi, M. (2021). *Vâsıl b. Atâ*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vasil-b-ata> adresinden alındı
- Aşıkpaşazade. (2003). *Aşıkpaşazade Osmanogullarının Tarihi*. (M. Y. Kemal Yavuz, Çev.) İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş.
- Aşkar, M. (2007). *Niyâzî-i Mısırî*. 3 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/niyazi-i-misri#1> adresinden alındı
- ATATÜRK, M. K. (tarih yok). *Nutuk*.
- Aybakan, B. (2010). *Şâfiî*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/safii> adresinden alındı
- Aydın, İ. (2020). *Molla Fenâri*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/molla-fenari#1> adresinden alındı
- Aydınlı, A. (1994). *Ehl-i Hadîs*. 12 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-hadis#1> adresinden alındı
- Aydınlı, A. (1999). *İbn Rahûye*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-rahuye> adresinden alındı
- Ayhan, N. (2021). İslam Tasavvunda Hint Tesiri Üzerine Bir İnceleme. *MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 177-198.
- Ayverdi, İ. (2010). *Büyük Misallî Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı .
- Azamat, N. (1988). *Abdüsselâmiyye*. 5 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdusselamiyye> adresinden alındı
- Azamat, N. (1988). *Âdiliyye*. 5 3, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/adiliyye> adresinden alındı
- Azamat, N. (1989). *Ahmed b. İdrîs*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-idris> adresinden alındı
- Azamat, N. (1989). *Ali b. Meymun*. 4 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-b-meymun> adresinden alındı
- Azamat, N. (1992, 5 3). *Buhâriyye*. 5 3, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhariyye> adresinden alındı
- Azamat, N. (1993). *Çerkeşî Mustafa Efendi*. 3 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cerkesi-mustafa-efendi> adresinden alındı
- Azamat, N. (2001). *Kâdiriyye*. 3 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadiriyye> adresinden alındı
- Azamat, N. (2001). *Kalenderiyye*. 5 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalenderiyye> adresinden alındı
- Azamat, N. (2020). *Muhammed Nûr'ul Arabî*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-nurul-arabi> adresinden alındı
- Bahadıroğlu, M. (2000). *İbrâhim Zâhid-i Geylânî*. 4 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-zahid-i-geylani> adresinden alındı
- Balcı, A. O. (2022). 1970-2000 Yılları Arası Türkiye’de Radikal İslamî Hareketler. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, s. 660-692.
- Bali, R. N. (2010). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni*. İstanbul: İletişim.

- Bardakoğlu, A. (1999). *Iskat*. 10 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskat> adresinden alındı
- Baş, D. (2013). *Zerrûk*. 10 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zerruk> adresinden alındı
- Bayak, C. (1995). *Fenâî Ali Efendi*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fenai-ali-efendi> adresinden alındı
- Bebek, A. (2001). *Kâ'bî*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabi> adresinden alındı
- Bereke, A. (1997). *Hakîm et Tirmizi*. 6 1, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim-et-tirmizi> adresinden alındı
- Biçer, R. (2010). *Şahhâm*. 6 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahham> adresinden alındı
- Birişik, A. (2002). *Kur'âniyyûn*. 12 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuraniyyun> adresinden alındı
- Birişik, A. (2008). *Rızâ Han Birelvî*. 8 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/riza-han-birelvi> adresinden alındı
- Bozkurt, A. (Mart 2014). Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popüleritesinin Sebepleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 599- 627.
- Breger, L. (2002). *Freud Görüntünün Ortasındaki Karanlık*. İstanbul: YKY.
- Bulut, H. (2010). *Şeytânüttâk*. 5 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seytanuttak> adresinden alındı
- Buzpınar, Ş. (2010). *Şeyh Zâfir*. 4 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-zafir> adresinden alındı
- Büyükçorak, N. (2019). *İslam Mezhepleri Tarihi Kaynakları Açısından Cebriyye*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkara, M. (2012). *Vehhâbîlik*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehhabilik> adresinden alındı
- Cebecioğlu, E. (1997). *Hamâdişe*. 4 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamadise> adresinden alındı
- Ceyhan, S. (2009). *Sâviyye*. 3 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/saviyye> adresinden alındı
- Ceyhan, S. (2015). *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Çağrı, M. (1996). *Haddâd, Abdullah b. Alevî*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/haddad-abdullah-b-alevi> adresinden alındı
- Çakır, M. S. (2017). Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî ve Norşin Tekkesinden Yayılan Kollar. *İhya Uluslararası İlam Araştırmaları Dergisi*, 26-53.
- Çelebi, İ. (1996). *Gayb*. 6 1, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gayb> adresinden alındı
- Çelebi, İ. (2006). *Nazzâm*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazzam> adresinden alındı
- Çelebi, İ. (2019). *Sifâtiyye*. 3 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifatiyye> adresinden alındı
- Çelebi, İ. (2020). *Mu'tezile*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutezile> adresinden alındı
- Çevik, S. (2013). *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: SETA.

- Çift, S. (2009). *Semmân, Muhammed b. Abdülkerîm*. 3 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/semman-muhammed-b-abdulkerim> adresinden alındı
- Da'ber, A. A. (1994). *Derdîr*. 3 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/derdir> adresinden alındı
- Dalkılıç, M. (2009). *Sufriyye*. 6 6, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufriyye> adresinden alındı
- Demir, D. G. (2014). *Âcizî, Süleyman*. 5 16, 2023 tarihinde Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/acizi-suleyman> adresinden alındı
- Demirci, M. (1991). *Arûsiyye*. 4 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/arusiyye--sazeliyye> adresinden alındı
- Demirci, M. (1994). *Desûkî, İbrâhim b. Abdülazîz*. 5 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/desuki-ibrahim-b-abdulaziz> adresinden alındı
- Demirci, M. (1999). *İbn Arrâk, Muhammed b. Ali*. 4 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-arrak-muhammed-b-ali> adresinden alındı
- Demirci, S. (2017). İŞİD'in Genişleyen Afrika Ağı: Boko Haram ve Eş Şebab Uzantısı. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, s. 195-211.
- DİA. (2004). *Melâmiyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/melamiyye#1> adresinden alındı
- Dindar, B. (1992). *Bedreddin Simâvî*. 6 2, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedreddin-simavi> adresinden alındı
- Doç.Dr. Zeki Çakman, Yard.Doç.Dr. Ramazan Ayvalli, Dr. Ethem Levent, Hasan Yavaş, Muzaffer Turgut, Saim Kökçü, Burhan Kılıç, Hüseyin Ortayatırmacı, Yaşar Taşdemir, Ömer Faruk Yılmaz, Erdoğan Sevim. (1984). *İslam Alimleri Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Doğan, E. (2012). Türkiye Türkçesinde Nispet Ekini Karşılama Yolları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s. 189-207.
- Doğan, İ. (1997). *Hasan el- Utruş*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-utrus> adresinden alındı
- Doğan, İ. (2000). *İşkâfî, Ebû Ca'fer*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskafi-ebu-cafer> adresinden alındı
- Dumlu, M. (2018). *Kâdiriyye Tarikatı: Hâlisiyye Şubesi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Durusoy, A. (1997). *Hareket*. 9 18, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hareket#2-islam-felsefesi> adresinden alındı
- Ebu Reşid Kutbuddin el Ebheri*. (2023, 4 5). Halveti Ramazani: https://www.halveti.tc/pirlerimiz_hayati.php?id=26 adresinden alınmıştır
- Erbaş, A. (2015). *Hristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Fayda, M. (2010). *Taberî, Muhammed b. Cerîr*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/taberi-muhammed-b-cerir#1> adresinden alındı

- Fettah, İ. A. (1993). *Cebriyye*. 6 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebriyye> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1988). *Abdullah b Vehb er- Râsibî*. 6 12, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-vehb-er-rasibi> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1988). *Abdullah b. Muâviye*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-muaviye> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1988). *Abdullah b. Sebe*. 5 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-sebe> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1991). *Bahâîlik*. 5 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bahailik> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1997). *Hâricîler*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hariciler#1> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1998). *Hüseyin b. Ali, Sâhibüfah*. 6 12, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-b-ali-sahibufah> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (1999). *İbâziyye*. 6 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibaziyye> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (2001). *İsnâaşeriyye*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/isnaaseriyye#1> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (2001). *Kâdiyânîlik*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadiyanilik> adresinden alındı
- Fıĭlalı, E. (2023). *Ebû Mansûr el-İclî*. 5 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-mansur-el-icli> adresinden alındı
- Freud, S. (1995). *Dinin Kökenleri*. Ankara: Öteki.
- Fuat Bayramoĭlu, Nihat Azamat. (1992). *BAYRAMİYYE*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayramiyye> adresinden alındı
- G.Neslihan Demir, Z. Senem Demir, Furkan Torlak, Saliha Ziya. (2012). *Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler*. Ankara: SETA.
- Gânim, İ. B. (2000). *İhvân-ı Müslimîn*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihvan-i-muslimin#1> adresinden alındı
- Gökalp, Y. (2013). *Zeydiyye*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeydiyye#1> adresinden alındı
- Gökbulut, S. (2009). *Necmeddin Kübrâ ve Kübrevîlik*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Göksoy, İ. (2006). *Nehdatü'l Ulema*. 12 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nehdatul-ulema> adresinden alındı
- Göktuĭ Sönmez, Gökhan Bozbaş, Serhat Konuşul. (2020, 2). Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 59-77.
- Gölcük, Ş. (1992). *Beyân b. Sem'ân*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyan-b-seman> adresinden alındı
- Gölcük, Ş. (1998). *Ebü'l-Hüseyin Hayyât*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayyat-ebul-huseyin> adresinden alındı

- Gölpınarlı, A. (1969). *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1987). *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gülcemal, A. (2016, Ekim). *Kesnizani Tarikatı Nedir?* 11 26, 2023 tarihinde İlkadım: <https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/kesnizani-tarikati-nedir-1697> adresinden alındı
- Gülten, S. (2011). Anadolu'da Bir Vefâi Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Karkın Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, 147-158.
- Gündüz, İ. (1992). *Bekriyye*. 3 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bekriyye--halvetiyye> adresinden alındı
- Gündüz, İ. (1996). *Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi*. 2 23, 2024 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gumushanevi-ahmed-ziyaeddin> adresinden alındı
- Gündüz, Ş. (2003). *Maniheizm*. 10 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/maniheizm> adresinden alındı
- Gürer, D. (2003). *Medyenîyye*. 4 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/medyeniyye> adresinden alındı
- Gürkan, N. (2004). Arapçada "El" Takısı ve Fonksiyonları. *Ekev Akademi Dergisi*, 357-374.
- Güven, M. (2020). *Derkâvî*. 4 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/derkavi> adresinden alındı
- Güven, M. S. (1999). *Ebu'l Hasan Şâzili ve Şâziliyye*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haldun, İ. (1990). *Mukaddime*. (Z. K. Ugan, Çev.) İstanbul: MEB Yayınları.
- Hamid, A. (2007). *Noktaviyye*. 5 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/noktaviyye> adresinden alındı
- Hamid, A. (2022). *Kâzerûniyye*. 1 6, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazeruniyye> adresinden alındı
- Hatiboğlu, İ. (2009). *Selmân-ı Fârîsî*. 2 19, 2024 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/selman-i-farisi> adresinden alındı
- Hizmetli, S. (2001). *Karmatîler*. 5 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/karmatiler> adresinden alındı
- Hüseyin Atay, İsmet Z. Eyüboğlu, Tanju Gökçöl, Osman Kensinoğlu, Metin Sözen, Bahriye Üçok. (1976). *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- İlhan, A. (1991). *Amr b. Ubeyd*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/amr-b-ubeyd> adresinden alındı
- İlhan, A. (1992). *Bâtiniye*. 5 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/batiniyye> adresinden alındı
- İlhan, A. (1994). *Ebû Hâşim el-Cübbâi*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hasim-el-cubbai> adresinden alındı
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- İnce, A. (2015). Cumhuriyet Sonrası Dini Grupların İnsan Yetiştirme Modeli Yahyalılı Hacı Hasan Efendi Örneği-. *International Journal of Science Culture and Sport*, 535-546.
- İncil. (1998). *İncil (Sevindirici Haber)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Işkın, G. S. (2021, 4 2). Arap Dilinde Mükesser (Düzensiz) Çoğullarda Azlık ve Çokluk Olgusu. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s. 103-121.
- Kallek, C. (1998). *Hifnî*. 3 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hifni> adresinden alındı
- Kandemir, M. Y. (1989). *Ahmed b. Hanbel*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-hanbel#1> adresinden alındı
- Kaplan, H. (2010). *Şa'rânî*. 2 14, 2024 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarani> adresinden alındı
- Kara, İ. (2009). *Selâmi Ali Efendi*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/selami-ali-efendi> adresinden alındı
- Kara, K. (2001). *Karabaş Velî*. 3 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/karabas-veli> adresinden alındı
- Kara, M. (1989). *Ahmed el- Alevî*. 4 27, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmed_Alevi adresinden alındı
- Kara, M. (1989). *Ahmed el-Bedevî*. 4 4, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-el-bedeve> adresinden alındı
- Kara, M. (1994). *Ebü'l Hüseyin en-Nûrî*. 3 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-huseyin-en-nuri> adresinden alındı
- Kara, M. (2000). Din ile Devlet Arasına Sıkışmış Bir Kurum Diyanet İşleri Başkanlığı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29-55.
- Karakaya, İ. (2017). *Küresel Terörizmin Dönüşümü: El- Kaide'den İŞİD'e*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaman, H. (1993). *Ca'feriyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/caferiyye--sia> adresinden alındı
- Karamanoğlu, O. K. (2006). *Ansiklopedik İzm'ler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Kavas, A. (1997). *Hamâliyye*. 3 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamaliyye> adresinden alındı
- Kavas, A. (2007). *Osman b. Fûdî*. 4 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-b-fudi> adresinden alındı
- Kavas, A. (2009). *Muhammed b. Ali Senûsî*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/senusi-muhammed-b-ali> adresinden alındı
- Kavas, A. (2013). *Yeşrutî*. 4 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yesruti> adresinden alındı
- Kaya, E. (2003). *Mâlikî Mezhebi*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/maliki-mezhebi> adresinden alındı
- Kaya, M. (2001). *İşrâkiyye*. 01 11, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/israkiyye#1> adresinden alındı
- Kazan, F. (2021, 12 14). Arapça Sözcük Türetme Yollarına Genel Bir Bakış. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, s. 339-368.

- Kılavuz, A. (1992). *Bişr b. Gıyâs*. 10 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bisr-b-giyas> adresinden alındı
- Kılıç, M. (1994). *Ekberiyye*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ekberiyye> adresinden alındı
- Kılıç, M. (2007). *Ni'metullah-ı Veli*. 4 11, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nimetullah-i-veli> adresinden alındı
- Kılıçer, M. (1994). *Ehl-i Re'y*. 12 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi. adresinden alındı
- Koçak, M. (1994). *Ebû Sevr*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-sevr> adresinden alındı
- Koçak, M. (2020). *Münâvî*. 12 12, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi. adresinden alındı
- Köse, A. (1998). *Hizbü't-Tahrîrî'l-İslami*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hizbut-tahriril-islami> adresinden alındı
- Köse, S. (1999). *İbn Ebû Leylâ, Muhammed b. Abdurrahman*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-leyla-muhammed-b-abdurrahman> adresinden alındı
- Kubbealtı. (2023, 9 25). *Vakıf Hakkında*. Kubbealtı: <https://kubbealti.org.tr/vakif-hakkında> adresinden alınmıştır
- Kurtuluş, R. (1994). *Düveyhî*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/duveyhi> adresinden alındı
- Kurtuluş, R. (1998). *Hisâfî*. 4 27, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisafi> adresinden alındı
- Kurtuluş, R. (2000). *Înâyetullah Han*. 12 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/inayetullah-han> adresinden alındı
- Kurulu, Ansiklopedi Hazırlık. (2004). *Melâmiyye*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/melamiyye#1> adresinden alındı
- Kutlu, S. (2006). *Mürchie*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/murcie> adresinden alındı
- Kutlu, S. (2012). *Va'd ve Vaîd*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vad-ve-va-id> adresinden alındı
- Kutlu, S. (2022). *Kerrâmiyye*. 10 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kerramiyye> adresinden alındı
- Kutluay, Y. (2001). *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara: Anka.
- Lin, C.-K. (. (2003). *Ma hua-lung*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ma-hua-lung> adresinden alındı
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (D. K. Osman Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Maviş, N. (2020). *Necmettin Erbakan*. 5 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/erbakan-necmettin> adresinden alındı
- Meşkur, C. (2011). *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*. (M. Ü. M.M. Söylemez, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Mustafa Öz, M.Muhammed eş-Şek'a. (2021). *İsmâiliyye*. 5 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismailiyye> adresinden alındı

- Namlı, A. (2001). *İsmâil Hakkı Bursevî*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismail-hakki-bursevi#1> adresinden alındı
- Neşet Çağatay, İ. Agah Çubukçu. (1976). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Nizami, K. A. (1996). *Gavs, Muhammed*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gavs-muhammed> adresinden alındı
- Ocak, A. (1989). *Alevî*. 5 18, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi> adresinden alındı
- Ocak, A. (1991). *Babâîlik*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/babailik> adresinden alındı
- Ocak, A. (1994). *Ebü'l Vefâ el-Bağdâdî*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-vefa-el-bagdadi--vefaiyye> adresinden alındı
- Ocak, A. (1996). *Hacı Bektâş-ı Velî*. 5 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli> adresinden alındı
- Onat, H. (1994). *Ebü Hâşim, Abdullah b. Muhammed*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hasim-abdullah-b-muhammed> adresinden alındı
- Onat, H. (1997). *Hattâbiyye*. 5 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hattabiyye> adresinden alındı
- Onat, H. (1999). *İbâhiyye*. 5 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibahiyye> adresinden alındı
- Orhan, K. (2020). *İsferâyînî, Nûreddin*. 5 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/isferayini-nureddin> adresinden alındı
- Öğüt, S. (1995). *Evzâî*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/evzai> adresinden alındı
- Önal, R. (2018). İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2405-2437.
- Öngören, R. (2004). *Mevlâna Celâleddin-i Rûmî*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi> adresinden alındı
- Öngören, R. (2006). *Necîbüddin b. Büzgâş*. 5 3, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/necibuddin-b-buzgas> adresinden alındı
- Öngören, R. (2008). *Rûmiyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/rumiyye> adresinden alındı
- Öngören, R. (2008). *Rûşeniyye*. 3 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruseniyye> adresinden alındı
- Öngören, R. (2008). *Safîyyüddin-i Erdebîlî*. 4 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/safiyuddin-i-erdebili> adresinden alındı
- Öngören, R. (2009). *Sebtî, Ahmed b. Ca'fer*. 4 6, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebti-ahmed-b-cafer> adresinden alındı
- Öngören, R. (2009). *Sûfî*. 11 7, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufi> adresinden alındı

- Öngören, R. (2010). *Sühreverdiyye*. 5 2, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/suhreverdiyye> adresinden alındı
- Öngören, R. (2013). *Zeynüddin el-Hâfi*. 5 3, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeynuddin-el-hafi> adresinden alındı
- Öngören, R. (2020). *Muhammed Mâzî*. 4 27, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-mazi> adresinden alındı
- Öngören, R. (2021). *Tunahan, Süleyman Hilmi*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tunahan-suleyman-hilmi#1> adresinden alındı
- Ören, E. (1984). *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Öz, M. (1988). *Abbâd b. Süleyman es-Saymerî*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbad-b-suleyman-es-saymeri> adresinden alındı
- Öz, M. (1988). *Acârîde*. 6 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/acaride> adresinden alındı
- Öz, M. (1989). *Ahmed b. Hâbit*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-habit> adresinden alındı
- Öz, M. (1989). *Ali el-Esvârî*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-el-esvari> adresinden alındı
- Öz, M. (1991). *Atiyye b. Esved*. 6 12, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/atiyye-b-esved> adresinden alındı
- Öz, M. (1992). *Bekriyye*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bekriyye--firka> adresinden alındı
- Öz, M. (1992). *Beyhesiyye*. 6 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyhesiyye> adresinden alındı
- Öz, M. (1993). *Ebû Saîd Cennâbî*. 5 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cennabi-ebu-said> adresinden alındı
- Öz, M. (1994). *Dirâr b. Amr*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirar-b-amr> adresinden alındı
- Öz, M. (1994). *Dürzîlik*. 6 1, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/durzilik> adresinden alındı
- Öz, M. (1996). *Gâliyye*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/galiyye> adresinden alındı
- Öz, M. (1997). *Hasan el-Alevî*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-alevi> adresinden alındı
- Öz, M. (1997). *Haşebiyye*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasebiyye> adresinden alındı
- Öz, M. (1997). *Haşîsiyye*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasisiyye> adresinden alındı
- Öz, M. (1998). *Hişâm b. Hakem*. 5 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisam-b-hakem> adresinden alındı
- Öz, M. (1998). *Hubbiyye*. 6 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hubbiyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2000). *İmâmiyye*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/imamiyye> adresinden alındı

- Öz, M. (2001). *Kaade*. 6 6, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaade> adresinden alındı
- Öz, M. (2003). *Mehdeviyye*. 8 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdeviyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2006). *Müsta'liyye*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustaliyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2006). *Nâfi' b.Ezrak*. 6 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafi-b-ezrak> adresinden alındı
- Öz, M. (2006). *Neccâriyye*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/neccariyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2006). *Necde b. Âmir*. 6 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/necde-b-amir> adresinden alındı
- Öz, M. (2006). *Necedât*. 6 12, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/necedat> adresinden alındı
- Öz, M. (2007). *Nizâriyye*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizariyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2007). *Râfîzîler*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/rafiziler> adresinden alındı
- Öz, M. (2009). *Seâlibe*. 6 6, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sealibe> adresinden alındı
- Öz, M. (2010). *Şeyhiyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyhiyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2010). *Şîa*. 4 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1> adresinden alındı
- Öz, M. (2012). *Usûliyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/usuliyye> adresinden alındı
- Öz, M. (2013). *Zındık*. 10 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zindik> adresinden alındı
- Öz, M. (2020). *Muammer b. Abbâd*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muammer-b-abbad> adresinden alındı
- Öz, M. (2020). *Muhammed el Bâkır*. 5 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-el-bakir> adresinden alındı
- Öz, M. (2020). *Mukanna' el-Horasânî*. 5 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukanna-el-horasani> adresinden alındı
- Öz, M. (2020). *Mûsâ el-Kâzım*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa-el-kazim> adresinden alındı
- Öz, M. (2020). *Müellihe*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellihe> adresinden alındı
- Öz, M. (2020). *Müfevvida*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mufevvida> adresinden alındı
- Öz, M. (2022). *Keysâniyye*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/keysaniyye> adresinden alındı
- ÖZ, M. (2023, 6 20). *NÂSİBE*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasibe> adresinden alınmıştır
- Özaydın, A. (1997). *Hasan Sabbâh*. 6 1, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-sabbah> adresinden alındı

- Özcan, A. (1993). *Dârülulûm*. 8 7, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/darululum#1> adresinden alındı
- Özcan, A. (1997). *Ayyâr*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayyar> adresinden alındı
- Özdemir, R. (1994). Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 259-310.
- Özel, A. (2022). *Muhammed b. Abdülkebîr Kettânî*. 4 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kettani-muhammed-b-abdulkebir> adresinden alındı
- Özel, A. M. (2010). *Şâzeliyye*. 11 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sazeliyye> adresinden alındı
- Özen, Ş. (2003). *Mâtürîdî*. 12 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/maturidi#1> adresinden alındı
- Özervarlı, M. S. (2009). *Selefiyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/selefiyye> adresinden alındı
- Özkan, H. (2010). *Süyûfî*. 5 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/suyuti#1> adresinden alındı
- Özköse, K. (2012). İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 507-540.
- Özköse, K. (2012). *Ticânî, Ahmed b. Muhammed*. 3 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ticani-ahmed-b-muhammed> adresinden alındı
- Özkuyumcu, N. (2006). *Müsta'îl-Billâh el-Fâtımî*. 29 5 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustali-billah-el-fatimi> adresinden alındı
- Öztürk, E. (2021). *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Ö. (2023, ocak 18). *Hristiyan Terimleri Sözlüğü, Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü*. <https://ozhanoturk.com/> adresinden alınmıştır
- Öztürk, Y. N. (2002, Nisan 26). Mezheplerin Dinleştirilmesi. *Star Gazetesi*.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB.
- Perşembe, E. (1996, 8). Almanya'da Türklere Ait Dinî Kuruluşlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 157-180.
- Qureshi, M. N. (2011). *Tarikat-ı Muhammediyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarikat-i-muhammediyye> adresinden alındı
- Recep Özdirek, A.Hakan Çavuşoğlu. (2010). *Süfyân es-Sevri*. 6 22, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufyan-es-sevri#1> adresinden alındı
- Sarikaya, M. (2016). Dini Gruplarda Güç Devşirme Yöntemleri: FETÖ Örneği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 423-438.
- Serinsu, A. N. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Seyyid, E. F. (2003). *Mehdîler*. 16 8 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdiler--sudan> adresinden alındı

- Sinanoğlu, M. (2000). *İlhâd*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhad#1> adresinden alındı
- Sinanoğlu, M. (2001). *İslam*. 8 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#1-etimoloji-ve-tanim> adresinden alındı
- Sinanoğlu, M. (2009). *Seneviyye*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seneviyye> adresinden alındı
- Sinanoğlu, M. (2020). *Muattıla*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muattila> adresinden alındı
- Suğur, N. (2016). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sümer, F. (2010). *Tahtacılar*. 5 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahtacılar> adresinden alındı
- Şahin, H. (2001). *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Abdalân- ı Rum*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, İ. (2015). *Adbilim*. Ankara: Pegem.
- Şahinoğlu, M. N. (1989). *Alâuddevle-i Simnânî*. 5 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/alauddevle-i-simnani> adresinden alındı
- Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. Ankara: Türkiye Yayınevi.
- Şehristani, M. B. (2014). *El Mîlel ve'n- Nihal*. (M. Tan, Çev.) İstanbul: Kabcı.
- Şenel, A. (2022). *Kavukcî*. 4 27, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kavukci> adresinden alındı
- Şener, M. (1994). *Dîrînî*. 3 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirini> adresinden alındı
- Şeşen, R. (1993). *Câhiz*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cahiz#1> adresinden alındı
- Tâherî, Z. (1993). *Celâliyye*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/celaliyye> adresinden alındı
- Tahralı, M. (2008). *Rifâiyye*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/rifaiyye> adresinden alındı
- Taşğın, A. (2009). Irak'ta Bektâşî Topluluğu Şebekler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 127-143.
- Taşğın, A. (2013). *Yezîdiyye*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yezidiyye> adresinden alındı
- Tayşi, M. S. (2007). *Ömer el-Halvetî*. 3 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-el-halveti> adresinden alındı
- TDK Sözlük. (2023). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 1 16, 2023 tarihinde sozluk.gov.tr: sozluk.gov.tr adresinden alındı
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. (S. Tezcan, Dü.) Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tiryaki, H. (2021). *Yeni Dini Hareketler Bağlamında Adnan Oktar Hareketi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tosun, N. (2001). *Kâsânîyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasaniyye> adresinden alındı
- Tosun, N. (2009). *Siddîkiyye*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/siddikiyye> adresinden alındı

- Tosun, N. (2012). *Ubeydullah Ahrâr*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ubeydullah-ahrar> adresinden alındı
- Tosun, N. (2013). *Yeseviyye*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye> adresinden alındı
- Tosun, N. (2013). *Yeseviyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye> adresinden alındı
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- TRTHaber. (2023, 4 12). *Adnan Oktar'a 8 bin 658 Yıl Hapis Cezası*. 6 3, 2023 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/adnan-oktara-8-bin-658-yil-hapis-cezasi-760168.html> adresinden alındı
- Tunç, C. (1992). *Bişr b. Mu'temir*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bisr-b-mutemir> adresinden alındı
- Tunç, C. (1992). *Ca'fer b. Harb*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cafer-b-harb> adresinden alındı
- Tunç, C. (1996). *Gaylân ed-Dimaşkî*. 6 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gaylan-ed-dimaski> adresinden alındı
- Tunç, C. (1998). *Hişâm b. Amr*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisam-b-amr> adresinden alındı
- Tunç, C. (2009). *Sâlimiyye*. 10 30, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/salimiyye> adresinden alındı
- Türkay, C. (1979). *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*. İstanbul: Tercüman.
- Türker, Ö. (2020). *Mukâtil b. Süleyman*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukatil-b-suleyman> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1988). *Abdullah ed-Dihlevî*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-ed-dihlevi> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1988). *Abdullah-ı Şettâri*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-i-settari> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1988). *Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî*. 4 7, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdusselam-b-mesis-el-haseni> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1988). *Adeviyye*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/adeviyye> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1989). *Aleviyye*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/aleviyye--tarikati-ali> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1989). *Ebü'l-Ulâiyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-ulaiyye> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1991). *Amel*. 8 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/amel#1> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1991). *Aşkiyye*. 5 2, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/askiyye> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1991). *Ayderûsiyye*. 4 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayderusiyye> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1992). *Bâyezîd-i Bistâmî*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i-bistami> adresinden alındı

- Uludağ, S. (1993). *Celvet*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/celvet> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1993). *Cezûlî, Muhammed b. Süleyman*. 4 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezuli-muhammed-b-suleyman> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1993). *Cüneydiyye*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuneydiyye> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1994). *Edhemiyye*. 8 8, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/edhemiyye> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1997). *Hallâc-ı Mansûr*. 10 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hallac-i-mansur> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1997). *Hasan-ı Basrî*. 6 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-i-basri#1> adresinden alındı
- Uludağ, S. (2006). *Müridizm*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muridizm> adresinden alındı
- Uzunpostalcı, M. (1994). *Ebu Hanife*. 3 9, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hanife> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2001). *Kaderiyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaderiyye> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2004). *Memtûre*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/memture> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2004). *Mezhep*. 3 9, 2023 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2004). *Mezhep*. 1 17, 2024 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2007). *Nusayrîlik*. 6 1, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nusayrilik> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2020). *Mücessime*. 6 21, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucessime> adresinden alındı
- Üzüm, İ. (2022). *Kızılbaş*. 5 18, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilbas> adresinden alındı
- Vâhidî. (2015). *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*. (B. Ş. Turgut Karabey, Çev.) Ankara: Akçağ.
- Varışlısoy, A. (2018). *İbrahim ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarikatı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Weber, M. (2016). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Yarın.
- Yavuz, Y. Ş. (1993). *Cevâlîkî, Hişâm b. Sâlim*. 5 24, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevaliki-hisam-b-salim> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (1993). *Cübbâî, Ebû Ali*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cubbai-ebu-ali> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (1994). *Ehl-i Sünnet*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (1995). *Esam, Ebû Bekir*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/esam-ebu-bekir> adresinden alındı

- Yavuz, Y. Ş. (1995). *Eş'ariyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/esariyye> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (1999). *İbn Küllâb*. 3 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-kullab> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (2003). *Lafziyye*. 6 2, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/lafziyye> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (2003). *Mâtürîdiyye*. 3 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/maturidiyye> adresinden alındı
- Yavuz, Y. Ş. (2006). *Müşebbihe*. 6 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/musebbihe> adresinden alındı
- Yazıcı, T. (1993). *Cemâleddin-i Sâvî*. 5 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemaleddin-i-savi> adresinden alındı
- Yazıcı, T. (1994). *Ebû Medyen*. 4 5, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-medyen> adresinden alındı
- Yazıcı, T. (1996). *Fidâî*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fidai> adresinden alındı
- Yazıcı, T. (1996). *Fidâiyyân-ı İslam*. 8 14, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fidaiyyan-i-islam> adresinden alındı
- Yazıcı, T. (1998). *Hemedânî, Emîr-i Kebîr*. 5 10, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hemedani-emir-i-kebir> adresinden alındı
- Yazıcı, T. (1998). *Kutbüddin Haydar*. 5 19, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/haydar-kutbuddin> adresinden alındı
- Yazır, E. H. (2018). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. İstanbul: Merve Yayınevi.
- Yazır, E. H. (2021). *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yerinde, A. (2020). *Mîrganî, Muhammed Osman*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirgani-muhammed-osman> adresinden alındı
- Yiğit, İ. (2020). *Muhtâr es-Sekafî*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtar-es-sekafi> adresinden alındı
- Yıldırım, O. (2019). *Gizli: Diyanet'in Gizli Tarikatlar Raporu*. İstanbul: Kaynak Kitapları.
- Yıldız, H. D. (1994). *Ebû Müslim-i Horasânî*. 5 23, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-muslim-i-horasani> adresinden alındı
- YILDIZ, H. D. (30, 5 2023). *BÂBEK*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/babek> adresinden alınmıştır
- Yılmaz, H. K. (1992). *Beyyûmî*. 9 25, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyyumi> adresinden alındı
- Yılmaz, H. K. (1993). *Celvetiyye*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/celvetiyye> adresinden alındı
- Yılmaz, H. K. (1997). *Hâşim Baba*. 5 17, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasim-baba> adresinden alındı
- Yılmaz, O. (2012). *Arapça Dil Bilgisi*. İstanbul: Ravza.

- Yurdagür, M. (1988). *Ahbâriyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahbaryyye> adresinden alındı
- Yurdagür, M. (1994). *Devir*. 5 29, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/devir--ismailiyye> adresinden alındı
- Yurdagür, M. (1994). *Ebü'l Hüzeyl el-Allâf*. 6 13, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-huzeyl-el-allaf> adresinden alındı
- Yurdagür, M. (1997). *Haşviyye*. 3 15, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasviyye> adresinden alındı
- Yücer, H. M. (2008). *Sa'deddin el-Cebâvî*. 5 16, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadeddin-el-cebavi> adresinden alındı
- Zariç, D. S. (Aralık 2018). Filistin'in Özgürlük Mücadelesinde Hareket'ül Mukavemet-ül İslamiyye (İslami Direniş Hareketi-HAMAS). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 286-295.

TEŞEKKÜR

Kıymetli fikirleriyle bu teze katkı veren Prof. Dr. Zakir Çoban Beyefendi'ye, Dilbilim'in ne olduğunu öğreten kıymetli hocam Doç. Dr. Soner Akşehirli Beyefendi'ye, öğrencisi olmak şerefine eriştiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Gürer Gülsevin Beyefendi'ye, yine öğrencisi olmaktan onur duyduğum, çalışmam sırasında değerli fikirlerini ve kaynaklarını benimle paylaşan üstat hocamız Prof. Dr. Zeki Kaymaz Beyefendi'ye, yazdığı Adbilim kitabıyla bu alanın terminolojisini oluşturarak biz öğrencilerine yol açan, çalışmamın her aşamasında yardımını ve desteğini gördüğüm pek saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN Beyefendi'ye, olmazsa olmazlarım, bugünlere gelmemi sağlamış gayretkeş ana-babama, hayatımı güzelleştiren yegâne evlâdına ve son olarak bu meşakkatli yolda her dâim yanımda olan sevgili eşime minnetlerimi sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

2006 yılında Kocaeli Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü'ne kaydoldum. 2008 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nü kazandığım için bu okuldan ayrıldım. 2009 yılında devlet memuru unvanıyla Ataşehir İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne ilk atamam yapıldı. Burada geçirdiğim bir sene sonunda Buca ilçe Milli Eğitim Müdürlüğüne tayin oldum. 2012 yılında Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldum. 2014 yılında Aydın'da jandarma sıfatıyla vatani görevimi yerine getirdim. 2016 yılında Türkçe Öğretmeni unvanı ile Torbalı'ya atandım. 2020 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Bölümü'ne kabul edildim ve yüksek lisans eğitimime başladım.

Evli ve bir çocuk babasıyım. Halen Türkçe öğretmeni olarak Buca Gazi Ortaokulunda hizmet ediyorum.



DİZİN

- Abbâsî, 43, 60, 69, 73, 76, 79
Abdalân-ı Rum, 16, 94
Abdûlkâdir Geylânî, 62
Abdullah b. Sebe, 73
Abdülhakim Erol, 91
Abedetül İblis, 23, 145
Acârîde, 23, 46, 77, 78, 107, 142
Âcizî Dede, 90
Aczimendiler, 18, 141
Ad Tamlaması Kuruluşundaki
İslâmî Kökadları, 143, 144,
145
Adbilim, I, II, 1, 3, 4, 5, 35, 133,
168, 170
adbilimcil bir sistem, 128, 159
adbilimcil bölge, 4
Adbilimcil katman, 168, 170
adbilimcil manzara, I, 3, 5, 127,
151, 157
adbilimcil öge, 4, 96
adbilimcil sistem, I, 4, 5, 151,
169
adbilimcil söz varlığı, 3
adbilimcil sözvarlığı, 4
adbilimcil terim, 5, 7
adbilimcil terminoloji, 4
adbilimcil tip, 133, 147, 164
adbilimcil yapı, 133, 143, 150,
167, *Bakın*
Adnan Hoca Grubu, 19, 88, 146
Afganistan, 48, 117, 118, 122
Agâh Çubukçu, 6
Ahi Evran, 94
Ahiyân-ı Rum, 94
Ahmed el-Ahsâî, 36
Ahmed er-Rifâî, 39, 57, 63, 64,
70
Ahmed Yesevî, 37, 55
Ahmediyye, 16, 17, 18, 23, 39,
42, 55, 56, 61, 66, 67, 70, 71,
82, 90, 115, 116, 134
Ahmedü Bamba, 109
Akdâniyye, 23, 109, 140
akıl, 107, 109, 116, 168
Akliyye, 20, 109, 139
Akraba Adlı İslâmî Kökadları,
35
Alamut, 93
Albaiyye, 21, 31, 75, 137, 155
Alevîlik, 20, 31, 102, 141, 155
Ali-er Rıza, 11
Aliilâhiler, 21, 103, 141
Allah, 1, 11, 13, 14, 21, 41, 56,
64, 73, 81, 83, 84, 85, 86, 87,
93, 96, 97, 100, 101, 103, 104,
105, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 113, 114, 115, 117, 119,
120, 121, 123, 124, 125, 144,
168
Altınoluk Cemaati, 17, 101, 144
Amerika Birleşik Devletleri, IX
Amme, 46, 133
Anadolu Selçukluları, 36
Antropoetnonimler, 34, 35
Arabistan, 78, 119
Arapça, 2, 13, 14, 45, 95, 96,
112, 116, 117, 122, 133, 134,
142, 143, 145, 149, 166
Ashabu'l-Kisâ, 21, 97, 145
Ashâbül İntizar, 20, 145
Askeriyye, 20, 47, 139
Asr-ı Saadet, 168
Astroetnonimler, 35, 121, 127,
158
Aşkiyye, 17, 103
Atatürk, 13
Avcâiyye, 23, 83, 140
Ayderûsiyye, 18, 58, 136
Ayniyye, 21, 121, 137
Azerbaycan, 76, 90, 94
Aziz Mahmud Hüdâyî, 116
Azrakıyler, 23, 77, 141
Bâbekiyye, 22, 76, 137
Bâbiyye, 21, 36, 137
Baciyân-ı Rum, 94
Bağdadiyyun, 24, 92, 138

- Bağdat, 38, 52, 57, 80, 91, 92, 94, 115
Bahâeddin Nakşibend, 37
Bahâiyye, 21, 38, 137
Bakliyye, 23, 120, 138
Basit Yapılı İslâmî Kökadları, 133
Basra, 46, 53, 57, 76, 77, 79, 80, 92, 98
Basriyyun, 24, 92, 138
Batı, 12, 58, 63, 75, 100, 114, 118, 120, 146
Batı Afrika, 58, 63, 109
Bâtıniyye, 23, 104, 137
Batinî, 11
Bayramiyye, 16, 61, 67, 71, 90, 116, 134
Bedeviyye, 18, 30, 41, 48, 49, 54, 56, 67, 81, 88, 124, 126, 135, 154
Behşemiyye, 24, 79, 138
Bekriyye, 16, 17, 18, 26, 27, 28, 29, 40, 42, 50, 58, 60, 65, 134, 151, 152, 153
Bektâşilik, 20, 71, 141
Belh, 59, 81, 82, 115
Birelvîlik, 19, 54, 141
Birleşik Yapılı İslâmî Kökadları, VIII, 143
Bistâmiyye, 16, 17, 54, 134
bn Haldun, 14
Boko Haram, 19, 99, 108, 146
Bozoklar, 90
Bozorg Ümid, 93
Bû Aliyye, 17, 62, 146
Buhâriyye, 18, 54, 136
Burgûsiyye, 26, 50, 139
Ca'feriyye, 20, 24, 79, 84, 134
Ca'fer es-Sadık, 47, 83, 86
Câferiyye, 20, 137
Câmiyye, 53, 139
Cavlâkiyye, 20, 117
Cebriyye, 16, 25, 27, 28, 29, 57, 81, 104, 108, 110, 112, 125, 134, 146, 151, 152, 153
Cehm b. Safvan, 81
Cemaat, 5, 6, 14, 15, 16, 19, 46, 62, 91, 94, 97, 98, 112, 114, 143, 144, 146
Cemâliyye, 17, 40, 41, 51, 58, 60, 64, 65, 66, 135
Cengvi'nin Askerleri, 19, 98, 144
Cerrâhiyye, 17, 55, 135
Cevad Meşkur, 3, 5, 67, 75
Ceyş-i Muhammed, 19, 96, 144
Cezayir, 43, 56, 57, 58, 65, 69, 92
Cihangîriyye, 17, 56, 135
Cûmedîniyye, 22, 123, 140
Cübbâiyye, 52, 138
Cüneyd-i Bağdâdî, 60
Cüneydiyye, 16, 17, 39, 60, 134
Çin, 116
Çiştîyye, 18, 30, 52, 71, 137, 154
Çokreşîler, 17, 50, 141
dağ adlı İslâmî kökadları, 91
Darende Cemaati, 17, 93, 101, 143
Dar-ül Ulum, 89
Dede Ömer Rûşenî, 90
Degûgiyye, 18, 43, 136
Dehriyye, 11, 107, 169
Demirtaşıyye, 17, 51, 135
Desûkiyye, 18, 30, 43, 52, 54, 70, 136, 154
Devir, 120
Dırdıriyye, 18, 43, 136
Dilbilim, I, 1
Din, 6
Diyûbendiyye, 19, 92, 100, 139
Dûde-i Acem, 20, 124, 144
Dürziyye, 23, 88, 138
E. Behnan Şapolyo, 6
Ebheriyye, 18, 30, 41, 51, 67, 136, 154
Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, 60
Ebû Ali el-Kerâbîsî, 107
Ebû Hanîfe, 36, 53

Ebu Musab El-Zerkavi, 122
Ebû Müslim, 45, 76
Ebu Müslimiyye, 22, 44, 73,
115, 137
Ebû-Sevr Mezhebi, 26, 144
Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî, 50, 68
Edhemîler, 19
Eflatun, 24, 116
Ehl-i Hadîs, 20, 100, 144
Ehli Hak, 16, 21, 114, 143
Ehl-i Hak, 20
Ehl-i Hak, 99
Ehl-i Hak, 144
Ehli İhmal, 22, 110, 114, 144
Ehl-i Ta'tîl, 24, 107, 144
Ehli Tefrit, 25, 49, 144
Ehlü'd-da've, 23, 97, 144
Ehlü'l-îmân ve'l-istikâme, 23,
97
Ekkleziyetnonimler, 34, 93
El adlı İslâmî kökadları, 91
El FETİH, 19, 122
El Kaide, 19, 98, 117, 143
El Milel ve'n Nihal, 6
El Nusra, 19, 98, 117, 122, 143
Emevî, 89
Emevîler, 11
Ene'l Hak, 47
Erenköy Cemaati, 17, 89, 93,
144
Ergoetnonimler, 34, 96
Eş- Şebab/, 19, 98
Eş'ariyye, 25, 57, 138
Etimoloji, II, 7
Etnoetnonimler, 34, 95, 127, 158
Etnonimi, 5, 35
Evladü'n-Nuh, 18, 124, 145
Evzâiyye, 26, 57, 139
Eyyûbiler, 11
Fas, 41, 42, 43, 50, 55, 57, 69,
71
Fâtmiyye, 22, 76, 137
Felsefe, 168
Fenâiyye, 16, 90, 134
Fenâriyye, 17, 40, 135
Ferâiziyye, 18, 110, 139

Ferdinand Tönnies, 6
Fethiyye-i Huls, 20, 125, 144
Fetullahçı Terör Örgütü, IX, 19,
77, 88, 122, 145
Fırka-i Nâciye, 10
Fidâviyye, 23, 117, 137
Filistin, IX, 6, 19, 99, 122, 144,
145
Filistin Kurtuluş Örgütü, 19, 99,
145
Fitoetnonimler, 35, 120, 127,
158
Fulâniyye, 18, 58, 136
Gadiri Humm, 169
Gâliyye, 20, 21, 29, 31, 49, 74,
106, 108, 142, 153, 155
Gammâriyye, 18, 51, 136
Garkıniyye, 20, 90, 137
Gaziyân-ı Rum, 94
Gölpınarlı, 2, 6
Gulat, 21, 22, 47, 48, 52, 74, 75,
83, 84, 85, 87, 93, 95, 97, 106,
110, 111, 118, 120, 122, 123,
125, 142
Gurâbiyye, 21, 119, 137
Gülşeniyye, 17, 65, 90, 135
Habeşistan, 55
Haccâciyye, 18, 67, 136
Hâce-i Cihan ve Netice-i Can,
82
Hacı Bayrâm-ı Velî, 61
Hacı Bektâş-ı Velî, 71
Hafız Gül Bahadır Grubu, 19,
89, 146
Hâkim-Biemrillâh, 88
Hâkimiyye, 23, 45, 88, 137
Halid bin Velid, 168
Hâliidiyye, 17, 62, 134
Hallâciyye, 16, 47, 139
Haltıyye, 23, 113, 140
Halvetîlik, 17, 67, 141
Halvetiyye, 17, 30, 40, 41, 43,
50, 51, 53, 55, 56, 58, 59, 60,
65, 66, 67, 90, 92, 93, 115,
135, 154
HAMAS, VIII, 19, 97, 122

Hamsiyye, 21, 120, 139
Hanbeliyye, 16, 60, 134
Hanefiyye, 16, 18, 36, 41, 52,
72, 73, 84, 86, 87, 125, 134
Hareket, VIII, 2, 14, 15, 19, 97,
98, 99, 101, 122, 144, 145
Hâriciyye, 23, 29, 45, 59, 77, 79,
88, 91, 101, 102, 103, 107,
113, 115, 124, 134, 153, 169
Harun Reşid, 93
Hasan Burhâneddin Cihangîrî,
56
Hasan el-Askerî, 47, 84, 85
Hasan-ı Basrî, 80
Haseniyye, 20, 23, 24, 71, 79,
80, 137
Hasse, 46, 133
Haşhaşiler, 23, 120, 141
Haşviyye, 16, 105, 134
Haydar Baş, 17, 89, 101, 146
Haydariyye, 20, 23, 45, 67, 121,
122, 137
Hazneviler, 57, 141
Hezân Dergâhı, 17, 92, 144
Hicaz, 39, 44
Hilâliyye, 17, 22, 63, 85, 135,
139
Hindistan, 36, 39, 40, 52, 54, 57,
61, 62, 63, 82, 83, 92, 97, 98,
100, 110, 118
Hindiyye, 17, 57, 135
Hint, 11, 47, 54, 82, 92, 96, 97,
100, 118, 120
Hişâm b. Hakem, 74
Hişâmiyye, 21, 24, 25, 31, 74,
80, 105, 137, 155
Hizbullah/, 21, 96
Hizb-ül Mücahidin, 19, 98, 145
Hizb-üt Tahrir, 19, 99
Horasan, 16, 43, 47, 53, 54, 61,
63, 67, 70, 71, 73, 77, 82, 83,
86, 87, 92, 94, 100, 105, 124,
143
Horasan Erenleri, 16, 71, 92, 94,
143
Horoetnonimler, 34, 94
Hremaetnonimler, 34, 101, 127,
158
Hubbiyye, 25, 108, 138
Hurremdîniyye, 22, 114, 115,
123, 137
Hüseyniyye, 17, 20, 21, 23, 24,
65, 72, 74, 79, 82, 135
Hz. Aişe, 111
Hz. Ali, 20, 38, 44, 45, 62, 72,
73, 74, 76, 77, 85, 86, 88, 91,
102, 103, 107, 110, 112, 113,
119, 120, 121, 123, 125, 168
Hz. Ebu Zerr, 168
Hz. Ebubekir, 42
Hz. Fâtıma, 76
Hz. Hasan, 85, 168
Hz. Hüseyin, 71, 72, 115, 168,
169
Hz. Muhammed, 47, 62, 85, 113,
119, 120, 123
Hz. Osman, 11, 81, 168
Hz. Ömer, 58
Hz. Peygamber, 10, 16, 43, 44,
60, 75, 97, 102, 107, 110, 112,
114, 116, 119, 120, 121, 123,
125, 168
Irak, VIII, 36, 39, 44, 52, 56, 62,
63, 64, 71, 89, 98, 100, 109,
112, 117, 118, 122
İŞİD, VIII, 19, 122, 146
İbâziyye, 23, 78, 102, 138
İBDA-C, IX, 19, 99, 146
İbn Râhûye Mezhebi, 26, 88
İbn-i Haldun, 6
İbrâhim b. Edhem, 82
İbrahim Gülşenî, 90
İbrahim Şahin, 5
İbrahim ŞAHİN, 1
icmâ-i ümmet, 168
İdrîsiyye, 18, 30, 44, 49, 54, 57,
61, 71, 137, 154
İlahiyat, I, 5, 6, 7
İlâhiyat, II, 2, 3, 168
İlhan Ayverdi, 6
İmâm-ı Rabbânî, 46

- İmâmiyye, 20, 29, 31, 44, 74,
93, 104, 105, 106, 112, 114,
119, 134, 153, 155
İran, 11, 36, 38, 39, 47, 51, 52,
54, 56, 59, 61, 67, 73, 76, 82,
89, 93, 96, 100, 109, 117, 119,
168
Îseviyye, 18, 69, 122, 136
İshak et-Türkî, 75
İshâkiyye, 18, 19, 21, 22, 23, 43,
52, 62, 70, 75, 76, 83, 102,
136
İskenderpaşa Cemaati, 17, 94,
144
İslâm, I, VIII, IX, 1, 3, 4, 5, 6,
11, 15, 16, 23, 27, 37, 38, 46,
59, 60, 61, 73, 82, 99, 102,
109, 110, 113, 114, 116, 120,
121, 144, 151, 168, 169
İsmail Hakkı Bursevî, 71
İsmailağa Cemaati, 17, 94, 144
İsmailağa Cemaati/, 17
İsmâîlîler, 23, 120, 141
İsmâîliyye, 75, 104, 117
İstanbul, 49, 55, 63, 65, 66, 70,
71, 89, 93, 115, 143
İtikadî, 99, 102, 103, 114
İttihad ve Terakki, 12
İttihâdiyye, 26, 110, 140
Kaâde, 23, 102, 142
Kabriyye, 22, 110, 139
Kaderiyye, 16, 24, 25, 27, 28,
29, 81, 104, 111, 123, 134,
151, 152, 153
Kadıyânîlik, 23, 52, 82, 141
Kâdiriyye, 17, 18, 30, 38, 39, 42,
49, 50, 55, 56, 57, 60, 62, 63,
68, 89, 100, 101, 105, 109,
115, 134, 154
Kafkasya, 104
Kaplancılar, 19, 82, 97, 141
Karabaşıyye, 17, 40, 135
Karmatîler, 23, 59, 95, 141
Kassariyye, 16, 134
Kavukciyye, 18, 59, 136
Kekeiyye, 122, 139
Kelam, 10
Kelamcılar, 10
Kerrâmiyye, 25, 83, 105, 110,
124, 126, 140
Kesnezâniyye, 17, 105, 135
Keşfiyye, 20, 36, 118, 134
Keşmir, 53, 96, 98
Keysâniyye, 21, 31, 44, 72, 73,
85, 137, 155
Keyyâliyye, 21, 64, 137
Kısaltma Adlı İslâmî Kökadları,
35
kıyas-ı fukaha, 168
Kızılbaşlık, 20, 115, 141
Komoetnonimler, 34, 91
koşutkökad, 34, 168
kökadcıl ek, 5, 133, 150, 167,
170
kökadcıl söz varlığı, II
kökadcıl sözvarlığı, 133, 169
kökadı, II, 16, 27, 34, 35, 127,
133, 151, 158, 168
Kubbealtı Vakfı, 17, 96, 144
Kudüs, 11, 39, 99
Kur'an-ı Kerim, 6, 11, 37, 103,
168
Kur'anîyyûn, 19
Kuşadaviyye, 17, 65, 93, 135
Kûziyye, 24, 115, 140
Kübreviyye, 18, 30, 43, 52, 53,
58, 60, 70, 102, 136, 154
Lanetçiler, 22, 111, 142
LEKSİK- SEMANTİK, 34
Lemyezeliyye, 26, 126, 140
Leşker-i Tayyibe, 19, 98, 144
Levziyye, 26, 120, 140
Libya, 59, 68
Lübnan, 95, 96, 111
Ma Hua-Lung, 116
Ma'bed el-Cühenî, 104
Mahmûd-ı Pesîhânî, 53, 106,
121
Mahmut Ustaosmanoğlu, 62, 94
Mâlik Bin Enes, 60
Mâlikiyye, 60, 134
Maniheizm, 109

Marshall, 6, 14
Maturidiyye, 53
Maveraünnehir, 94
Mazdek, 76
Me'mun, 24
Me'mûn, 11
Mealçiler, 19, 103, 141
Mecusi, 73
Mecûsi, 110
Meçhûliyye, 23, 107, 138
Med- Zehra Grubu, 18, 96
Medyeniyye, 18, 30, 41, 55, 58,
67, 68, 136, 154
Mehdi Hareketi, 19, 97, 144
Mehdîler, 19, 37, 142
Mekkiyye, 18, 92, 136
Melâmîlik, 16, 105, 141
Melâmîyye, 16, 38, 61, 105, 117
Menzilçiler, 17, 91, 141
Mer'aşîyye, 21, 125, 139
Merv, 73, 88, 125
Meşayîh-ı Türk, 95
Meşveret Cemaati, 18, 118, 144
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 37
Mevlânâ Muhammed İlyas
Kandehlevi, 97
Mevlevîlik, 16, 37, 141
Meyseriyye, 26, 88, 140
Mezhap, 13, 26, 27, 28, 29, 151,
152, 153
Mısır, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
51, 52, 53, 54, 57, 62, 63, 65,
67, 68, 69, 83, 89, 90, 92, 99,
100, 118, 121
Mısriyye, 17, 90, 135
Milli Görüş Hareketi, 19, 144
Mîmiyye, 21, 121, 137
Mîrîler, 22, 123, 142
Molla Muhammed Ömer, 118
Mu'tezile, 46, 52, 59, 79, 80, 92,
104, 108
Mu'tezile, 16, 24, 27, 28, 29, 49,
99, 102, 103, 107, 108, 114,
120, 143, 151, 152, 153
Muaviye, 85, 169
Muâviyye, 21, 85, 133

Muhammed b. Abdilvehhâb, 60
Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-
Şâfiî, 36
Muhammed el-Bâkır, 44
Muhammire, 22, 76, 121, 143
Muhammise, 21, 119, 143
Muhtâr es-Sekafî, 72, 115
Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 39
Murdâriyye, 46, 138
Musa el Eş'ari, 2
Mûsâ el-Kâzım, 44, 72, 106
Mûseviyye, 20, 48, 72, 137
Muterâkıbe, 25, 123, 142
Müceddidiyye, 16, 17, 46, 49,
61, 90, 134
Mücessime, 25, 74, 85, 105,
108, 142
Mürçie, 16, 25, 27, 28, 29, 53,
81, 105, 112, 126, 142, 151,
152, 153
Müslüm Gündüz, 113
Müslüman Kardeşler, 19, 121,
146
Müstansır-Billâh, 75, 76
Müstedrike, 26, 108, 142
Müşebbihe, 25, 49, 53, 59, 72,
81, 83, 85, 105, 108, 124, 142
nakil, 105, 168
Nakşibendiyye, 17, 30, 37, 46,
50, 55, 61, 62, 67, 90, 119,
134, 154
Namık Kemal, 13
Neccâriyye, 16, 26, 27, 28, 29,
50, 59, 82, 108, 134, 151, 152,
153
Necmettin Erbakan, 97
Necmüddîn-i Kübrâ, 43
Nekkâriyye, 23, 78, 102, 138
Nijerya, 58, 99, 108
Niyâzî-i Mısri, 90
Nizâriyye, 23, 45, 75, 119, 137
Noktaviyye, 23, 53, 121, 138
Norşin Dergâhı, 17, 93, 95, 143
Nurculuk, 18, 30, 71, 101, 116,
117, 118, 141, 154

Nuriyye, 16, 17, 18, 38, 64, 70, 134
 Nusayrîlik, 23, 76, 141
 Ohin Dergâhı, 17, 91, 143
 Okuyucular, 18, 116, 141
 On iki imam, 119
 Onomastik, 3
 Oroetnonimler, 34, 95
 Orta Asya, 47, 83, 119
 orunadlı kökadları, 91
 Osmanlı, 6, 11, 12, 13, 40, 59, 69, 90, 94, 118, 134, 169
 Osmanlı Devleti, 40, 90, 94
 Oykoetnonimler, 34
 Örgüt, 145
 Pakistan, IX, 6, 19, 21, 89, 96, 97, 98, 114, 118, 144, 145
 Pakistan Caferi Hareketi, IX, 96, 98, 145
 Pavel Fakîriyye, 22, 125, 146
 Polisoetnonimler, 34
 Râfiziler, 106
 Ravendiyye, 47, 48
 Râvendiyye, 21, 52, 73, 125, 137
 Renk Adlı İslâmî Kökadları, 35
 Risale-i Nur Hareketi, 18, 101, 144
 Rufâilik, 17, 39, 141
 Rûşeniyye, 17, 23, 48, 51, 90, 135, 140
 Sa'eddîn el-Cebâvî, 43, 70
 Sa'diyye, 18, 30, 43, 70, 90, 137, 154
 Sabâhiyye, 20, 26, 86, 139, 140
 Sabbâhiyye, 23, 45, 138
 Safeviyye, 18, 54, 67, 139, 144
 Safiyyüddîn-i Erdebîlî, 67
 Sâhibu'z-Zamâniyye, 22, 48, 146
 Sâhibüfah, 79
 Said Nursi, 101
 Sâlimiyye, 87, 139
 Sami Efendi Cemaati, 17, 89, 146
 Sayı Adlı İslâmî Kökadları, 35
 Selefîyye, 16, 103, 104, 105, 114, 134
 Selmâniyye, 21, 75, 137
 Seneviyye, 24, 114, 120, 138
 Senûsi, 57
 Sevbâniyye, 25, 81, 138, 146
 Sıddîkiyye, 18, 37, 69, 136
 Sıfat Tamlaması Kuruluşundaki İslâmî Kökadları, 145
 Sıfâtîyye, 16, 25, 27, 28, 29, 97, 105, 108, 134, 151, 152, 153
 Siffin, 168
 Sigmund Freud, 6
 Simâvilik, 19, 141
 Sinbadiyye, 44
 Sîniyye, 21, 121, 137
 Sinobiyye, 17, 55, 135
 Sipah-i Sahabe Pakistan, 19, 96, 145
 Sivâsiyye, 17, 55, 135
 Siyâhiyye, 25, 81, 138
 Siyâsi, 11
 Sohbetiyye, 23, 117, 139
 Somali, 98
 Somuncu Baba, 17, 93, 101, 146
 Sosyoloji, I, II, 2, 3, 5, 7, 14, 168
 SSBC, 117
 stratigrafi, 170
 Sûfiyye, 10, 16, 18, 67, 115, 139, 144
 sunak adlı İslâmî kökadları, 91
 Suriye, 39, 42, 50, 57, 62, 76, 86, 98, 117, 123
 Suûdiyye, 17, 57, 135
 Sühreverdiyye, 18, 30, 36, 43, 50, 51, 54, 69, 70, 116, 136, 154
 Süleyman Hilmi Tunahan, 62, 89
 Süleymancılık, 15, 17, 62, 89, 141
 Süleymaniyye, 20, 72, 137
 Sünbül Sinan, 60
 sünnet, 16, 46, 100, 143, 168
 Sünnet, 5, 16, 19, 45, 46, 103, 105, 109, 112, 114, 143, 144, 168

Sünnî, 16, 27, 28, 36, 53, 60, 82,
107, 110, 117, 134, 151, 152,
169
Şâbân-ı Velî, 65
Şâfiyye, 36, 134
Şâzeliyye, 18, 37, 41, 42, 43, 50,
51, 54, 56, 57, 58, 68, 69, 89,
92, 122, 136
Şebekler, 20, 95, 142
Şehristani, 2, 23, 57, 64
Şekkiyye, 24, 123, 140
Şelmegâniyye, 53, 81
Şemeriyye, 25, 87, 140
Şemsiyye, 17, 23, 55, 61, 65,
121, 135
Şerikiyye, 22, 112, 139
Şevrûn Bilâliyye, 18, 126, 144
Şeyh Bedreddin, 77, 92
Şeyh Edebali, 94
Şeyh Sait İsyânı, 13
Şeyhiyye, 18, 20, 31, 36, 48,
101, 118, 134, 155
Şeyh-ül İslâm, 12
Şeytâniyye, 21, 37, 137
Şîatu Abbâsiyye, 100
Şîatü Abbasiyye, 22, 31, 144,
155
Şîî, 16, 20, 27, 28, 44, 48, 59,
62, 64, 71, 72, 73, 74, 75, 85,
87, 93, 95, 104, 107, 109, 110,
111, 115, 119, 123, 133, 151,
152
Şurât, 23, 78, 142
Tâberiyye, 26, 53, 82, 139
Tahrîk-i Ta'mîr-i İnsâniyyet, 19,
100, 144
Tahşiyeciler,, 18
Tahtacılar, 20, 118, 141
Taliban, 19, 89, 98, 118, 142,
144, 145
Tanzimat, 13
Tarâikiyye, 25, 124, 140
Tarîkat, 15, 18, 26, 96, 144
Tarîkat-ı Muhammediyye, 18
Tasavvuf, 10, 16, 109, 115, 144
Taşkesenli Dergâhı, 17, 92, 144

Tayfûriyye, 16, 17, 38, 54, 60,
61, 134
TDV, IX, 5, 6
tekke, 12, 169
Tevhid-i İlâhiyye, 26, 112, 146
Topoetnonimler, 34, 91
Toponim, 91
Türemiş Yapılı İslâmî
Kökadları, 133
Türk Adbilimi, 170
Türkiye, IX, 5, 6, 13, 17, 62, 88,
89, 101, 144, 169
Türkiye Cumhuriyeti, 13, 88
Türkiye Gazetesi Cemaati, 17,
62, 101, 144
Türkmen, 71, 118
Umman, 78
Usame bin Ladin, 117
Uşşâkiyye, 17, 55, 66, 135
Vahdet-i Vücûdiyye, 10
Vâkıfe, 20, 44, 106, 142
Vefâiyye, 17, 18, 20, 41, 42, 44,
51, 54, 58, 68, 70, 92, 135
Vehhâbîlik, 60, 141
Yahyalılı Hasan Efendi, 93
Yahyâviyye, 21, 88, 139
YAPISAL SINIFLANDIRMA,
133
Yazıcılar, 18, 117, 141
Yeni Asyacılar, 18, 101, 146
Yesevîlik, 16, 55
Yezid, 48, 79, 85, 169
Yezîdî, 23, 89, 103, 139
Yezîdiyye, 23, 78, 79, 110, 138
Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin, 66
Yön Adlı İslâmî Kökadları, 35
Zâhiriyye, 26, 37, 84, 134
Zemmiyye, 21, 22, 24, 46, 75,
113, 138, 139
Zerdüş, 82, 93
Zerkûbiyye, 18, 50, 136
Zeydiyye, 20, 31, 37, 44, 67, 71,
72, 124, 125, 126, 137, 155
Zeylâiyye, 17, 134
Zındık, 23, 109, 133, 142
Zincîriyye, 17, 115, 135

Ziya Paşa, 13
Ziyâdiyye, 23, 25, 77, 81, 138
Zokayd Dergâhı, 17, 91, 144

Zooetnonimler, 35, 119, 127,
158
Zübâbiyye, 22, 119, 140

